

ԵՄՈՏՈՅԻՆԻ EKONOMISTI

Եվրոպական Եվրոպական - անալիտիկական ժուրնալ
International Scientific - Analytical Journal

1

2023

ԺՊԹՈՒ – VOLUME

XIX

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Paata Gugushvili Institute of Economics

ეკონომისტი

EKONOMISTI

2023

1

ტომი-VOLUME

XIX

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics
International Reviewed Scientific-Analytical Journal**

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

გამოდის 2009 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2016 წლიდან – კვარტალში ერთხელ

**Published since January 2009 once in two months,
Since 2016 - Quarterly**

*რედაქციის მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14;
ტელ.: 293 34 44; 599 970103.*

**Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street,
tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103.**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები:

რამაზ აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), იური ანანიაშვილი, გივი ბედიანაშვილი, თეიმურაზ ბერიძე, გიორგი ბერულავა, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გველესიანი, რევაზ გოგობია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, პაატა კოლუაშვილი, ელგუჯა მექვაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი (აკადემიკოსი), ვლადიმერ პაპავა (აკადემიკოსი), უშანგი სამადაშვილი, ავთანდილ სილაგაძე (აკადემიკოსი), ავთანდილ სულაბერიძე, მირიან ტუხაშვილი, თეიმურაზ შენგელია, მურმან ცარციძე, ნოდარ ჭითანავა, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს უცხოელი წევრები

ჯეფრი საქსი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, გაეროს სპეციალური მრჩეველი), ფრენკ არაუჰო (პროფესორი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი ბერკლი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი დევისი), ლარისა ბელინსკაია (პროფესორი, ვილნიუსის უნივერსიტეტი), რუსლან გრინბერგი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი), სიმონე გუერჩინი (პროფესორი, ფლორენციის უნივერსიტეტი), ბარნი ერედია (პროფესორი, კალიფორნია, აშშ), ვოლფგანგ ვენგი (პროფესორი, ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ტომას დ. ვილეტი (პროფესორი, კლერმონტის უნივერსიტეტი), ელდარ ისმაილოვი (პროფესორი, ბაქოს სოციალური მართვისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), გინდრა კასნაუსკიენე (პროფესორი, ვილნიუსის უნივერსიტეტი), სტივენ კოენი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი), ვლადიმერ მენშიკოვი (პროფესორი, დაუგავილის უნივერსიტეტი, ლატვია), სლავომირ პარტიცკი (იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი), გალინა სავინა (პროფესორი, ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი), დაროლ ჯ. სტეინლი (პროფესორი, პეპერდაინის უნივერსიტეტი), ალექს სტუპნიცკი (პროფესორი, ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი), ადამ ნიუმენ ტიორნერი (პროფესორი, ლესტერის უნივერსიტეტი, ლესტერი, დიდი ბრიტანეთი)

მთავარი რედაქტორის თანაშემწე – ეკონომიკის დოქტორი მამუკა ხუსკივაძე

პასუხისმგებელი მდივანი – ეკონომიკის დოქტორი თეა ლაზარაშვილი

SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Doctors of economics, Professors:

Ramaz Abesadze (**Editor-in-chief**), Yuri Ananiashvili, Givi Bedianashvili, Teimuraz Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Revaz Gogokhia, Revaz Gvelesiani, Mikheil Jibuti, Revaz Kakulia, Eter Kharaishvili, Paata Koghuashvili, Murman Kvaratskhelia, Temur Kandelaki, Elguja Mekvabishvili, Vladimer Papava (academician), Solomon Pavliashvili (academician), Ushangi Samadashvili, Teimuraz Shengelia, Avtandil Silagadze (academician), Avtandil Sulaberidze, Murman Tsartsidze, Mirian Tukhashvili.

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Jeffrey D. Sachs (Professor at Columbia University, UN Special Adviser), Frank P. Araujo (Professor, University California at Berkeley, University California at Davis), Larisa Belinskaia (Professor, Vilnius University), Steven Cohen (Professor, Columbia University), Barney Eredia (Professor, President at Educational Consortium Institute at Aptos), Ruslan Grinberg (Corresponding member of RAS), Simone Guercini (Professor, University of Florence), Eldar Ismailov (Professor, Baku Institute of Social Management and Political Science), Gindra Kasnauskiene (Professor, Vilnius University), Vladimir Menshikov (Professor, Daugavpils University, Latvia), Slavomir Partycki (Professor, The John Paul II Catholic University of Lublin), Galina Savina (Professor, Kharkiv Technical University), Darrol J. Stanley (Professor, University of Pepperdine), Oleksiy Stupnitsky (Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv), Adam Newman Turner (Professor of Management at Leicester University), Wolfgang Weng (Professor, Technical University of Berlin), Thomas D. Willett (Professor, Claremont Graduate University).

Assistant Editor-in-chief – Doctors of economics **Mamuka Khuskivadze**

Executive Secretary – Doctors of economics **Tea Iazarashvili**

НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Доктора экономических наук, Профессора:

Рамаз Абесадзе (**главный редактор**), Юрий Ананиашвили, Гиви Бедианашвили, Теймураз Беридзе, Георгий Бериулава, Вахтанг Бурдули, Реваз Гвелесиани, Реваз Гогохия, Михаил Джибути, Реваз Какулия, Темур Канделаки, Мурман Кварацхелия, Паата Когуашвили, Элгуджа Меквабишвили, Владимир Папава (академик), Соломон Павлиашвили (академик), Ушанги Самадашвили, Теймураз Шенгелия, Автандил Силагадзе (академик), Автандил Сулаберидзе, Мириан Тухашвили, Мурман Царцидзе, Этер Хараишвили, Нодар Читанава.

ИНОСТРАННЫЕ ЧЛЕНЫ НАУЧНО-РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА

Джеффри Д. Сакс (профессор, Колумбийский университет, Специальный советник ООН), Франк П. Арауджо (профессор, Калифорнийский университет в Беркли, Калифорнийский университет в Дэвисе), Лариса Белинская (профессор, Вильнюсский университет), Стивен Козн (профессор, Колумбийский университет, Нью-Йорк, США), Барни Эредиа (профессор, Калифорния, США), Руслан Гринберг (Член-корреспондент РАН), Симоне Гуерчини (профессор, Университета Флоренции), Эльдар Исмаилов (профессор, Бакинский институт социального управления и политологии), Гиндра Каснаускене (профессор, Вильнюсский университет), Владимир Меньшиков (Профессор, Даугавпилсский университет, Латвия), Славомир Партицкий (профессор, Люблинский католический университет Иоанна Павла II), Галина Савина (профессор, Харьковский технический университет), Даррол Дж. Стэнли (профессор, Университет Пеппердайна), Алексей Юступницкий (профессор, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко), Адам Ньюман Тернер (профессор, Лестерский университет), Вольфганг Венг (профессор, Технический университет Берлина), Томас Д. Виллетт (профессор, Университет Клермонта).

Помощник главного редактора - доктор экономики **Мамука Хускивадзе**

Ответственный секретарь - доктор экономики **Теа Лазарашвили**

ს ა რ ჩ ე ზ ი - CONTENTS

ინოვაციური ეკონომიკა – INNOVATIVE ECONOMICS

<i>Ramaz Abesadze</i> – Georgia's Innovative Policy and System	8
<i>რამაზ აბესაძე</i> – Инновационная политика и система Грузии	13
<i>რამაზ აბესაძე</i> – საქართველოს ინოვაციური პოლიტიკა და სისტემა	18

გლობალიზაცია – GLOBALIZACION

<i>Vakhtang Burduli</i> – Глобальные экономические опасности и их влияние на национальную экономическую безопасность	24
<i>Vakhtang Burduli</i> – Global Economic Dangers and Their Impact on National Economic Security (Expanded Summary)	55
<i>ვახტანგ ბურდული</i> – გლობალური ეკონომიკური საფრთხეები და მათი გავლენა ეროვნულ ეკონომიკურ უსაფრთხოებაზე	57
<i>შოთა ვეშაპიძე, რამაზ ფუტკარაძე</i> – საქართველოს საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები გლობალიზაციის თანამედროვე ეტაპზე	58
<i>Shota Veshapidze, Ramaz Putkatadze</i> – International Economic Relations of Georgia at the Modern Stage of Globalization (Expanded Summary)	67

ინკლუზიური ეკონომიკა – INCLUSIVE ECONOMY

<i>პაატა კოღუაშვილი, დავით მამუკელაშვილი</i> – ინკლუზიური სამეწარმეო განვითარების რეფორმის ძირითადი მიმართულებები საქართველოში	70
<i>Paata Khoguashvili, Davit Manukelashvili</i> – Inclusive Entrepreneurial Development Reform Main Directions in Georgia (Expanded Summary)	84

მაკროეკონომიკა – MACROECONOMICS

<i>Malkhaz Chikobava</i> – About the Monetary Policy of The National Bank of Georgia	86
<i>მალხაზ ჩიქობავა</i> – საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკის კრიტიკა (რეზიუმე)	96
<i>გივი ბედიანაშვილი, გიორგი კობრეიძე</i> – სახელმწიფო ვალი და ეკონომიკური ზრდა მცირე ქვეყნებში თანამედროვე გამოწვევების პირობებში	98
<i>Givi Bedianashvili, Giorgi Kokhreidze</i> – Public Debt and Economic Growth in Small Countries Under Contemporary Challenges (Expanded Summary)	109
<i>Sulkhan Tabaghua</i> – Fiscal Rules Nexus Covid19 shock in Case of Georgia (Macro Approach)	111
<i>სულხან ტაბაღუა</i> – კავშირი ფისკალურ წესებსა და Covid19 შოკს შორის საქართველოს მაგალითზე (მაკრო მიდგომა) (რეზიუმე)	121

ჯანდაცვის ეკონომიკა – ECONOMIC OF HEALTHCARE

<i>თენგიზ ვერულავა</i> – კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის დანერგვის გამოწვევები საქართველოში	123
---	-----

Tengiz Verulava – School of Medicine and Healthcare Management, Caucasus University Challenges of Introducing Critical Incident Reporting System in Georgia (Expanded Summary)	133
---	-----

ეკონომეტრიკა- ECONOMETRICS

გიორგი მიქელაძე – საქართველოს შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების ეკონომეტრიკულ-სტატისტიკური მოდელირების შესაძლებლობები მცირე ზომის ერთეულების მიხედვით: შერჩევითი და არაშერჩევითი გამოკვლევის მეთოდოლოგიური ანალიზი და მსგავსი ცვლადების იდენტიფიცირება	136
--	-----

Giorgi Mikeladze – Possibilities of Econometric and Statistical Modeling of Incomes and Expenditures of Georgian Households by Small Areas: Methodological Analysis of Selective and Non-Selective Survey and Identification of Similar Variables (Expanded Summary)	162
---	-----

აგრარული პრობლემები - AGRARIAN PROBLEMS

მურმან ცეცხლაძე, სალომე სულაბერიძე – „ჩაის“ წარმოება და მისი როლი აგროტურიზმის განვითარებაში (გურიის რეგიონის მაგალითზე)	164
---	-----

Salome Sulaberidze, Murman Tsetskhladze – "Tea" Production and its Role in the Development of Agrotourism (on the Example of Guria Region) (Expanded Summary)	176
--	-----

დოქტორანტიზმისა და მაგისტრანტიზმის სამეცნიერო ნაშრომები PAPERS OF DOCTORAL AND MASTER STUDENTS

ქეთევან ომანაძე – ჯანდაცვის სისტემის სოციალურ - ეკონომიკური უსაფრთხოებისა და ანტიკრიზისული მენეჯმენტის თეორიულ - მეთოდოლოგიური საფუძვლები	178
--	-----

Ketevan Omanadze – Theoretical-Methodological Foundations of Social-Economic Security and Anti-Crisis Management of the Healthcare System (Expanded Summary)	187
---	-----

ქეთევან გუდუშაური – საბანკო სექტორის ფინანსური კონტროლი	190
--	-----

Ketevan Gudushauri – Financial Control of the Banking Sector (Expanded Summary)	196
--	-----

ცოტნე გოგიშვილი – 2007-2008 წლების გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის არსი, ფორმირება და დასასრული	198
--	-----

Tsotne Gogishvili – The Nature, Formation, and End of 2007-2008 Global Financial Crisis (Expanded Summary)	206
---	-----

მარიამ ბიწაძე – სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიების განვითარების დონე და გამოწვევები საქართველოში	208
--	-----

Mariam Bitsadze – Development Level and Challenges of the Fabrication Laboratory in Georgia (Expanded Summary)	221
---	-----

Ramaz Abesadze

Doctor of Economic Sciences, Professor

GEORGIA'S INNOVATIVE POLICY AND SYSTEM

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.RAMAZ.ABESADZE](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.RAMAZ.ABESADZE)

Annotation. *The processes of innovative policy and innovative system formation in Georgia are investigated and the main directions of innovative policy of Georgia are defined.*

Keywords: *innovative development, innovative policy, innovative system.*

Introduction

The well-being of the society is inextricably linked to the innovation. It led to unprecedented progress in all spheres of human activity and daily life. It can be said that the process of economic development is the process of implementing innovations in all elements of the economic system. Innovative economy is based on knowledge, flow of innovations, technologies, information, institutions, human capital, production organization, products, etc. constant perfection, intellectual work of scientists and innovators.

After the collapse of the Soviet Union, there was an economic decline in Georgia, which caused the degradation of the existing innovation system (reduction of scientific potential, destruction of the material and technical base of science, reduction of stimulation of science and invention by the state, etc.). Added to this was the fact that after the restoration of independence, a number of mistakes were made on the path of economic development in Georgia, the most important of which was that the innovative development of the economy was not recognized as the main direction, the way of building a knowledge-based or innovative economy. Especially the wrong policy was led in the scientific field, which is the basis of the foundations of innovative policy.

Innovative policy of Georgia

The formation of the legal base of innovative policy in Georgia basically started in 2016, when the Law of Georgia "On Innovations" was adopted [Georgia... 2016]. The law applies to the subjects of innovative activities and the infrastructure supporting innovative activities, takes into account the problems of financing innovative activities and commercialization of innovations.

The purpose of the law is to create an ecosystem of innovations necessary for the socio-economic development of Georgia, which will contribute to the construction of an innovative economy in the country.

The following laws of Georgia can also be attributed to the legislative base of innovative policy: "**On science, technology and their development**" [Georgia... 1994]. It creates the legal basis of the state policy in the field of development of science and technology; "On Higher Education" (2004), which regulates the process of implementation of educational and scientific-research activities of higher educational institutions in Georgia. According to the law, the state ensures: accessibility and openness of higher education; the opportunity to receive higher education throughout life, etc. "**About general education**" [Georgia...2005]. It regulates the conditions for the implementation of general educational activities in Georgia, the principles and rules of general education management and financing; "**Patent Law of Georgia**" [Geor-

gia... 1999], which regulates relations related to the creation, use and legal protection of inventions and utility models. The term of validity of an invention patent is 20 years from the date of filing an application in the patent; "**About Grants**" [Georgia... 2004], which defines the general principles of granting, receiving and using grants in Georgia; "Conclusion of copyright and related rights" (1999), which regulates relations linked to copyright and personal non-property rights that arise during the creation and use of works of science, literature and art (Copyright).

National innovation system

The innovation system is a very complex organism. It ensures the intensive flow of new knowledge, its transformation into scientific and technical innovations and their commercialization, that is, all processes from scientific discoveries to innovations. This process (including the import of innovations) is carried out through the innovation infrastructure. Innovative systems differ from each other according to the countries and the tasks facing them [Бурдули В. 2017]

The national innovative system includes: relevant state bodies, scientific system, education system and innovative infrastructure.

The formation of a perfect innovative system is impossible without the existence of developed educational and scientific systems. The educational system should ensure the education of highly qualified entrepreneurial and scientific personnel, and the scientific system should generate new knowledge (discoveries) of fundamental and applied nature. In addition, education and science cannot be considered as one field. Although the education system provides scientific staff, it is not education that provides new knowledge, but science, which determines the progress of society and education itself. Thus, priority should be given to science.

In order to promote innovative activities, the following subjects of innovative infrastructure can be created by a state body or other person: science and technology parks; business incubators; business accelerators technology transfer centers; Innovation laboratories (FabLab), clusters, innovation centers.

In addition, innovative infrastructure can also include a wide range of other entities: small innovative, engineering, consulting and information services, training centers, leasing service companies, state and non-state funds supporting innovative entrepreneurship. In order to improve financial support, it is desirable to have an innovation bank, which provides long-term loans at a low interest rate for the implementation of innovative projects, insures them, etc.

At present, the following units of the innovation system function together with the executive and legislative bodies of the government in Georgia: „**the government's deliberative body, the Research and Innovation Council of Georgia**“ [Georgia.. 2015], which was created in 2015 for the development of science, research and in order to promote innovations; Innovation and Technology Agency of the Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia [Public... 2014]. The agency's mission is to support the formation of the ecosystem necessary for the development of innovations and technologies in Georgia, the commercialization of knowledge and innovation, etc.; Department of Communications, Information and Modern Technologies [Georgia... 2016]. Its main function is to participate in the development and implementation of the main directions of the state policy, strategy and programs in the field of electronic communications, information technologies and scientific and technological innovations [Patent of Georgia... 2010]. It is the National Intellectual Property Center of Georgia, which determines the intellectual property policy.

The institutions constituting the infrastructure of the innovative system of Georgia are: universities, colleges, scientific-research institutes, astrophysical observatory, Kutaisi International University, whose educational programs are relied on the programs of the Munich technical university; Georgian National Academy of Sciences, Shota Rustaveli National

Science Foundation, Georgian Academy of Agricultural Sciences; Technoparks of Tbilisi, Batumi, Zugdidi, Ozurgeti, Telavi, Gurjaani and Kaspi [Technoparks 2023]; Innovation centers of Akhmeta, Rukhi, Kharagauli, Choporta and Baghdati; Fablabs on the basis of higher schools, technoparks and vocational schools; Silicon Valley Tbilisi and others.

As for business clusters, they do not have a long history in Georgia. In 2017, the first cluster was founded - the Georgian furniture cluster, in the same year - the Georgian cinema cluster, and later - the ICT cluster of Georgia, whose members are leading technological companies.

Within the framework of the European Union project (EU IPSC), the United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) identified 57 developing and potential clusters in Georgia, paying special attention to processing. Black industry and agribusiness. The first 10 clusters have been studied and well developed: wine (Kakheti), production of pharmaceutical products (Tbilisi-), poultry (Kvemo Kartli), sea fishing (Same-Grelo - Zemo Svaneti), wine (Racha Lech Khumi and Kvemo Svaneti), wine (Kvemo Kartli), furniture (Tbilisi), jewelry production (Tbilisi), clothing (Tbilisi), fruit and vegetable processing and Canning (Samegrelo, Zemo Svaneti). [Business... 2020].

In parallel with the formation of innovation policy and innovation system in Georgia, innovative technologies are being implemented in various fields of economic activity. First of all, it concerns information and telecommunication technologies: the number of mobile subscribers and Internet users is growing rapidly; The market of information and telecommunication technologies was created and developed [Абесаძე R., 2016]. In addition, important projects were implemented with his participation of Georgian Partnership Fund (which can be considered as one of the subjects of the innovative system of Georgia and whose main purpose is to encourage investments through participation in the initial stage of the development of investment projects). For example, such as: 230 megawatt thermal power station equipped with the latest technologies; Reservoir-type hydroelectric power station, Nenskrahes, Svaneti; The first civil aircraft composite parts factory in Transcaucasia, which manufactures high-standard parts of civil self-propelled aircraft from composite materials. The first production made in the enterprise was purchased by the world's largest airline company, Boeing; A joint project, which aims at the production of highly energy-efficient constructional gas blocks in Georgia; Kaspi brick factory of European standards and high technologies; Rustavi sandwich panel enterprise of innovative building materials; In Samegrelo, a modern standard Georgian corn grain processing, oil receiving and combined feed manufacturing plant; Georgian mountain pig rescue project; The most modern greenhouse in the Caucasus - "Imereti Greener" company; blueberry plantations in Guria; high-tech pig farming complex "Kalanda"; multifunctional trade center of the village of Rukhi; the first branded tourist complex in Kakheti on the territory of the historical museum of the nineteenth century - Hotel "Radisson Collection Tsinandali", Lopota Hotel Komplex in Kakheti region and others.

In 2016, a venture investment program - "Startup Georgia" was launched in Georgia to find financial support for innovative ideas for start-up businesses. The coordinators of the project are "Partnership" and "Georgian Innovation and Technology Agency". A number of innovative projects have been implemented by the winners of this program. In 2019-2021, five startup projects were financed in the regions of Georgia within the framework of the partnership between the "Startup-Georgia" program and the USAID project, "Growth in Georgia". The joint investment made for the implementation of the projects was more than 1,500,000 GEL, while the total participation of the beneficiaries was 1,050,000 GEL. [Village... 2021].

At the initiative of the Government of Georgia, the state program "Produce in Georgia" is implemented, the purpose of which is to develop and support entrepreneurship in the country, promote the creation of new enterprises and increase the export potential.

As of 2021, 494 enterprises, 152 hotels and 6 facilities providing tourist services were created or expanded with the support of the mentioned program. Within the scope of the mentioned program, more than 1.8 billion GEL was invested and a total of 24,205 jobs were created. In addition, it is important that in 2020, within the framework of the program, the credit-guarantee mechanism was launched, according to which 242 projects have already been financed and which will create 4,418 small businesses. to the place [Saagentos.. 2021]. It should be noted that in 2020, within the framework of the same program, a textile factory equipped with modern standards - "Georgian Textiles" - was opened in Rustavi with the co-financing of Turkish investors and the aforementioned program, where up to 4000 people eventually Will be employed [Thurnava N. 2020].

It seems that since 2016, significant steps have been taken in the direction of the formation of innovative policy and innovative system in Georgia, and at the same time, the implementation of innovations in various fields of the economy. Now it is necessary to make further progress. In this regard, attention should be focused on the four main directions of the innovative policy and the development and implementation of the resulting strategy and operational plans. These directions are:

1. The main goal of economic development should be to increase the construction of an innovative economy;
2. The process of innovative development of the economy should acquire a continuous and comprehensive character;
3. It is necessary to take an orientation towards the formation of an innovation system based on its own research in the country, for which it is necessary to especially strengthen the scientific system;
4. Create a five-ring model of the innovation system and, accordingly, strengthen the relationship between the state, business, society and the environment.

References

1. Abesadze R. 2022 (1)The main directions the innovation strategy of the Georgia economy. “*Ekonomisti*” 2022 № 2
2. Abesadze R. 2022 (2). "Open innovation", "open science", national innovation system and its models. Collection of materials of the international scientific conference: "Innovative development of the economy: world experience and perspectives", Tbilisi 2021.
3. Абесадзе Р. 2016. Инновации, инновационные сети и общие направления формирования инновационной экономики в Грузии. XVII Международная научная конференция; „Предпринимательство, социальная организация в структурах сети. Опыт и перспективы развития в Центральной и Восточной Европе” (23-25 мая 2016 года, Польша)
4. Abesadze R. 2021. Economic Development and Economic Growth in Georgia at Modern Stage. "Bulletene" of the National Academy of Sciences of Georgia, 2021, № 4
5. Matias Braun, Sebastián Bustos, Luis Felipe Céspedes. 2021. Innovation Strategy and Economic Development.
<https://www.cgdev.org/sites/default/files/WP590-Innovation-strategy-economic-development.pdf>
6. Business clusters. 2023 (in Georgian)
https://www.gda.ge/shared/UserFiles/Images/UNIDO%20Cluster%20Presentation_GEO.pdf
7. Evaluation of the results of the industrial part, technical support and access to finance components of the “Produce in Georgia” program. 22018 (in Georgian)
<https://bit.ly/3k4brFM>

8. Natural drink "kombucha" enterprise was opened in the village of Karafila. 2021 (in Georgian)
<https://bm.ge/ka/article/sofel-yarafilashi-naturaluri-sasmelis-kombuchas-sawarmogaixsna/92126>
9. Results of the programs of the agency "Produce in Georgia". 2021 (in Georgian)
<https://www.enterprisegeorgia.gov.ge/ka/სიახლეები/სააგენტოს-აწარმოე-საქართველოში-18>
10. Technoparks. 2023 (in Georgian)<https://gita.gov.ge/regions>
11. Turnava N. 2020. The new enterprise of "Kartli Textile" will employ up to 4,000 people, 90 percent of whom are women. 2020 (in Georgian)
<https://www.interpressnews.ge/ka/article/635641-natia-turnava-kartli-tekstilis-axali-sacarmo-4-000-mde-adamians-daasakmebs-romelta-90-procenti-kali>

Рамаз Абесадзе

Доктор экономических наук, профессор

ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА И СИСТЕМА ГРУЗИИ

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.RAMAZ.ABESADZE](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.RAMAZ.ABESADZE)

Аннотация. *Исследованы процессы формирования инновационной политики и инновационной системы в Грузии и определены основные направления инновационной политики Грузии.*

Ключевые слова: *инновационное развитие, инновационная политика, инновационная система.*

Введение

Благосостояние общества неразрывно связано с инновациями. Инновации привели к небывалому прогрессу во всех сферах человеческой деятельности и повседневной жизни. Можно сказать, что процесс экономического развития – это процесс внедрения инноваций во все элементы экономической системы. Инновационная экономика основана на знаниях, потоке инноваций, технологиях, информации, институтах, человеческом капитале, организации производства, продукции и т.д. постоянное совершенствование, интеллектуальный труд ученых и новаторов.

После распада СССР в Грузии произошел экономический спад, который вызвал деградацию существующей инновационной системы (снижение научного потенциала, разрушение материально-технической базы науки, снижение стимулирования науки и изобретательства со стороны государства и др.). К этому добавлялся тот факт, что после восстановления независимости на пути экономического развития в Грузии был допущен ряд ошибок, важнейшей из которых было то, что инновационное развитие экономики не признавалось основным направлением пути построения наукоемкой или инновационной экономики. Особенно ошибочной была политика проводимая в научной сфере, которая является основой основ инновационной политики.

Инновационная политика Грузии

Формирование правовой базы инновационной политики в Грузии в основном началось в 2016 г., когда был принят закон Грузии «Об инновациях» [Грузия... 2016]. Закон распространяется на субъектов инновационной деятельности и инфраструктуру, обеспечивающую инновационную деятельность, учитывает проблемы финансирования инновационной деятельности и коммерциализации инноваций.

Цель закона – создать экосистему инноваций, необходимых для социально-экономического развития Грузии, что будет способствовать построению в стране инновационной экономики.

К законодательной базе инновационной политики также можно отнести следующие законы Грузии: «О науке, технике и их развитии» [Грузия... 1994]. Он создает правовую основу государственной политики в области развития науки и техники; «Об общем образовании» (2004 г.), регламентирующие процесс осуществления образовательной и научно-исследовательской деятельности высших учебных заведений Грузии. Согласно закону государство обеспечивает: доступность и открытость высшего образования; возможность получать высшее образование на протяжении всей жизни и др. Ш. с; «Об общем образовании» [Грузия...2005]. Он регулирует условия осуществления общеобразовательной деятельности в Грузии, принципы и правила управления и финансирования общего образования; «Патентный закон Грузии» [Грузия... 1999], который регулирует отношения, связанные с созданием, использованием и правовой охраной изо-

Учреждениями, составляющими инфраструктуру инновационной системы Грузии, являются: университеты, колледжи, научно-исследовательские институты, астрофизическая обсерватория, Кутаисский международный университет, образовательные программы которого опираются на программы технического университета Мюнхена; Национальная академия наук Грузии, Национальный научный фонд Шота Руставели, Академия сельскохозяйственных наук Грузии; Технопарки Тбилиси, Батуми, Зугдиди, Озургети, Телави, Гурджаани и Каспи [Технопарки 2023]; Инновационные центры Ахмета, Рухи, Харагаули, Чопорта и Багдати; Фаблабы на базе вузов, технопарков и профтехучилищ; Силиконовая долина Тбилиси и другие.

Что касается бизнес-кластеров, то они в Грузии не имеют долгой истории. В 2017 году был основан первый кластер - Грузинский мебельный кластер, в этом же году - Грузинский кинокластер, а позже - ИКТ-кластер Грузии, участниками которого являются ведущие технологические компании.

В рамках проекта Европейского Союза (EU IPSC) Организация Объединенных Наций по промышленному развитию (UNIDO) определила 57 развивающихся и потенциальных кластеров в Грузии, уделив особое внимание перерабатывающей, черной промышленности и агробизнесу. Изучены и хорошо развиты первые 10 кластеров: виноделие (Кахетия), производство фармацевтической продукции (Тбилиси), птицеводство (Квемо Картли), морское рыболовство (Самегрело - Земо Сванети), виноделие (Рача-Лечхуми и Квемо Сванети), вина (Квемо Картли), мебели (Тбилиси), ювелирного производства (Тбилиси), одежды (Тбилиси), переработки и консервирования фруктов и овощей (Самегрело Земо Сванети). [Бизнес... 2020].

Параллельно с формированием инновационной политики и инновационной системы в Грузии внедряются инновационные технологии в различные сферы экономической деятельности. В первую очередь это касается информационных и телекоммуникационных технологий: быстро растет число абонентов мобильной связи и пользователей Интернета; Создан и развит рынок информационных и телекоммуникационных технологий [Абесадзе Р., 2016]. Кроме того, с Грузинским партнерским фондом (который можно рассматривать как один из субъектов инновационной системы Грузии и основной целью которого является поощрение инвестиций посредством участия в начальной стадии разработки инвестиционных проектов) были реализованы важные проекты с его участием. Например, такие как: ТЭЦ в Гардабани мощностью 230 МВт, оснащенная по последнему слову техники; ГЭС типа водохранилища, Ненскрагес, Сванетия; Первый в Закавказье завод композитных деталей гражданской авиации, выпускающий из композиционных материалов высококачественные детали гражданских самоходных летательных аппаратов. Первая продукция, произведенная на предприятии, была приобретена крупнейшей в мире авиакомпанией Boeing; Совместный проект, целью которого является производство в Грузии высокоэффективных строительных газоблоков; Каспийский кирпичный завод европейских стандартов и высоких технологий; Руставское предприятие инновационных строительных материалов из сэндвич-панелей; В Самегрело современный завод по переработке зерна кукурузы, приемке масла и производству комбикормов по грузинским стандартам; Грузинский проект по спасению горных свиней; Самая современная теплица на Кавказе – компания «Имерети Гринер»; плантации черники в Гурии; высокотехнологичный свиноводческий комплекс «Каланда»; многофункциональный торговый центр поселка Рухи; первый фирменный туристический комплекс в Кахетии на территории исторического музея девятнадцатого века - Гостиница "Рэдиссон Коллекшн Цинандали", Лопота Гостиница Комплекс в Кахетии и другие.

В 2016 году в Грузии была запущена программа венчурного инвестирования «Стартап Грузия» для поиска финансовой поддержки инновационных идей для стартапов, координаторами проекта являются «Фонд партнерства» и «Грузинское агентство

инноваций и технологий». Победителями этой программы реализован ряд инновационных проектов. В 2019-2021 годах в рамках партнерства между программой «Стартап-Грузия» и проектом USAID «Рост в Грузии» профинансировано пять стартап-проектов в регионах Грузии. Совместные инвестиции, сделанные для реализации проектов, составили более 1 500 000 лари, а общее участие бенефициаров составило 1 050 000 лари. [Деревня... 2021].

По инициативе правительства Грузии реализуется государственная программа «Производи в Грузии», целью которой является развитие и поддержка предпринимательства в стране, содействие созданию новых предприятий и увеличение экспортного потенциала.

По состоянию на 2021 год при поддержке указанной программы создано или расширено 494 предприятия, 152 гостиницы и 6 объектов, оказывающих туристические услуги. В рамках указанной программы было инвестировано более 1,8 миллиарда лари и создано 24 205 рабочих мест. Кроме того, важно, что в 2020 г. в рамках программы был запущен кредитно-гарантийный механизм, по которому уже профинансировано 242 проекта и который позволит создать на месте 4418 малых предприятий [Saagentos.. 2021].]. Следует отметить, что в 2020 году в рамках этой же программы при софинансировании турецких инвесторов и вышеупомянутой программы в Рустави была открыта оснащенная по современным стандартам текстильная фабрика «Грузинский текстиль», где до 4000 человек были заняты (Турнава Н. 2020).

Представляется, что с 2016 года были предприняты значительные шаги в направлении формирования инновационной политики и инновационной системы в Грузии, и в то же время внедрения инноваций в различные сферы экономики. Теперь необходимо добиться дальнейшего прогресса. В связи с этим внимание должно быть сосредоточено на четырех основных направлениях инновационной политики и разработке и реализации результирующих стратегий и оперативных планов. Эти направления:

1. Основной целью экономического развития должно быть увеличение строительства инновационной экономики;
2. Процесс инновационного развития экономики должен приобрести непрерывный и комплексный характер;
3. Следует взять ориентацию на формирование инновационной системы на базе собственных исследований в стране, для чего следует особенно укрепить научную систему;
4. Создать пятикольцевую модель инновационной системы и, соответственно, усилить связь между государством, бизнесом, обществом и окружающей средой.

Литература

1. Abesadze R. 2022 (1) The main directions the innovation strategy of the Georgia economy. “*Ekonomisti*” 2022 № 2
2. Abesadze R. 2022 (2). "Open innovation", "open science", national innovation system and its models. Collection of materials of the international scientific conference: "Innovative development of the economy: world experience and perspectives", Tbilisi 2021.
3. Абесадзе Р. 2016. Инновации, инновационные сети и общие направления формирования инновационной экономики в Грузии. XVII Международная научная конференция; „Предпринимательство, социальная организация в структурах сети. Опыт и перспективы развития в Центральной и Восточной Европе” (23-25 мая 2016 года, Польша)
4. Abesadze R. 2021. Economic Development and Economic Growth in Georgia at Modern Stage. "Bulletin" of the National Academy of Sciences of Georgia, 2021, № 4
5. ‘Matias Braun, Sebastián Bustos, Luis Felipe Céspedes. 2021. Innovation Strategy and Economic Development.

- <https://www.cgdev.org/sites/default/files/WP590-Innovation-strategy-economic-development.pdf>
6. Оценка результатов промышленной части, технической поддержки и доступа к финансированию компонентов программы «Сделай в Грузии». 2018 (на груз. яз.)
<https://bit.ly/3k4brFM>
  7. Итоги программ агентства «Производь в Грузии». 2021(на груз. яз.)
<https://www.enterprisegeorgia.gov.ge/ka/სიახლეები/სააგენტოს-აწარმოე-საქართველოში-18>
  8. В селе Карафила открылось предприятие по производству натурального напитка «Комбуча». 2021 (на груз. яз.)
<https://bm.ge/ka/article/sofel-yarafilashi-naturaluri-sasmelis-kombuchas-sawarmo-gaixsna/92126> გაიხსნა. 3021
  9. Турнава Н. 2020. На новом предприятии «Картли Текстиль» будет работать до 4000
<https://www.interpressnews.ge/ka/article/635641-natia-turnava-kartli-tekstilis-axali-sacarmo-4-000-mde-adamians-daasakmebs-romelta-90-procenti-kali>
  10. Business clusters. 2023 (in Georgian)
https://www.gda.ge/shared/UserFiles/Images/UNIDO%20Cluster%20Presentation_GE_O.pdf
  11. Технопарки. 2023 (на груз. яз.) <https://gita.gov.ge/regions>

საქართველოს ინოვაციური პოლიტიკა და სისტემა

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.RAMAZ.ABESADZE](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.RAMAZ.ABESADZE)

ანოტაცია. გამოკვლეულია საქართველოში ინოვაციური პოლიტიკისა და ინოვაციური სისტემის ფორმირების პროცესები და განსაზღვრულია საქართველოს ინოვაციური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები.

საკვანძო სიტყვები: ინოვაციური განვითარება, ინოვაციური პოლიტიკა, ინოვაციური სისტემა.

შესავალი

საზოგადოების კეთილდღეობა განუყრელადაა დაკავშირებული ინოვაციებთან. მან განაპირობა არნახული პროგრესი ადამიანთა საქმიანობის ყველა სფეროსა და ყოფაცხოვრებაში. შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკური განვითარების პროცესი, ეს არის ინოვაციათა განხორციელების პროცესი ეკონომიკური სისტემის ყველა ელემენტში. ინოვაციური ეკონომიკა ეფუძნება ცოდნას, ინოვაციების ნაკადს, ტექნოლოგიების, ინფორმაციის, ინსტიტუციების, ადამიანისეული კაპიტალის, წარმოების ორგანიზაციის, პროდუქციისა და ა.შ. გამუდმებულ სრულყოფას, მეცნიერთა და ნოვატორთა ინტელექტუალურ შრომას.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველოში ადგილი ჰქონდა ეკონომიკურ დაქვეითებას, რამაც გამოიწვია არსებული ინოვაციური სისტემის დეგრადაცია (სამეცნიერო პოტენციალის დაქვეითება, მეცნიერების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მოშლა, სახელმწიფოს მიერ მეცნიერებისა და გამომგონებლობის სტიმულირების დაქვეითება და ა. შ.). ამას ემატებოდა ის, რომ დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ საქართველოში ეკონომიკური განვითარების გზაზე დაშვებული იქნა არაერთი შეცდომა, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესი იყო ის, რომ მთავარ მიმართულებად არ იქნა აღიარებული ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების, ცოდნაზე დაფუძნებული ანუ ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობის გზა. განსაკუთრებით არასწორი პოლიტიკა ტარდებოდა სამეცნიერო სფეროში, რაც ინოვაციური პოლიტიკის საფუძველთა საფუძველია.

საქართველოს ინოვაციური პოლიტიკა

საქართველოში ინოვაციური პოლიტიკის სამართლებრივი ბაზის ფორმირება ძირითადად 2016 წლიდან იწყება, როდესაც მიღებულ იქნა საქართველოს კანონი „**ინოვაციების შესახებ**“ [საქართველოს... 2016]. კანონის მოქმედება ვრცელდება ინოვაციური საქმიანობების სუბიექტებზე და ინოვაციური საქმიანობების ხელშემწყობ ინფრასტრუქტურაზე, ითვალისწინებს ინოვაციური საქმიანობების დაფინანსებისა და ინოვაციების კომერციალიზაციის პრობლემებს. კანონის მიზანია საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის აუცილებელი ინოვაციების ეკოსისტემის შექმნა, რაც ხელს შეუწყობს ქვეყანაში ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობას.

ინოვაციური პოლიტიკის საკანონმდებლო ბაზას ასევე შეიძლება მივაკუთვნოთ საქართველოს შემდეგი კანონები: **“მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და მათი**

განვითარების შესახებ” [საქართველოს... 1994]. იგი ქმნის მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების განვითარების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის სამართლებრივ საფუძველს; **“უმაღლესი განათლების შესახებ”** (2004), რომელიც აწესრიგებს საქართველოში უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებების საგანმანათლებლო და სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის განხორციელების პროცესს. კანონის მიხედვით *სახელმწიფო უზრუნველყოფს: უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობასა და ღიაობას; უმაღლესი განათლების მიღების შესაძლებლობას მთელი სიცოცხლის განმავლობაში და ა. შ. ს;* **“ზოგადი განათლების შესახებ”** [საქართველოს...2005]. ის აწესრიგებს საქართველოში ზოგადსაგანმანათლებლო საქმიანობის განხორციელების პირობებს, ზოგადი განათლების მართვისა და დაფინანსების პრინციპებსა და წესს; **„საქართველოს საპატენტო კანონი“** [საქართველოს... 1999], რომელიც აწესრიგებს გამოგონებისა და სასარგებლო მოდელის შექმნას, გამოყენებასა და სამართლებრივ დაცვასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს. გამოგონების პატენტის მოქმედების ვადაა 20 წელი საქპატენტში განაცხადის შეტანის თარიღიდან; **“გრანტების შესახებ”** [საქართველოს... 2004], რომელიც განსაზღვრავს საქართველოში გრანტის გაცემის, მიღებისა და გამოყენების საერთო პრინციპებს; **„საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“** (1999), რომელიც არეგულირებს იმ საავტორო ქონებრივ და პირად არაქონებრივ უფლებებთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს, რომლებიც წარმოიშობა მეცნიერების, ლიტერატურისა და ხელოვნების ნაწარმოებთა შექმნისა და გამოყენების დროს (საავტორო უფლებები).

ეროვნული ინოვაციური სისტემა

ინოვაციური სისტემა ძალზედ (ეის) რთული ორგანიზმია იგი უზრუნველყოფს ახალი ცოდნის ინტენსიურ მოძინებას, მის გარდაქმნას სამეცნიერო-ტექნიკურ სიახლეებად და მათ კომერციალიზაციას ანუ ყველა პროცესს მეცნიერული აღმოჩენებიდან ინოვაციებამდე. ეს პროცესი (მათ შორის, ინოვაციების იმპორტი) კი ხორციელდება ინოვაციური ინფრასტრუქტურის მეშვეობით. ინოვაციური სისტემები ერთმანეთისაგან განსხვავდება ქვეყნებისა და მათ წინაშე მდგომი ამოცანების მიხედვით [Бурдули В. 2017].

ეროვნული ინოვაციური სისტემა მოიცავს: **შესაბამის სახელმწიფო ორგანოებს, სამეცნიერო სისტემას, განათლების სისტემასა და ინოვაციურ ინფრასტრუქტურას.**

სრულყოფილი ინოვაციური სისტემის ფორმირება შეუძლებელია განვითარებული საგანმანათლებლო და სამეცნიერო სისტემების არსებობის გარეშე. საგანმანათლებლო სისტემამ უნდა უზრუნველყოს მაღალკვალიფიციური სამეწარმეო და სამეცნიერო კადრების აღზრდა, სამეცნიერო სისტემამ კი ფუნდამენტური და გამოყენებითი ხასიათის ახალი ცოდნის (აღმოჩენების) გენერირება. ამასთან, განათლება და მეცნიერება არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც ერთი დარგი. მართალია სამეცნიერო კადრებს განათლების სისტემა იძლევა, მაგრამ ახალ ცოდნას იძლევა არა განათლება, არამედ მეცნიერება, რაც საზოგადოების, ისე თვით განათლების პროგრესს განაპირობებს. ამდენად, პრიორიტეტი მეცნიერებას უნდა მიენიჭოს.

ინოვაციური საქმიანობის ხელშესაწყობად სახელმწიფო ორგანოს ან სხვა პირის მიერ შეიძლება შეიქმნას ინოვაციური ინფრასტრუქტურის შემდეგი სუბიექტები: **სამეცნიერო ან ტექნოლოგიური პარკები; ბიზნესინკუბატორები; ბიზნესამაჩქარებლები; ტექნოლოგიების გადაცემის ცენტრები; ინოვაციების ლაბორატორიები (FabLab), კლასტერები, ინოვაციების ცენტრები.**

გარდა ამისა, ინოვაციური ინფრასტრუქტურა ასევე შეიძლება მოიცავდეს სხვა სუბიექტთა ფართო სპექტრს: მცირე ინოვაციურ, ინჟინირინგულ, კონსალტინგურ და ინფორმაციულ სამსახურებს, ტრენინგცენტრებს, ლიზინგური მომსახურების კომპანიებს, ინოვაციური მეწარმეობის მხარდამჭერ სახელმწიფო და არასახელმწიფო ფონდებს. ფინანსური მხარდაჭერის გასაუმჯობესებლად სასურველია ასევე არსებობდეს ინოვაციების ბანკი, რომელიც ინოვაციური პროექტების განსახორციელებლად გასცემს გრძელვადიან კრედიტებს დაბალი საპროცენტო განაკვეთით, დააზღვევს მათ და სხვ.

დღეისათვის საქართველოში ხელისუფლების აღმასრულებელ და საკანონმდებლო ორგანოებთან ერთად ფუნქციონირებს ინოვაციური სისტემის შემდეგი ერთეულები: მთავრობის სათათბირო ორგანო, **საქართველოს კვლევებისა და ინოვაციების საბჭო [საქართველოს.. 2015]**, რომელიც შეიქმნა 2015 წელს მეცნიერების განვითარების, კვლევებისა და ინოვაციების ხელშეწყობის მიზნით; საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს **ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო [საჯარო... 2014]**. სააგენტოს მისიაა საქართველოში ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების განვითარებისთვის საჭირო ეკოსისტემის ფორმირების, ცოდნისა და ინოვაციის კომერციალიზაციისათვის ხელშეწყობა და სხვა; **კავშირგაბმულობის, საინფორმაციო და თანამედროვე ტექნოლოგიების დეპარტამენტი [საქართველოს... 2016]**. მისი ძირითადი ფუნქციაა ელექტრონული კომუნიკაციების, საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და სამეცნიერო-ტექნოლოგიური ინოვაციების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის, სტრატეგიისა და პროგრამების ძირითად მიმართულებათა შემუშავებასა და განხორციელებაში მონაწილეობის მიღება; **საქპატენტი [საქართველოს... 2010]**. იგი არის საქართველოს ინტელექტუალური საკუთრების ეროვნული ცენტრი, რომელიც განსაზღვრავს ინტელექტუალური საკუთრების პოლიტიკას.

საქართველოს ინოვაციური სისტემის ინფრასტრუქტურის შემადგენელი ინსტიტუტებია: უნივერსიტეტები, კოლეჯები, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, ასტროფიზიკური ობსერვატორია, ქუთაისის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, რომლის საგანმანათლებლო პროგრამები მიუხედავად ტექნიკური უნივერსიტეტის პროგრამებს ეყრდნობა; საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემია; თბილისის, ბათუმის, ზუგდიდის, ოზურგეთის, თელავის, გურჯაანისა და კასპის ტექნოპარკები [ტექნოპარკები 2023]; ახმეტის, რუხის, ხარაგაულის, ჭოპორტისა და ბაღდათის ინოვაციების ცენტრები; ფაბლაბები უმაღლესი სასწავლებლების, ტექნოპარკებისა და პროფესიული სასწავლებლების ბაზაზე; სილიკონ ველი თბილისი და სხვ.

რაც შეეხება **ბიზნეს კლასტერებს**, მათ საქართველოში დიდი ხნის ისტორია არ აქვთ. 2017 წელს დაარსდა პირველი კლასტერი – **ქართული ავეჯის კლასტერი**, იმავე წელს – **საქართველოს კინოკლასტერი**, მოგვიანებით კი – **საქართველოს აისიტი (ICT) კლასტერი**, რომლის წევრები ლიდერ ტექნოლოგიურ კომპანიებს წარმოადგენენ.

ევროკავშირის პროექტის (EU IPSC) ფარგლებში, გაეროს ინდუსტრიული განვითარების ორგანიზაციამ (UNIDO) განსაზღვრა საქართველოში 57 განვითარებადი და პოტენციური კლასტერი, განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო დამამუშავებელ მრეწველობასა და აგრობიზნესს. გამოკვლეული და კარგად შემუშავებულია პირველი 10 კლასტერი: **ღვინო** (კახეთი), **ფარმაცევტული პროდუქტების წარმოება**

(თბილისი), მეფრინველეობა (ქვემო ქართლი), საზღვაო თევზჭერა (სამეგრელო - ზემო სვანეთი), ღვინო (რაჭა ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი), ღვინო (ქვემო ქართლი), ავეჯი (თბილისი), სამკაულების წარმოება (თბილისი), ტანსაცმელი (თბილისი), ხილის და ბოსტნეულის გადამამუშავება და კონსერვირება (სამეგრელო, ზემო სვანეთი). [ბიზნეს... 2020].

საქართველოში ინოვაციური პოლიტიკისა და ინოვაციური სისტემის ფორმირების პარალელურად ეკონომიკური საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში მიმდინარეობს ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა. უპირველეს ყოვლისა, ეს ეხება საინფორმაციო და ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიებს: სწრაფად იზრდება მობილური აბონენტებისა და ინტერნეტმომხმარებლების რაოდენობა; შეიქმნა და ვითარდება საინფორმაციო და ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ბაზარი [Абсадзе R., 2016]. გარდა ამისა, საქართველოს საპარტნიორო ფონდის (რომელიც საქართველოს ინოვაციური სისტემის ერთ-ერთ სუბიექტად შეიძლება ჩათვალოს და რომლის მთავარი დანიშნულებაა ინვესტიციების წახალისება საინვესტიციო პროექტების განვითარების საწყის ეტაპზე თანამონაწილეობის გზით) მონაწილეობით განხორციელდა მნიშვნელოვანი პროექტები. მაგალითად ისეთი როგორცაა: უახლესი ტექნოლოგიებით აღჭურვილი 230 მეგავატის სიმძლავრის გარდაბნის თბოელექტროსადგური; რეზერვუარის ტიპის ჰიდროელექტროსადგური, ნენსკრაჰესი სვანეთში; ამიერკავკასიაში პირველი სამოქალაქო თვითმფრინავების კომპოზიტური ნაწილების ქარხანა, რომელიც კომპოზიტური მასალებისგან სამოქალაქო თვითმფრინავების მაღალი სტანდარტის შესაბამის ნაწილებს ამზადებს. საწარმოში დამზადებული პირველი პროდუქცია მსოფლიო ავიაციის უმსხვილესმა ავიაკომპანიამ, ბოინგმა, შეისყიდა; ერთობლივი პროექტი, რომელიც საქართველოში მაღალი ენერგოეფექტური სამშენებლო გაზობლოკების წარმოებას გულისხმობს; ევროპული სტანდარტებისა და მაღალი ტექნოლოგიების კასპის აგურის ქარხანა; ინოვაციური სამშენებლო მასალების რუსთავის სენდვიჩ პანელების საწარმო; სამეგრელოში თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისი ქართული სიმინდის მარცვლის გადამამუშავებელი, ზეთის მიმღები და კომბინირებული საკვების მწარმოებელი ქარხანა; ქართული მთის ღორის გადარჩენის პროექტი; ყველაზე თანამედროვე სათბური კავკასიაში – კომპანია „იმერეთი გრინერი“; ლურჯი მოცვის პლანტაციები გურიაში; მაღალტექნოლოგიური მეღორეობის კომპლექსი “კალანდა”; სოფელ რუხის მრავალფუნქციური სავაჭრო ცენტრი; პირველი ბრენდირებული ხუთვარსკვლავიანი ტურისტული კომპლექსი კახეთში მეცხრამეტე საუკუნის ისტორიული მუზეუმის ტერიტორიაზე – სასტუმრო „Radisson Collection Tsinandali“; ლოპოტას სასტუმრო კომპლექსი კახეთის რეგიონში და სხვ.

2016 წელს საქართველოში ამოქმედდა ვენჩურული საინვესტიციო პროგრამა - "სტარტაპ საქართველო", დამწყები ბიზნესმენებისათვის ინოვაციური იდეების ფინანსური მხარდაჭერის აღმოსაჩენად. პროექტის კოორდინატორები არიან "საპარტნიორო ფონდი" და „საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო“. ამ პროგრამის გამარჯვებულთა მიერ დღეისათვის არაერთი ინოვაციური პროექტი განხორციელდა. 2019-2021 წლებში, პროგრამა „სტარტაპ -საქართველოს" და USAID-ის პროექტის, „ზრდა საქართველოში", პარტნიორობის ფარგლებში საქართველოს რეგიონებში ხუთი სტარტაპ პროექტი დაფინანსდა. პროექტების

* <https://www.fund.ge/site/projects/2>

განხორციელებისათვის გაწეულმა ერთობლივმა ინვესტიციამ 1, 500, 000 ლარზე მეტი, ხოლო ბენეფიციარების ჯამურმა თანამონაწილეობამ 1 050 000 ლარი შეადგინა. [სოფელ... 2021].

საქართველოს მთავრობის ინიციატივით ხორციელდება სახელმწიფო პროგრამა „აწარმოე საქართველოში“, რომლის მიზანია ქვეყანაში მეწარმეობის განვითარება და მხარდაჭერა, ახალი საწარმოების შექმნის ხელშეწყობა და საექსპორტო პოტენციალის გაზრდა*.

2021 წლის მდგომარეობით აღნიშნული პროგრამის მხარდაჭერით შეიქმნა ან გაფართოვდა 494 საწარმო, 152 სასტუმრო და 6 ტურისტული სერვისის მიმწოდებელი ობიექტი. აღნიშნული პროგრამის ფარგლებში განხორციელდა 1.8 მილიარდ ლარზე მეტი ინვესტიცია და სულ შეიქმნა 24 205 სამუშაო ადგილი. ამასთან, მნიშვნელოვანია, რომ 2020 წელს პროგრამის ფარგლებში ამოქმედდა საკრედიტო-საგარანტო მექანიზმი, რომლის მიხედვითაც უკვე დაფინანსებულია 242 პროექტი და რომლებიც შექმნიან 4 418 სამუშაო ადგილს [სააგემტოს.. 2021].

აღსანიშნავია, რომ 2020 წელს რუსთავეში ამავე პროგრამის ფარგლებში თურქი ინვესტორებისა და აღნიშნული პროგრამის თანადაფინანსებით გაიხსნა თანამედროვე სტანდარტებით აღჭურვილი ტექსტილის საწარმო – „ქართული ტექსტილი“ სადაც საბოლოოდ 4000-მდე ადამიანი დასაქმდება [თურნავა ნ. 2020].

როგორც ჩანს, საქართველოში ინოვაციური პოლიტიკისა და ინოვაციური სისტემის ფორმირების და ამის პარალელურად ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროში ინოვაციების დანერგვის მიმართულებით 2016 წლიდან მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა. ახლა აუცილებელია შემდგომი წინსვლა. ამ მხრივ ყურადღება უნდა გამახვილდეს ინოვაციური პოლიტიკის ოთხ მთავარ მიმართულებაზე და აქედან გამომდინარე სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმების შემუშავებასა და განხორციელებაზე. ეს მიმართულებებია:

1. ეკონომიკური განვითარების მთავარი მიზანი უნდა გაზდეს ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობა;
2. ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების პროცესმა უნდა შეიძინოს უწყვეტი და კომპლექსური ხასიათი;
3. ორიენტაცია აღებული უნდა იქნეს ქვეყანაში საკუთარ კვლევებზე დაფუძნებული ინოვაციური სისტემის ფორმირებაზე, რისთვისაც განსაკუთრებით უნდა გაძლიერდეს სამეცნიერო სისტემა;
4. შეიქმნას ინოვაციური სისტემის ხუთ რგოლიანი მოდელი და შესაბამისად გაძლიერდეს კავშირი სახელმწიფოს, ბიზნესს, საზოგადოებასა და გარემოს შორის.

ეს მიმართულებები დეტალურადაა გამოკვლეული ჩვენს შემდეგ ნაშრომში :
[Abesadze R. 2022 (1); Abesadze R. 2022 (2); Abesadze P. 2021; Abesadze P. 2016]

* <http://nasp.gov.ge/page/acarmoe/>

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Abesadze R. 2022 (1) The main directions the innovation strategy of the Georgia economy. “*Ekonomisti*” 2022 № 2
2. Abesadze R. 2022 (2). "Open innovation", "open science", national innovation system and its models. Collection of materials of the international scientific conference: "Innovative development of the economy: world experience and perspectives", Tbilisi 2021.
3. Абесадзе Р. 2016. Инновации, инновационные сети и общие направления формирования инновационной экономики в Грузии. XVII Международная научная конференция; „Предпринимательство, социальная организация в структурах сети. Опыт и перспективы развития в Центральной и Восточной Европе” (23-25 мая 2016 года, Польша)
4. Abesadze R. 2021. Economic Development and Economic Growth in Georgia at Modern Stage. "Bulletin" of the National Academy of Sciences of Georgia, 2021, № 4
5. ‘Matias Braun, Sebastián Bustos, Luis Felipe Céspedes. 2021. Innovation Strategy and Economic Development.
<https://www.cgdev.org/sites/default/files/WP590-Innovation-strategy-economic-development.pdf>
6. ბიზნეს კლასტერები. 2023
https://www.gda.ge/shared/UserFiles/Images/UNIDO%20Cluster%20Presentation_GEO.pdf
7. თურნავა ნ. 2020. „ქართლი ტექსტილის“ ახალი საწარმო 4 000-მდე ადამიანს დაასაქმებს, რომელთა 90 პროცენტი ქალია. 2020
<https://www.interpressnews.ge/ka/article/635641-natia-turnava-kartli-tekstilis-axali-sacarmo-4-000-mde-adamians-daasakmebs-romelta-90-procenti-kali>
8. პროგრამის, აწარმოე საქართველოში, ინდუსტრიული ნაწილის, ტექნიკური მხარდაჭერისა და ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის კომპონენტების შედეგების შეფასება. 22018. <https://bit.ly/3k4brFM>
9. სააგენტოს, "აწარმოე საქართველოში", პროგრამების შედეგები. 2021
<https://www.enterprisegeorgia.gov.ge/ka/სიახლეები/სააგენტოს-აწარმოე-საქართველოში-18>
10. სოფელ ყარაფილაში ნატურალური სასმელის „კომბუჩას“ საწარმო გაიხსნა. 3021
<https://bm.ge/ka/article/sofel-yarafilashi-naturaluri-sasmelis-kombuchas-sawarmo-gaixsna/92126>
11. ტექნოპარკები. 2023 <https://gita.gov.ge/regions>

გლობალიზაცია – GLOBALIZACION

Вахтанг Бурдули

*Доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом
Института экономики П. Гугушвили ТГУ им. И. Джавахишвили*

**ГЛОБАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОПАСНОСТИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА
НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ**

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.VAKHTANG.BURDULI](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.VAKHTANG.BURDULI)

Аннотация. Рассмотрены и систематизированы структурные элементы (атрибуты, инструменты, механизмы, понятийные регламентаторы), обеспечивающие реализацию глобализаций вообще и глобальное экономическое развитие в частности. Проведен последовательный экскурс по основным глобализациям различных исторических эпох с краткой характеристикой состояния в них уровня экономического и гуманитарного развития. С особым вниманием в работе рассматриваются попытки замещения и замещение элиты на пространстве Российской империи (Советского Союза, РФ) в контексте с соответствующими периодами глобализации. Затем систематизированы и кратко описаны основные экономические опасности, характерные для последнего периода глобализации (гиперглобализации – 1991-2012 гг). В конце работы кратко описано влияние некоторых из этих опасностей на развитие экономики Грузии.

Ключевые слова: структурные элементы глобализаций; религия; псы господни; замещение элит; экономические опасности, характерные для гиперглобализации.

Введение

Задачей данной работы является выявление экономических опасностей, возникающих в процессе развития современного этапа глобализации и обуславливающих необходимость перехода к новому этапу глобализации, а также определение, по мере возможности, влияния этих опасностей на национальную экономическую безопасность страны. До перехода к решению этой задачи необходимо изучить общие структурные проблемы процессов развития глобализаций последних периодов для того, чтобы выявить и систематизировать структуры мирового и государственного влияния и бизнес координации на процессы развития глобализаций, что делается в первой главе работы. Прежде всего необходимо рассмотреть структурные элементы (атрибуты, инструменты, механизмы, понятийные регламентаторы), обеспечивающие реализацию глобализаций вообще и глобальное экономическое развитие в частности, а именно – информационно-коммуникационные средства, организации и другие механизмы процессов глобального экономического развития: СМИ, ордена (в частности, объединяющие масонов), «элиты», операции по замещению «элит» в отдельных крупных странах или, вообще, в группе стран (например, последнее наблюдалось в Европе перед наступлением так называемых темных веков), непосредственно системы мировой, государственной и бизнес-координации. Как основные атрибуты процессов глобализации рассматриваются мировые раведывательно-информационные сети, тайные информационные сети и сети взаимодействия (например, масонские). Особое внимание в работе уделяется роли финикийцев в разных ипостасях (пуны, евреи, иудеи, жиды и т. д., что в смысле национальности одно и то же) в качестве важных акторов, участвующих в развитии глобализационных процессов, а также способствующих поступательному развитию, а иногда и сокрушительному обрушению (как это происходило в темные века) процессов поступательного развития человеческой цивилизации. Здесь же во взаимной связи рассматриваются такие

понятийные регламентаторы экономического развития как «свобода» и «огораживание» и, коротко, способы применения их инструментов на разных этапах глобализации. Причем эти рассуждения носят не абстрактный характер, а сопровождаются историческими примерами и примерами из личного опыта и наблюдений, в особенности относительно ситуации, которая наблюдалась при попытках замещения «пун-вампирами»¹ «элиты» в Российской империи, затем в Советском Союзе и организации ее замещения в путинско-горбачевско-ельцинской РФ.

Во второй главе работы проведен последовательный экскурс по основным глобализациям различных исторических эпох по необходимости с краткой характеристикой состояния в них уровня экономического и гуманитарного развития. Можно выделить следующие этапы глобализации: 1. Доисторическая глобализация – проникновение человека из Африки и Евразии в Америку, Австралию и Океанию; 2. Первая историческая глобализация – распространение финикийцев путем организации ими торговых колоний (Карфаген, Южная Испания, некоторые острова в Средиземном море, возможно и в другие районы – первый незначительный всплеск так называемого «исхода» «колен Израилевых»); 3. Глобализация при Александре Македонском – распространение идей, представителей и технологий высокой эллинской цивилизации на обширном пространстве от Египта до Индии и Средней Азии; 4. Формирование Римской империи, основанной на достижениях эллинской культуры с их определенным развитием; 5. Финикийский (пунский) реванш после поражений в пунических войнах с Римом – разработка мистических фальсифицированной истории и теории Христианской религии (отраженных в Библии) и распространение с этими атрибутами пун-вампиров в различные страны Римской империи (новый массивированный «исход» «колен израилевых»), после чего начался постепенный развал Римской империи, процессы творческого созидания на всем пространстве Европы и Малой Азии заменились принуждением людей к постоянным молитвам и насаждением «страха божьего» – наступили так называемые «темные века»; 6. Глобализация эпохи возрождения и последующих веков – В работе охарактеризованы побудительные мотивы обусловившие начало возрождения, роль Банкирского дома Медичи в организации эпохи возрождения. Показано, что наибольшего успеха в развитии промышленности достигли те страны, где в правящей элите большую роль стали играть слои буржуазии. Обсуждены проблемы развития промышленности и параллельно происходившие процессы огораживания в Англии, которая в XVI веке опередила все другие страны в развитии промышленности. На этом этапе глобализации произошла колонизация Америки и в некоторых появившихся там странах, в основном в США, на более поздних стадиях этого этапа началось бурное развитие промышленности. 7. Следующий этап глобализации связан с мировыми войнами за передел мира, революциями (самая крупная в Российской империи), а также с национально-освободительными движениями. Много стран, в том числе и очень крупных (Индия, Пакистан, Индонезия) освободились от колониальной зависимости. Все эти события, естественно, имели экономическую подоплеку. С особым вниманием в работе рассматриваются происходившие в этот период процессы на пространстве Российской империи, национальная элита которой с особым упорством сопротивлялась ее замещению и только, как отмечено выше, при Горбачеве и Ельцине удалось заместить ее пунской элитой (если считать долларовых миллиардеров, В. В. Путина и его министров и т. д. элитой). Все долларовые миллиардеры являются пунами, т. е. евреями. Причем не все из них пун-вампиры, некоторые из них, наоборот, являются кэтили пунами².

¹ Обоснование правомерности применения термина «пун-вампиры», то есть «троицкисты», приведено ниже, в первой главе.

² Значение слова кэТили объясняется в первой главе работы.

В третьей главе систематизированы и кратко описаны основные экономические опасности характерные для современного периода глобализации: опасности, связанные с устарением и неадекватностью современным условиям механизмов действующей модели экономики, ослаблением действенного государственного и межгосударственного управления развитием экономики и глобальными экономическими процессами и взаимосвязями, провоцированием избыточного производства и избыточного потребления с целью получения максимально возможной прибыли, уменьшение численности занятых, засилье определенных глобальных групп, которые не только препятствуют развитию в разных странах неподконтрольных им производств, но и пытаются подавить неподконтрольные им действующие производства.

В четвертой главе кратко описано влияние этих опасностей на развитие экономики Грузии. Например: выявлены причины, в результате влияния которых Грузии не удастся заключать контракты на строительство гидроэлектростанций на приемлемых (не кабальных) для страны и ее народа условиях; в результате глобальных тенденций экономической депрессии в страну возвращается много людей, ранее эмигрировавших для работы в других странах и возникает трудная проблема обеспечения их работой в собственной стране и т. д.

Глава 1. Структуры мирового влияния на процессы развития глобализаций

1.1. Неотъемлемые структурные элементы, обеспечивающие последние глобализации

Неотъемлемые структурными элементами, обеспечивающими последние глобализации, в своей совокупности представляются объекты, которыми необходимо управлять (массы, работники и т.д.), субъекты или агенты, организации, социальные слои, обеспечивающие такое управление (прежде всего, так называемые «элиты»), организации, создающие проекты глобального развития на том или ином его этапе и организации, координирующие реализацию такого развития (например и в том числе промышленные корпорации и прежде всего ТНК), инструменты, механизмы, средства (например и в первую очередь финансовые), категории, структуры рационального знания, структуры передачи и получения информации и другие атрибуты.

Среди этих элементов прежде всего необходимо отметить инструменты (механизмы, организации) воздействия на людей используемые на всех этапах почти всех (за исключением первой) глобализаций. Это, прежде всего, религии и, следовательно, всевозможные попы, формируемые ими тайные общественные организации, вовлекающие в свои ряды множество граждан из разных стран и занимающиеся распространением и обменом информацией, разведывательной деятельностью, организацией революций, организацией альтернативных систем управления (например, иезуитская редукция созданная в первой трети XVII века в провинции Мисьонес в Аргентине), организацией глобальных контрабандных операций и т.д. Самым крупным и влиятельным в последние века является орден розенкрейцеров в иерархическую структуру которого входят ложи, в которых сосредоточено много рядовых масонов, которыми руководят магистры, великие магистры и другие персоны из орденской иерархии). Выдающийся ученый, один из лучших исследователей их деятельности, А. Фурсов отмечает, что в последнее время деятельность этого ордена ослабла [Краткая история ..., 2022], но он врет в угоду современному российскому руководству, поскольку горбачевско-ельцинский попо-бандитский переворот 1989-1991 годов, завершившийся развалом Советского Союза, произошел при решающем участии этого ордена, посредством соответствующего использования сформированной этим орденом в рядах КПСС «элиты» (в частности, Горбачев и Ельцин несколько раз ездили в Рим и Лондон, для получения инструкций от руководителей этого ордена). Даже в настоящее время В. В. Путин, занимающий, очевидно, немаловажное место в иерархии этого ордена, обсуждая по телевидению так называемую

«специальную военную операцию», подавал кому-то левой ногой специальные масонские знаки, обещая, очевидно, кое-кому крупные суммы денег в обмен за поддержку своей агрессии.

Очень важное значение в организации координации развития очередного этапа глобализации имеет разработка соответствующего проекта (что также представляется важнейшим, обеспечивающим ход глобализации, инструментом), по терминологии А. Фурсова – «проектность в истории». По его определению такой проект представляет собой «продуманный долгосрочный комплекс мероприятий имеющий широкий масштаб по своим последствиям, охватывающих широкие слои населения и даже меняющий ход истории и характер общественных отношений и т. д.» [Краткая история ..., 2022].

Прежде всего в таких исторических проектах, ориентированных на переход к новому этапу глобализации, разрабатываются и реализуются операции по замещению «элит». При этом, в частности, создаются новые финансовые центры с соответствующей сопутствующей «элитой». Так А. Фурсов называет Ватикан «финансово-разведывательной корпорацией под маской католичества» [Краткая история ..., 2022]. С легкой руки М. Делягина³ следующий такой центр, Лондонское Сити, назван им «новым Карфагеном» [Новый Карфаген ..., 2022] – «Новый Карфаген ковали евреи из Венеции». В соответствии с этим, на мой взгляд, вторым Карфагеном следует считать Ватикан с сопутствующим наплывом пунов, то есть евреев во многие города Италии, Северной Африки и т. д., а Лондонское Сити можно считать третьим Карфагеном. Нью-Йоркский Уолл-Стрит – четвертым Карфагеном. Сейчас В. В. Путин и другие российские миллиардеры под его командой пытаются превратить Рублевку в пятый Карфаген и возможно им это удастся. Соответственно создается, вернее уже создалась, околорублевско-карфагенская «элита». Причем эта «элита» оказалась такой принципиальной и гневливой, что приказала изъять из песни «Атас» ансамбля «Любе», которую народ часто распевал в годы пун-вампириского попо-бандитского переворота, того куплета, в котором в неприемлемом для нее контексте упоминалась не то «вся элита», не то «вся элита». В последующем тексте при упоминании этой элиты мною будет использоваться более подходящий для нее термин – «вся элита» (хотя я при этом чувствую некоторую виноватость перед собаками, которые в большинстве своем очень умные и дружелюбные существа).

Костяк таких элит составляют финикийцы (то есть пуны, евреи, иудеи, жидаи, что в смысле национальности одно и то же; иногда, в особенности, если это содействует их карьерному росту, выдающие себя за представителей титульной национальности данной страны, например, Ежов, Андропов, Лавров, Путин). Среди них в качестве крупных действующих акторов выделяются, с одной стороны, пун-вампиры, а с другой – кэоили пуны.

Сейчас объясню, почему я выбрал такие термины для обозначения разных категорий финикийцев.

Почему пун-вампиры? Дело в том, что в России, традиционная элита которой дольше всех сопротивлялась ее замещению евреями, попытки замещения активизировались во время первой мировой войны. Когда в стране пришло к власти временное правительство Керенского, еврейские активисты решили еще сильнее настроить народ против традиционной правящей элиты. Поэтому в качестве государственного гимна 6 марта 1918 года была утверждена написанная неким П. П. Лавровым в 1885 году «Рабочая марсельеза» [Рабочая ...], в которой помимо других выпадов против правящей на-

³ По моему М. Делягин на настоящее время является сильнейшим экономистом-аналитиком на постсоветском пространстве; несмотря на это он иногда допускает подлянки, так, недавно, в угоду В. В. Путину он заявил, что по азербайджанским нефтепромыслам необходимо нанести удар ядерной боеголовкой.

циональной элиты дважды встречается термин «царь-вампир». Но в сущности, на самом деле, вампирами в то время были крупные капиталисты (большая часть которых была евреями, то есть пунами, то есть финикийцами), которые в тот период нещадно эксплуатировали рабочих, что спровоцировало революцию 1905 года в России. Таким же образом нещадно эксплуатировались рабочие (в том числе и дети) и в ведущих индустриальных странах (см, напр., [Лондон Джек, 1987]). В этой связи звание вампира целесообразно присвоить не царю, а пунам, которые стремились заменить национальную элиту еврейской, то есть пунской, элитой.

Почему кэоили пуны? В альтернативной части крупных действующих еврейских акторов выделяются носители высокого творческого созидательного интеллекта (евреи вообще традиционно талантливый народ, но и среди них, конечно же, встречаются и тупицы). Таких евреев отличает высокая духовность (интеллектуальное вдохновение), безупречность, **благожелательность**, благонамеренность и другие положительные качества, которые каким-либо одним русским словом охватить невозможно (ведь не скажешь – благие пуны). Поэтому, я в этом случае использую грузинское слово «кэтили», которое совмещает перечисленные «благие» понятия: кэоили пуны.

Остановимся теперь на такой категории глобализации как «**духовность**». Вообще говоря, слово «дух» произошло от названия древнего мессопотамского божества «Мардук», где первый слог «мар» означает «смерть», а второй слог «дук» означает «жизнь» или «дух». Отсюда в русский язык пришло наименование первой персоны из Святой троицы – «святой дух» и обозначение объединения попов – «духовенство». Но что подразумевают пун-вампиры под духовностью и духовной жизнью: не есть скоромного по средам и пятницам, соблюдать великий и другие многодневные посты, постоянно молиться, отбивать 3, 12 и т. д. поклонов, все время бояться «божьего гнева», быть «рабом божьим» (т. е., на самом деле, рабом пун-вампиров) и другие установки и запреты ограничивающие деятельность и зомбирующие человека. То есть призывают быть послушной толпой и беспрекословно подчиняться хозяевам жизни. В этом смысле примечательна недавняя статья Сергея Глазьева «Духовность – категория экономическая», который фактически предлагает в этой статье «крестить ужа с ежом: социализм с православием» [Критика статьи ..., 2020]. Обидно, что такой сильный и плодовитый ученый как Сергей Глазьев, выдержки из статей которого я неоднократно цитировал в своих работах, понес такую ахинею и из разряда кэоили пунов перешел в разряд пун-вампиров. Но множество других евреев-кэоили пунов (политиков, творческих работников, финансистов, ученых и т. д.) во все века проявляли высокую духовность во всех сферах человеческой деятельности. Особенно меня восхищает творчество некоторых композиторов-«кэоили пунов». К примеру, высокая духовность воплощена во многих произведениях Матвея Исааковича Блантера, например в мелодиях песен «Катюша», «Лучше нету того цвету» и др., а также Владимира Яковлевича Шаинского – в ласковой мелодии песни «Уголок России», в мелодии песни «Школьный вальс» и др. Последний сам осознавал свою высокую духовность и даже в 1982 году выпустил грампластинку со своими песнями под названием «Песни моей души».

Кстати, «высокую» духовность проявлял и Лев Давыдович Бронштейн, который хотя и был атеистом, но в своей партийной кличке «Троицкий» он позиционировал себя как Святую троицу (бог отец, бог сын и бог святой дух), но, чтобы никто не догадался, хитроумно убрал из своей партийной клички букву «и». Естественно, что он был пун-вампиром, то есть, что то же самое, троицкистом. Сталина пун-вампиры и другие недоброжелатели часто обвиняют в антисемитизме. Но если вдуматься, окажется, что это неверно. Так, если внимательно вчитаться, то обнаружим, что Джугашвили (то есть Сталин), Каганович и Зюганов являются однофамильцами. Где-то, не то в каком-то произведении Валентина Катаева, не то Николая Островского я обнаружил, что есть такое одесское словечко: жиган. Так, все эти три фамилии в своей основе содержат это

корневое слово. Так что Сталин был полупуном или на одну четвертую пуном и поэтому не мог быть антисемитом, в чем до сих пор обвиняют его пун-вампиры, всячески по-лавывая его грязью прежде всего за то, что он воспрепятствовал замещению «элит» пун-вампирями на всей территории Советского Союза. Но Андрей Фурсов, например, думает иначе, он считает, что Сталина так люто ненавидят за то, что левая диктатура Сталина трижды сорвала планы правых глобалистов: «в первый раз, когда социализм в отдельной стране построили; во второй раз, когда сломали хребет Гитлеру; в третий раз, когда уже в 49 году атомную бомбу получили» [Лондон Сити ..., 2016].

Противоположная проявлению духовности категория, которая иногда проявляется на определенных этапах перестраивания глобализационного порядка в ходе развития глобализации в лучшую или худшую сторону, это **провоцирование истеричности**. Например, сведения о проявлении такого феномена дошли до нас с того периода, когда во Флоренции, являющейся столицей Возрождения, с которого начался новый этап глобализации, появился доминиканский монах Саванарола, проповеди которого в процветающем и устремленном в светлое будущее городе создали истеричную обстановку, которая сопровождалась уничтожением произведений искусства и других материальных ценностей, деградацией промышленного производства и т. д. [Флоренция, 2017]. Но на этот раз эти явления имели локальный характер и не коснулись других городов Европы. Как отмечено в [Флоренция, 2017], «... за закатом всегда следует рассвет и сила света, родившаяся во Флоренции была настолько велика, что стала зарей нового дня для всей Европы». Обстановку истеричности примерно через 430-440 лет после этих событий создал в Германии Гитлер, которого наняли и финансировали пун-вампиры в целях разжигания войн, уже во второй раз в истории принимавших глобальный характер. К изумлению пун-вампиров через несколько лет после прихода к власти Гитлер начал уничтожать евреев (холокост). Этого от него они не ожидали, так как Гитлер был представителем родственной евреям ассирийской нации (об этом свидетельствует, в частности, и используемый им символ древнеассирийской свастики, которым он украшал (наряду с простыми крестами) военную технику, знамена и другие предметы). Недавно разыгранный С. В. Лавровым и В. В. Путиным спектакль, в котором Лавров назвал Гитлера евреем, а Путин извинился за него перед Израилем, нужен был Путину и Лаврову для отвода глаз, так как они тоже являются евреями (и при том, пун-вампирями), но им необходимо, чтобы их считали славянами, в чем они особенно нуждаются в условиях развязанной ими братоубийственной войны между славянами. Наконец, уже в последнее время В. В. Путин создал обстановку истеричности в СМИ РФ перед войной и в период войны с Украиной, что является удручающим событием (создание обстановки истеричности в России) в предверии нового этапа глобализации.

Для проведения операции по замещению элит пун-вампирями требуется проведение многих сопутствующих операций, в том числе создания таких инструментов координации, которые превращают определенную категорию людей в «быдло». Прежде чем придти к обсуждению смысла этого атрибута глобализации остановимся на рассмотрении одного события, которое произошло в РФ в 2021 году.

Так, в этом году прогрессивная молодежь из Екатеринбурга протестовала против строительства в этом городе еще одного храма и вообще против строительства большого количества мало кому нужных храмов по всей стране (*которые упорно строят и не престанно хвалятся этим в СМИ главный поп России, похожий на фотографии на скотч-ленте с посохом в откинутой руке и уже миллиардер – не помню как его зовут*) под лозунгом «Кто не с нами, тот за храм». Подобного рода протесты происходили в России во многих городах и в разные периоды, но скопления митингующих быстро разгонялись силовиками или же специально нанятыми бандитами и очень редко и скромно освещались в СМИ. Однако на этот раз протесты и комментарии сочувствующих целых две недели широко освещались на телевидении, поскольку протестующая молодежь

догадалась выступать от имени Ельцин-центра (хотя их неоднократно пытались разогнать силовики и даже налетали нанятые бандиты). Так вот, они, сочувствующие им наблюдатели и комментаторы в числе прочих аргументов против строительства храмов, говорили, что попы, во главе с Путиным и с указанным попом-скоморохом (не знаю его имени) путем строительства множества храмов и насаждения религиозных служб «хотят превратить нас в быдло».

Мне представляется, что превращение народа в «быдло» также является целью пун-вампинов, проводящих путинизацию-приватизацию России. Так, что же такое «быдло» вообще и человек-«быдло». В интернете оказалось очень много вариантов определения слова «быдло». Оказалось, что в лихие 90-ые многие пользовались этим словом, но придавали ему разное значение. Я выбрал несколько определений этого слова и исходя из них, а также собственных наблюдений за людьми, которых считал быдлом, составил собственное определение (причем я, в первую очередь, причислял к быдлу тупых недалеких людей, которые своими действиями и поведением содействовали деградации экономики страны, захвату власти и собственности на средства производства пун-вампирами и развалу Советского Союза).

Устаревшее значение этого слова: быдло – это люди, народ, выполняющий волю эксплуататоров. Ниже привожу несколько новых определений, появившихся в 90-ые годы.

«Феномен быдла отрицает человеческую личность, достоинство и собственность. Разумеется, отрицается и всякая свобода. Быдло просто пропадет на свободе, поскольку не приучено самостоятельно зарабатывать, а также не умеет брать на себя какую-либо ответственность (в том числе и за собственную жизнь). **Самое интересное, что ни воспитание, ни социальный статус, ни уровень доходов, ни образование не имеют при этом никакого значения!**» [Быдло – это кто?].

«Вспомните группировки 90-х годов. Накачанные бритоголовые "быки", подчиняющиеся воле какого-либо авторитета не давали прохода людям на рынках. Так вот эти самые "быки" в спортивных костюмах, физически крепкие и агрессивные, **которыми легко управляет авторитетное мнение "хозяина"**, и есть быдло в одном из современных пониманий. Другие, семантически схожие в данном контексте слова - это "дебилы", "отморозки"» [Быдло – это кто?].

«Еще одно ультрасовременное значение рассматриваемого нами слова говорит нам о следующем. Быдло - это какое-либо существо в оболочке человека. При этом оно (существо) обделено умом, а также духовно бедное, что, в свою очередь, вызывает его непредсказуемое и омерзительное поведение по отношению к широким массам (оскорбление граждан)» [Быдло – это кто?].

Исходя из этих определений быдла, с некоторыми положениями которых я не согласен, а также из собственных наблюдений за экземплярами «быдла», я составил собственное нижеследующее определение, которое, конечно же, также не вполне совершенно:

Быдло – это человек, духовно бедный, тупой, в стремлении выдвинуться и показать значимость своей личности идет на всякие подлости (клевета на окружающих, лживые доносы, оскорбления, кидается на определенных лиц, чтобы угодить попу или другому хозяину), причем старается показать, что действует в интересах какого-либо авторитета-покровителя (хозяин, церковь, КГБ). При этом социальный статус, уровень доходов не играют никакой роли, а результатами полученного образования, по тупости, он в большинстве случаев не может самостоятельно воспользоваться, так как получал образование формально.

Здесь же заметим, что некоторые причисляют к быдлу бомжей, бездомных и других выброшенных на улицу людей. Однако это не быдло. Среди них быдлом являются только те особи, которые по науськиванию попов или других «авторитетов»

кидаются на указанных ими людей с оскорблениями или дают этим людям по указанию попов и других авторитетов какие-либо советы и т. д.

В этом аспекте необходимо отдать должное современному правительству Грузии: если в 90-ые годы и при правительстве Саакашвили бомжей и других бездомных на улицах было много, то в настоящее время они поисчезали.

Также в данной работе я использую такой атрибут (категорию) глобализации как «попо-бандит» или «попо-бандитка». Причем попобандитами представляются не только изуверы, которые мучили, истязали и убивали хороших людей в эпоху свирепствования так называемой «Святой инквизиции», но и люди, которые исполняли всякие изуверские распоряжения пун-вампиров, в частности, касающиеся экономической деятельности (например, сгоняли со своих земельных наделов и вешали ни в чем неповинных англосаксов в период реализации процессов так называемого «огораживания»⁴), а также государственные деятели, которые вводят соответствующие изуверские законы и государственные служащие, которые в своей деятельности руководствуются этими законами.

В разные периоды финикийцами для толкования достижений науки в нужном направлении или навязывания населению определенных взглядов выдвигаются так называемые «поборники» (поборники тоже атрибут глобализации). Например, А. Эйнштейн, который присвоил формулы Хендрика Лоренца ($m=m_0/\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}$ и другие⁵) и украв у Оливера Хевисайда формулу $\Delta E=\Delta mC^2$ превратив ее в неверную $E=mC^2$, объявил о создании им специальной теории относительности⁶, потом начал создавать общую теорию относительности (создавал до конца жизни), в которой доказал (статьи 1916-1917 годов и более поздние [Большой взрыв]), что вселенная была создана из точки, которая взорвалась и стала расширяться, чем поддержал мистическую поповскую версию божественного происхождения Вселенной (из точки). (Если в научной деятельности он вор, то в общественной деятельности он сделал много хорошего, поэтому его нельзя причислить ни к категории пун-вампиров, ни к категории кэоили пунов, скорее он относится к категории «простых» евреев). Точно также Сахарову приписали авторство создания термоядерной бомбы (а над ее созданием работала большая группа талантливого научно-технического персонала, а то что сказал Сахаров (необходима слойка), было и так понятно всем), чтобы объявить его поборником прав человека. Можно упомянуть также о поборнике Жвание, который нанес катастрофические удары по экономике Грузии (в частности, добившись прекращения строительства уже почти достроенной Худонской ГЭС, которую затем разобрали).

Атрибутом глобализаций являются также тайные разведывательные сети, тайные информационные сети, которые также являются структурами мирового влияния на процессы глобализационного развития. В крупных странах их координацией занимаются соответствующие разведывательные службы и службы национальной безопасности типа ЦРУ, АНБ, ФБР и других в США, МИ5 в Великобритании и т. д. Есть и тайные наднациональные структуры (см.: [Краткая история ..., 2022]). Все эти службы так или иначе связаны со структурами «карфагенов». Конечно же в структуры таких сетей входят и

⁴ Подробности см. в следующем параграфе.

⁵ Но приведенная формула Лоренца, на мой взгляд, неправильна: ну не может какая-либо масса (допустим в 1 грамм) при ее разгоне до субсветовых скоростей превратиться в очень большую массу.

⁶ Большинство сведений о том, что эти формулы А. Эйнштейном украдены у других ученых на данный момент в интернете заблокированы, хотя я узнал об этом еще в 1965 году, когда учился на физическом факультете ТГУ, кроме того, об этом неоднократно упоминалось в научных и научно-популярных журналах, например, в журнале «Знание сила», который оставался объективным и правдивым журналом даже в годы горбачевской перестройки. А всю правду о научной деятельности А. Эйнштейна можно узнать из клипа [Что не так с гением ..., 2019].

масоны наиболее влиятельного в настоящее время Ордена розенкрейцеров и члены других орденов, в том числе и в настоящее время достаточно влиятельного Ордена иезуитов. В то же время эти структуры (не только в разведывательном смысле, а и по другим аспектам деятельности и влияния) взаимодействуют друг с другом, причем их интересы иногда совпадают, а иногда они соперничают. Это хорошо описано в клипе Андрея Фурсова [Лондон Сити ..., 2016]. Здесь я коротко рассказал про этот атрибут глобализаций, а подробно он рассказан в клипе Андрея Фурсова [Краткая история ..., 2022] и, очевидно, в обозначенном в этом клипе его продолжении.

1.2. Пун-вампиры – псы-господни – псы элита и огораживание как атрибуты глобализации

В этом параграфе я обсуждаю взаимодействие категорий пун-вампиры, псы господни, псы элита⁷ в процессе «огораживания», поясняя термин «псы господни» и возникновение термина «огораживание» и рассматриваю (ввожу) новые формы (виды) трактовки этого термина, причем рассматриваю пун-вампирическую христианскую религию как один из главных инструментов огораживания, что подкрепляю мнением главного авторитета в этом вопросе Франсуа Мари Аруэ (Вольтера).

Термин «псы господни» я позаимствовал у писателя Рафаэля Сабатини, который написал роман с таким заголовком. Под псами господними он подразумевает служителей религии, которые прикрываясь религией совершают непотребные действия, образно говоря, они, как злые псы, кидаются на людей. Я этот термин рассматриваю в более широком смысле, причисляя к ним не только представителей духовенства, но тех людей из других социальных слоев, которым свойственно подобное поведение. То есть этот термин означает приблизительно то же самое, что и введенный мною в первом параграфе термин «попобандиты», но звучит гораздо эффектнее⁸, просто ранее я его не знал.

Теперь о термине огораживание. Огораживание само по себе является категорией (атрибутом) глобализации, причем оно содержит в себе следующую последовательность компонентов: 1. Проектирование; 2. Стравливание. 3. Замещение «элиты». 4. Изменение условий жизни для основного коренного населения.

Рассмотрим это на примере процесса огораживания, проходившего в конце XV и на протяжении XVI веков в Англии, ставшего классическим. При описании этого процесса я пользовался следующими трудами: Карл Маркс. Капитал. Том первый. Глава XXIV. Так называемое первоначальное накопление капитала. Подраздел 2. Экспроприация земли у сельского населения и подраздел 3. Кровавое законодательство с конца XV века против экспроприированных. Законы с целью понижения заработной платы; а также [Новый Карфаген ковали евреи из Венеции, 2022] и [Иудейско-венецианский фундамент Англии, 2017].

Сначала, конечно, был составлен соответствующий проект. Дело в том, что у венецианских еврейских предпринимателей, которые занимались торговыми операциями используя великий шелковый путь и, кроме того контролировали промышленное производство в ряде городов Европы, резко сократились доходы, во первых, из-за перекрытия Османской империей торговых путей с Китаем и Индией, и, во вторых, из-за того, что португальцы освоили морские торговые пути с Индией. Поэтому они вынуждены были начать поиск новых стран для использования своего капитала. Сначала они стали осваивать Голландию (в соседней Фландрии в это время уже были развиты некоторые отрасли промышленности, например, текстильная), потом решили осваивать Англию, аристок-

⁷ Вообще говоря, я не сторонник применения термина «элита» к какому-либо слою населения в какой-либо стране. А ввел этот термин для обозначения путинской элиты в России, которая сама себя считает «псы элитой», но запрещает об этом говорить.

⁸ На языке автора, английском, роман называется *The hounds of God* – Гончие Бога.

ратия и простой народ которой в то время прозябали в нищете. В это время в Англии шла война Алой и Белой роз за королевскую власть (1455-1475 гг). Венецианские купцы стали частично финансировать обе стороны для ведения войны. В результате к концу войны было истреблено по разным подсчетам от 60 до 80% англо-саксонской аристократии (элиты). Причем денег на ведение хозяйства не было. Король Генрих VII Тюдор (1475-1509) стал продавать дворянские звания «джентли» (так назывались богатые крестьяне) и представителям венецианского еврейского капитала (вместе с землей), то есть произошел процесс замещения элиты. И начался последний этап процесса огораживания – изменение условий жизни для основных социальных слоев населения, который имел несколько различных форм и продолжался до конца XVI века. Самой жестокой формой был сгон сельских жителей с земель и превращение части крестьян (которые не смогли устроиться в городах) в бродяг, которых отлавливали и после экзекуций вешали (было повешено около 160 тысяч человек). Однако, необходимо отметить, что замещение элиты и новая политика правящих кругов очень хорошо сказались на экономическом состоянии Англии и к концу XVI века она стала ведущей промышленной державой Европы, приобрела несколько колоний в Америке и из бедной страны превратилась в богатую и процветающую.

Самый продолжительный период процесс глобального огораживания происходил в I-V веках нашей эры, когда по библейскому проекту произошло замещение элит пун-вампирической элитой у нескольких ключевых народов входивших в Римскую империю, что завершилось распадом Римской империи и началом периода «темных веков».

Вторая глава будет посвящена последовательной ретроспективе всех основных глобализаций, а здесь мы остановимся на освещении некоторых элементов огораживаний, сопровождавших развитие последней глобализации. Так, в этом аспекте очень примечателен возглавляемый Пиночетом государственный переворот в Чили, который финансировало пун-вампирическое руководство меднорудных компаний «Кеннекот» и ИТТ (президент одной из них Дженин проявлял особую активность в СМИ, обрушиваясь на легального президента Чили Сальвадора Альенде). В результате этого переворота, завершившегося убийством Сальвадора Альенде, указанные компании опять получили во владении залежи медных руд и технологии их добычи, которые после прихода к власти правительства Сальвадора Альенде были национализированы. Такое явление можно назвать дженин-пиночетизмом, в котором пун-вампир подстрекает, а национальный предатель выполняет. Самые крупные такие события «на пути развития»⁹ последней глобализации (гиперглобализации), сопровождающиеся ранее невиданными масштабами разграбления пун-вампирами страны, произошли в Советском Союзе и далее в РФ. По примеру Дженин-Пиночетизма (где в совершении злодеяний объединились пун-вампир и национальный предатель), эти события можно назвать, например, Гайдар-Горбачевизмом и Вексельберг-Ельцинизмом. А последний этап этого глобального огораживания можно назвать, например, Чубайс-Путинизмом, но в этом случае и «тайный» подстрекатель и «тайный»¹⁰ руководитель являются пун-вампирами. Операциями по огораживанию можно назвать и вторжение Путина в Грузию, с оккупацией двух регионов, их бордеризацией и изгнанием (сгоном) с них части автохтонного населения. Операцией по огораживанию являлось и отторжение Приднестровья от Молдавии, которое также высвобождалось от коренного населения. Наконец, совершилось крупномасштабное вторжение Путина в Украину, где он пытается отторгнуть от Украины несколько областей. Уже более двухсот дней там идут ожесточенные бои, много беженцев, множество фактов насильственного перемещения мирного населения путинскими агг्रेसорами. Наконец, в полном соответствии с теорией Карла Маркса при путинских

⁹ Как выражался Горбачев в своих партийных речах – «по пути нашего движения вперед».

¹⁰ Тайные потому, что оба масоны.

процессах огораживания осуществляются операции по первоначальному накоплению капитала. Например, недавно В. В. Путин подписал указ о переходе в собственность РФ Запорожской АЭС (позднее, очевидно, ценные бумаги по собственности АЭС хотя бы распределить среди друзей В. В. Путина). Тут даже иезуит-ассириец Александр Григорьевич Лукашенко не вытерпел и в тот же день кинулся приобретать имущество в оккупированной и огороженной (в буквальном смысле этого слова) Абхазии (хотя он и является безупречно хорошим человеком: в орден иезуитов зловердных не берут).

Конечно, в предпоследней глобализации самые крупные операции по огораживанию переродились в мировые войны, а Октябрьскую революцию 1917 года пун-вампиры (троицкисты, злейший душегуб Свердлов) хотели превратить в операцию по замещению элиты. И вообще в операциях по «развитию» предпоследней и гипер глобализаций особо активную роль играли или играют воинственные Троицкий, Гитлер и Путин, так сказать «святая троица», причем последние двое активно жонглируют крестами и свастиками (Путин в последнее время от свастики, маскируясь, перешел к знаку Z – половина свастики), а Троицкий, как я уже отметил, оказался тонким юмористом, показав, что хотя он и атеист, но впоследствии будет насаждать пун-вампирическую религию, обозначив это только в своей партийной кличке.

Вообще говоря, религия и усилия ее институтов используются в качестве мощнейшего механизма огораживания, действующего на всех его фазах (проектирование; стравливание, с разжиганием истеричности и чувства ненависти к какому-либо народу или социальному слою; замещение «элиты»; изменение условий (режима) жизни населения). Религия и ее институты используются на всех фазах огораживания во всех глобализациях, имевших место с начала нашего летоисчисления: от первой реваншистской пун-вампирической глобализации, когда был разработан библейский проект с последующим «исходом» колен израилевых в города Римской империи и произошло замещение национальных «элит» пун-вампирическими «элитами» с образованием координирующего института-Ватикана (то есть нового или второго Карфагена), до последних изводов последней глобализации в путинской РФ, где, по образному выражению Александра Колпакиди, установлено «правление кадила и нагайки: кадило и нагайка против серпа и молота»¹¹ [Скажи мне, кто твой философ, ... 2022]. Причем В. В. Путин и его команда хотят еще сильнее развивать средневеково-инквизиторские порядки управления экономикой путем соединения экономики с «православной духовностью» (см.: [Критика статьи Сергея Глазьева «Духовность – категория экономическая», 2020]): «Мы все грабим и грабим, и стали уже миллиардерами, а Вы православно-духовно молитесь, молитесь и молитесь» - призывают они.

Таким образом, в РФ происходит невиданное в течение всего двадцатого и тем более двадцать первого веков насаждение инквизиторской мракобесной системы управления.

Ну что можно с этой попо-бандитской системой сделать? Еще в восемнадцатом веке Великий французский просветитель Вольтер (Франсуа Мари Аруэ) во множестве своих произведений и в переписке с сильными мира сего (в том числе с Екатериной Великой и с Фридрихом Великим) неоднократно давал и обосновывал по этому поводу дельный совет. Но несколько подробнее о некоторых его взглядах.

Неутомимый и беспощадный враг церкви и клерикалов, которых он преследовал аргументами логики и стрелами сарказма, Вольтер, чей лозунг гласил «*écrasez l'infâme*» («уничтожьте подлую», часто переводят как «раздавите гадину»), обрушивался и на иудаизм, и на христианство, изъявляя, впрочем, своё уважение к личности Христа. В

¹¹ Кстати символ серпа и молота и сейчас широко используется в успешно развивающемся коммунистическом Китае, где отменно работает рыночная [Десягин, 2018], модернизированная применительно к современным условиям, сталинская модель экономики.

своих произведениях Вольтер показывал несостоятельность религии как системы. А христианское мифотворчество (Библию и прочее) он считал обманом. Борясь словом и делом (заступничество за жертв «религиозного фанатизма» против «господства и гнёта религиозных суеверий» и «предрассудков»), против «клерикального изуверства», он тем не менее оставался на позициях деизма, не отрицая целиком веру в Бога как Творца нашего мира [Вольтер. Материал ...; Вольтер. Франсуа-Мари ...; Эйдельман Т., 2022]. Но это понятно, если бы он вообще отрицал существование Бога, то его бы постигла участь Джордано Бруно, как она постигла жертв религиозного фанатизма в тогдашней Франции, многих из которых он защищал, но некоторых безуспешно. Основные результаты деятельности великого Вольтера, на мой взгляд, можно подытожить следующим образом: пропагандируя повсюду необходимость свободы (свободы личности, свободы совести, свободы творчества, свободы деятельности и т. д. [Эйдельман Т., 2022]) он противопоставлял этой свободе религию и ее институты как инструменты дебилизации, истеризации (доведение до фанатизма) и содействия закабалению людей и постоянно **советовал** и призывал: «*écrasez l'infâme*», что в разных вариантах переводится с французского как «сокрушите печально известного», «уничтожьте подлую», «**раздавите гадину**».

Здесь я также хочу сделать еще одно замечание по поводу Альберта Эйнштейна: несмотря на то, что его сделали «поборником» существования Бога, о чем до сих пор пишет множество наемных борзописцев, он все-таки был очень порядочным человеком как общественный деятель и в 1954 году, за полтора года до смерти, он в письме к немецкому философу Эрику Гуткинду так охарактеризовал своё отношение к религии: «Слово „Бог“ для меня всего лишь проявление и продукт человеческих слабостей, а Библия – свод почтенных, но всё же примитивных легенд, которые, тем не менее, являются довольно ребяческими. Никакая, даже самая изощрённая, интерпретация не сможет это (для меня) изменить» [Эйнштейн; из *What he ...*, 2008].

Одним из способов подготовки к замещению в процессе огораживания пун-вампирами элиты является отстрел или убийство другими способами представителей действующей элиты и даже убийства простых умных людей (в том числе и детей) поддерживающих существующую элиту или даже просто «думающих не так» как им надо. В России этот процесс начался с начала XIX века и продолжался с перерывами до наших дней. Более подробно этот вопрос будет рассмотрен во второй главе. Здесь же я хочу остановиться на некоторых фактах из времен Советского Союза. Не будем здесь останавливаться на хрущеве-эйховской ежовщине, а остановимся на послевоенных фактах, в особенности на периоде когда власть захватил троцкист Хрущев и немного на дальнейшем периоде. После войны, еще при жизни Сталина, происходили убийства высокопоставленных партийно-государственных деятелей не придерживавшихся пун-вампирической политической ориентации. Вспомним хотя бы убийство Андрея Александровича Жданова. При этом они убивая умных русских продвигали на высокие должности тупых. При Хрущеве это активизировалось, но убийства происходили без огласки (за исключением убийства Л. П. Берия). При Л. И. Брежнев убийства пун-вампирами высокопоставленных руководителей русской национальности происходили реже (разумеется без санкции и без ведома Л. И. Брежнева). Например, были подстроены убийства Кулакова и Машерова. Но убивали не только высокопоставленных. Это делалось на всех уровнях, начиная со школьников. Например, из рассказа Валентина Катаева я узнал, что в 20-ые годы одесские большевики расстреляли группу молодых людей (которые «неправильно думали»). В Петрограде еврей-комиссар Урицкий расстреливал «неправильно» думающих молодых людей своей национальности и был за это убит молодым человеком этой же национальности. Об этом факте я узнал еще в 1964 году, а позже я в этом удостоверился прочитав рассказ писателя-эмигранта Алданова на эту тему.

Теперь я хочу кое-что рассказать из своего стародавнего опыта на эту тему. Как известно в 1956 году в Тбилиси произошел массовый расстрел демонстрантов, выступивших в защиту И. В. Сталина, которого в это время Н. С. Хрущев жестко и клеветливо критиковал. Я тогда испытал очень сильное потрясение, тем более, когда на следующий день увидел как на правом берегу ущелья речки Вера повесили человека, что очень хорошо было видно с левого берега. Мой отец также был очень сильно потрясен. А позднее, вплоть до 1964 года, когда Хрущева сняли, он за завтраком возмущенно и аргументированно (он был ученым-экономистом) объяснял как Хрущев подрывает хозяйство в Советском Союзе, прежде всего сельское хозяйство и легкую промышленность, а также уничтожает частный сектор. Где-то в 1962 году я стал писать стихи, в основном на шутливо-сексуальные темы, но успел написать и пару высококлассных стихов: один по мотивам сказки Ханса Христиана Андерсена «Девочка со спичками», а другой об экономическом правлении Никиты Хрущева и троцкистов-коминтерновцев (в настоящее время их называют левыми глобалистами, но тогда я этого не знал, хотя и читал много научно-популярной литературы о деятельности и намерениях хрущев-коминтерновцев). Эти стихи я записал в крупноформатную тетрадь. В это же время в нашем классе учился Лёва Шахильдян (*Позже, в 1964 году он сменил фамилию на Семёнов, заявив, что его отец якобы американский коммунист. Мать же его, как я позже убедился, лицом похожа Якова Свердлова. Так что стопроцентно он финикийских кровей и, как будет очевидно из нижеизложенного, пун-вампирского разряда. И так как он кичится своим происхождением и придает своему лицу высокомерно-покровительственное выражение, хотя он на самом деле тупой, но хитрозлойный, я в дальнейшем тексте буду называть его Леолёвий Шахильдян-Семёнов*). Этот Лёвик тоже писал стихи (вернее думал, что это стихи) и однажды напросился ко мне домой (осенью 1963 года), чтобы я ему показал свои стихи. Я показал ему эту тетрадь, где были эти два стихотворения. Через два дня после этого к нам домой заявила Валя Чижик¹², поздравившись с моей матерью (моя мама не знала, что я пишу стихи), она, ничего не говоря, ворвалась в мою комнату, открыла второй ящик моего письменного стола, где лежала тетрадь со стихами, и со строгим свирепым лицом изъясла ее. Больше я этих стихов не видел. (*Правда примерно в 1989 году я услышал песенку по мотивам сказки «Девочка со спичками», которую пела по телевизору девушка, а автором песни в титрах был указан сын быдло-Чижиков быдло Николай Чижик. Позднее, когда в нулевые двухтысячные годы меня, привлекая для этого всякое быдло и иную шуштуру, затравливали попо-бандиты, принуждая к самоубийству (за то что я назвал церковников фюрерштейнами и фашиолами – Что? Вольтеру в XVIII веке было можно, а мне в XXI – нельзя?), этот быдло-Чижик специально приехал в Тбилиси, встретил меня на улице и предупредил, что у него в Тбилиси много знакомых: «я к ним зайду, так-что молчи»*).

В связи с упоминанием церковников и Вольтера я сделаю еще одно отступление в последовательности изложения. На мой взгляд представляется неправильным мнение Вольтера, который «полагал, что религия возникла тогда, когда повстречались мошенник и глупец» [Вольтер. Франсуа-Мари ...]. Я бы перефразировал это изречение следующим образом: *Религия возникла тогда, когда повстречались мошенники со склонностями извергов и составили проект относительно того, как обманывать добрых и хороших людей и властвовать над ними. Как тут не вспомнить слова Леолёвия Шахильдяна-Семёнова, который втихомолку украдкой часто повторял: «На людей хороших, говорил папаша мой, опираться надо, по возможности ногой».*

¹² семья Чижиков одно время жила на нашей улице, как оказалось впоследствии, они были агентами КГБ, на редкость тупые и малообразованные люди, в дальнейшем членов их семьи я называю быдло-Чижики.

А через несколько дней после визита быдла Вали Чижик против меня начались репрессии. Сперва, в секции бокса, куда меня позвал тренироваться Леолёвий (я всего-то тренировался несколько месяцев), тренер, в стороне от ринга, поставил меня в качестве спаринг-партнера какому-то мастеру спорта лет двадцатипяти, который в течении приблизительно десяти минут отработывал на мне прямые удары в переносицу. После этого у меня диагностировали сотрясение мозга и у меня несколько снизились умственные способности, я уже не мог писать стихи; до этого я молниеносно решал задачи по математике, скорость решения таких задач тоже несколько снизилась и т. д. Через пару недель, когда я оправился, ко мне домой пришел школьный товарищ Сергей Бабаханов и позвал в кинотеатр Руставели, я был удивлен, но пошел. Он попросил меня встать в очередь за билетами в одну из касс, а сам отошел. Через несколько минут в очередь ворвались около десятка здоровых мужиков и стали меня душить, сдавливая грудную клетку (я едва нашел в себе силы, криком зовя на помощь). К счастью скоро пришла милиция и рассеяла их (очевидно Бабаханов усовестился и вызвал милицию. У второй кассы никакой очереди не было). Впоследствии я узнал, что таким манером у этой кассы в те времена задавили насмерть двух человек. К счастью Хрущева скоро сняли, репрессивный аппарат очевидно получил новые инструкции и попытки убить меня прекратились.

Но для пун-вампира Леолёвия Шахгильдян-Семёнова очевидно это был только первый опыт такого рода. Он и в дальнейшем был участником операций по огораживанию и замещению «элит» путем убийства «умных» русских на не очень высоких уровнях служебной иерархии.

Приведу еще один пример пун-вампирской деятельности Леолёвия по избавлению от опасных для троцкистов людей (возможно, что свидетельства об этом инциденте сохранились в архивах КГБ, если троцкисты не удалили их). В 1964 году я поступил учиться на физический факультет ТГУ (Леолёвий тоже поступил, но он не набрал проходной бал и вначале устроился на вечернем). Старостой нашей группы избрали Коржова (Коржов – староста нашей группы в сентябре 1964 года, донецкий шахтер, служил и в армии, очевидно был и сотрудником КГБ, поступил на физфак нашего университета в 1964 году). Через некоторое время ему подстроили аварию: каждое утро он совершал пробег на велосипеде по Военно-грузинской дороге, навстречу ему из встречной полосы выехал грузовик и врезался в него. Коржов позвал меня через Филатову (которую избрали старостой группы после Коржова, а тогда она замещала) в больницу, когда мы пришли, он сказал мне: **«вот что они со мной сделали, а тебе будет труднее всех»**. Я полагаю, что он интересовался деятельностью троцкиста-хрущевца Леолёвия Шахгильдян-Семёнова и другими подобными вещами и поэтому засевшие в спецслужбах хрущевцы-троцкисты подстроили аварию, чтобы незамедлительно избавиться от персоны, интересующейся их темными делами.

Кроме всего прочего, я узнал, что этот агент КГБ, Леолёвий Шахгильдян-Семёнов, организовал в Москве разветвленную сеть сбыта наркотиков. Наркотики, в частности, посылала ему его пун-вампирша мама, а прикрытые этого наркотрафика обеспечивали, в частности, быдло-Чижики, тоже являвшиеся агентами КГБ. Когда я в 1974-75 годах проживал в Москве, где в ЦЭМИ АН СССР под руководством Эдуарда Филаретовича Баранова работал над кандидатской диссертацией, Леолёвий однажды назвал меня в НИИ скорой помощи имени Склифосовского, где он работал на какой-то должности, одновременно завершая работу над своей кандидатской диссертацией по биофизике. Как я чуть позже догадался, он меня позвал, чтобы предупредить, чтобы я не болтал лишнего. В Склифосовском он мне продемонстрировал двоящую пружинящую металлическую пластину с острыми режущими краями у металлов, которые он в соответствии со своим диссертационным исследованием закладывал в мозг инсультным или якобы инсультным больным для измерения внутричерепного давления (кто выживет

с такой пружинкой в мозгу?). В эту же палату привезли больного (это был достаточно молодой, крупный, физически хорошо развитый мужчина), которому эту пружинку собирались вставить в мозг. Очевидно, группа Леолёвия Шахгильдян-Семёнова в этом Институте скорой помощи таким образом избавлялась от опасных для пун-вампиоров-троицкистов лиц.

В заключение данной главы я хочу отметить следующее, в России, несмотря на сопротивление народа, продолжается средневековая вакханалия попо-бандитов и «простых» церковников. В Грузии хватка псов господних несколько поослабла (беделога Саакашвили даже сидит), но при этом попы-руководители начали величать себя «владыками» (меупфе), чуть ли не царями (мепфе), иногда они ходят по улицам с многоважными и величавыми (хотя и туповатыми) лицами, изредка бросая на прохожих властные взгляды. Этих владык-меупфе развелось столько, что есть вероятность того, что они затеют междоусобицу средневекового типа. И куда только смотрит полиция?

Глава 2. Экскурс по глобализациям разных исторических эпох (Ретроспектива глобализаций)

2.1. Ретроспектива предыдущих исторических глобализаций.

1. Прежде, чем начнем рассмотрение исторических глобализаций, отметим что была и доисторическая глобализация о которой не сохранилось никаких сведений. Этой глобализацией было распространение человека сначала из Африки в Евразию, затем из Евразии в Америку, Австралию, на острова Юго-Восточной Азии и Океании.

2. Первой исторической (причем экономической) глобализацией было распространение финикийцев путем организации ими колоний и глобализации торговли, а также, наверное, и ввоза в эти колонии некоторых существовавших тогда промышленных технологий. Это распространение началось в конце IX века до нашей эры – Карфаген и другие поселения на побережье Северной Африки, Южная Испания, большая часть Сицилии и Сардинии, Корсика.

3. Глобализация при Александре Македонском путем войн на довольно обширном пространстве от Греции и Египта до Индии и Средней Азии (Греция, Фракия, Египет, Сирия, Персия, Индия, Бактрия и Согдиана в Средней Азии и т. д.) обеспечила распространение на этом пространстве идей, представителей и технологий высокой эллинской цивилизации (в которой развитие производительных сил сочеталось с развитием чувства прекрасного – мир прекрасен), а также заложила основы для развития торгового великого шелкового пути между Китаем и Европой.

4. Глобализация, связанная с формированием Римской империи и завершившаяся с ее распадом (вторая половина I века до нашей эры – V век нашей эры). Она основывалась на дальнейшем развитии эллинской культуры, искусства и технологий, а между народами входившими в нее были налажены торговые, промышленные и сельскохозяйственные связи (в частности, торговля зерновыми культурами). Отметим здесь еще, что последствия пунических войн (264-146 гг до нашей эры), которые завершились взятием римлянами Карфагена, позднее оказали очень сильное влияние на ход развития человеческой цивилизации, а Христианство стало государственной религией Римской империи в 380 году, естественно, нашей эры.

5. Следующую глобализацию можно определить как финикийский (пунский) реванш за поражения в пунических войнах на основе тщательно разработанного «исторического проекта» и стратегии¹³: разработка и написание фальсифицированной истории с поражающими воображение элементами мистики (например, исход евреев из Египта, а на самом деле бегство пунов из Карфагена перенесенное на несколько столетий назад, и многое другое), распространение (изошли) в разные страны двенадцати

¹³ «проектность в истории» по терминологии А. Фурсова

колен израилевых и христианской религии (отметим, что Виктор Майзелия¹⁴ и Владимир Квинт¹⁵ навязывали мне идею о том, что это поручил им бог и что поэтому евреи «самые умные» – определенная правда в последнем есть, поскольку они имели возможность развиваться и иметь разведывательно-информационные и координационные сети на протяжении последних двух тысяч лет). На самом деле распространение пунов, то есть евреев (и христианства) в страны римской империи происходило путем организации в них торговых центров, финансирования (или подкупа) должностных лиц или именитых граждан, а иногда и путем агрессивного вторжения толпы пунов (то есть евреев) или ассирийцев в какой-либо город (см., напр., испанский фильм [Агора, 2009]), финансирования беспорядков и междоусобных войн. В результате им удалось создать новый Карфанен в образе Ватикана и множества христиано-пунских или иудейских колоний в различных городах Римской империи. В конечном итоге Римская империя развалилась и в Европе начались **темные века**, продолжавшиеся до двенадцатого века включительно. В этот период поступательное развитие человечества происходило только в Китае (в том числе промышленности и военной техники). Несколько свободнее, чем в христианских странах, чувствовало себя население мусульманских стран.

Здесь я еще раз хочу обратить внимание на некоторые моменты вранья и мистики, которыми переполнена Библия. Это упорно и аргументировано доказывал Вольтер, что описано во втором параграфе первой главы, и это деликатно признал даже Эйнштейн (которого, вообще-то говоря, назначили поборником существования бога – «Вселенную Бог создал из точки»), чья четкая цитата по этому поводу приведена в том же подразделе работы. Здесь я хочу обратить внимание на следующие моменты. Сплошным враньем является «исход евреев из Египта». Многоумные «богословы» предполагают, что исход произошел между примерно 2100 и 1050 годами до нашей эры [Исход]. «Последователи «библейского ревизионизма» Нильс Лемх, Томас Томпсон, Филип Дэвис и Кит Уатлам считают, что предание об Иходе было составлено израильскими священниками в 5-4 веках до н. э. и, таким образом, является полностью вымышленным» [Исход]. Последнее более или менее верно. Но моя версия самая правильная: исходом евреев из Египта стали считать бегство кучки пунов из Карфагена в 146 году до нашей эры при проектировании пун-вампирами намного позднее реваншистского библейского проекта, направленного на подрыв могущества и овладение Римской империей. В том же исходе подана бесподобная мистика о том, что воды Красного моря по воле еврейского бога разошлось, чтобы пропустить убегающих евреев, а затем сомкнулись, чтобы утопить настаигающих их египтян. В Библии изложено еще множество таких мистических «чудес», начиная от сотворения богом из ничего Адама и сотворения из его ребра Евы. Самое ужасное состоит в том, что людей, за неверие в эти и тому подобные чудеса и просто нелепицы о построении нашего мира, убивали. А сейчас в России новоявленные изуверы опять начинают преследовать людей (и это в XXI веке), применяя законодательство об оскорблении чувств верующих.

6. Побудительные мотивы возрождения и постепенно начавшейся параллельно с ним **следующей глобализации**: а) завоевания Чингисхана в Евразии, натиск турок на Византию, продолжавшийся несколько столетий натиск мавров на пиринейском по-

¹⁴ Виктор Майзелия – в 1973 году работал мл. научным сотрудником в Институте физики АН ГССР.

¹⁵ Владимир Квинт – в 1985 году и ряд лет позднее работал главным научным сотрудником в Институте экономики АН СССР. В 1986 году ему написали докторскую диссертацию (состоящую в основном из предложений оксюморонов), на которую он попросил меня написать рецензию [Книга о ..., 1986]. Он занимал высокий пост в масонской ложе Ордена розенкрейцеров. Позднее, через несколько лет после распада СССР, я слышал, что он перешел работать не то в МВФ, не то во Всемирный банк.

луострове встревожили мыслящих (а не только молившихся) лиц в Европе; б) несколько путешествий венецианского семейства Марко Поло в Китай принесли вести о достижениях Китая в промышленности (порох, фарфор, бумага, книгопечатание); в) раскопки в Италии и Греции, удивившие достижениями античного мира в искусстве.

Учитывая эти обстоятельства прогрессивный флорентийский банкир Козимо Медичи (этот банкирский дом имел филиалы, а также торговые дома в ряде городов Европы и Северной Африки) начал мероприятия по организации Возрождения. В первую очередь он организовал конференцию попов разных концессий во Флоренции с целью объединения религий. Она не принесла успехов. Но позволила съехаться во Флоренцию передовым мыслителям, ученым, художникам и т.д. Козимо Медичи правил во Флоренции в 1434-1464 гг. Новое Флорентийское правительство заботилось о расширении торговли, промышленности и банковских оборотов своих граждан. Козимо первым из Медичи начал широко покровительствовать художникам, а в особенности учёным и поэтам. Огромные средства, приобретенные обширными и удачными коммерческими операциями, Козимо использовал, в частности, для развития промышленности не только во Флоренции, но и в других Итальянских городах, а также в тех странах Европы, где у него были банковские и торговые филиалы. В этот период, в частности, перерабатывающая промышленность начала развиваться во Фландрии и Бургундии. Внук Козимо Медичи Лоренцо Великодепный Медичи правил во Флоренции в 1469-1492. Флоренция достигла при нём существенного культурного и экономического расцвета. Лоренцо также делал всё возможное для того, чтобы положительный пример флорентийского Возрождения распространился на Рим, Венецию, Милан и Неаполь. В этот период и несколько позднее организованный класс буржуазии оформился в некоторых Европейских странах. В Англии промышленность с глубокой стадией переработки исходного сырья в существенных масштабах появилась только при английском короле Генрихе VIII (годы правления 1509-1547). После реформы, сопровождавшейся огораживанием, в Англии стало производиться много овечьей шерсти, которая сбывалась преимущественно во Фландрию для дальнейшей переработки. Но однажды король нанес визит в Бургундию, где увидел как работают шерстепрядильные мануфактуры и как производится одежда из шерстяного полотна. После возвращения в Англию он повелел производить переработку шерсти внутри страны. Позднее, при дочери Генриха VIII королеве Англии и Ирландии Елизавете I (годы правления 1558-1603), с ведением англиканской религии прекратились распри между религиозными концессиями (католиками и протестантами), произошел расцвет культуры, началась промышленная революция и возросло значение Англии на мировой арене.

В процессе этого глобализационного периода произошло еще одно знаменательное событие. Как известно Королева Кастилии и Леона Изабелла Кастильская (годы правления 1475-1504) в 1492 г содействовала организации экспедиции Христофора Колумба, открывшего в 1493 г Америку, после чего на протяжении ряда веков происходила колонизация открытых территорий несколькими европейскими странами. Так что этот глобализационный период помимо свершившегося в этот период Возрождения, отличается и созданием колоний на Американском континенте, которые затем преобразовались в государства, в том числе такие крупные как США, Бразилия, Канада, Мексика, Аргентина и другие.

7. Наконец последняя до современной глобализация (1769-1991 гг), ход которой подстегивался следующими движущими императивами: 1. **5 января 1769** года Джеймс Уатт получил патент на свою первую паровую машину. Изобретение паровой машины стало поворотным моментом промышленной и всеобщей истории человечества. То есть началась промышленная революция, появились пароходы, паровозы, первые железные дороги, затем стали производить электроэнергию и повсеместно ее использовать в производстве и в быту, появился двигатель внутреннего сгорания и т. д. 2. Стали чаще

возникать войны за право обладаниями колониями, позднее для передела территориальных владений между государствами, апогеем которых стали первая и вторая мировые войны. 3. В некоторых государствах стали происходить буржуазные, а позднее и социалистические революции.

Для ранних этапов этой глобализации наиболее характерной формой огораживания была непомерная эксплуатация наемных тружеников (см., напр.: [Маркс К., 1983]; [Лондон Дж., 1987]). Это вызывало протестные движения среди рабочих и крестьян, чем воспользовалась буржуазия некоторых стран устраивая революции, сопровождающиеся замещением аристократической элиты буржуазной, например, во Франции во время Великой французской революции. Но аристократия Франции к тому времени была очень недальновидна: духовенство и аристократы не платили налогов в отличие от Англии, на что обращал внимание и Вольтер; перспективный народ Франции по их вине лишился в семилетней войне (1756-1763) Канады (это отозвались последствия Варфоломеевской ночи, спровоцированной Екатериной Медичи, и более поздних бессмысленных религиозных столкновений между французскими католиками и гугенотами, которые спровоцировал кардинал Ришелье, отменивший Нантский эдикт); другие преступления французской аристократии хорошо описаны у Рафаэля Сабатини в Скарамуше. Позднее колониальные войны заменились войнами за ресурсы (прежде всего территориальные) или революциями, сопровождающимися попытками замещения элит.

Здесь я не буду останавливаться на том, как религия в лице пун-вампиров вмешивалась в регулирование крупных исторических процессов в ходе рассматриваемого периода глобализации. Коротко останавлиюсь только на двух случаях создания ими обстановки истеричности для реализации своих целей. Первый – развязывание второй мировой войны. Именно пун-вампиры привели Гитлера к власти и при их попустительстве Гитлер создал обстановку религиозной истерии для разжигания войны, размахивая повсюду «святынями» крестами и свастиками. И сколько жертв пришлось понести народам, сколько добрых и хороших людей погибло, чтобы укротить и победить это зло. Второй – еще раз пун-вампиры устроили обстановку мощной истерии в позднем Советском Союзе. Они создали состояние искусственного дефицита продовольствия и многих других товаров народного потребления. Причем всякие Чубайсы, Квинты, Шахгильдян-Семёновы и другие пун-вампиры убеждали русских, что другие республики их объедают и от них необходимо отделаться. Что дефицит продовольствия и других товаров народного потребления создавался умышленно, свидетельствует такой факт: я прочел в одной статье, которая к сожалению в интернете затерялась (а во время я ее не скопировал), что Дерипаска и Путин, контролирующие сейчас сельскохозяйственные угодья, добились того, что сейчас зерновых в России производится намного больше, чем выпускалось в условиях Советского Союза. Это означает, что дефицит продовольствия тогда пун-вампирами создавался умышленно, для того, чтобы вызвать недовольство населения, на фоне этого недовольства захватить власть, изменить режим управления и захватить земли и производственное оборудование в свою собственность.

8. Наконец, с 1990-ых годов, после завершения Холодной войны, начался новый период глобализации, который некоторые ученые называют **гиперглобализацией** [Rodrik Dani. Из пепла ..., 2022; Roubini Nouriel. От Великой ..., 2022]. В этот период постсоциалистические страны начали переход к рыночной экономике, что позволило им наладить связи с остальной мировой экономикой. Усилились международные, в частности, торговые связи. Однако после мирового финансового кризиса 2007-2008 годов «началось отступление гиперглобализации», в частности перестали разрастаться глобальные производственные цепочки, объемы международных потоков капитала. И в настоящее время стоит вопрос создания «улучшенной формы глобализации» [Rodrik Dani. Из пепла ..., 2022].

2.2. Перипетии замещения элит в Российской империи, в СССР и постсоветском пространстве

В России попытки замещения элиты начались еще при Александре втором. Сначала это были террористы «народники», которые занимались убийством высокопоставленных лиц традиционной национальной элиты, затем возникли и партии (в том числе эсэры и РСДРП, большинство членов которых составляли евреи). Но национальная элита держалась до последнего, была даже черта оседлости (черта оседлости это черта, за которую не допускались на постоянное проживание иудеи – Московская губерния и другие губернии центральной России). Рассмотрим процессы замещения элиты в следующей последовательности (указаны лидеры возглавляющие правительство в том или ином периоде): Керенский – Троицкий и Свердлов – Сталин (элиты не было) – Хрущев – Брежнев – Горбачев, Ельцин и Путин.

После февральской революции, при Керенском, который находился у руля правительства недолго, процесса замещения элиты не происходило, но в народе возбуждалась ненависть к традиционной национальной элите, например и через принятый в марте 1917 года вышеупомянутый государственный гимн [Рабочая марсельеза], в котором, помимо всего подстрекательского прочего, дважды встречалась и фраза «царь вампир».

После Октябрьской революции многие представители традиционной национальной элиты были вынуждены эмигрировать. А в Петербург и Москву (в которую 12 марта 1918 года была перенесена столица) хлынули толпы новоявленной элиты. Именно тогда в России возникли коммуналки, в которых селились вновь прибывшие в реквизированных у эмигрировавших жилищах. Некоторые эмигрировавшие отправился за границу без средств к существованию и попали там в трудное положение. В какое трудное положение попали многие эмигрировавшие молодые девушки из аристократических семей, описано в повести Алексея Толстого «Ибикус»¹⁶ [Толстой А., 1924; Толстой А., 1925]. В это время случались расстрелы некоторых лиц без суда и следствия. А председатель ВЦИК Яков Свердлов инспирировал расстрел без суда и следствия всей царской семьи. Ну расстрел самого царя более или менее понятен (вспомним хотя бы кровавое воскресенье 9 января 1905 года). А в чем провинились молодые девушки дочери царя или его малолетний сын? Тут хочется напомнить современным пун-вампирам несколько переделанную последнюю строфу из стихотворения Лермонтова «Морская царевна»: «помните изверги царскую дочь» и множество других замученных вами людей.

Дело в том, что в процесс замещения традиционной национальной элиты не ограничился только эмиграцией определенной ее части. Сразу после Октябрьской революции довольно часто без суда и следствия начали убивать ее представителей, а 5 сентября 1918 года правительством большевиков был принят декрет «О красном терроре», который «узаконил» убийства без суда «врагов новой власти» [«Кончатъ ...», 2018].

После революции, если бы Троицкий, Ягода, Ежов и компания остались у власти, верхушка элиты полностью была бы заменена пунами (конечно среди них были бы и кэоили пуны и пун-вампиры), а страна обратилась бы в ресурсный придаток для глобализирующегося мира. Но победила группа Сталина, которая провела необходимую индустриализацию, коллективизацию, выиграла войну и в результате СССР стал мощнейшей в мире страной со свободным народом. Причем в конце Сталинского периода, с 1939 года уже не было никакой элиты, был свободный народ, управляемый наиболее способными его представителями (по Марксу элит тоже не должно быть – есть классы).

¹⁶ «Ибикус» это «говорящий череп».

После успехов в строительстве социалистического общества решено было принять «Конституцию победившего социализма», обсуждение которой началось в декабре 1935 года. Но некоторые положения предложенного варианта конституции не понравились высокопоставленным представителям новой «элиты», в том числе так называемым «региональным баронам» (партийным руководителям регионов – Хрущев, Эйхе и другие) [Жуков Ю., 2018; Жуков Ю., 2011. 2022]. В частности, им не понравилось положение о том, что выборы в Советы народных депутатов будут альтернативными (то есть на каждое место будет претендовать по несколько кандидатов), а также то, что к выборам будут допущены так называемые «лишенцы» (то есть представители до-революционной элиты, лишённые в 1918-1936 годах права голоса и участия в выборах согласно Конституции РСФСР 1918 и 1925 годов). В конце концов, лишенцев в новой Конституции допустили к выборам, а на альтернативные выборы «региональные бароны» не соглашались ни в какую. Кроме того они настояли на том, чтобы после принятия новой Конституции повсюду по стране была бы проведена «зачистка» от неблагонадежных элементов, в противном случае угрожали снять Сталина с поста генсека (новая «Сталинская конституция» была принята 5 декабря 1936 года и, с поправками, просуществовала до 1977 года). Но согласно требованиям «региональных баронов» в стране начались репрессии, так называемая «ежовщина» (Ежов был назначен Наркомом внутренних дел 26 сентября 1936 года). В период «ежовщины» было осуждено много невинных людей, многие из которых были расстреляны¹⁷. Только после того, как Сталину удалось назначить вместо Ежова Наркомом внутренних дел Лаврентия Берия (26 ноября 1938 года), удалось остановить этот кровавый террор и постепенно освободить и реабилитировать множество невинно осуждённых (до миллиона человек) [Товарищ Берия, 2020, 10 минута клипа]. При этом Берия постепенно удалось изменить кадровый состав НКВД, он набрал русских, украинцев и белорусов в основном с высшим и незаконченным высшим образованием. До этого, при Ежове и ранее, в НКВД работали в основном евреи, получившие образование преимущественно в еврейской религиозной начальной школе Хейдер, где в основном заучивали наизусть Талмуд¹⁸ [Товарищ Берия, 2020, 9 минута клипа]. Таким образом, это были «псы господни» в буквальном смысле этого словосочетания. Вот какова была тогдашняя ситуация на самом деле. Но в последнее время участились потоки лживой информации о том периоде и деятельности Сталина и Берии в тот период. Характерен в этом смысле клип Т. Н. Эйдельман [Эйдельман Т., 29.10.2022]. Мне очень понравился ее правдивый клип о Вольтере [Эйдельман Т., 17.09.2022], но в клипе [Эйдельман Т., 29.10.2022] она обрушивает потоки злобного вранья относительно деятельности Сталина и Берии, хитроумно и злобно разжигает вражду между русским и грузинским народами. Оказывается и она является пун-вампиришей, а я, ознакомившись с клипом [Эйдельман Т., 17.09.2022], думаю, что она кэоили пунша.

«Элита» начала возникать постепенно снова после прихода к власти Хрущева. Он, в частности, очень быстро организовал развал легкой промышленности, сельского хозяйства, чтобы соответствующие продукты в СССР могли сбывать его зарубежные покровители. При этом при Хрущеве началось отстранение от руководства несогласных с его мнением умных работников и выдвижение тупых, но верноподанных. В частности, как известно, он под видом якобы антипартийной группы убрал из руководства таких видных партийно-государственных деятелей, как Молотов, Маленков и кэоили пун Каганович.

¹⁷ Период «ежовщины» можно назвать одним из этапов пун-вампирического огораживания, произошедший в СССР в условиях предпоследней глобализации.

¹⁸ Талмуд – свод правил, основанных на толковании Библии и регламентирующих религиозные правила отношений и быта верующих евреев.

С того времени как генсеком ЦК КПСС в 1964 году стал Л. И. Брежнев, экономическое развитие Советского Союза стало более динамичным и эффективным. Но он, явно опасаясь за свою жизнь, не стал восстанавливать в партии В. М. Молотова и Л. М. Кагановича. В этот период подспудно еще более активизировались представители «псы элиты». На самом высоком уровне власти погибли, например, Кулаков и Машеров, вместо таких людей, явно под давлением Ю. В. Андропова выдвигались, сомнительные личности, такие как, например, М. С. Горбачев. А что происходило на среднем и нижнем кадровых уровнях, у меня коротко описано во втором параграфе первой главы. В конце своего правления в 1982 году на предстоящем ноябрьском пленуме ЦК КПСС, Л. И. Брежнев хотел выдвинуть своим преемником на посту генсека ЦК КПСС В. В. Щербакова: «по мнению некоторых членов Политбюро ЦК КПСС (Гришина и Капитонова), а также бывшего председателя КГБ Виталия Федорчука, именно Щербицкого Леонид Брежнев видел своим преемником и хотел предложить его на должность Генерального секретаря ЦК КПСС в ноябре 1982 года» [Щербицкий В.]. Однако за несколько дней до предстоящего пленума Л. И. Брежнев внезапно скончался, а генсеком стал Ю. В. Андропов, а через год – К. У. Черненко (кстати он восстановил в партии В. М. Молотова).

А еще через год к власти пришел М. С. Горбачев и началась политика, направленная на развал Советского Союза и приход к власти «псы элиты». Сначала стали создавать обстановку истеричности организуя дефицит товаров народного потребления, причем не только продовольственных товаров и товаров легкой промышленности, но и товаров других отраслей, например химической промышленности и других отраслей. Например, почти совсем прекратилась продажа стиральных порошков, не только отечественного производства, но и импортных (*из импортных ранее продавались ГДР-овский «Лоск» и иранский «Тайд»*). *Помню, когда после получения независимости иранские предприниматели открыли в Тбилиси временные точки сбыта, для приобретения Тайда и других иранских товаров выстраивались невероятные очереди*). Разжигалась и вражда между народами СССР. Среди русских распускались слухи о том, что другие республики их объедают и вообще существуют за счет РСФСР. Публиковалась соответствующая статистическая информация, например о том, что в Грузии своего хлеба не хватает. Но было обычное, характерное для всех экономик разделение труда. В Грузии зато с большим избытком производились и реализовывались за ее пределами фрукты, цитрусовые, вино, чай¹⁹, были и другие отрасли специализации. Узбекистан, например, обеспечивал хлопком все хлопкопрядильные фабрики Советского Союза, но там ведь не кричали, что в России или в Грузии своего хлопка не хватает.

И в этой истеричной обстановке начали приватизацию.

Я могу привести и конкретные примеры формирования общественного мнения, направленного на развал СССР на конференциях и научных контактах, участником которых я был. Так, не то в 1986, не то в 1987 году я был приглашен на научную конференцию в Ленинград. В частности на этой конференции у меня завязалась беседа с одной из участниц (очень красивая девушка из Хабаровска) о том, что всюду наблюдается дефицит и надо его преодолеть путем активизации деятельности необходимых производств. Она ответила, что это надо сделать не сейчас, а позднее и намекнула, что прежде необходимо избавиться от некоторых республик. То есть соответствующая пропаганда и влияние на молодежь шли полным ходом. Через некоторое время после этого меня для завершения докторской диссертации направили на стажировку в

¹⁹ Что касается чая, то после изобретения и применения чаесборочной машины качество грузинского чая резко ухудшилось, потому что она собирала все листья без разбора, а обычно для производства чая используются только новые молодые лепестки. Так что тут без использования человеческого труда, для сбора этих лепестков, не обойтись.

Московский Институт экономики АН СССР, где моим руководителем был главный научный сотрудник этого института профессор Владимир Квинт. Так он однажды мне намекнул, что является масоном и даже директор института академик Абалкин находится под его влиянием. Кроме того, он откровенно говорил, что экономика почти во всех республиках дает сильные сбои. А однажды, говоря об этом в присутствии профессора Сергеева, он требовательно посмотрел на него и тот, заметно волнуясь, сказал, что для исправления положения дел необходимо избавиться от ряда республик. Когда мы вышли от Квинта, он что-то нервно лепетал, пытаясь загладить свои слова. Впоследствии, однажды, я встретился с сыном Сергеева, которому должен был передать материал для заметки о моей диссертации в журнал «Вопросы экономики». Так вот, во время встречи он тоже, что-то настороженно лепетал о грядущих трудностях. Впоследствии я узнал, что сын Сергеева погиб. Вероятно, он не хотел в этом участвовать и проговорился кому-то не тому.

В процессе создания рублевской псы элиты (пятого Карфагена) при Горбачеве, Ельцине и Путине, руководствуясь указаниями орденов, организовали в стране разветвленную сеть исполнителей-кайфариков, содействующих «перестройке», надеясь извлечь впоследствии из этого выгоды. При этом координаторы перестройки – и Горбачев, и Ельцин, и Путин, часто бегали за указаниями к Папе римскому, а также к руководящим масонам Ордена розенкрейцеров. Горбачев, Ельцин, кроме того – в Мальтийский орден. Ну и конечно же – в Лондон Сити. Исторический развод придурков: пообещали после развала СССР, приватизации и создания псы-элиты оставить в сфере ихнего влияния постсоветские республики, а некоторых представителей рублевской псы-элиты принять в состав самой высокой элиты, т. е. в третий Карфаген. ... Недавно (перед началом вторжения в Украину) Путин, в связи с этим, через пунвампира Лаврова, обижено вопрошал, что Горбачеву ведь обещали дать в сферу влияния постсоветские страны, а они почему-то не хотят. И когда, наконец, его и его друзей-олигархов посвятят в сэры?

Глава 3. Основные экономические опасности, характерные для недавно завершившегося периода гиперглобализации

Как было отмечено выше гиперглобализация начала свое отступление после мирового финансового кризиса 2007-2008 годов и теперь стоит вопрос создания улучшенной формы глобализации. Было много причин, которые вызывали недовольство некоторыми правилами экономической глобализации, в том числе и в развитых странах. Приведем мнение некоторых ученых по этому поводу, а затем последовательно заострим внимание на некоторых опасностях, нейтрализация которых необходима для обеспечения дальнейшего устойчивого глобализационного экономического развития.

Родрик Дени отмечает, что «Гиперглобализация развалилась под грузом своих многочисленных противоречий. Так, существовало противоречие между пользой специализации и пользой диверсификации. Принцип сравнительного преимущества гласил, что государства должны специализироваться на том, что у них хорошо получается производить сейчас. Однако в науке о развитии уже давно высказывается идея, что правительствам, наоборот, нужно подталкивать национальную экономику к производству продукции, выпускаемой в богатых странах. Результатом этого противоречия стал конфликт между интервенционистской политикой экономически наиболее успешных стран (прежде всего, Китая) и «либеральными» принципами, лежащими в основе мировой торговой системы» [Rodrik Dani. Из пепла ..., 2022].

Гж. Колодка отмечает, что «трансграничные потоки капитала, включая портфельные и прямые инвестиции, поддерживают эффективность, потому что благодаря им ресурсы попадают туда, где их можно использовать с наибольшей прибылью. Пандемия и украинская война негативно повлияли на эти потоки, но мир достаточно велик, чтобы

впитывать ликвидные сбережения. Избыток капитала в одном месте быстро будет востребован в другом» [Kolodko G., 2022]. Но здесь необходимо отметить, что некоторые правила гиперглобализации содействовали агрессивному размещению избытков капитала в строительстве объектов в третьих странах путем навязывания грабительских договоров в отношении эксплуатации этих объектов (подробнее этот вопрос будет рассмотрен ниже).

В этой связи Родрик Дейни отмечает, что **«власти должны устранить ущерб, нанесённый экономике и обществу гиперглобализацией, а также политикой по принципу «рынок прежде всего».** Для этого нужно возродить дух Бреттон-Вудской эпохи, когда мировая экономика служила достижению внутриэкономических и социальных целей (полная занятость, процветание, равенство), а не наоборот. В период гиперглобализации власти вывернули эту логику наизнанку: мировая экономика превратилась в цель, а национальные общества – в средство. В результате международная интеграция стала приводить к внутренней дезинтеграции» [Rodrik Dani. Из пепла ..., 2022].

«Гиперглобализация уменьшила ответственность властей передизбирателями. **Призывы переписать правила глобализации встречались возражениями,** что глобализация непоколебима и непреодолима. Как выразился президент США Билл Клинтон, это «экономический эквивалент природной силы, такой же как ветер или вода». «Вы можете точно так жеспорить о том, должна ли осень следовать за летом», – отвечал премьер-министр Великобритании Тони Блэр тем, кто критиковал господствовавшую систему» [Rodrik Dani. Из пепла ..., 2022].

А Гж. Колодко совершенно справедливо отмечает, что «теперь у нас есть глобализированная экономика, но без эффективной системы глобального управления. Однако у организаций, которые должны были выполнять эту работу в глобальном масштабе, например, Международный валютный фонд, Всемирный банк, Всемирная торговая организация, Международная организация труда, Всемирная организация здравоохранения, нет адекватных инструментов для координации экономической политики» [Kolodko G., 2022].

Таким образом из вышеизложенного очевидно, что ход глобализации застопорился под грузом ряда противоречий, глобальных опасностей, неадекватных, прежде всего рыночных, правил глобализации, следуя которым, некоторые участвующие в ней агенты (страны, общественные группы, национальный бизнес некоторых стран и т. д.) несут значительный, причем долговременный, экономический ущерб. Для того, чтобы создать улучшенную форму глобализации путем пересмотра некоторых ее правил, прежде всего необходимо системно и последовательно обозначить эти недостатки гиперглобализации.

1. Действующая модель экономики (если ее не пересмотреть) вызывает неоправданно быстрое истощение ресурсов, непомерное накопление капиталов, некоторые из которых (денежные) постепенно обесцениваются. Отсюда всемирные стагнации (депрессия и увеличение безработицы), стагфляции (стагнация, инфляция, т. е. рост цен, а также постепенное обесценение тех излишков накопленных капиталов, которые хранятся в деньгах) и т.д.

2. Как отмечает Родрик Дейни в вышеприведенной цитате правилами гиперглобализации предусматривалось чрезмерное превалирование рыночных отношений по принципу «рынок прежде всего» [Rodrik Dani. Из пепла ..., 2022], при котором «либеральный» (а на самом деле монополистический) бизнес осуществлял не вполне целесообразную рыночную политику, а «государственное управление становилось надстройкой ТНК» [Ивашов Л., 2022], на что указывает и Родрик Дейни в вышеприведенной цитате. В этих условиях реализуется «потребительская модель экономики в условиях обостряющегося дефицита ресурсов». Имеет место «избыточное произ-

водство и избыточное потребление» или «сверхпроизводство и сверхпотребление» [Ивашов Л., 2022]. То есть происходит стимулирование (поощрение) становления миллиардеров и получения все большего количества прибыли (сверхдоходов) за счет стимулирования сверхизбыточного потребления и сверхизбыточного расходования при производстве и потреблении ресурсов, в том числе невозобновляемых. Причем такая политика «либерального» бизнеса провоцирует перманентную инфляцию и его накопления также постепенно обесцениваются, если не вкладываются в реальные объекты. В условиях такой модели происходит и соответствующее формирование потребителя, который приобретает больше, чем надо и все время меняет используемые вещи, бренды.

3. ТНК забивают (уничтожают) производства, которые им не принадлежат, для этого существуют разные механизмы ВТО, системы брендов, натиск рекламы их продукции и цена продукта. ТНК и другие активные бизнесмены для уничтожения конкурентов используют и способ «враждебной аквизиции». Этот метод, как и вышеназванные, в ходе гиперглобализации очень часто применялся для уничтожения предприятий-конкурентов из бывших социалистических стран.

4. Теперь поговорим о некоторых проблемах международного перемещения избытков денежного капитала по правилам экономической модели, характерной для периода гиперглобализации. Марксисты объясняют вывоз капитала возникновением его относительного избытка в ряде стран. Основатель этой концепции Карл Маркс понимал под относительно избыточным капиталом капитал в товарной, производительной и денежной формах, использование которого в данной стране привело бы к понижению общей средней нормы прибыли [Марксистская теория вывоза капитала]. Поскольку здесь идет речь только об опасностях гиперглобализации, то нас интересует только избыточный капитал в денежной форме (и в некоторых других формах фиктивного капитала, например, в облигациях), которого в ряде стран накопилось очень много и поэтому и по ряду других причин он постоянно инфлюирует. Поэтому в мире участились попытки материализации избыточных денежных накоплений путем организации строительства в разных странах ГЭС и других объектов промежуточными (между заказчиком и подрядчиком) «инвесторами» по правилам, навязанным уже уходящей в прошлое гиперглобализации (с навязываемыми в договорах с кабальными для страны реципиента условиями эксплуатации принадлежащих инвестору построенных объектов). Так в расторгнутом договоре по строительству в Грузии каскада Верхней и Нижней Намахванских ГЭС предусматривалась даже передача «инвестору» во владение на длительный срок территории водохранилищ с прилегающими к водохранилищам узких полос земель. Если при этом учесть, сколько валюты будет вытягиваться из страны в виде платы за потребленную внутри страны электроэнергию, выработанную этими ГЭС, то все это уже можно будет трактовать как новый способ «огораживания» иностранным бизнесом экономики страны. Опять таки имеет место «либерально»-мошеннический принцип: «рынок прежде всего». Но, на самом деле, это не «либеральный» рынок – это мошеннический диктат, направленный на материализацию инфлюирующей части фиктивного капитала. В принципе, правильно было в 1920-ые – 1930-ые годы, когда американские предприниматели (Генри Форд и другие) строили в СССР заводы и подготавливали персонал для работы на них, а никаких «инвесторов»-посредников не было (а если бы были, то это значительно бы удорожило итоговые затраты государства в виде последующих выплат «инвестору» за произведенную на построенных заводах продукцию).

Иностранные гипермаркеты и супермаркеты представляют еще одну прелесть гиперглобализации и политики по принципу «рынок прежде всего». Они также наносят серьезный ущерб национальным экономикам и обществу, который по вышеприведенному мнению Родрика Дейни «власти должны устранить». Ущерб заключается в том, что иностранные владельцы этих гипер и супермаркетов прибыль, полученную в ре-

зультате их деятельности, переводят в конвертируемую валюту и выводят из страны. В результате бесосновательно (неоправдано) нарастает внешний долг страны.

5. Одна из главных глобальных угроз в условиях гиперглобализации – уменьшение по разным причинам процента занятых. В условиях НТП и все большего роста численности населения в условиях данной модели экономики все более трудно обеспечение достаточной занятости. И эту проблему необходимо решать.

6. Финансовое огораживание (втягивание населения во всевозможные кредитные долговые обязательства) с одной стороны представляется определенной экономической опасностью для некоторых слоев населения, но с другой стороны – это создает дополнительные рабочие места (производство финансовых операций), что очень важно в условиях все возрастающей дефицитности рабочих мест.

7. Глобальной угрозой является также чрезмерное потребление невозобновляемых ресурсов, в особенности энергетических, которое, в случае недостаточно быстрого задействования альтернативных источников, спровоцирует трудности в дальнейшем экономическом развитии.

8. В некоторых странах, в особенности в путинской России, активизировались силы, которые провоцируют деградацию разума и интеллекта человека с помощью выхолащивания систем образования, навязывания населению мистики религий, что можно определить, например, словом «саванаролизация».

9. Ну и конечно, главной глобальной экономической опасностью является потеря достаточной дееспособности традиционной экономической модели капитализма. Теоретиками предпринимаются попытки создать новую экономическую модель капитализма, например, инклюзивного капитализма (см., напр., [Катасонов В., 2021]) или модернизированную применительно к современным условиям сталинскую модель экономики (см., напр., [Делягин М., 2018]). Но это вопрос отдельного детального исследования.

Глава 4. Влияние некоторых экономических опасностей, характерных для гиперглобализации, на экономическое развитие Грузии

Для того, чтобы экономика Грузии развивалась нормально и причем избавилась бы от постоянного нарастания внешней задолженности, прежде всего необходимо, чтобы она добилась энергетической независимости. Для этого у страны есть потенциальные возможности. Если построить на приемлемых условиях несколько крупных ГЭС, то можно будет обеспечивать не только все потребности населения и производства в электроэнергии, но и экспортировать значительную часть вырабатываемой ими электроэнергии. Но посмотрим, можно ли в условиях действия правил гиперглобализационной модели экономики построить крупные гидроэлектростанции на приемлемых для страны и ее населения условиях. По этим «рыночным» правилам необходимо объявить тендер для выбора инвестора, который фактически будет играть промежуточную роль между заказчиком и подрядчиком (то есть непосредственным строителем). Как известно, в договорах между правительственными организациями и «инвестором» по строительству ряда ГЭС (Худонской, каскада Намахванских) содержались кабальные для страны и ее населения условия по их эксплуатации после строительства и эти договоры по требованию общественности были расторгнуты.

Но как обстоит дело в строительстве Ненской ГЭС? Рассмотрим последнюю информацию по ее строительству [კჟუჟობსო ბ., 14.11.2022]. Инвестором является АО «Ненска гидро», 10%-ми акций которой владеет Партнерский фонд, а 90%-ми Корейская государственная компания K-water. Стоимость проекта \$1.031 миллиарда. 70% этой суммы будет покрыто за счет займов из следующих банков и кредитных организаций: Корейский банк развития (KBD) – 9,7%, Азиатский банк развития (ABD) – 16,9%, Европейский банк реконструкции и развития (EBRD) – 16,9%, Европейский

инвестиционный банк (EIB) – 9,7%, Кредитное агентство экспорта Италии (SACE) – 16,9%. 30% этой суммы АО «Ненскра гидро» покрывает самостоятельно. Отсюда K-water покрывает – 26,3%, Партнерский фонд – 2,2%, а 1,5% – опять заем EBRD. Нельзя в этом случае сказать, как утверждает в [კერტაოს ლ., 2019], что инвестор, после завершения строительства, ставит государство в кабальные условия, поскольку правительство соглашается покупать 1 квт/ч вырабатываемой электроэнергии почти за 11 центов, тогда как импортная цена 5 центов. Но дело в том, что инвестор должен погашать займы и, очевидно, до их погашения цену снизить не удастся. Однако, инвестор практически зарубежный и прибыль и после погашения займов будет утекать за рубеж. Но можно ли было, чтобы правительство страны само (в лице, например, партнерского фонда) взяла бы необходимые кредиты и заключила договор с подрядчиком, в данном случае с итальянской компанией Salini impregilo? Но, наверное, это не допускалось правилами гиперглобализации.

Вообще, в маленькой стране трудно решить проблему строительства крупных ГЭС на собственной территории. Может быть будут найдены пути более рационального решения проблемы после недавнего подписания в Румынии правительствами Грузии, Азербайджана, Румынии и Венгрии «Стратегического соглашения по развитию и передаче зеленой энергии», которое связано с интересами «консолидации энергетической безопасности и связи в бассейне Черного моря, диверсификации источников поставок, капитализации потенциала источников возобновляемой энергии и возрастания доли возобновляемой энергии» [სალომე ზურაბიშვილი, 17.12.2022].

Еще одна опасность, инспирированная правилом гиперглобализации «рынок прежде всего», это появление в Грузии большого количества иностранных гипер и супермаркетов, принадлежащих глобальным компаниям, иностранные владельцы которых прибыль, полученную в результате их деятельности, переводят в конвертируемую валюту и выводят за рубеж, в результате чего бесосновательно нарастает внешний долг страны. Правда они обеспечивают работой определенное количество людей, но то же самое могут делать и национальные предприниматели.

В результате вызванных гиперглобализацией во многих странах стагфляционных процессов, много работников из Грузии, до этого занятых в Европе, вынуждены были возвратиться на родину, вследствие чего в стране возникла проблема формирования новых рабочих мест.

Ну и конечно, проблема, ставшей почти перманентной, глобальной инфляции не обошла стороной и Грузию.

Выводы

Целью данной работы являлось выявление экономических опасностей, возникающих в процессе развития последнего этапа глобализации (гиперглобализации) и обуславливающих необходимость перехода к новому этапу глобализации, а также определение, по мере возможности, влияния этих опасностей на национальную экономическую безопасность страны. До перехода к решению этой задачи в работе сначала были изучены общие структурные проблемы процессов развития глобализаций последних периодов с целью выявления и систематизации структур мирового и государственного влияния и бизнес координации на процессы развития глобализаций.

Поэтому в первом параграфе первой главы работы выявлены (а некоторые введены мною), систематизированы и охарактеризованы структурные элементы (атрибуты, категории, инструменты, механизмы и т. д.) обеспечивающие ход и развитие глобализаций. Среди множества этих атрибутов рассматриваются: Ордена (розенкрейцеров, иезуитов); элиты; финикийцы (т. е. пуны, евреи, иудеи, что в смысле национальности одно и то же); исторические проекты, меняющие ход истории и характер общественных отношений; финансовые центры глобального значения; кэоили пуны и пун-

вампиры. Далее, в процессах глобализации больше значение имеют такие категории как духовность, провоцирование истеричности, операции по замещению элит, попо-бандиты (или, что то же самое, псы господни), «поборники», «быдло». Атрибутами глобализаций являются также СМИ, тайные разведывательные сети, тайные информационные сети. Во втором параграфе первой главы рассматривается взаимосвязь таких понятий как пун-вампиры, псы господни и пся элита в процессах замещения элит или «огораживания». Огораживание само по себе является категорией (атрибутом) глобализации, причем оно содержит в себе следующую последовательность компонентов: 1. Проектирование; 2. Стравливание. 3. Замещение «элиты». 4. Изменение условий жизни для основного коренного населения. Рассмотрен ряд примеров огораживания в разные глобализационные периоды. Особое внимание уделено насаждению мракобесной инквизиторской системы на пространстве РФ. В этой связи приведены взгляды Франсуа Мари Вольтера, который активно боролся с религиозным фанатизмом и мракобесием еще в XVIII веке. Одним из способов подготовки к замещению в процессе огораживания пун-вампирами элиты является отстрел или убийство другими способами представителей действующей элиты и даже убийства простых умных людей (в том числе и детей) поддерживающих существующую элиту или даже просто «думающих не так» как им надо. В этом параграфе приведены примеры такого рода действий из истории Советского Союза как общеизвестные, так и из личного опыта.

В первом параграфе второй главы дана ретроспектива всех предыдущих глобализаций, а во втором рассмотрены перипетии попыток замещения элит и их замещения в Российской империи, в СССР и постсоветском пространстве, в том числе поданы сведения и из личного опыта.

В третьей главе выявлены основные экономические опасности, характерные для недавно завершившегося периода гиперглобализации. Прежде всего рассмотрены взгляды иностранных ученых, которые выявляют причины из-за которых завершилась гиперглобализация. Затем системно обозначены причины, которые повлекли за собой завершение гиперглобализации. Их не так уж и много: 1. Устарела действующая модель экономики, которую необходимо пересмотреть, чтобы перейти к следующему этапу глобализации; 2. Реализовывалась потребительская модель экономики в условиях обостряющегося дефицита ресурсов по принципу «рынок прежде всего»; 3. ТНК стараются уничтожить конкурирующие производства, т. е. производства, которые им не принадлежат; 4. Международное перемещение избытков денежного капитала по правилам гиперглобализации в некоторых случаях вызывает проблемы у стран-реципиентов; 5. Одна из главных опасностей гиперглобализации это уменьшение по ряду причин процента занятых; 6. Потеря достаточной дееспособности традиционной модели капитализма; и др.

В четвертой главе установлено влияние некоторых опасностей, характерных для гиперглобализации, на экономическое развитие Грузии: 1. Трудность и даже невозможность в условиях действия правил гиперглобализации достижения энергетической независимости страны; 2. Появление в Грузии различных глобальных гипер и супер-маркетов, из-за деятельности которых быстрее возрастает внешний долг страны; 3. В результате вызванных гиперглобализацией стагнационных процессов, много работников, ранее занятых в Европе, быди вынуждены возвратиться в Грузию; 4. Ну и конечно, проблема глобальной инфляции не обошла стороной и Грузию.

Использованная литература

1. Jacobs Michael, Likaj Xhulia. Мы достигли пределов роста? Project Syndicate, 18.05.2022. – Электронный ресурс: <file:///C:/Users/PC/Desktop/2022-A/%D0%9C%D1%8B%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B>

- [3%D0%BB%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%B%D0%BE%D0%B2%20%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0.pdf](#)
2. Kolodko Grzegorz W. Необратимость глобализации. Project Syndicate, 5.09.2022. – Электронный ресурс: [file:///C:/Users/PC/Desktop/2022-%E1%83%AC%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98/Ko%С5%82odko %D0%9D%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8.pdf](#)
  3. Rodrik Dani. Воскрешение подходящих технологий. 09.02.2022. – Электронный ресурс: [file:///C:/Users/PC/Desktop/2022-A/%D0%92%D0%BE%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D1%89%D0%B8%D1%85%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%B9%20by%20Dani%20Rodrik%20-%20Project%20Syndicate.pdf](#)
  4. Rodrik Dani. Из пепла гиперглобализации может возродиться глобализация в улучшенной форме. Project Syndicate, 09.05.2022. – Электронный ресурс: [file:///C:/Users/PC/Desktop/2022-A/RODRIK %D0%98%D0%B7%20%D0%B3%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8 %D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BB%D1%83%D1%87%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B5.pdf](#)
  5. Rodrik Dani. Предоставление «продуктивизму» права на жизнь. Project Syndicate, 8.08.2022. – Электронный ресурс: [file:///C:/Users/PC/Desktop/2022-B/Rodrik %D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20 %D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%83 %20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B6%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D1%8C.pdf](#)
  6. Roubini Nouriel. Надвигающийся стагфляционный шторм. Project Syndicate, 25.04.2022. – Электронный ресурс: [file:///C:/Users/PC/Desktop/2022-A/Roubini %D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B2%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D1%8E%D1%89%D0%B8%D0%B9%D1%81%D1%8F%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B3%D1%84%D0%BB%D1%8F%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D1%88%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BC.pdf](#)
  7. Roubini Nouriel. От Великой умеренности к Великой стагфляции. Project Syndicate, 9.08.2022. – Электронный ресурс: [file:///C:/Users/PC/Desktop/2022-B/Roubini %D0%9E%D1%82%20%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D1%83%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8 %D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B3%D1%84%D0%BB%D1%8F%D1%86%D0%B8%D0%B8.pdf](#)
  8. What he wrote. – The Guardian, 13 May 2008.
  9. Агенты Ее Величества или подковренная борьба за власть в послесталинском СССР. Клип (канал Александра Чукланова). 02.12.2021. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=jJ7z1U2S7Sk>

10. Агора. Исторический художественный фильм. Произведен в Испании. 3009.
11. Арест Чубайса сотряс Михеева, Путина, Кедми, Хазина, Швеца, Караулова / Воскресный вечер Соловьева. Клип, канал «Повод задуматься». 10 октября 2022 года. – Электронный ресурс: https://www.youtube.com/watch?v=ry7_ry_AXHA
12. Большой взрыв. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Электронный ресурс: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%BE%D0%B9_%D0%B2%D0%B7%D1%80%D1%8B%D0%B2
13. Быдло – это кто? Общее и современное значение этого слова. – Электронный ресурс: <https://nsokote.com/novosti-i-obshhestvo/37206-bydlo-jeto-kto-obshhee-i-sovremennoe-znachenie.html>
14. Внешний долг стран. Клип. 31.08.2021. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=YECCzw5QQDQ>
15. Вольтер. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Электронный ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%80> Раздел: Критика религии
16. Вольтер, Франсуа-Мари Аруэ де. ХРОНОС. – Электронный ресурс: http://www.hrono.ru/biograf/bio_we/volter06.php
17. Делягин: в СССР при Сталине была рыночная экономика. Хрущев же угробил. Клип. 10.05.2018. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=dk0zLgSam4g>
18. Жуков Юрий Николаевич. Иной Сталин. – Москва, 2018.
19. Жуков Юрий Николаевич. Гордится, а не каяться! Правда о Сталинской эпохе. – Москва, 2011, 2022.
20. Замена всей мировой верхушки (*сверхэлита* перезадаёт карты). Кого назначили строителями Нового Мира. Олег Яновский. Клип. 12.01.2022. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=APZZCSyzO7M&t=796s>
21. Ивашов Леонид Григорьевич. Обращение Общероссийского офицерского собрания к президенту и к гражданам Российской Федерации. – Электронный ресурс: http://ooc.su/news/obrashhenie_obshherossijskogo_oficerskogo_sobranija_k_prezidentu_i_grazhdanam_rossijskoj_federacii/2022-01-31-79?fbclid=IwAR3AiiR1UGZYQOW_bMsLoGI_V3Imp8MZ03CPLWNhOSUiuGQcDscS9AMU8o
22. Исход. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Электронный ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4> Историчность исхода. Хронология исхода.
23. Иудейско-венецианский фундамент Англии. Андрей Фурсов. Клип. 13.01.2017. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=orj1VtEQIAI>
24. Катасонов Валентин. Инклюзивный капитализм как главная идея великой перезагрузки. 14.05.2021. – Электронный ресурс: https://tsargrad.tv/articles/inkluzivnyj-kapitalizm-kak-glavnaja-ideja-velikoj-perezagruzki_354889
25. Книга о региональной научно-технической политике. – Ж.: Известия АН Грузии. Серия экономики и права. 1986, № 3.
26. Краткая история структур мирового влияния: ордена - ложи - корпорации. Андрей Фурсов. Клип. 20.03.2022. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=CfyDwt2Xyv4>

27. «Кончатъ немедленно»: Как в России начался красный террор. *Дмитрий Окунев*. 5.9.2018. – Электронный ресурс: https://www.gazeta.ru/science/2018/09/04_a_11945821.shtml
28. Критика статьи Сергея Глазьева «Духовность – категория экономическая». Школа аналитики. 14.12.2020. – Электронный ресурс: <https://vk.com/@analitikishkola-kritika-stati-glazeva-duhovnost>
29. Лермонтов М. Ю. Морская царевна. Стихотворение. – См., напр.: <https://www.culture.ru/poems/36639/morskaya-carevna>
30. Лондон Джек. Люди бездны (книга очерков). Отступник (рассказ). См., напр., в книге: *Джек Лондон. Люди бездны. Рассказы*. М., изд-ство «Правда», 1987.
31. Лондон Сити против Ватикана. Андрей Фурсов. Клип. 20.12.2016. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=IR3efZ-bs4M>
32. Марксистская теория вывоза капитала. – Электронный ресурс: <https://vuzlit.com/1762793/marksistskaya-teoriya-vyvoza-kapitala>
33. Маркс Карл. Капитал. Том первый. Глава двадцать четвертая. Так называемое первоначальное накопление. М.: Политиздат, 1983.
34. Наследники Троцкого, масоны и глобалисты. Глубинная власть в СССР. В. Матузов. И. Шишкин. Клип. 14.07.2020. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=AkGTiGiSUWs>
35. Новый Карфаген ковали евреи из Венеции (М. Делягин, А. Фефелов). Клип. 29.08.2018. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=TZ2WBiMmI34>
36. Передел мира. Кому нужна война / Валентин Катаонов. Клип. 17.03.2022. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=pKHw9hHfwBU>
37. Путин строит рай для олигархов! Михаил Делягин о выступлении президента. Клип. 18.03.2022. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=wIDiTtTpF8Y>
38. Рабочая Марсельеза (использовалась в качестве гимна в первые месяцы после Февральской революции). – Электронный ресурс: <https://tekst-pesni.online/marseleza-na-russkom/>
39. Сабатини Рафаэль. Псы господни (роман). 1928.
40. "Сейчас вся Европа была бы красной". Е.Ю.Спицын на канале Baltnews в программе "Актуальное интервью". Клип. 06.12.2021. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=viaCrN7Q8lc>
41. Скажи мне, кто твой философ (Александр Колпакиди). Клип. 7.10.2022. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=dkx0EDt3c6Y&t=168s>
42. Спицын: о Горбачёве, Хрущёве, Ельцине, Сталине, Чубайсе, и о том, кто на самом деле развалил СССР. Клип. 19.01.2022. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=yYCu7kElfzU>
43. Товарищ Берия. Юрий Жуков. Клип. 2020. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=t4LC49uK6jY>
44. Толстой Алексей. Ибикус. 1924.
45. Толстой Алексей. Похождения Невзорова, или Ибикус. 1925.
46. Управляемая история на примере событий двадцатого века. Андрей Фурсов. Клип. 21.05.2020. – Электронный ресурс: https://www.youtube.com/watch?v=x0nHtpMU_1Y
47. Флоренция. Звезда возрождения. Документальный фильм. Автор сценария Илья Бузукашвили. 01.02.2017. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=pFLVEJrZSJl>

48. Что не так с гением всех времен и одного народа? Нелицеприятная биография Альберта Эйнштейна. 2019. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=7Ufspa60zd8>
49. Щербицкий В. В. Материал из википедии – чвободной энциклопедии. – Электронный ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A9%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9.%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80.%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87>
50. Эйдельман Тамара. Берия. Кровавый палач или хитрый реформатор. Клип. 29.10. 2022. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=8Ziyi0IZI3o&t=3440s>
51. Эйдельман Тамара Натановна. Вольтер, который над всем издевался. Клип. 17.09.2022. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=COGDm1pRLbY>
52. Эйнштейн, Альберт. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Электронный ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D0%B9%D0%BD%D1%88%D1%82%D0%B5%D0%B9%D0%BD.%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%82> Раздел: Религиозные взгляды
53. Элита была не готова к этому. Почему все произошло так неожиданно. Андрей Школьников. Клип. 28.02.2022. – Электронный ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=Af60RCMSDbc>
54. Яков Свердлов: тайна смерти «дьявола большевиков». Клип. 29.08.2022. – Электронный ресурс: https://www.youtube.com/watch?v=XK_RdMDREs
55. პერთაია ლუკა. „ფასდაუდებელი“ ნენსკრა ჰესი. 13.06.2019. – ელექტრონული რესურსი: <https://netgazeti.ge/news/371848/>
56. სალომე ზურაბიშვილი – „მწვანე ენერჯის განვითარებისა და გადაცემის სტრატეგიული შეთანხმების“ ხელმოწერა ისტორიული ნაბიჯია, რომელიც კავკასიას ევროკავშირთან დააკავშირებს ... 17.12.2022. – ელექტრონული რესურსი: <https://www.interpressnews.ge/ka/article/738694-salome-zurabishvili-mcvane-energiis-ganvitarebisa-da-gadacemis-strategiuli-shetanxmebis-xelmocera-istoriuli-nabijia-romelic-kavkasiას-evrokavshirtan-daakavshirebs-es-nishnavs-rom-axla-shavi-zgva-evropuli-zgva-xdeba>
57. ცქუფურიშვილი ნათია. ნენსკრა ჰესის მშენებლობა უნდა დაჩქარდეს – ღარიბაშვილი. 17.11.2022. – ელექტრონული რესურსი: <https://netgazeti.ge/business/640666/>

Vakhtang Burduli

*Doktor of economic sciences, Professor, head of Department
Of Paata Gugushvili Institutr of Economics
Of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

GLOBAL ECONOMIC DANGERS AND THEIR IMPACT ON NATIONAL ECONOMIC SECURITY

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.VAKHTANG.BURDULI](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.VAKHTANG.BURDULI)

Expended Summary

The purpose of this work was to identify economic dangers that arise during the development of the last stage of globalization (hyperglobalization) and necessitate the transition to a new stage of globalization, as well as to determine, to the extent possible, the impact of these dangers on the country's national economic security. Before moving on to solving this problem, the work first studied the general structural problems of the processes of development of globalizations of recent periods in order to identify and systematize the structures of world and state influence and business coordination on the processes of development of globalizations.

Therefore, in the first subsection of the first chapter of the work, structural elements (attributes, categories, tools, mechanisms, etc.) that ensure the course and development of globalizations are identified (and some of them were introduced by me), systematized and characterized. Among the many of these attributes are considered: Orders (Rosicrucians, Jesuits); elites; Phoenicians (i.e. Puns, Jews, Israelites, which in the sense of nationality is one and the same); historical projects that change the course of history and the nature of social relations; financial centers of global importance; good puns and pun vampires. Further, in the processes of globalization, such categories as spirituality, provoking hysteria, operations to replace the elites, priest bandits (or, what is the same, the hounds of God), “poborniks”, “bidlo” are more important. The attributes of globalization are also the media, secret intelligence networks, secret information networks. The second subsection of the first chapter discusses the relationship between such concepts as pun-vampires, the hounds of God and the canine elite in the processes of replacing elites or “enclosure”. The second subsection of the first chapter examines the relationship between such concepts as pun-vampires, God hounds and canine elite in the processes of elite replacement or “enclosure”. A number of examples of fencing in different globalization periods are considered. Particular attention is paid to the planting of the obscurantist inquisitorial system in the territory of the Russian Federation. In this regard, the views of Francois Marie Voltaire, who actively fought against religious fanaticism and obscurantism back in the 18th century, are given. One of the ways to prepare for replacement in the process of fencing the elite with pun-vampires is to shoot or otherwise kill members of the current elite and even kill ordinary smart people (including children) who support the existing elite or even simply “think wrong” as they should. This subsection provides examples of such actions from the history of the Soviet Union, both well-known and from personal experience.

In the second chapter of the work, a consistent overview of the main globalizations of various historical eras is carried out, if necessary, with a brief description of the state of the level of economic and humanitarian development in them. The following stages of globalization can be distinguished: 1. Prehistoric globalization - the penetration of man from Africa and Eurasia into America, Australia and Oceania; 2. The first historical globalization - the spread of the Phoenicians through the organization of trading colonies (Carthage, Southern Spain, some islands in the Mediterranean Sea, possibly to other areas); 3. Globalization under Alexander the Great - the spread of ideas, representatives and technologies of high Hellenic civilization over a vast area from Egypt to India and Central Asia; 4. Formation of the Roman Empire, based on

the achievements of the Hellenic culture with their specific development; 5. Phoenician (Punian) revenge after the defeats in the Punic wars with Rome - the development of a mystical falsified history and theory of the Christian religion (reflected in the Bible) and the distribution of Pun-vampires with these attributes to various countries of the Roman Empire, after which the gradual collapse of the Roman Empire began, the processes of creative creation throughout Europe and Asia Minor were replaced by forcing people to constant prayers and planting the “fear of God” - the so-called “dark ages” came; 6. Globalization of the Renaissance and subsequent centuries - The work describes the motives that caused the beginning of the Renaissance, the role of the Medici banking house in the organization of the Renaissance. It is shown that the greatest success in the development of industry was achieved by those countries where the bourgeoisie began to play a large role in the ruling elite. The problems of the development of industry and the parallel processes of enclosing in England, which in the 16th century was ahead of all other countries in the development of industry, are discussed. This stage of globalization saw the colonization of the Americas, and in some of the countries that emerged there, mainly the United States, the later stages of this stage saw a boom in industry. 7. The next stage of globalization is associated with world wars for the redivision of the world, revolutions (the largest in the Russian Empire), as well as with national liberation movements. Many countries, including very large ones (India, Pakistan, Indonesia) have freed themselves from colonial dependence. All these events, of course, had an economic background. 8. Finally, since the 1990s, after the end of the Cold War, a new period of globalization began, which some scholars call hyperglobalization. During this period, the post-socialist countries began the transition to a market economy, which allowed them to establish links with the rest of the world economy. International, in particular, trade relations have strengthened. However, after the global financial crisis of 2007-2008, “hyperglobalization began to retreat”, in particular, global production chains and the volume of international capital flows stopped growing. And now there is a question of creating an “improved form of globalization.”

With special attention, the work examines the processes that took place during the seventh and eighth globalization stages in the space of the Russian Empire, the national elite of which resisted its replacement with particular persistence, and only under Gorbachev and Yeltsin was it possible to replace it with the Punic elite (if you count the dollar billionaires, V.V. Putin and his ministers, etc. by the elite). All dollar billionaires are Poons, that is, Jews. And not all of them are pun-vampires, some of them, on the contrary, are good puns.

The third chapter identifies the main economic dangers characteristic of the recently ended period of hyperglobalization. First of all, the views of foreign scientists are considered, who identify the reasons due to which hyperglobalization has ended. Then the reasons that led to the completion of hyperglobalization are systematically identified. There are not so many of them: 1. The current model of the economy is outdated, which needs to be revised in order to move to the next stage of globalization; 2. A consumer model of the economy was implemented in the context of an aggravating shortage of resources on the principle of “market first”; 3. TNCs are trying to destroy competing industries, i.e., industries that do not belong to them; 4. The international movement of excess money capital according to the rules of hyperglobalization in some cases causes problems for the recipient countries; 5. One of the main dangers of hyperglobalization is the decrease in the percentage of employed people for a number of reasons; 6. Loss of sufficient viability of the traditional model of capitalism; and etc.

The fourth chapter establishes the impact of some of the dangers characteristic of hyperglobalization on the economic development of Georgia: 1. Difficulty and even impossibility under the conditions of the rules of hyperglobalization to achieve energy independence of the country; 2. The appearance in Georgia of various global hyper and supermarkets, due to the activities of which the country's external debt increases faster; 3. As a result of the stagflationary processes caused by hyper-globalization, many workers previously employed in

Europe were forced to return to Georgia; 4. And of course, the problem of global inflation has not bypassed Georgia either.

ვახტანგ ბურდული

*ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, განყოფილების გამგე
თსუ პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი*

**გლობალური ეკონომიკური საფრთხეები და მათი გავლენა ეროვნულ ეკონომიკურ
უსაფრთხოებაზე**

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.VAKHTANG.BURDULI](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.VAKHTANG.BURDULI)

რეზიუმე

განხილულია და სისტემატიზებულია სტრუქტურული ელემენტები (ატრიბუტები, ინსტრუმენტები, მექანიზმები, კონცეპტუალური რეგულატორები), რომლებიც უზრუნველყოფენ გლობალიზაციის განხორციელებას ზოგადად და გლობალურ ეკონომიკურ განვითარებას კონკრეტულად. განხორციელებულია თანმიმდევრული ექსკურსი სხვადასხვა ისტორიული ეპოქების ძირითადი გლობალიზაციის კუთხით მათში ეკონომიკური და ჰუმანიტარული განვითარების დონის მდგომარეობის მოკლე აღწერით. ნაშრომში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა რუსეთის იმპერიის (საბჭოთა კავშირი, რფ) სივრცეში ჩანაცვლებისა და ელიტის ჩანაცვლების მცდელობებს გლობალიზაციის შესაბამისი პერიოდების კონტექსტში. შემდეგ სისტემატიზებულია და მოკლედ არის აღწერილი გლობალიზაციის ბოლო პერიოდისთვის დამახასიათებელი ძირითადი ეკონომიკური საფრთხეები (ჰიპერგლობალიზაცია - 1991-2012 წწ.). ნაშრომის ბოლოს მოკლედ არის აღწერილი ზოგიერთი ამ საფრთხის გავლენა საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაზე.

საკვანძო სიტყვები: გლობალიზაციათა სტრუქტურული ელემენტები; რელიგია; ელიტების ჩანაცვლება; ჰიპერგლობალიზაციისთვის დამახასიათებელი ეკონომიკური საფრთხეები.

შოთა ვეშაპიძე

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი;

რამაზ ფუტკარაძე

ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

საქართველოს საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები გლობალიზაციის თანამედროვე ეტაპზე

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.SHOTA.VESHAPIDZE.RAMAZ.PUTKARADZE](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.SHOTA.VESHAPIDZE.RAMAZ.PUTKARADZE)

ანოტაცია. წარმოდგენილ სტატიაში სამეცნიერო კვლევის ინტერესის სფეროა საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში საქართველოს მონაწილეობის შედეგებისა და პერსპექტივების გამოვლენა და განსაზღვრა. კვლევის თემისადმი ინტერესი განპირობებულია იმით, რომ საქართველოს ეკონომიკური განვითარების დონე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული დანარჩენ მსოფლიოსთან და საერთაშორისო ეკონომიკურ გაერთიანებებთან ურთიერთობის ხარისხზე. საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები არის ქვეყნის მდგრადი განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც ხელს უწყობს სამეცნიერო და ტექნოლოგიური პროგრესის დაჩქარებას, ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ გამოყენებას, მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციას, საერთაშორისო წარმოების გამოცდილების გაზიარებას, საქონლითა და მომსახურებით საერთაშორისო ვაჭრობის დაჩქარებული განვითარება, კაპიტალისა და ხალხის თავისუფალი გადაადგილება. კვლევის მიზანია საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში საქართველოს მონაწილეობის შედეგებისა და პერსპექტივების სიღრმისეული გამოკვლევა.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკის გლობალიზაცია, რესურსების რაციონალური გამოყენება, საერთაშორისო ვაჭრობა, კაპიტალისა და ხალხის თავისუფალი მოძრაობა, ლოგისტიკური ჰაბი, რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაცია.

შესავალი

ცნება „გლობალიზაცია“ თანამედროვე მსოფლიოში მოვლენათა ფართო წრის მიმართ მისი მთლიანობის ზრდის აღსანიშნავად გამოიყენება. ეს არის პროცესი რომლის განხორციელების შედეგად მსოფლიო გარდაიქმნება ერთიან სისტემად, რა დროსაც ხდება ეკონომიკური, კულტურული, პოლიტიკური და რეგიონალური სფეროების ინტეგრაცია. ქვეყნის გლობალიზაციის დონე გვიჩვენებს, რამდენად არის ქვეყანა ინტეგრირებული მსოფლიოში ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური კუთხით. გლობალიზაციის მაღალი დონე ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების ხელშემწყობ ფაქტორად მიიჩნევა.

ქვეყნის გლობალიზაციის დონე განისაზღვრება გლობალიზაციის ინდექსით, რომელიც გვიჩვენებს, რამდენად არის ქვეყანა ინტეგრირებული მსოფლიოში ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური კუთხით. გლობალიზაციის მაღალი დონე ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების ხელშემწყობ ფაქტორად მიიჩნევა. ციურხის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის ეკონომიკური გლობა-

ლიზაციის ინდექსის თანახმად, საქართველო გლობალიზაციის დონით მსოფლიოში, 2021 წელს 53-ე ადგილს იკავებდა.

თანამედროვე მსოფლიოში, ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება, დამოკიდებულია როგორც საშინაო, ასევე საგარეო ფაქტორებზე. ამიტომ, თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პირობებში, საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები, საქართველოს მდგრადი განვითარების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. ის ხელს უწყობს სამეცნიერო და ტექნოლოგიური პროგრესის დაჩქარებას, ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ გამოყენებას, მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციას, სამრეწველო გამოცდილების გაცვლას, საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების და საქონლითა და სერვისებით მსოფლიო ვაჭრობის დაჩქარებულ განვითარებას.

****

მსოფლიო ეკონომიკის დინამიური განვითარების შედეგად, ახალ ათასწლეულში სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის და საერთაშორისო კონკურენციის გაღრმავების ზეგავლენის ფონზე საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების ფორმები შეიცვალა. მისთვის დამახასიათებელი გახდა ეკონომიკური ზრდის დინამიკის შენელება. ის უფრო დაბალია, ვიდრე მეოთხე სამრეწველო რევოლუციის ტემპებით იყო მოსალოდნელი. შეიცვალა გლობალიზაციის ხასიათი. მასზე ზეგავლენა იქონია, ასევე COVID-19 პანდემიის გლობალურმა გავრცელებამ, ხოლო შემდეგ რუსეთ-უკრაინის ომმა, ეკონომიკური აგენტების უმეტესობის ქცევაში მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში ცვლილებები გამოიწვია. შედეგად, ახალი რეალობა ერთ-ერთ მთავარ ტენდენციად უნდა ჩაითვალოს, რომელიც მსოფლიო ეკონომიკის ამჟამინდელ განვითარებას განსაზღვრავს.

2007-2008 წლების მსოფლიო გლობალური ეკონომიკური კრიზისის დაბალი ტემპებით დაძლევა, რომელიც გამოიხატება მსოფლიო საქონელბრუნვის ზრდის ტემპის შენელებით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნაკადების შემცირებით, პირველ რიგში, განვითარებადი ბაზრების ქვეყნებში, ნიშნავს იმას, რომ საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებაში ახალი ტენდენციები გამოიკვეთა. ეს ეხება წარმოების ფაქტორების საერთაშორისო მოძრაობას, ახალი ტენდენციებს კაპიტალის და სამუშაო ძალის საერთაშორისო მოძრაობაში. ეკონომიკის გლობალიზაციაზე მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ციფრული ეკონომიკის განვითარება, რომელიც გამოსახავს დიგიტალიზაციის ზეგავლენას საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების თითოეულ ფორმაზე. საერთაშორისო ორგანიზაციების ოფიციალური დოკუმენტების ანალიზის საფუძველზე იკვეთება ტენდენცია, 21-ე საუკუნეში ციფრული ეკონომიკის გაფართოების და ციფრული უთანასწორობის დაძლევის შესახებ. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების დონე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მსოფლიოს დანარჩენ ქვეყნებთან და საერთაშორისო ეკონომიკურ გაერთიანებებთან ურთიერთობის ხარისხზე.

საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები, საქართველოს მდგრადი განვითარების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. ის ხელს უწყობს: სამეცნიერო და ტექნოლოგიური პროგრესის დაჩქარებას; ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ გამოყენებას; მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციას; სამრეწველო გამოცდილების გაცვლას; საქონლითა და სერვისებით მსოფლიო ვაჭრობის დაჩქარებულ განვითარებას.

საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების მნიშვნელოვანი სექტორია ვაჭრობა. საქართველოს საგარეო ვაჭრობა მეტად მოკრძალებულია საერთაშორისო ვაჭრობაში. ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის მონაცემების მიხედვით, 2021 წელს მსოფლიო საქონლის ექსპორტმა 21678 მლრდ აშშ დოლარი, ხოლო საქონლის იმპორტმა 22034 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა. საქართველოს საქონლის ექსპორტი მსოფლიო ექსპორტის 0.02%, ხოლო საქართველოს საქონლის იმპორტი მსოფლიო იმპორტის 0.05%-ია. ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის მონაცემების მიხედვით, საქართველო მსოფლიო 100 ექსპორტიორ და იმპორტიორ ქვეყანებს შორის არაა წარმოდგენილი (წყარო: World Trade Organization, 2022. World Trade Statistical Review). 2022 წლის წინასწარი სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვა 19 042.9 მლნ., საქონლის რეგისტრირებული ექსპორტი (FOB)– 5 592.8 მლნ., საქონლის რეგისტრირებული იმპორტი (CIF)– 13 450.1 მლნ. აშშ დოლარს შეადგენს. ბოლო 6 წლის პერიოდში, საგარეო ვაჭრობის უარყოფითი სალდო შესაბამისად შეადგენს: 2017 წ. –5 311.4 მლნ., 2018 წ. –5 981.7 მლნ., 2019 წ. – 5 721.1 მლნ., 2020 წ. –4 709.4 მლნ., 2021 წ. –5 857.1 მლნ., 2022 წ. –7 857.2 მლნ. აშშ დოლარს შეადგენს. ადგილობრივი ექსპორტი, შესაბამისად, მლნ. აშშ დოლარებში შეადგენს: 2006, 4; 2 224.1; 2 323.8; 2 409.1; 3 127.1; 3 704.2. (წყარო საქსტატი: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/765/sakonlit-sagareo-vachroba>).

მონაცემები ცხადყოფს, რომ საანალიზო პერიოდში, ადგილობრივი ექსპორტი განუხრელად იზრდება. თუმცა, საქართველოს საგარეო ვაჭრობის უარყოფითი სალდო აქვს და ექსპორტი, იმპორტს 2,5–ჯერ ჩამორჩება. ასევე, ძირითადი აგროსასურსათო პროდუქტების, მათ შორის ხორბლის, სიმინდის, ბოსტნეულის, რძის და რძის პროდუქტების, ხორცის - თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტები 90%-ზე დაბალია, რაც მდგრადი სასურსათო უზრუნველყოფის მთავარ გამოწვევას წარმოადგენს. თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი ძირითადად იმეორებს ადგილობრივი წარმოების ტენდენციას. სხვა სიტყვებით, როდესაც იზრდება ადგილობრივი წარმოება, იზრდება თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტიც. თუმცა, არსებობს გამოწვევის შემთხვევებიც, როდესაც ადგილობრივ წარმოებაზე მეტად სხვა ფაქტორი ახდენს გავლენას (უარყოფითს ან დადებითს) თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტზე. ამიტომ მნიშვნელოვანია იმპორტის ჩანაცვლებითი და ექსპორტზე ორიენტირებული წარმოებების შექმნა, რასაც ხელს ინოვაციების დანერგვა, ახალი საწარმოების აშენება და ახალი ინოვაციური ტექნოლოგიების შემოტანა და ასევე მისი გაუმჯობესება.

საგარეო ვაჭრობის განვითარება და საქონელბრუნვის ზრდა, საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის რეალიზაციის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობაა, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს:

- ❖ ქვეყნის სავალუტო შემოსავლების შევსება;
- ❖ ხელი შეუწყოს ადგილობრივი წარმოების გაფართოებას და მოსახლეობის დასაქმების ზრდას;
- ❖ მოახდინოს აუცილებელ, ანუ კრიტიკულ იმპორტზე შიდა ბაზრის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება;
- ❖ ჯანსაღი კონკურენტული გარემოს ფორმირება და ეკონომიკის სტრუქტურული სრულყოფა;
- ❖ დააჩქაროს მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში ქვეყნის სრულფასოვანი ინტეგრირების პროცესი;

❖ დააჩქაროს საგარეო ვაჭრობის დივერსიფიცირების პროცესი.

საგარეო ვაჭრობის სფეროში საქართველოს სახელმწიფო პოლიტიკა, 2000 წლიდან ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის (*WTO*) წინაშე აღებული ვალდებულებების შესაბამისად ხორციელდება. ქვეყანამ უნდა გააგრძელოს ლიბერალური საგარეო სავაჭრო პოლიტიკა, რაც საქართველოს სავაჭრო პოლიტიკის ერთ-ერთ ძირითად პრიორიტეტს წარმოადგენს. საქართველოს უნდა გააგრძელოს ორმხრივი თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეწყობის გაფორმება საერთაშორისო თანამეგობრობის წევრ ქვეყნებთან.

ახალმა ეკონომიკურმა პირობებმა გააფართოვა „სატრანსპორტო მომსახურების“ კონცეფცია. დღეს სატრანსპორტო მომსახურება ნიშნავს არა მხოლოდ საქონლის ან მგზავრების რეალურ გადაზიდვას, არამედ ნებისმიერ ოპერაციას, რომელიც არ არის ტრანსპორტირების პროცესის ნაწილი, არამედ დაკავშირებულია მის მომზადებასა და განხორციელებასთან. როგორც საქართველოს ეროვნული ბანკის ანალიზით ირკვევა, ბოლო წლებში, მშპ–ს ზრდის მილართულებით, მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ინფორმაციას და კომუნიკაციებს, ტრანსპორტს და დასაწყობებას. ტრანსპორტის და კავშირგაბმულობის სექტორი ყველაზე სწრაფად იზრდება. განსაკუთრებით დაჩქარდა მისი ზრდა ბოლო წლებში. 2017 წელს, წინა წელთან შედარებით, მისი ზრდა 0,8%-ს, 2018 წელს 0,3%-ს, 2019 წელს 1,0%-ს, 2020 წელს 1,3%-ს, 2021 წელს 2,4%-ს, 2022 წლის I, II და III კვარტლების მიხედვით კი შესაბამისად 2,4%-ს, 2,5%-ს, და 3,7%-ს შეადგენს, რაც ყველა სექტორზე მაღალია. (წყარო: <file:///C:/Users/user/Desktop/master-presentation-for-web-31-01-2023-geo.pdf>). შეიძლება ითქვას, რომ უმთავრესი პრობლემა, რომელიც საქართველოსგან ჭირდება გარესამყაროს, სატრანსპორტო-ლოგისტიკური მომსახურება და კომუნიკაციებია.

მსოფლიოში ახალი ფოტმატის აბრეშუმის გზა ყალიბდება. საქართველოსთვის ეს ნიშნავს ახალი ენერგომატარებლების, ელექტროსადენების, ბოჭკოვანი სადენების, ავტოსტრადების, ახალი პორტების და აეროპორტების ისტორიულ და ბუნებრივ კალაპოტს, ფინეთის ყურედან სპარსეთის ყურემდე, ბალტიის ზღვიდან არაბეთის ზღვამდე, ეგეოსის ზღვიდან კასპიის ზღვამდე, კასპიის ზღვიდან ყვითელ ზღვამდე. ამ ახალ პორტებს, ახალ ციფრულ სადენებს და ახალ ქარვასლებს ახალი ტექნოლოგიები და ინფრასტრუქტურა სჭირდება, რომ ქვეყანამ შეასრულოს სატრანსპორტო, ლოგისტიკური, ენერგეტიკული, ინფორმაციული, ფინანსური ჰაბის ფუნქციები. იწყება აღმოსავლეთ ევროპის და კავკასიის კონტინენტური წესრიგი, როგორც კარგად დავიწყებული ძველი და ახალი აბრეშუმის გზა. მალე, საქართველოს წლიურად \$35 ტრილიონის ტვირთები მოადგება, დაიწყება ანაკლიის ღრმაწყლიანი პორტის მშენებლობა, შავი ზღვის ფსკერზე ელექტრო და ინტერნეტ-კაბელების ჩადება და სხვა მრავალი იდეა პროექტების განხორციელება, სტრატეგიულ პარტნიორებთან ერთად.

საქართველოსთვის მნიშვნელოვანია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ზრდა, თუმცა მისი გავლენა არ არის ცალსახად პოზიტიური. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების უდიდესი ნაწილი თბილისზე მოდის. აუცილებელია საქართველოს ყველა რეგიონში შეიქმნას ისეთი ინფრასტრუქტურული პოლიტიკური თუ ეკონომიკური გარემო, რომელიც ინვესტორებისთვის ძალზედ მიმზიდველი იქნება, რაც მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მის განვითარებას. ასევე მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს მიერ აღებული შიდა და საგარეო ვალის ეფექტიანობის ამაღლება.

საქართველო აქტიურად ჩაერთო საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საერთაშორისო შრომითი მიგრაციის პროცესებში. 90-იანი წლებიდან მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზების გამო დატოვა ქვეყანა და საზღვარგარეთ დაიწყო მუშაობა. საქართველოსთვის, 2022 წლისთვის, გამოწვევაა გაზრდილი ემიგრაცია და ასევე, გაზრდილი იმიგრაციული ნაკადები უკრაინიდან, ბელარუსიდან და განსაკუთრებით კი რუსეთიდან. უკრაინის ომის დაწყებიდან მნიშვნელოვნად არის მომატებული ნაკადები რუსეთის ფედერაციიდან. იქედან გამომდინარე, რომ რუსეთის მოქალაქეებს საქართველოსთან აქვთ უვიზო მიმოსვლა, მათთვის შედარებით მარტივია დარიალის სასაზღვრო-გამტარი პუნქტის გავლით საზღვრის კვეთა. შინაგან საქმეთა სამინისტრომ 27 სექტემბერს ნაწილობრივი ინფორმაცია გაასაჯაროვა, სულ 10 დღის მონაცემები, სადაც მოცემული იყო რუსეთის რამდენმა მოქალაქემ გადმოკვეთა და გადაკვეთა საქართველოს საზღვარი ყველა გამშვები პუნქტიდან: გადმოკვეთა - 78 742 ადამიანმა, ხოლო გადაკვეთა - 62 120 ადამიანმა (წყარო: <https://police.ge/ge/shinagan-saqmeta-saministros-gantskhadeba/15448>). ამავე სტატისტიკით ირკვევა, რომ 2022 წელს საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი რუსეთის 1 459 546-მა მოქალაქემ გადმოკვეთა. 2021 წელს საქართველოს საზღვარი ჯამში რუსეთის 292 512-მა მოქალაქემ გადმოკვეთა. (წყარო: <https://formulanews.ge/News/83920>). გაზრდილ მიგრაციას თან სხვადასხვა ეფექტები ახლავს. აუცილებელია მათი ჩამოსვლისა და დარჩენის მიზეზების გამოკვლევა, რათა შეფასდეს გავლენა ეკონომიკაზე. რაც უკვე შეგვიძლია ვთქვათ არის ის, რომ გაზრდილია ფასები მაგალითად, უძრავი ქონების ყიდვასა და გაქირავებაზე, სურსათზე, გამყარდა ლარის კურსი.

2022 წლის ნოემბრის ბოლოს მსოფლიო ბანკმა KNOMAD-თან (The Global Knowledge Partnership on Migration and Development) ერთად გამოაქვეყნა ანგარიში საზღვარგარეთიდან ფულადი გზავნილების მდგომარეობის შესახებ „Remittances Brave Global Headwinds Special Focus: Climate Migration“. პუბლიკაცია შეიცავს უამრავ სტატისტიკურ ინფორმაციას ფულადი გზავნილების შესახებ მსოფლიოს ყველა ქვეყნიდან 1990-იანი წლების დასაწყისიდან. შემომავალი და გამავალი ფულადი ნაკადების ანალიზი საშუალებას იძლევა არა მხოლოდ ქვეყნის შრომის ბაზრის ხარისხის დიაგნოსტიკისა, არამედ განსაზღვროს მისი გადასვლის მდგომარეობა მდგრად საბაზრო ეკონომიკაზე.

2022 წელს ფულადი გზავნილები საზღვარგარეთიდან გახდა ყველაზე დიდი სავალუტო ნაკადი დაბალი და საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყნებში. მათ გადააჭარბეს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების, პორტფელის ინვესტიციებისა და სახელმწიფო საგარეო დახმარების მოცულობას. შრომითი მიგრანტები (მუდმივი, სეზონური) თავად პოულობენ დასაქმების შესაძლებლობებს, თავად ქმნიან კომპანიებს, შოულობენ ფულს და შემოსავლის ნაწილს უგზავნიან ოჯახებს სახლში. ასეთი დეცენტრალიზებული ხალხის ეკონომიკური პარტნიორობა ძალიან ღირებულია. საზღვარგარეთ მომუშავე ქართველები, იღებენ არა მხოლოდ ფულს, არამედ ცოდნას, კავშირებს, ნოუ-ჰაუსს, მართვის უნარებს და კაპიტალის სხვა ფორმებს, რომელთა ინვესტიცია გარკვეულ პირობებში შეუძლიათ მშობლიურ ქვეყანაში. ჩატარებული ფართომასშტაბიანი სოციოლოგიური გამოკვლევით გამოვლინდა, რომ მსოფლიო შრომის ბაზარზე ამა თუ იმ ფორმით მონაწილეობა, საერთაშორისო შრომითი მიგრაციის მეშვეობით, საქართველოსთვის სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება. არალეგალური შრომითი მიგრაცია საფრთხეს წარმოადგენს, როგორც ცალკე-

ული ინდივიდისთვის, ასევე გამგზავნი და მიმღები ქვეყნისთვის. ამიტომ, საჭიროა გონივრული ღონისძიებების გატარება შრომის ლეგალური მიგრაციის ხელშეწყობა, რაც შესაბამისი სახელმწიფო პოლიტიკის გაძლიერებას მოითხოვს. მნიშვნელოვანია მსოფლიო თანამეგობრობის, განსაკუთრებით საქართველოს სტრატეგიულ პარტნიორ ქვეყნებთან შესაბამისი თანამშრომლობის დამყარება, ლეგალური შრომითი და ცირკულარული მიგრაციის განვითარებისთვის. დღეს ქართველების მხარდაჭერის ყველაზე ღირებული ფორმა განვითარებულ ქვეყნებში, პირველ რიგში, ევროკავშირში, აშშ-ში, კანადაში, ბრიტანეთში და ა. შ., არის შემდეგი გადაწყვეტილებების მიღება: ქართველებისა და ადგილობრივი მოქალაქეების სტატუსის გათანაბრება მათ შრომით ბაზარზე; შრომის ბაზარზე შესვლის პროცედურის მაქსიმალური გამარტივება, ღირებულების შემცირება; დროებით დასაქმებულ ქვეყანაში ანგარიშების გახსნის, შიდა და გარე გადახდების შეუფერხებელი უფლების მინიჭება; დროებით საცხოვრებელ ქვეყანაში ფულადი შემოსავლის გადასახადის გადახდისაგან გათავისუფლება.

საქართველოს ეკონომიკა სწრაფად ინტეგრირდება მსოფლიო ეკონომიკაში. ვაჭრობისა და კაპიტალის მოძრაობის დინამიკა წარმოადგენს ეკონომიკური ინტეგრაციის უმთავრეს დეტერმინატებს. ბოლო შვიდ წელიწადში, ევროკავშირის ქვეყნებში საქართველოს ექსპორტი მზარდი ტენდენციით ხასიათდება. თუმცა, ევროკავშირის წილი საქართველოს მთლიან ექსპორტში და სავაჭრო ბრუნვაში, ასევე, მთავარი სავაჭრო პარტნიორების კომპოზიცია, მხოლოდ მცირედით შეიცვალა. ამასთან, ევროკავშირის ქვეყნებში საქართველოს ექსპორტის სტრუქტურა თითქმის უცვლელია და მხოლოდ მცირე რაოდენობის ახალი პროდუქცია დაემატა ტრადიციულ საექსპორტო პროდუქციას. ევროკავშირის ქვეყნებიდან განხორციელებული ინვესტიციების დინამიკაში მნიშვნელოვან პოზიტიურ ცვლილებებს ადგილი არ ქონია. ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, მნიშვნელოვანია საქართველოს მიერ ასოცირების შეთანხმების, მათ შორის DCFTA-ს განხორციელების ეფექტიანობის ამაღლება, საქართველოს ევროკავშირთან ეკონომიკური ინტეგრაციის დონის მნიშვნელოვანი ზრდა.

საქართველოს მონაწილეობა ტექნოლოგიების და ინტელექტუალური საკუთრების საერთაშორისო ბაზარზე ხასიათდება სმარტფონებისა და ინტერნეტის საბაზრო შეღწევადობის მაჩვენებლებით, რომლებიც 2021 წლის მონაცემებით, 84% და 86%-ს შეადგენს. ამ მაჩვენებლით, საქართველო მსოფლიოში ერთ-ერთი მოწინავე ქვეყანაა. საქართველოში განვითარებულია საბანკო ინდუსტრია, რომლებიც რეგიონში ქმნიან საუკეთესო ინოვაციურ სერვისებსა და პროდუქტებს, რაც ავითარებს ბიზნესსა და ეკონომიკას. საქართველოში არსებობს „ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტო“, რომლის მისიაცაა ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების განვითარებისათვის საჭირო ეკოსისტემის ფორმირება, ინოვაციების და მაღალტექნოლოგიური პროდუქტების ექსპორტის ზრდისთვის საჭირო გარემოს შექმნა, ინოვაციისა და ცოდნის კომერციალიზაციის ხელშეწყობა, ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების გამოყენების სტიმულირება ეკონომიკის ყველა დარგში.

საერთაშორისო ციფრული კონკურენციის ინდექსი კარგი მაჩვენებელია საქართველოს პოზიციის შესაფასებლად ციფრული კონკურენტუნარიანობის მიხედვით. ციფრული ეკონომიკა არის ეკონომიკური აქტივობა, რომელიც გამოწვეულია მილიარდობით ყოველდღიური ონლაინ კავშირებით ადამიანებს, ბიზნესს, მოწყობილობებს, მონაცემებსა და პროცესებს შორის. ციფრული ეკონომიკის ხერხე-

მალი არის კავშირი, რაც გულისხმობს ადამიანების, ორგანიზაციებისა და მანქანების მზარდ ურთიერთკავშირს, რაც გამოწვეულია ინტერნეტითა და მობილური ტექნოლოგიებით. ციფრული ეკონომიკა მოიცავს ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა ხელოვნური ინტელექტი, კრიპტოვალუტა, ონლაინ ვაჭრობა, მომსახურება და სხვა. აღსანიშნავია, რომ კოვიდ-19-ის პანდემიის პერიოდში, კიდევ უფრო მეტად გაესვა ხაზი ციფრული ეკონომიკის მნიშვნელობას, გამოჩნდა ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების მნიშვნელობა. თუმცა, ციფრული კონკურენტუნარიანობის ინდექსის 64 ქვეყანაში ვერ მოხვდა საქართველო. ინდექსი აჩვენებს რომ მაღალი ციფრული კონკურენტუნარიანობით გამოირჩევა ისეთი ქვეყნები, როგორებიცაა: აშშ, ჰონგ კონგი, შვედეთი, დანია, სინგაპური. აღნიშნული ქვეყნები იკავებენ მოწინავე პოზიციებს რეიტინგში, როგორც 2020, ასევე 2021 წელს.

დასკვნა

საქართველო, წარმატებითაა ჩართული მსოფლიო ეკონომიკურ თანამეგობრობაში. ქვეყანა ზრდის საექსპორტო პოტენციალს, აფართოებს ეკონომიკურ თანამშრომლობას მსოფლიოს ქვეყნებთან, ამყარებს ურთიერთხელსაყრელ ურთიერთობებს ყველა სფეროში აშშ-სთან, ევროკავშირთან, აზერბაიჯანის და სომხეთის რესპუბლიკებთან, ახლო აღმოსავლეთის, ყაზახეთის და შუა აზიის სხვა რესპუბლიკებთან, რუსეთის ფედერაციასთან, ჩინეთთან, ევროპის ქვეყნებთან, იაპონიასთან, სრულიად მსოფლიო თანამეგობრობასთან. მნიშვნელოვანი საკითხია საქართველოს ევროპული ინტეგრაცია. ამ მოკლე დროში ქვეყნის პრიორიტეტს წარმოადგენს კანდიდატის სტატუსის მიღება და კიდევ უფრო დაახლოება ევროკავშირის წევრობასთან.

საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში საქართველოს მონაწილეობის სისტემური ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავადგინოთ არსებული გამოწვევები და მისი დაძლევის გზები, რისთვისაც საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების ყველა სფერო მნიშვნელოვანია. საქართველოს განვითარებას უნდა განსაზღვრავდეს, სად არის საქართველო და საით მიემართება მისი სამომავლო განვითარება, რა არის პრიორიტეტული და მნიშვნელოვანი სუვერენული სახელმწიფოსთვის, როგორია ქვეყნის ინტეგრაცია მსოფლიო თანამეგობრობის ქვეყნებთან, განვითარების საგარეო ორიენტირები, რა წარმატებებს ვაღწევთ ქვეყნის მოქალაქეების უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის ამაღლების მუდმივ და მდგრად უზრუნველყოფაში. ამ ამოცანების გადაჭრა, დროის მოთხოვნის შესაბამისი პრიორიტეტების განხორციელებით შეიძლება, რასაც საქართველოს ხელისუფლება უწყევად მიჰყვება. ამის მნიშვნელოვანი დადასტურებაა 2022 წლის 17 დეკემბერს, ხელმოწერილი „მემორანდუმი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის, საქართველოს, რუმინეთის და უნგრეთის მთავრობებს შორის სტრატეგიული პარტნიორობის შესახებ მწვანე ენერჯის განვითარებისა და გადაცემის სფეროში“, რომელსაც რუმინეთის დედაქალაქ ბუქარესტში მოეწერა ხელი. ეს საუკუნის პროექტი საქართველოს ეკონომიკის განვითარების უპრეცედენტო შესაძლებლობებს ქმნის.

ლოჯისტიკური მომსახურების ბაზრის განვითარება საქართველოს საშუალებას მისცემს სრულად გამოიყენოს თავისი ხელსაყრელი გეოგრაფიული პოზიცია და გაზარდოს ბუნებრივი რესურსების, ნავთობის, ბუნებრივი აირის, საქონლის ნაკადების ტრანზიტის გაზრდილი შესაძლებლობები ქვეყნის გავლით. საჭიროა ინფრასტრუქტურის, პორტების, სატრანსპორტო მომსახურების განვითარების, ენერ-

გეტიკული, ინფორმაციული ჰაბის შექმნის ხელშეწყობა, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, სავალუტო შემოსავლის ზრდა.

მსოფლიო შრომის ბაზარზე ამა თუ იმ ფორმით მონაწილეობა, საერთაშორისო შრომითი მიგრაციის მეშვეობით, საქართველოსთვის სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება. არალეგალური შრომითი მიგრაცია საფრთხეს წარმოადგენს, როგორც ცალკეული ინდივიდისთვის, ასევე გამგზავნი და მიმღები ქვეყნისთვის. ამიტომ, საჭიროა გონივრული ღონისძიებების გატარება შრომის ლეგალური მიგრაციის ხელშეწყობა, რაც შესაბამისი სახელმწიფო პოლიტიკის გაძლიერებას მოითხოვს. მნიშვნელოვანია მსოფლიო თანამეგობრობის, განსაკუთრებით საქართველოს სტრატეგიულ პარტნიორ ქვეყნებთან შესაბამისი თანამშრომლობის დამყარება, ლეგალური შრომითი და ცირკულარული მიგრაციის განვითარებისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

აბესაძე რ. (2020). საქართველოს ინოვაციური პოლიტიკა და სისტემა. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი XIII. თბილისი, გვ.10–46. ელექტრონული რესურსი:

<https://www.pgie.tsu.ge/contentimage/xxxx/shr.kreb.2020.pdf>

აბესაძე რ. (2022). საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების სტრატეგიის ძირითადი მიმართულებები DOI:

10.36172/EKONOMISTI.2022.XVIII.02.RAMAZ.ABESADZE“ეკონომისტი”, “*Ekonomisti*” #2, გვ. 22-30.

ბურდული ვ. (2020). საქართველოში ინოვაციების გავრცელების სექტორული და რეგიონული პრობლემები. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი XIII. თბილისი, გვ. 98–179. ელექტრონული რესურსი: <https://www.pgie.tsu.ge/contentimage/xxxx/shr.kreb.2020.pdf>

მალრაძე ზ. (2022). ახალი ფორმატის აბრეშუმის გზა. <https://tv9news.ge/ka/akhali-ambebi/garthoba/article/31730>

მალრაძე ზ., (2022). საქართველოსკენ დიდი ქარავნები დაიძრება. <https://tbilisipost.ge/news/zurab-maghradze---saqartvelosken-didi-qaravnebi-daidzreba/6351>

მალრაძე ზ., (2022). "ვინც მოისმენს, ის მოიგებს" - მალე, საქართველოს წლიურად \$35 ტრილიონის ტვირთები მოადგება, გვინდა, რომ ფული დარჩეს პირველ რიგში ქართველ ხალხს? <https://tbilisipost.ge/news/zurab-maghradze-vin-moismens-is-moigeb---male-saqartvelos-tslirad-35-trilionis-tvirtebi-moadgeba-gvinda-rom-fuli-darches-pirvel-rigshi-qartvel-khalkhs-/6248>

პაპავა ვ. (2001). „საქართველოს საერთაშორისო ეკონომიკური ფუნქცია.“ სოციალური ეკონომიკა, N 5.

პაპავა ვ. (2017). “ერთი სარტყელი – ერთი გზის ინიციატივა” და საქართველო. თბილისი, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი.

ტალიკაძე ნ., (2022). სასურსათო უსაფრთხოების მდგომარეობა - უახლესი ტენდენციები ციფრებში. https://idfi.ge/ge/food_security_latest_trends_in_numbers

უკლება მ., ციხელაშვილი მ. (2022). სამხრეთ კავკასია საგარეო ვაჭრობის განზომილებებში. <https://di.gov.ge/publications/analytical-papers/samkhreth-kavkasia-sagareo-vatcrobis-ganzomilebashi-mikheil-ukleba-da-mamuka-cikhelashvili/>

- უკლება მ., ციხელაშვილი მ., თავაძე ნ. (2022). სამხრეთ კავკასია გლობალურ მონაცემთა რაკურსში – ინდექსები, რეიტინგები.
<https://di.gov.ge/publications/analytical-papers/samkhreth-kavkasia-globalur-monacemtha-rakursshi-indeqsebi-reitingebi-mikheil-ukl-+eba-mamuka-cikhelashvili-nukri-thavadze/>
- ღაღანიძე გ. (2018). საქართველოს საექსპორტო პოტენციალის მენეჯმენტის აქტუალური საკითხები. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი. 149 გვ.
- შენგელია თ., (2022). სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარება COVID-19 პანდემიის პირობებში. შრომების კრებული, გვ. 363–370.
- ხუსკივაძე მ. (2020). საქართველოს ეკონომიკის რესურსული უზრუნველყოფა თანამედროვე ეტაპზე. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი XIII. თბილისი, გვ. 271–292. ელექტრონული რესურსი: <https://www.pgie.tsu.ge/contentimage/xxxx/shr.kreb.2020.pdf>
- ჯიბუტი მ. (2022). საქართველოს ევროკავშირში ინტეგრაციის გამოწვევები. შრომების კრებული, გვ. 477–482.
- Aslamazishvili, N. (2021). Pandemic and Recent Trends in Balance of Payments: The Case of Georgia. *Globalization and Business*. 12, 94-102. <https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.013>
- Aslamazishvili N. (2020). Georgia in the World of Coronomics: Threats and Challenges. *Globalization and Business*. 10, 94-102. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.012>
- Bedianashvili G. (2022). The COVID-19 Pandemic, Globalization and the Socio-Economic System of the Country (Macro Aspect). *Proceedings*, p.38–42.
- Eteria, E. (2019). Georgia’s Trade Performance in the Light of EU-Georgia Deep and Comprehensive Free Trade Area, *Ecoforum Journal*, 8(2/19).
- Eteria, E. (2022). Economic Dimension of the EU-Georgia Association Agreement: Theory and Practical Implications. “*Ekonomisti*”. N 1, VOLUME XVIII. P. 69-80.
- Castles S. Miller. (2020). The Age of Migration. *International Population Movement in the Modern World*. Washington. 2020.
- Danelia I. (2021). Impact of COVID-19 on Container Shipping Industry Case of Georgia. DOI: [10.13140/RG.2.2.27147.00807](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.27147.00807) Conference: Container Transportation in Georgia: market, claims and freight issues. https://www.researchgate.net/publication/354316469_Impact_of_COVID19_on_Container_Shipping_Industry_Case_of_Georgia
- Gvelesiani, M., & Veshapidze, S. (2016). European Values: What Can We Implement from Them and How Can We Implement Them in Georgia. *Globalization & Business*. (1). 40-46. (In Georgian).
- Gvelesiani, M., & Veshapidze, S. (2016). Values: Limits and Contradictions. *Globalization & Business*, (1). 35-39. (In Georgian).
- Putkaradze R. (2019). Georgia in the European Union's Eastern Partnership Countries: Historical Aspects and Challenges. *Journal, Ecoforum Journal*. Volume 8, Issue 1(18).
- Papava V. (2020). Becoming european: challenges for Georgia in the twenty-first century. *iUniverse*. Bloomington.
- Papava V. (2020). Georgia’s european way during the period of pandemic deglobalization. *Rondeli Blog*, August 6, <https://gfsis.org.ge/blog/view/1091>.
- Shengelia, T., Berishvili, K., & Jganjgava, K. (2022). IMPROVING THE METHODOLOGY OF MEASURING SOCIAL CAPITAL IN INTERNATIONAL COMPANIES. *Sciences of Europe*, (97), 15-18.

Silagdze A. (2022). Economics Contemporary Global Economic Trends: Transitional Economies during Covid-Depression. BULLETIN OF THE GEORGIAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, vol. 16, no. 3, p. 130–135.

Veshapidze, S., & Zoidze, G. (2022a). On State Intervention in the Economy through the Budget in Georgia. *WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS. - International Scientific Collection - Vol. 5.* Kyiv – CUL. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5807500>.

Veshapidze, S., Otinashvili, R., Gvarutsidze, A., Abuselidze, G., Zoidze G. (2022). "Modern technologies to overcome the challenges of globalization". Entrepreneurship. Volume: 10, Number: 2. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1074987>

Veshapidze, S., & Zoidze, G. (2022). Value choices of the community in the context of the covid-19 pandemic (საზოგადოების ღირებულებითი არჩევანი კოვიდ-19 პანდემიის პირობებში) URI: <http://dspace.tsu.ge/xmlui/handle/123456789/1405>

Zubiashvili, T., Veshapidze, Sh. Labor Emigration and Employment in Georgia. (Co-authorship). Humanities and Social Sciences Review, Volume 09, Number 01, 2019, USA. pp.127-136. <http://www.universitypublications.net/hssr/0901/html/E9X94.xml>

Zoidze, G., & Veshapidze, S. (2022) *The Modern Economy and Values*. Publisher Cambridge Scholars Publishing

Shota Veshapidze

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University;*

Ramaz Putkatadze

*Doctor of Economics, Associate Professor
of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS OF GEORGIA AT THE MODERN STAGE OF GLOBALIZATION

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.SHOTA.VESHAPIDZE.RAMAZ.PUTKARADZE](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.SHOTA.VESHAPIDZE.RAMAZ.PUTKARADZE)

Expanded Summary

In the presented article, the field of interest of scientific research is the identification and determination of the results and perspectives of Georgia's participation in international economic relations. The interest in the research topic is due to the fact that the level of economic development of Georgia is significantly dependent on the quality of relations with the rest of the world and international economic unions.

International economic relations are an important factor of the country's sustainable development, which contributes to the acceleration of scientific and technological progress, the rational use of natural resources, the globalization of the world economy, the sharing of international production experience, the accelerated development of international trade in goods and services, the free movement of capital and people. The purpose of the research is an in-depth examination of the results and perspectives of Georgia's participation in international economic relations. Its essence is expressed in the participation of Georgia in the trade of goods, services and technologies, it is also important to cover the aspects of the international movement of labor and capital, integration with the countries of the world, digitalization of the economy.

The subject of the research is the evaluation of the results of international economic relations of Georgia. In particular, the analysis of what results the proximity to the international

community and the involvement in the world economy have brought to the country, as well as what opportunities can be seen in the future.

The object of the research project is the international economic relations of Georgia formed at the modern stage of globalization, the mechanisms of regulation of foreign trade of Georgia, the priority directions of transport and logistics services of Georgia in the world market, the participation of Georgia in the international migration of capital and labor and international economic integration.

The research has the character of both quantitative and mostly qualitative research, which is based on both Georgian and foreign scientific publications, reports of international economic organizations and other sources about the development of international economic relations of Georgia. In particular, the research is based on: United Nations and international organizations documents, reports, researches; Georgian policy documents, development strategies; relevant laws and regulations; sociological research materials and others. The research will be carried out on the basis of deduction, induction, analysis and synthesis, based on an in-depth analysis of the results and perspectives of international economic relations of Georgia. Among the theoretical and empirical research methods used in the process of working on the research project, the desk research and field research methods are worth mentioning. Desk research includes the analysis of relevant statistics, articles, letters, policy documents, institutions, legislation etc. Field research includes both quantitative and qualitative sociological surveys.

In today's conditions, the global economy has entered a new era of national security. The COVID-19 pandemic has made clear the vulnerability caused by the extreme dependence on global supply chains and the lack of coordination to combat global health risks. But what has most informed this new era is Russia's unprovoked invasion of Ukraine, sabotage of the world economy, food wars, and energy wars. In addition to the human and economic losses, the war in Ukraine has sharply intensified the rift between the Western and Eastern geopolitical blocs, gathered around the United States and China, respectively.

In the modern world, the economic development of any country depends on both domestic and foreign factors. Therefore, in the conditions of modern socio-economic development, international economic relations are one of the most important factors of sustainable development of Georgia. It contributes to the acceleration of scientific and technological progress, the rational use of natural resources, the globalization of the world economy, the exchange of industrial experience, the accelerated development of international economic relations and world trade in goods and services.

The main goal of the development of the world economy is the maximum use of the advantages of the joint economic potential of the world community. At the same time, it is necessary to realize that countries play different roles in this process, and the international importance of any country or its individual region is based on existing natural resources, the dynamics of economic development, its place in the world system of production of goods and services, and the existence of financial resources, its availability.

Georgia is successfully involved in the world economic community, increases its export potential, expands economic cooperation with the countries of the world, establishes mutually beneficial relations with the USA, the European Union, the Republics of Azerbaijan and Armenia, the Middle East, Kazakhstan and other Central Asian republics, the Russian Federation, China, European countries, with Japan, with the entire world community, which is a set of interacting entities for the purpose of regulating international relations.

Systematic understanding of international economic relations is necessary for Georgia's integration into the world economic community. Therefore, it is important to find out the accompanying trends of the global processes of the modern world economic space and their impact on our country.

It is important to assess where the future development of the sovereign state of Georgia is headed, in what ways the safety and well-being of our citizens can be ensured, what

are its priorities, what are the external orientations of the country's development. In this context, the European integration of Georgia is an important issue. In this short time, the priority of the country is to get the candidate status and get even closer to the EU membership.

The news of the article is next. Overcoming the world global economic crisis of 2007-2008 at low rates, which is manifested by the slowing down of the growth rate of world trade, by reducing the flows of direct foreign investments, first of all, in developing market countries, means that new tendencies in the development of international economic relations have emerged. It concerns the international movement of factors of production, new tendencies in the international movement of capital and labor, as well as changes in the international market of intellectual property.

The globalization of the economy is significantly influenced by the development of the digital economy, which depicts the impact of digitalization on each form of international economic relations. Based on the analysis of the official documents of the international organizations, the tendency of expanding the digital economy and overcoming the digital inequality in the 21st century is intersected.

Key words: globalization of the economy, rational use of resources, international trade, free movement of capital and people, logistic hub, regional economic integration.

ინკლუზიური ეკონომიკა – INCLUSIVE ECONOMY

*პაატა კოღუაშვილი
სტუ პროფესორი;
დავით მამუკელაშვილი
სტუ ასოც. პროფესორი*

**ინკლუზიური სამეწარმეო განვითარების რეფორმის ძირითადი
მიმართულებები საქართველოში**

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.PAATA.KOGUASHVILI.DAVIT.MANUKELASHVILI](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.PAATA.KOGUASHVILI.DAVIT.MANUKELASHVILI)

ანოტაცია. აუცილებელია ფუნდამენტურად განსხვავებული სახელმწიფო პოლიტიკის გატარება, რომელიც ორიენტირებული იქნება რეგიონების მოსახლეობის უმრავლესობის, ანუ მცირემიწიანი და დაბალშემოსავლიანი მეურნეების ინტერესების დაცვაზე, ქვეყნის განვითარებაში მათი პრიორიტული როლის აღიარებაზე და ისეთი მოდელების შექმნაზე, რომელიც გახსნის პიროვნების თავისუფალი განვითარების ყველა შესაძლებლობას. გამძაფრებულ სოციალურ პრობლემებთან პირდაპირ კავშირში მყოფი ეს პრობლემა ვერ მოაგვარა საქართველოს ვერც ერთმა ხელისუფლებამ, რაც მნიშვნელოვანწილად გახდა მათი ეკონომიკური პოლიტიკის დაბალეფექტიანობისა და, ზოგადად, წარუმატებლობის მიზეზი.

საკვანძო სიტყვები: ინკლუზიური, ინტეგრაცია, სათემო კოოპერაცია, აგროსაკრედიტო ბანკი, პარადიგმა, უთანასწორობა, ინდიკატორი.

შესავალი

დღეს ქართული სოფელი, წლების განმავლობაში უდიერი დამოკიდებულების და არასწორი სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის გამო, უაღრესად დაკნინებულია. სოფლის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა იმყოფება უკიდურეს გაჭირვებაში და არ გააჩნია არათუ სამეწარმეო განვითარების შესაძლებლობა, არამედ გაჭირვებით ახერხებენ ყოველდღიურად თავის გატანას. ამ გარემოებას მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს მცირემიწიანობის პრობლემა. მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში საქართველოს მთავრობამ გააკეთა დეკლარირება სოფლის მეურნეობის განვითარების პრიორიტეტულობის შესახებ, ეს მიდგომა არ აისახა მოსახლეობის მდგომარეობაზე. 2019 წელს საქართველოში მოიხნა მხოლოდ 210 ათასი ჰექტარი სავარგული, მაშინ როდესაც 1999 წელს იხვენბოდა 600 ათასი, 1989 წელს კი 840 ათასი. რაც მთავარია, საშემოდგომო და საგაზაფხულო ნათესი ფართობები იმაზე მცირეა, ვიდრე თუნდაც 10-15 წლის წინ, როცა სოფლის მეურნეობა პრაქტიკულად არ ფინანსდებოდა სახელმწიფო ბიუჯეტიდან. 2018-2020 წლებში აგრარული სექტორის ერთგვარი გამოცოცხლების შემდეგ, 2021 წელს კვლავ ვარდნა დაფიქსირდა, შრომის მწარმოებლურობა ამ დარგში ეროვნული მეურნეობის სხვა დარგებთან შედარებით ჯერადად დაბალია. ამასთან, მიუხედავად მრავალმილიონიანი სახელმწიფო სახსრების აგრარულ სექტორში განთავსებისა, საქართველო კვლავ ძალიან სუსტია სასურსათო უსაფრთხოების თვალსაზრისით, ანუ კვების პროდუქტებზე ფასები პერმანენტულად იზრდება, საკვები პროდუქტების თითქმის 80% იმპორტირებულია და მხოლოდ ბოლო ხუთ წელი-

წადში (2017-2021 წწ.) სურსათის ექსპორტ-იმპორტში უარყოფითმა სალდომ 1639.1 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა. ეს 1.7-ჯერ აღემატება იმავე პერიოდში საქართველოს სოფლის მეურნეობაში შექმნილი დამატებული ღირებულების საშუალო წლიურ მოცულობას (962.9 მლნ. აშშ დოლარი). ასეთ პირობებში ამ რთული და არაერთგვაროვანი სისტემის კრიზისიდან გამოყვანა, შესაბამისი დაცვითი მექანიზმებისა და დახმარების გარეშე პრაქტიკულად შეუძლებელია. უახლოეს პერიოდში, არსებული და მოსალოდნელი კიდევ უფრო ღრმა ეკონომიკური და სოციალური კრიზისიდან გამომდინარე, იქმნება იძულებითი მდგომარეობა, ვუპასუხოთ გამოწვევებს საკვები პროდუქტების დეფიციტთან და აგვლაციასთან დაკავშირებით, რაც უნდა გახდეს განვითარების სტრატეგიული გეგმის ნაწილი.

ეკონომიკური პოლიტიკის რეტროსპექტივა. გასული საუკუნის 80–90-იანი წლების ეკონომიკურმა პოლიტიკამ, რომელიც სახელმწიფო მონოპოლიზმის ატროფირებული ბიუროკრატიულ-მმართველობითი ჭაობის წიაღიდან გამოვიდა, პრაქტიკულად არაფერი იღონა სოციალური უთანასწორობის შესამცირებლად; უფრო მეტიც, სრულ იგნორირებას უკეთებდა მას და არც კი განიხილავდა, როგორც ქვეყნის განვითარების შემაფერხებელ მნიშვნელოვან ფაქტორს. არსებულმა რეალობამ უკვე გაუკეთა ანალიზი და შეფასება თანამედროვე წარმოებით ურთიერთობაში არსებულ წინააღმდეგობებს. მან კაპიტალისა და მიწათმფლობელობის მზარდი კონცენტრაციის ტენდენციურობა და შრომის დანაწილებაში არსებული ფორმის დამრღვევი მოქმედება განსაზღვრა როგორც წვრილი მიწის მესაკუთრეების განადგურების, სიდატაკის, კრიზისების, მატერიალური დოვლათის განაწილებაში აღმამფოთებელი უთანაბრობის, ზნე-ჩვეულებათა და ოჯახურ ურთიერთობათა რღვევის და გაძლიერებული მიგრაციის მთავარი ფაქტორი.

გლობალიზაცია ქმნის პირობებს იმისათვის, რომ პროცესები, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარეობდა განვითარებულ ქვეყნებში, სხვა, შედარებით ჩამორჩენილ სახელმწიფოებში უფრო სწრაფად წარიმართოს. პატარა სახელმწიფოებს, რომლებიც საკუთარ განვითარებას უკავშირებენ მსოფლიო დინამიზმის გლობალურ კანონზომიერებებს, დამოუკიდებლად უხდებათ დასაქმებისა და ეკონომიკური ზრდის პრობლემების დაძლევის პოლიტიკის შემუშავება. ქვეყანა ვალდებულია შეიმუშაოს ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც მიმართული იქნება არა მარტო მსოფლიო ბაზარზე მისი კონკურენტუნარიანობის ზრდაზე, არამედ ქვეყანაში სოციალური პრობლემების გადაწყვეტაზეც. საქართველოში და მის მსგავს ქვეყნებში, დგას დასაქმებისა და ეკონომიკური ზრდის შეფარდებითი გამოცალკევების პრობლემები, რომელთა გადაწყვეტაც უშუალოდ ხელისუფლების ძალისხმევას უკავშირდება.

სახელმწიფო ხელისუფლება წარმოადგენს იმ რეალურ ძალას, რომელიც ეკონომიკურ კანონზომიერებებზე ახდენს გავლენას მაკროეკონომიკურ გარემოში და უქმნის საკუთარ ქვეყანას განვითარების სპეციფიკურ პირობებს – აჩქარებს წინსვლას ან აფერხებს მას.

ეკონომიკური განვითარება პრინციპულად განსხვავებული და გაცილებით ფართო ცნებაა, ვიდრე ეკონომიკური ზრდა. ეკონომიკური ზრდის მოდელისგან განსხვავებით, ეკონომიკური განვითარების მოდელი პრაქტიკულად წარმოადგენს „სოციალურად ორიენტირებულ ეკონომიკურ“ მოდელს და განისაზღვრება არა მარტო მშპ-ის დონით მოსახლეობის ერთ სულზე, არამედ აჩვენებს თუ რა გავლენა აქვს ეკონომიკურ ზრდას უშუალოდ მოსახლეობის ეკონომიკურ და სოციალურ

მდგომარეობაზე, როგორია ქვეყანაში მოსახლეობის ცხოვრების დონის ცვლილების დინამიკა.

არასწორი ეკონომიკური პოლიტიკის პირობებში ქვეყანას მოკლე ან საშუალოვადიან პერიოდში შეიძლება ჰქონდეს მშპ-ის შედარებით მაღალი დონე, მაგრამ მისი ზრდის ეფექტი აისახებოდა მხოლოდ ოლიგარქებისა და პოლიტიკოსების საბანკო ანგარიშებზე. საქართველოში ეკონომიკის **ინკლუზიურობის იდეა**, თუ უმუშევრობისა და სიღარიბის, აგრეთვე შემოსავლების უთანაბრობის მაღალ დონეს გავითვალისწინებთ, ფაქტობრივად, სასურველობის ფორმატს არც გასცილება.

გლობალური განვითარების საერთო ტენდენციებიდან გამომდინარე, აუცილებელი ხდება მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე კანონზომიერების დაკვირვება და მოქმედების სათანადო რეკომენდაციების შემუშავება. ამ მიზნით საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ შემოთავაზებულ იქნა „ანგარიშთა ერთიანი სისტემა“, რომლის მეშვეობით ყველა ქვეყანა ამუშავებს ეროვნულ სტატისტიკურ მაჩვენებლებს და აქვეყნებს მათ. ქვეყანათა რეიტინგს საფუძვლად დაედო „ადამიანის განვითარების“ ინდექსი, რომელიც წარმოადგენს მთლიან შიდა პროდუქტს მოსახლეობის ერთ სულზე, შეწონილს სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობასა და მოსახლეობის განათლების დონესთან. მართალია, იგი ვერ ცვლის მთლიან შიდა პროდუქტს, რომელიც რჩება, როგორც ეკონომიკური ზრდის მთავარი ინდიკატორი, მაგრამ ქმნის სრულ წარმოდგენას მოსახლეობის ინკლუზიური განვითარების აქტივობებზე. [1] საკითხი აქტუალურია არა მხოლოდ საქართველოსთვის, სადაც მოსახლეობის თითქმის 70% გაჭირვებაში ცხოვრობს და საიდანაც 30% სიღარიბის ზღვარს მიღმაა, არამედ მაღალგანვითარებული ქვეყნებისთვისაც. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ საქართველოში ღარიბები შიმშილობენ, ხოლო, მაგ., აშშ-ის ღარიბების საარსებო მინიმუმი თვეში 902,5 აშშ დოლარს შეადგენს. აღსანიშნავია, რომ მოსახლეობის ერთ სულზე მოხმარებული კალორიების რაოდენობით საქართველოს (2835 კკალ) ყველა მისი სახმელეთო მეზობელი საგრძნობლად უსწრებს: სომხეთი – 5.7%-ით, აზერბაიჯანი – 11.1%-ით, რუსეთი – 18.0%-ით და თურქეთი – 30.9%-ით. აღნიშნული ვითარება, საშემოსავლო, ქონებრივ და სამომხმარებლო დიფერენციაციის საარაკოდ მაღალ დონესთან კავშირში, სიღარიბისა და შიმშილის პრობლემას სოციალურ-ეკონომიკურზე არანაკლებად (თუ მეტად არა) პოლიტიკურ დატვირთვას სძენს.

გასული საუკუნის 60–90-იან წლებში ეკონომიკური პოლიტიკა ახლოს იდგა „ვაშინგტონის კონსენსუსის“ სახელით ცნობილ პარადიგმასთან, რაც გულისხმობს მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციას და მასშტაბური ინფლაციის კონტროლს პროექტების განხორციელებით კერძო ინვესტიციების გააქტიურებას, რასაც შედეგად მოჰყვებოდა ეკონომიკური ზრდა და, თავის მხრივ, საბოლოოდ მიგვიყვანდა უთანასწორობის პრობლემის დამლევამდეც. პრაქტიკამ აჩვენა, რომ ეკონომიკური ზრდის პარალელურად სიღარიბე და უთანასწორობა არ მცირდებოდა, ხოლო ასეთი ვითარება ხელს უშლიდა გრძელვადიან ეკონომიკურ ზრდას. 90-იან წლებში „ვაშინგტონის კონსენსუსის“ ლოგიკამ, მისი შედეგებიდან გამომდინარე, დომინანტის ფუნქცია დაკარგა და თანდათან გამოეთიშა მსოფლიო ბანკის ეკონომიკურ პოლიტიკას, სადაც დღეს ამკარად დომინირებს „ინკლუზიური ზრდის“ პარადიგმა. პროგრესული ეკონომიკური აზროვნება საბოლოოდ მივიდა იმ საყოველთაო აღიარებამდე, რომ ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება, რეალურად ადამიანების პრაქტიკული განვითარების პროცესია, რომელშიც გადამწყვეტი როლი ადამიანის

პრაქტიკულ საქმიანობას და სოციალურ ურთიერთობებს ენიჭება, რაც საბოლოო ჯამში, შესაბამისი იდეოლოგიური საფუძვლების ფორმირებით გამოისახება. მსოფლიო ბანკის შეფასებით, ეკონომიკური ზრდა უდავოდ აუცილებელია სიღარიბის შესამცირებლად, მაგრამ იმისათვის რომ ზრდა იყოს მდგრადი, მან უნდა უზრუნველყოს სამუშაო ძალის ფართო ჩართულობა ზრდის პროცესში და უთანასწორობის შემცირება.

საბოლოოდ დადასტურდა, რომ სოციალური უთანასწორობა საფრთხეს უქმნის ეკონომიკური ზრდის პროცესს, რამაც განაპირობა ინკლუზიური ზრდის პარადიგმის გააქტიურება. ინკლუზიური ზრდა მიზანშეწონილად მიიჩნევა ისეთ სოციალურ პოლიტიკას, რომელიც ხელს შეუწყობს ეკონომიკურ ზრდამი წარმოების ფაქტორთა ფართო ჩართულობას და ემიჯნება ე.წ. „კალდორ-ჰიკსის“ ლოგიკას, რომლის მიხედვით მთავარია ეკონომიკური ზრდა და შემდეგ ზრდის რედისტრიბუცია სოციალური უზრუნველყოფის გზით. ინკლუზიური ზრდა უზრუნველყოფს გადასანაწილებელი ხარჯების შემცირებას და ბიუჯეტის მდგრადობას სოციალური ხარჯების შემცირებით, ხოლო სოციალურ უზრუნველყოფაზე ორიენტირებული ბიუჯეტი კი ეფუძნება სიღარიბის დაძლევის პოლიტიკას გადანაწილების გზით და არა პროდუქტიული დასაქმების ხელშეწყობით, რაც ვერანაირად ვერ გახდება ინკლუზიური ზრდის მეინსტრიმი. ინკლუზიური ზრდის შეფასება მოითხოვს კომპლექსურ ინდიკატორთა კრებულს და მსოფლიო ბანკის მიერ შემუშავებული მეთოდოლოგია (წარდგენილი იყო დავოსის ეკონომიკურ ფორუმზე 2015 წელს) შეიძლება მიჩნეული იქნეს ერთ-ერთ საუკეთესოდ ამ კუთხით. ინკლუზიური ზრდის მიზანი პროდუქტიული დასაქმების ხელშეწყობა და ამის ხარჯზე ეკონომიკური ზრდის მიღწევაა [1].

აგრარული სექტორი. სოფლის მეურნეობის განვითარების დაბალი დონე მნიშვნელოვანწილად გახდა ქვეყანაში სიღარიბის განმაპირობებელი და მაღალი სოციალური პოლარიზაციის საფუძველი, რაც, უპირველეს ყოვლისა, აისახება ჯინის (სოციალური უთანასწორობის) ინდექსში (0.40), რომელიც პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებიდანაც კი ყველაზე მაღალია რუსეთის შემდეგ. ღარიბი მოსახლეობა და შესაბამისად ღარიბი ქვეყნები ღარიბებად რჩებიან, რასაც ძირითადად განაპირობებს ის გარემოება, რომ მცირე მეურნეების (რომლებიც დღეს საქართველოს სოფლის მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას წარმოადგენენ) დაბალი შემოსავლების პირობებში რესურსების დაზოგვა აღწარმოებისთვის პრაქტიკულად შეუძლებელია, რადგან მთელი შემოსავალი გამოიყენება სამომხმარებლო მიზნით [2]. საქართველოში სოფლად ერთი შინამეურნეობის საშუალო თვიურმა ფულადმა შემოსავლებმა 2021 წელს მხოლოდ 1058.7 ლარი შეადგინა, რაც ამჟამინდელი სამომხმარებლო ფასების დონისა და კვების რაციონის გათვალისწინებით, შინამეურნეობის წევრთა რეალური საარსებო მინიმუმის მხოლოდ ნახევარს ფარავს. ბოლო მონაცემებით, მხოლოდ ნიადაგის დამუშავება (ხვნა, დაფრევა, დაფარცხვა, დათესვა...) ჰექტარზე უკვე 1200 ლარზე მეტი ჯდება. იმის გათვალისწინებით, რომ სოფლად ერთ შინამეურნეობაზე მოდის დაახლოებით 1.5 ჰა მიწის ნაკვეთი (მ.შ. შიდა ქართლში - 1.75 ჰა, ქვემო ქართლში - 1.81 ჰა, სამცხე-ჯავახეთში - 2.21 ჰა, კახეთში - 3.55 ჰა...), გამოდის, რომ მხოლოდ ნიადაგის დამუშავებაზე შინამეურნეობას სჭირდება საკუთარი წლიური ფულადი სახსრების დაახლოებით 1/6. ბუნებრივია, როდესაც შინამეურნეობის მიმდინარე, პირველი რიგის საარსებო მოთხოვნილებები სრულად ვერ კმაყოფილდება, სახსრების დაზოგვაზე საუბარი ვერ იქნება. შესაბამისად, თუ

დაზოგვა არ ხდება, მაშინ ინვესტირების რესურსებიც არ არსებობს. როდესაც აგრარულ მწარმოებელს (გლეხს, შინამეურნეს, ფერმერს...) არა აქვს ისეთი შემოსავალი, რომელიც უზრუნველყოფს ოჯახის საცხოვრისი პირობების კვლავწარმოებას, მიმდინარე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას და ბუნებრივია, არ რჩება სახსრები ინვესტირებისთვის, ასეთი მწარმოებელი რჩება აგრარული სექტორის განვითარების პოტენციალს მიღმა და ფაქტობრივად „დაკარგულია“ ქვეყნის ეკონომიკისთვის.

გარდა ამისა, სუსტია ეკონომიკის მონეტიზაცია, რაც ბაზრის დავიწროების კიდევ ერთ მიზეზს წარმოადგენს. საქართველოში სიღარიბის გამო არ იქმნება კაპიტალი, რომელიც საკმარისი იქნება საინვესტიციო საქმიანობისათვის, მოსახლეობის არსებული შემოსავლები კი, როგორც უკვე აღინიშნა ზემოთ, თავისი ოდენობით ვერ ქმნის საინვესტიციო კლიმატს. შედეგად, სიღარიბე ექცევა ჯადოსნურ წრეში, ხოლო სახელმწიფო ექცევა რუტინულ ტყვეობაში და მოკლებულია შესაძლებლობებს, დაძლიოს შექმნილი ვითარება [2].

ამ პრობლემის მოგვარება, რაც პიდაპირ კავშირშია გამძაფრებული სოციალური პრობლემების მოგვარებასთან, ვერ შეძლო საქართველოს ვერც ერთმა ხელისუფლებამ, რაც მნიშვნელოვანწილად გახდა მათი ეკონომიკური პოლიტიკის დაბალეფექტიანობის და, ზოგადად, წარუმატებლობის მიზეზი.

საქართველოსათვის არსებულ ისტორიულ პერიოდში უაღრესად მნიშვნელოვანია საწარმოო ურთიერთობათა ფორმის სწორი არჩევანი და მასზე დამყარებული პროგრესული სოციალურ-ეკონომიკური სისტემური ცვლილებები (რეფორმები), რომელიც ეკონომიკური პოლიტიკის ფუნდამენტურად განსხვავებულ მიდგომებზეა დაფუძნებული და გამოიწვევს მოსახლეობის შემოსავლების და ეროვნული პროდუქციის მოცულობის ინტენსიურ ზრდას, მასობრივ დასაქმებას და უზრუნველყოფს სამეწარმეო განვითარების გრძელვადიან პერიოდზე ორიენტირებული გარემოს ფორმირებას. ამ მხრივ აღმძრავ ღვედად სოფლის აღორძინება-განვითარება, შესაბამისი ინფრასტრუქტურის ფორმირება, იქ მოსახლეობის ცხოვრებისა და საქმიანობის პირობების არსებითი გაუმჯობესება (ურბანულის დონესთან გამოთანაბრება და/ან მაქსიმალური მიახლოება) უნდა იქცეს. დღეისათვის სოფლად, სადაც საქართველოს მოსახლეობის 40.3% ცხოვრობს, სიღარიბის დონე 1.6-2.2-ჯერ უფრო მაღალია ქალაქთან შედარებით.²⁰ ეს არ ეხება მხოლოდ აგრარული საქმიანობით დაკავებულ პირებს – უშუალოდ სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულია სოფლად დასაქმებულთა ნახევარზე ნაკლები – 247.3 ათასი პირი 508.2 ათასიდან (48.7%), დანარჩენი სოფლად არსებული საწარმოო-სამეურნეო, სოციალური ინფრასტრუქტურისა და ადმინისტრაციული ერთეულების თანამშრომლები არიან.

შექმნილი სიტუაციის დაძლევა მოითხოვს ინკლუზიური სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისთვის ბრძოლას ახალ პოლიტიკას, რისთვისაც არსებულ პირობებში გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, ცალსახად განისაზღვროს - რომელი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა არის უფრო ახლოს აგრარულ სექტორში

²⁰ 2021 წლის მიხედვით, მედიანური მოხმარების 60%-ის ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის წილი შეადგენს: სოფლად - 24.7%-ს, ქალაქად - 15.0%-ს, საშუალოდ 18.9%-ს; მედიანური მოხმარების 40%-ის ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის წილი, შესაბამისად, შეადგენს: 10.8%, 5.2% და 7.4% [3].

სახელმწიფოს სოციალურ და ეკონომიკურ მისიასთან და, შესაბამისად, რომელ მათგანს უნდა მიენიჭოს პრიორიტეტი სახელმწიფო მხარდაჭერის თვალსაზრისით.

კოოპერაციის საერთაშორისო გამოცდილება

სოფლის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობის მცირემიწიანობისა და დაბალშემოსავლიანობის პირობებში, ინკლუზიური სამეწარმეო გააქტიურების, მასობრივი დასაქმების, წარმოების ინტენსიური ზრდის, სიღარიბის დაძლევის, მიგრაციის შეჩერებისა და ადგილებზე გრძელვადიანი ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პერსპექტივის შექმნის რთული პროცესის განხორციელებაში, კოოპერაციის ინსტიტუტის კულტივირებას და განვითარებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, რასაც ეკონომიკურ თვითმმართველობასთან ერთად, წარმოების მზარდი კონცენტრაციის ობიექტური აუცილებლობა განაპირობებს. თანამედროვე პირობებში მხოლოდ მასშტაბური წარმოებით არის შესაძლებელი კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოება და მისი რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავლების გარკვეული ნაწილის აკუმულირება აღწარმოების მიზნით, რის გარეშე სამეურნეო სისტემის განვითარება და თანმდევი ეფექტების მიღწევა შეუძლებელია. ამ მოდელის უპირატესობა მხარდაჭერის ძირითადი მიმართულებების კომპლექსურ ხასიათშია, რაც იძლევა საწარმოთა ფუნქციონირების ოპტიმალურთან მიახლოების ყველაზე კარგ შესაძლებლობას. აგრარულ მეურნეობათა კოოპერირება ობიექტური ეკონომიკური პროცესია, რასაც განაპირობებს საწარმოო ძალთა და წარმოებითი ურთიერთობების განუწყვეტელი სრულყოფის პროცესი და მოითხოვს მიწაზე ოპტიმალური სიდიდის შესაბამისი ორგანიზაციული ფორმის მეურნეობრიობის ტიპს.

ქმედითი სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებისთვის ფუნდამენტური მნიშვნელობა აქვს შემდეგი საკითხების კატეგორიულად განსაზღვრას: არსებულ ეტაპზე სოფლის მოსახლეობის მიმე ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობა წარმოადგენს განსაკუთრებული აქტუალობის პრობლემას, მთავარ გამოწვევას და სახელმწიფო პოლიტიკა უპირატესად უნდა ეყრდნობოდეს სწორედ ამ მოცემულობას. დემოკრატიულმა ხელისუფლებამ უნდა შექმნას ორგანიზაციული და სამართლებრივი პირობები ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემისთვის, რომელიც ჩაანაცვლებს არსებულ მახინჯ სამეწარმეო გარემოს. აუცილებელია, განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნების მსგავსად, ცალსახად განისაზღვროს მთავარი: სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის პროცესი წარმოადგენს მასშტაბურ ღონისძიებათა ერთობლიობას, რომელიც პირველად ჩვენი ქვეყნის უახლეს ისტორიაში გამოიწვეულია უშუალოდ სოფლის მოსახლეობის და, საბოლოო ანგარიშით, მთელი საზოგადოების სასიკეთოდ. ხაზს ვუსვამთ: **სოფლის მოსახლეობის და არა მხოლოდ სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული პირებისა და მათი ოჯახის წევრების საკეთილდღეოდ!**

საჭიროა სიღრმისეული ანალიზი, თუ საიდან იღებს სათავეს წარმატებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნების დემოკრატიული პრინციპები და რა არის მისი საფუძველი. ნიშანდობლივია, რომ ამ ქვეყნებმა მწვავე კრიზისების დაძლევის და სწრაფი ეკონომიკური ზრდის პრიორიტეტულ მიმართულებად სწორედ კოოპერაციული სისტემის განვითარება მიიჩნიეს. თუ თვალს გადავავლებთ სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილებას ამ კუთხით, დავინახავთ, რომ საერთო ჯამში ეკონომიკის ორგანიზაციული სტრუქტურა, საწარმოო და საკრედიტო-საფინანსო ურთიერთობები, ისევე როგორც დემოკრატიული ინსტიტუტები, იცვლებოდნენ განვითარების

ეტაპების მიხედვით, რაც ძირითადად უკავშირდებოდა სახელმწიფოს როლის გაძლიერებას კოოპერაციული ინსტიტუტების დამკვიდრებაში.

ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში აგროსამრეწველო ინტეგრაციისა და კოოპერაციის გამოცდილება იძლევა საკმარის მასალას სისტემური ანალიზის საფუძველზე მათი სამეცნიერო და პრაქტიკული განზოგადებისათვის. მაგალითად, **ესპანეთის** რეფორმების წარმატების მთავარი მიზეზია სოფლის მეურნეობაში კოოპერატივების განვითარება, რომლის მთავარ სამართლებრივ საფუძველს წარმოადგენს ესპანეთის კონსტიტუციის (1978წ.) 129.2 მუხლი: „სახელმწიფო ორგანოებმა ეფექტურად უნდა დასახონ წარმოებაში მონაწილეობის სხვადასხვა ფორმები და ხელი შეუწყონ კოოპერატივების ჩამოყალიბებას არსებული კანონმდებლობის საფუძველზე“ [4]. დღეს ესპანეთის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებში გაწევრიანებულია 1 მლნ-მდე ფერმერი; ქვეყნის მთლიანი საქონელბრუნვის 47% და აგროსასურსათო პროდუქციის წარმოების 60% ხორციელდება სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების მიერ. ღვინის, ხილ-ბოსტნეულისა და ზეთისხილის წარმოებაში ესპანეთი პირველ ადგილზეა ევროპაში [5].

იტალიის, ისევე როგორც ესპანეთის, კოოპერაციული სისტემის სამართლებრივ საფუძველს, უპირველეს ყოვლისა, წარმოადგენს იტალიის რესპუბლიკის 1947 წელს მიღებული კონსტიტუციის 45-ე მუხლი, რომელშიც ნათქვამია: „რესპუბლიკა აღიარებს კოოპერაციის სოციალურ ფუნქციას, რომელიც ეფუძნება ურთიერთდახმარებას და არ ისახავს მიზნად სპეკულაციურ მიზნებს“. უფრო დაწვრილებით კოოპერაციის მიზნები ჩამოყალიბებულია იტალიის სამოქალაქო კოდექსში, სადაც მითითებულია: „კოოპერაციის მიზანს წარმოადგენს მისი წევრებისათვის უკეთესი მომსახურებისა და სამუშაო პირობების შექმნა, **ვიდრე ეს შეუძლია თავისუფალ ბაზარს**“ [6].

საფრანგეთში 24 ათასი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივი უზრუნველყოფს 1 მილიონ სამუშაო ადგილს და მათი წლიური საერთო ფინანსური ბრუნვა აღემატება 300 მილიარდ ევროს. **ბელგიაში** კოოპერატივების სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წილი ბაზარზე საკმაოდ მაღალია: რძე - 50%, ხილი და ბოსტნეული - 70-90%, ხორცი - 20-30%. უაღრესად მწირი ბუნებრივი რესურსების მქონე **ისრაელმა**, სწორედ კოოპერაციული სისტემით შეძლო შეექმნა ცოდნის ეკონომიკასა და ინოვაციურ ტექნოლოგიებზე დამყარებული სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სისტემა. სწორედ კოოპერაციული სისტემით მიაღწია **ჰოლანდიამ**, გამხდარიყო მსოფლიოში ერთ-ერთი ლიდერი რძის პროდუქტების ექსპორტით. საქართველოზე გაცილებით მწირი რესურსების მქონე **სომხეთმა**, კოოპერაციული აგროსაკრედიტო სისტემის შექმნით მოახერხა ის, რომ ჩვენზე მაღალი აქვს თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებლები (განსაკუთრებით ხორბლის წარმოებაში) და სოფლის მეურნეობის პროდუქციას (ხილს, ბოსტნეულს და ყურძენსაც კი) საქართველოს ბაზრებზეც ყიდის. **იაპონიაში** კოოპერაციულმა სისტემამ გამოავლინა განსაკუთრებული სიცოცხლისუნარიანობა. 1947 წელს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შესახებ კანონის მიღების შედეგად და იაპონიის იმპერატორის განკარგულებით, სოფლის მთელი მოსახლეობა ავტომატურად ჩაერთო კოოპერაციულ სისტემაში, რომლის მეშვეობითაც მთავრობამ შეძლო ახალი აგრარული პოლიტიკის გატარება. მიმდინარე პერიოდში იაპონელი ფერმერების 91% გაწევრიანებულია სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებში [7].

ზოგჯერ გამოითქმის მოსაზრება (ძირითადად კოოპერაციული სისტემის არასაკმარისად მცოდნე პირებს მიერ), რომ საქართველოს მოსახლეობა ჯერ არ არის მზად სოფლად კოოპერაციის მასშტაბური პროექტების განხორციელებისთვის და აპელირებენ ევროპის ქვეყნებში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარების ხანგრძლივ პერიოდზე, სადაც განვითარების არსებული დონის მიღწევას 200 წელიწადზე მეტი დასჭირდა. ეს არის ყოვლად გაუმართლებელი, მცდარი პოზიცია! ევროპის ქვეყნებში მე-19 საუკუნეში დაწყებული სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის პროცესი ვითარდებოდა სტიქიურად, ყოველგვარი სტრატეგიის, საკანონმდებლო-ნორმატიული ბაზის არსებობისა და ხელისუფლების მხარდაჭერის გარეშე. დღეს შესაძლებელია სხვა ქვეყნების არაერთი მაგალითის მოყვანა, სადაც მთავრობები აცნობიერებდნენ ამ პროცესის განსაკუთრებულ გავლენას მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ გაძლიერებასა და ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე და **სწორედ ევროპის ქვეყნების მრავალწლიანი, ევოლუციური განვითარების გამოცდილებაზე დაყრდნობით**, იღებდნენ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ინტენსიური განვითარების მასშტაბური ცენტრალიზებული მხარდაჭერის გადაწყვეტილებებს.

კოოპერაციის უპირატესობა და მისი სინერგიის ეფექტი საჭიროებს სახელმწიფოს მხრიდან არა უბრალოდ მოწონებას, არამედ სოლიდურ სამართლებრივ, ორგანიზაციულ და მატერიალურ მხარდაჭერას, განსაკუთრებით საბაზრო პირობებისადმი ნაკლებად ადაპტირებულ (მენტალურად, ორგანიზაციულად და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზით) ისეთი სოფლის მეურნეობისადმი, როგორც საქართველოშია და ის, როგორც ღონისძიებათა ლოგიკურად შემკვრელი რგოლი, საჭიროებს კოოპერირებით მაქსიმალურად მოიცვას სასოფლო-სამეურნეო წარმოება და თვისებრივად ახალ დონეზე აიყვანოს კოოპერაციის პროცესი.

სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის შიდასაწარმოო ურთიერთობების წესები წარმოადგენს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივის, როგორც ორგანიზაციული ფორმის იდენტობის განმსაზღვრელ მთავარ კომპონენტს, რადგან სწორედ ამ წესების დანერგვით იქმნება ეკონომიკური გარემო, სადაც სოფლად სამეწარმეო საქმიანობის განმსაზღვრელ ფაქტორს წარმოადგენს არა საპაიო ფონდში შეტანილი მატერიალური სახსრებით დივიდენდების მიღების პერსპექტივა, არამედ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში უშუალოდ ჩართული მოსახლეობის შრომითი რესურსების უკუგების მაღალი ხარისხი. არაერთი განვითარებული ქვეყნის გამოცდილება ადასტურებს, რომ კოოპერატივები უზრუნველყოფენ სოციალური უთანასწორობის შემცირებას, სტაბილური საწარმოო ფაქტორების დამკვიდრებას, დაცულ აგროეკოლოგიურ და ინოვაციურ ტექნოლოგიებს [8].

კოოპერაციული სექტორის განვითარების კოორდინირების როგორც ქართული, ასევე სხვა ქვეყნების გამოცდილებიდან გამომდინარე, შესაძლებელია ცალსახად განისაზღვროს მთავარი: **დასმული ამოცანის გადაწყვეტა არ შეიძლება ემპირიულად, პრობლემათა თეორიული და მეთოდოლოგიური ასპექტების გათვალისწინებისა და სათანადო საფუძვლების მომზადების გარეშე, რაც დაკავშირებულია განვითარების ორგანიზაციულ-ეკონომიკური და ფინანსური მექანიზმების კონცეპტუალური საფუძვლების შექმნასთან, საფინანსო გარემოს არსებით ცვლილებებთან, მოსახლეობის შრომითი და მატერიალური რესურსების კაპიტალიზაციასთან და სახელმწიფოსა და კერძო სექტორის ეკონომიკური ინტერესების დაბალანსებასთან.**

აგროსამრეწველო (ვერტიკალური) ინტეგრაცია

სიღრმისეულ გააზრებას და ახლებურ ხედვას საჭიროებს გადამამუშავებელი მრეწველობის, როგორც დამატებული ღირებულების ძირითადი შემქმნელის მნიშვნელობა, რადგან არსებითია, თუ ვისი შემოსავლების ზრდას ემსახურება პროდუქციის გადამამუშავების შედეგად მიღებული დამატებული ღირებულება და რა შედეგი მოაქვს ამ საკითხის მიმართ გაუაზრებელ პოლიტიკას ან საერთოდ პოლიტიკის არარსებობას. საკითხის დაყენება იმ ჭრილში, თითქოს სოფლად სამუშაო ადგილების შექმნა არის ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტი, არის თავის მოტყუება და არ შეესაბამება ქვეყნისა და მოსახლეობის წინაშე არსებულ რეალურ გამოწვევებს, რადგან უკეთეს შემთხვევაშიც კი, სამუშაო ადგილების შექმნას საყოფაცხოვრებო მომსახურების, კულტურის, ჯანდაცვისა და სხვა სფეროებში, თუნდაც გადამამუშავებელ საწარმოებშიც კი, სადაც საშუალოდ დასაქმებულია 10 – 12 პირი, არ ექნება მასიური ხასიათი და იგი ვერანაირად ვერ იმოქმედებს სოფლის მოსახლეობის ძირითადი ნაწილის შემოსავლების ზრდაზე, მით უმეტეს მათ სამეწარმეო განვითარებაზე. გადამამუშავებელი წარმოების სფეროში, ეს პოლიტიკა მიმართული იქნება მდიდარი მოსახლეობის (ხშირ შემთხვევაში სოფლად არმცხოვრები პირების) ფინანსურ გაძლიერებაზე, მათ ექსტენსიურ განვითარებაზე, პირველადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებელი მოსახლეობის ეკონომიკური ინტერესების დისკრიმინაციის ხარჯზე.

სოფლად ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პრიორიტეტი უნდა გახდეს მოსახლეობის ინკლუზიური სამეწარმეო განვითარება, რაც დაკავშირებულია მათი შრომითი და მატერიალური რესურსების კაპიტალიზაციასთან და ეს უნდა მოხდეს ისეთი პროექტების მხარდაჭერით, სადაც ჩართული იქნება მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი. ამის რეალური შესაძლებლობა მცირემიწიანი მოსახლეობისთვის დასაშვებია მხოლოდ კოოპერაციულ საწყისებზე ინტეგრირებული აგროსამრეწველო სისტემის მხარდაჭერით. ისტორიული განვითარების არსებულ ეტაპზე, სოფლის მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური გაძლიერების მთავარი პრიორიტეტი ორი კომპონენტისაგან შედგება:

- ა) აგრარულ სფეროში უშუალოდ ჩართული მოსახლეობის სამეწარმეო განვითარების მხარდაჭერა და არა მოსახლეობის მცირე კონტიგენტის მხარდაჭერით დაბალანაზღაურებადი სამუშაო ადგილების შექმნა;
- ბ) სამეწარმეო და სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარება სოფლად. ეს პრიორიტეტული პრინციპი ვრცელდება სოფლის მაცხოვრებლებზე ზოგადად და არა მხოლოდ სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულებზე.

ამასთან, არსებითი განსხვავებაა სოფლად და ქალაქად არსებულ სამეწარმეო ინდუსტრიებს შორის, რადგან ქალაქის ინდუსტრია მოკლებულია იმ უაღრესად აქტუალურ და პოზიტიურ შესაძლებლობებს, რაც დამახასიათებელია სოფლად არსებული ინდუსტრიის, ძირითადად გადამამუშავებელი საწარმოებისათვის, რომელთაც შეუძლია პირდაპირი და უაღრესად დიდი ზეგავლენა მოახდინონ ამ საწარმოებთან დაკავშირებული ასობით და ათასობით მცირე მეურნის სამეწარმეო განვითარებაზე, მათი შემოსავლების მნიშვნელოვან ზრდაზე და ადგილზე სოციალური და ეკონომიკური განვითარების რეალური პერსპექტივის შექმნაზე.

დღეს სოფლის მოსახლეობა ფორმალურად თავისუფალია საკუთარ სამეურნეო საქმიანობაში, მაგრამ აქ იკვეთება მთავარი შეკითხვა – რამდენად შეიძლება ამ საქმიანობას ეწოდოს „სამეწარმეო“ და მით უმეტეს „თავისუფალი“, როდესაც

ალტერნატივის არარსებობის გამო მოსახლეობა იძულებულია თავისი პროდუქცია ჩააბაროს შპს-ს ტიპის გადამამუშავებელ საწარმოს, რომელიც მას კარნახობს ჩაბარების დისკრიმინაციულ ფასებს და პირობებს. სხვაობა კი პირველადი ნედლეულის ჩაბარების ფასსა და მისი გადამამუშავებით მიღებულ მზა პროდუქციის ფასს შორის საარაკოდ მაღალია (ზოგჯერ, 10-15-ჯერ და უფრო მეტიც), ანუ ფასწარმოქმნის არსებული მექანიზმისა და „ფასების მაკრატილის“ გამო საბოლოო საცალო ფასებში პირველადი ნედლეულისა და შესაბამისად, მათი მწარმოებელი გლეხების (ფერმერების) წილი განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებთან შედარებით 2-4-ჯერ და მეტად დაბალია. ბოლო, თითქმის 30 წლის განმავლობაში, სოფლის მოსახლეობის მიერ წარმოებული პირველადი სოფლის მეურნეობის პროდუქტების შესყიდვა უმეტეს შემთხვევაში წარმოებს შპს-ის ტიპის გადამამუშავებელი საწარმოებისა და საშუამავლო ორგანიზაციების კარტელური შეთანხმებებით დადგენილი ფასებით, რომელიც ხშირ შემთხვევაში ვერ ანაზღაურებს ამ პროდუქციის წარმოებაზე გაწეულ დანახარჯებსაც კი. ცხადია, ასეთი მიდგომა საფუძველშივე ეწინააღმდეგება სოფლის მოსახლეობის ინტერესებს და მათთვის მხოლოდ უკუშედეგის მომტანია, რადგან ეკონომიკური პროცესი მიმართულია არა აგრომწარმოებლების, არამედ შპს-ის ტიპის გადამამუშავებელ საწარმოთა მეკატრონებისა და შუამავლების ინტერესების დაკმაყოფილებაზე, აგრომწარმოებლების ინტერესების ხარჯზე. მოსახლეობისთვის დაწესებულია პროდუქციის შესასყიდი ფასების დისკრიმინაციული ჭერი, რომლის შეცვლაც პრაქტიკულად შეუძლებელია, რადგან ეს შეცვლა ბევრად აღემატება მცირემიწიანი და დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის შეზღუდულ შესაძლებლობებს. შესაბამისად, მათ ოფიციალურად გააჩნიათ პროდუქციის თავისუფალი რეალიზაციის უფლება, მაგრამ ეს უფლება პრაქტიკულად ბოლომდე შეზღუდულია წარმოების შემდგომ ეკონომიკურ საფეხურზე ჩამოყალიბებული მონოპოლიებისა და კარტელური შეთანხმებების გამო. განსაკუთრებით საყურადღებოა, რომ ასეთი სამეწარმეო ურთიერთობები მეტისმეტად ვიწროა, რათა დაიტიოს მთელ მოსახლეობაში არსებული შრომითი, მატერიალური და ინტელექტუალური პოტენციალი.

ქვეყნის აგრარული მეურნეობის განვითარების თანამედროვე მდგომარეობის ანალიზის საფუძველზე, თეორიულად დასაბუთებულია, რომ გადამამუშავებელი მრეწველობა, როგორც ერთიან საწარმოო ციკლში დამატებული ღირებულების შექმნის ყველაზე მნიშვნელოვანი რგოლი, სწორედ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ფარგლებში იძენს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, რადგან სწორედ ამ სისტემაში შეიძლება მან შეიძინოს მოსახლეობის მომსახურების ფუნქცია. ვერტიკალურად ინტეგრირებულ კოოპერაციულ საწარმოში პირველადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების მწარმოებლები მოახდენენ საკუთარი პროდუქციის გადამამუშავების, დაფასების, შენახვის და რეალიზაციის ერთიანი საწარმოო ციკლის ორგანიზებას და დამატებული ღირებულების გენერირებას, რომელიც ყოველ სამეურნეო საფეხურზე იზრდება და ისინი მიიღებენ მნიშვნელოვნად გაზრდილ შემოსავლებს საბოლოო პროდუქციის რეალიზაციიდან. განხორციელდება ორმაგი პოზიტიური ეფექტი:

ა. სინერჯის ეფექტის მატარებელი კოოპერაციული პროცესი უზრუნველყოფს მისი წევრების შემოსავლების მასშტაბურ ზრდას არამწარმოებლური და დუბლირებული ხარჯების შემცირებით;

ბ. კოოპერაცია მნიშვნელოვნად ამცირებს იმ საფასო დისკრიმინაციას, რასაც ამჟამად განიცდიან ინდივიდუალური საქონელმწარმოებლები შპს-ის ტიპის გადამამუშავებელ საწარმოებთან და შუამავლებთან ურთიერთობისას. შესაბამისად, მივიღებთ უმნიშვნელოვანეს სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგებს: სოფლის მოსახლეობის მასობრივი დასაქმებას (ამჟამად სოფლებში უმუშევრობის დონე საკმაოდ მაღალი - 18.2%-ია), მასშტაბურ წარმოებას, კვალიფიციურ მენეჯმენტს, თვითღირებულების შემცირებას, სარეალიზაციო სემენტებზე წარმატებულ ოპერირებას, სამეწარმეო რისკების მინიმუმამდე დაყვანას, სასოფლო-სამეურნეო დარგების ინტენსიურ და ბალანსირებულ განვითარებას.

მოსახლეობის ინკლუზიური სამეწარმეო განვითარების კუთხით, კოოპერაციული სექტორი გაცილებით ქმედუნარიანია სხვა სამეწარმეო ფორმებთან შედარებით, რადგან, მაგალითად, შპს-ში სამეწარმეო საქმიანობას ეწევა ერთი ან რამდენიმე პირი, როცა კოოპერატივში იგივე მოცულობით ინვესტირების პირობებში მაღალი უკუგების მიმღები შეიძლება გახდეს ასობით ადამიანი. **ეს პოზიცია არ უნდა იქნეს გაგებული ისე, თითქოს ეკონომიკურ პროცესში სოციალური საკითხის წინ წამოწევით რამდენადმე იზღუდებოდეს სამეურნეო სისტემის განვითარების წმინდა ეკონომიკური ასპექტი. პირიქით, სწორედ მრავალმხრივ გააზრებული, სწორი ეკონომიკური მექანიზმის პრიორიტეტი იძლევა მატერიალური დოვლათის განაწილების ორი ძირითადი პრინციპის - ეკონომიკურისა და ეთიკურის ოპტიმალური სინთეზის შესაძლებლობას.**

სათემო კოოპერატივები. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ლოკალური ტერიტორიული გავრცელების ოპტიმალური ფორმის განსაზღვრაში, პრიორიტეტული მნიშვნელობა სათემო კოოპერატივებს ენიჭება. მათი ჩამოყალიბება მოხდება ადმინისტრაციული ერთეულების ფარგლებში წარმოების სპეციალიზაციისა და საწარმოო ძალთა კონცენტრაციის ფაქტორების გათვალისწინებით. თემი „Gemeinschaft“ (გერმ.) – ეს არის კოლექტიური ერთობის ყველაზე ბუნებრივი და მდგრადი ფორმა. საქართველოში, განსაკუთრებით საქართველოს მთიანეთში, იგი ისტორიულად წარმოადგენდა სისხლის მონათესავეთა და მათ სამეზობლოდ მცხოვრები ოჯახების გაერთიანებას, სადაც ადამიანები შეკავშირებული არიან გეოგრაფიული, რელიგიური, კულტურული, ფსიქოლოგიური, ეკონომიკური და თავდაცვის საერთო ინტერესებით და მიმართული არიან მუდმივი გაძლიერებისკენ. სათემო კოოპერატივები უზრუნველყოფენ კოოპერაციის პროცესში მოსახლეობის მასობრივ ჩართულობას, სადაც შესაძლებელი გახდება მასშტაბის ეფექტის გამოყენება და ადგილებზე მოსახლეობის შესაძლებლობების და მატერიალური რესურსების კაპიტალიზაცია, რათა რაც შეიძლება სწრაფად გამრავლდეს მწარმოებლურ ძალთა ჯამი და შეიქმნას ინკლუზიური სამეწარმეო განვითარების მყარი საფუძველი.

მიწა - როგორც ინკლუზიური განვითარების ძირითადი საწარმოო ბაზა. აგრარულ სფეროში გაუაზრებელი აქტივობების შედეგად იქმნება ობიექტური გარემოება, რომ სახელმწიფო პროგრამებით მხარდაჭერილი შპს-ის ტიპის გადამამუშავებელი საწარმოები და შუამავალი ორგანიზაციები ორიენტირებული ხდებიან ექსტენსიურ განვითარებაზე, რაც საკუთარი მიწების გაფართოებით ვლინდება მოსახლეობიდან მიწების შესყიდვის ხარჯზე. ისინი სარგებლობენ იმით, რომ ინდივიდუალურ სამეწარმეო საქმიანობას მიუჩვენებელი, სხვადასხვა ხასიათის მრავალ შიდა თუ გარე პრობლემებთან დაპირისპირებული, განცალკევებული და საჭირო 80

ხელშეწყობას მოწყვეტილი გლეხები იძულებული ხდებიან უკიდურესი გაჭირვების გამო გაყიდონ მიწები, რასაც თან ახლავს მათთვის გამოუსწორებელი შედეგები, რამაც ბოლო პერიოდში მასიური ხასიათი მიიღო და რისი გამართლებაც მიწის ბაზრის განვითარების დემაგოგიური არგუმენტებით ყოვლად დაუშვებელია.

მიწა ფერმერისათვის/გლეხისთვის არა მარტო წარმოების ძირითადი საშუალებაა, არამედ მისი, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური და ეროვნული, სუბიექტის არსის განმსაზღვრელი ორგანული ნაწილია. ამიტომ მიწების ყიდვა-გაყიდვის საკითხს, სოციალურ-ეკონომიკურთან ერთად, უდიდესი ეროვნული მნიშვნელობაც აქვს. მიწისაგან გლეხის მოწყვეტა გამოიწვევს მისი, როგორც სამეწარმეო სუბიექტის, ფუნქციის მოსპობას და, უკეთეს შემთხვევაში, გადააქცევს მას მხოლოდ დაქირავებული შრომის ობიექტად. დაქირავებული ადამიანი შეადგენს უბრალო დანამატს სხვისი კაპიტალის დაგროვების პროცესში, რომელსაც მოეთხოვება მხოლოდ მარტივი, ადვილად ასათვისებელი და ერთფეროვანი სამუშაოს შესრულება. მისი დაქირავების ხარჯები განისაზღვრება მხოლოდ იმ საარსებო მინიმუმით, რომლებსაც იგი საჭიროებს თავის გადასარჩენად და საკუთარი შრომითი რესურსის აღწარმოებისთვის. დღეს, თუნდაც ამ ტიპის სამუშაოს შოვნის დეფიციტის გამო, დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობა იძულებულია დათანხმდეს სამუშაოს დისკრიმინაციულ პირობებს.

კოოპერაცია არავის ართმევს საკუთრებას, იგი ართმევს მხოლოდ იმის შესაძლებლობას, რომ ერთობლივი შრომის პროდუქტის მისაკუთრებით დაიმონონ სხვისი შრომა. სწორედ სათემო კოოპერატივებს ყველაზე მეტად შესწევთ უნარი, შექმნან საერთო სამეურნეო საქმიანობის წარმატებით განხორციელების საფუძვლები, რაც მიწების განკერძოებასთან დაკავშირებულ უმნიშვნელოვანეს პრობლემებსაც მკაცრი საზოგადოებრივი კოორდინირების ფარგლებში მოაქცევს.

მიწის მიმართ დამოკიდებულებამ და მიწის მართვის სწორმა პოლიტიკამ, ქვეყნისა და მოსახლეობისთვის მისი განსაკუთრებული აქტუალობიდან გამომდინარე, უნდა შეასრულოს მნიშვნელოვანი, შეიძლება ითქვას, განმსაზღვრელი ფუნქციაც საქართველოს სახელმწიფოს სტრუქტურირებაში. გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში არსებული დანაწევრებული მიწების პირობებში, მოსახლეობისაგან მიწების გამოსყიდვის მექანიზმის შემუშავების გამართლება შეიძლება მხოლოდ მიწების კონსოლიდაციისა და მათი მოვლა-პატრონობის მიზნით. მით უმეტეს, როდესაც საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების უმეტესობა დაუცველი, მოუვლელი და დაუმუშავებელია, ხოლო შრომისუნარიანი, ჯანსაღი მოსახლეობა მასიურად გაედინება საზღვარგარეთ სხვის მიწებზე სამუშაოდ.

უაღრესად მნიშვნელოვანი და საგანგაშოა, რომ ასეთ პირობებში, ბუნებრივად ნადგურდება ოჯახის ინსტიტუტი, დეგრადაციას განიცდის და ქრება ადამიანისათვის უმვირფასესი ურთიერთობები. ისტორიულად დამკვიდრებული სენსიტიური ფრაზები ოჯახზე, აღზრდაზე და მშობლებისა და შვილების ნაზ ურთიერთობაზე მხოლოდ ლიტონი სიტყვები და ყბედობა ხდება.

სპეციალიზებული აგროსაკრედიტო სისტემის ფორმირების აუცილებლობა. არსებულ პირობებში, მხარდაჭერის გარეშე, სოფლად მცირე მეურნეობების არსებობა შესაძლებელია მხოლოდ დაბალ ტექნოლოგიურ დონეზე, რაც ვერანაირად ვერ უზრუნველყოფს მათ განვითარებას. სახელმწიფო მხარდაჭერით და რეგულირებით ხორციელდება ის ფუნქციები, რომლებიც არ არიან უზრუნველყოფილი თვითრეგულირების საბაზრო ბერკეტებით. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციული სისტე-

მის სახელმწიფო დაფინანსება და რეგულირება გამოირჩევა რთული სტრუქტურით და ნორმატიულად განსაზღვრული კომპლექსური მიდგომებით. საბიუჯეტო სახსრების აგრარულ სექტორში განთავსება შეღავათიან პირობში და მათი კონტროლი სახელმწიფოს მხრიდან ხორციელდება სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების ფარგლებში. ამ პროგრამების შემუშავებასა და რეალიზაციას სახელმწიფო ახორციელებს კომპლექსური მიდგომების საფუძველზე, რაც გამოიხატება იმით, რომ პროექტმა უნდა მოიცვას კონკრეტული მიმართულების სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მთლიანი სისტემა.

მიმდინარე პერიოდში სოფლის მოსახლეობის საკრედიტო რესურსით უზრუნველყოფისათვის კოოპერაციული აგროსაკრედიტო სისტემის ფორმირებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. განვითარებული ეკონომიკის ქვეყნებში, კოოპერაციული აგროსაკრედიტო სისტემის მთავარი კომპონენტი ძირითადად წარმოდგენილია **კოოპერაციული აგროსაკრედიტო ბანკის** სახით, თუმცა ზოგიერთ ქვეყანაში ამ სისტემას **საკრედიტო კავშირები** ან/და სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების **საკრედიტო განყოფილებები** ქმნიან. კოოპერაციული აგროსაკრედიტო ბანკი წარმოადგენს აგრარულ სექტორში მიზანმიმართული პოლიტიკის მექანიზმს, რომლის დანიშნულებაცაა მისი წევრების შრომითი და მატერიალური რესურსების ეფექტიანობის ზრდა, რაც მიიღწევა დაკრედიტების შეღავათიანი და გამარტივებული პირობებით, მცირე საპროცენტო განაკვეთით, სოლიდარული პასუხისმგებლობით, ურთიერთნდობითა და კორუფციული გამოვლინებების აღმოფხვრით, სადაც სამეწარმეო საქმიანობის კოოპერაციული მოდელი და კოოპერაციული შიდასაწარმოო ურთიერთობები წარმოადგენს კრედიტის გაცემასთან დაკავშირებული რისკების შემცირების განმსაზღვრელ ფაქტორს. მეპაიეები კარგად იცნობენ ერთმანეთის საქმიანობას და სოლიდარული პასუხისმგებლობის პრინციპიდან გამომდინარე, თავად ახდენენ ზეწოლას ე.წ. ცუდ მსესხებლებზე. იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე მეპაიის მიერ დავალიანება ვერ იფარება, კოოპერატივის სხვა წევრები ვერ იღებენ დამატებით კრედიტს [9].

დასკვნა

აუცილებელია არსებითად განსხვავებული სახელმწიფო პოლიტიკის გატარება, რომელიც ორიენტირებული იქნება რეგიონების მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობის, ანუ მცირემიწიანი და მცირეშემოსავლიანი მეურნეების ინტერესების დაცვაზე, ქვეყნის განვითარებაში მათი პრიორიტეტული როლის აღიარებაზე და განვითარების ისეთი მოდელების შექმნაზე, რომელიც გახსნის პიროვნების თავისუფალი განვითარების ყველა შესაძლებლობას;

სახელმწიფო მხარდაჭერისა და რეგულირების სისტემაში არსებული გამოწვევების ადეკვატური, ქმედითი ელემენტების შეტანა ხელს შეუწყობს ეფექტურ ინსტიტუციონალურ მოწყობას და შექმნის მყარ საფუძველს იმ წინააღმდეგობათა გადალახვისათვის, რაც აფერხებს აგრარული სექტორის ტრანსფორმირებას მრავალფეროვანი საფინანსო ურთიერთობების გაფართოებულ სისტემებზე. არასაკმარისი გაცნობიერება იმისა, რომ არსებულ პირობებში სოფლად კოოპერაციის განვითარება სახელმწიფო რეფორმებისა და გარდაქმნების ყველაზე მნიშვნელოვანი მიმართულებაა და თავის შეკავება წარმატებული ეკონომიკის ქვეყნების მდიდარი გამოცდილების გაზიარებისაგან ქმნის გადაუღალავ პრობლემებს, რაც შეუძლებელს ხდის სოფლად მოსახლეობის ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებას;

სოფლის მოსახლეობის ინკლუზიური სამეწარმეო საქმიანობის საკრედიტო უზრუნველყოფისთვის აუცილებელია კოოპერაციული აგროსაკრედიტო სისტემის შექმნა. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის პროცესის განვითარებას ძირითადად განსაზღვრავს მაკორდინირებელი ორგანო (სააგენტო) და კოოპერაციული აგრო-საკრედიტო ბანკი, რადგან არსებულ პირობებში მხოლოდ მათი ორგანული ტანდემი განაპირობებს თითოეული მათგანის არსებობის მიზანშეწონილობას და წარმატებით ფუნქციონირებას. შესაბამისად, მათი არსებობა ცალ-ცალკე, მოკლებულია ობიექტურ საფუძველს;

არსებულ პირობებში, ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების სწორი გეზის არჩევისთვის აუცილებელია ცალსახად და კატეგორიულად განისაზღვროს: როცა არსებობს ინკლუზიური აგროსამეწარმეო საქმიანობის განვითარების ძლიერი ეკონომიკური მოტივები და მით უმეტეს მოდელები, რომელიც გავლენას ახდენს საზოგადოების მრავალრიცხოვანი წევრების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე, მათი იგნორირება ან მოაზრება კერძო ბიზნესპროექტების პარიტეტულ რანგში, უკეთეს შემთხვევაში, წარმოადგენს სერიოზულ მეთოდოლოგიურ შეცდომას, ან/და ქვეყნისა და მოსახლეობისთვის უკუშედეგების მომტან, მიზანმიმართულ კორუფციულ პოლიტიკას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არევაძე ლ., რა არის ინკლუზიური ზრდა, პროექტი "სტრატეგიული გეგმა; საქართველო 2020 - სამოქალაქო საზოგადოების ჩართულობის გაძლიერება", პროექტის ბლოგი "საქართველო 2020";
2. იაკობიძე დ., საქართველოს ეკონომიკა საერთაშორისო შეფასებათა თვალსაზრისით და განვითარების შესაძლებლობები. თბილისის ეკონომიკურ ურთიერთობათა სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2010, სამეცნიერო შრომების კრებული, გვ. 14-63;
3. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ვებ-გვერდი;
4. ესპანეთის კონსტიტუცია 1978;
5. Cervera E., Tudela L., Cano A., Guzman S. Capacity Building to the Agriculture Cooperatives Development Agency (ACDA). 04/2017, Project Number: Europe Aid/136454/DH/SER/GE;
6. იტალიის კონსტიტუცია 1947;
7. კოლუაშვილი პ., სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარების გამოცდილება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში. ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“. 2019, N2;
8. მამუკელაშვილი დ. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების სამართლებრივი რეგულირება და შიდასაწარმოო ურთიერთობების წესები (სასწავლო მოდული). ევროკავშირის მიერ დაფინანსებული პროექტი Europe Aid/136454/DH/SER/GE, 29/05/2017;
9. Cordonnier C. Le Crédit Agricole en France ou le mutualisme conquérant. 11/2018;

Paata Khoguashvili

GTU professor;

Davit Manukelashvili

GTU Associate Professor

**INCLUSIVE ENTREPRENEURIAL DEVELOPMENT REFORM
MAIN DIRECTIONS IN GEORGIA**

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.PAATA.KOGUASHVILI.DAVIT.MANUKELASHVILI](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.PAATA.KOGUASHVILI.DAVIT.MANUKELASHVILI)

Expanded Summary

It is necessary to carry out a fundamentally different state policy, which will be focused on protecting the interests of the majority of the population of the regions, i.e. small and low-income farms, recognizing their priority role in the development of the country and creating such models of development that will open up all opportunities for the free development. None of the Georgian authorities, could solve this problem, directly connected with the solution of the exacerbated social problems, which largely became the reason for the low efficiency of their economic policy and, in general, the failure.

In the current conditions, without support, the existence of small farms in rural areas is possible only at a low technological level, which cannot ensure their development in any way. With state support and regulation, those functions are performed that are not provided by self-regulating market levers. State financing and regulation of agricultural cooperative systems are distinguished by complex structures and complex approaches defined normatively. The placement of budgetary funds in the agrarian sector on preferential terms and their control by the state is carried out within the framework of state targeted programs. The development and realization of these programs are carried out by the state based on complex approaches, which means that the project should cover the entire system of agricultural production in a particular direction.

To provide the rural population with credit resources, the formation of a cooperative agro-credit system is of particular importance. In developed economies, the main component of the cooperative agro-credit system is mainly represented as the **cooperative agro-Credit Bank** (CACB), although in some countries this system is created by **credit unions** and/or credit divisions of agricultural cooperatives. The cooperative agro Credit Bank is a targeted policy mechanism in the agrarian sector, the purpose of which is to increase the efficiency of labor and material resources of its members, which is achieved through preferential and simplified terms of lending, low-interest rates, joint responsibility, mutual trust and elimination of corruption manifestations, where the cooperative model of entrepreneurial activity and cooperative intra-production relations are a factor of lower risk when it comes to giving credits. Shareholders are well aware of each other's activities and, based on the principle of joint responsibility, exert pressure on so called bad borrowers. If the debt cannot be repaid by any shareholder, other members of the cooperative cannot receive additional credit.

. It is necessary to carry out a fundamentally different state policy, which will be focused on protecting the interests of the absolute majority of the population of the regions, i.e. small-scale and low-income farms, recognizing their priority role in the development of the country and creating such models of development that will open all opportunities for all the possibilities of free development.

The introduction of adequate and effective elements of the challenges in the system of state support and regulation will contribute to the effective institutional arrangement and will create a solid basis for overcoming the obstacles that hinder the transformation of the agrarian sector into an expanded system of diverse financial relations. Insufficient awareness of the fact that the development of rural cooperation in the current conditions is the most important direction of state reforms and transformations, and refraining from taking adequate effective

measures in this regard and sharing the rich experience of successful economies, creates insurmountable problems that make economic and social development of rural population impossible.

The creation of a cooperative agro-credit system is necessary for providing credit for the entrepreneurial activities of the rural population. The development of the agricultural cooperation process is mainly determined by the coordinating body (agency) and the cooperative agro credit bank because in the current conditions only their organic tandem determines the expediency and successful functioning of each of them. Consequently, their existence separately lacks an objective basis.

In the current conditions, to choose the right path of economic development of the country, it is necessary to clearly and categorically define: when there are strong economic motives and especially models for the development of inclusive agro-enterprise activities that affect the improvement of socio-economic conditions of numerous members of the society, their ignorance or consideration in the rank of parity.

Keywords: inclusive, integration, cooperation, agro Credit Bank, paradigm, inequality, low-income, indicator.

მეკონომიკური – MACROECONOMICS

Malkhaz Chikobava

Associate Professor

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

**ABOUT THE MONETARY POLICY OF THE NATIONAL BANK OF
GEORGIA**

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.MALKHAZ.CHIKOBAVA](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.MALKHAZ.CHIKOBAVA)

Annotation. *The article analyzes the inflation targeting policy of the National Bank of Georgia, its impact on prices, the exchange rate of the national currency, and financial stabilization. It has been shown that based on inflation targeting policies, it is difficult to convince monetary authorities that they can deal with inflation and exchange rate fluctuations by manipulating interest rates.*

The document also mentions that raising interest rates to reduce inflation and strengthen the national currency is a template recommendation of the International Monetary Fund, which is based on mathematical models of market equilibrium, does not correspond to economic reality and is absolutely counterproductive for import-dependent countries.

The paper emphasizes that the main directions of the current monetary and credit and currency policy do not take into account either protecting or ensuring the stability of the national currency. Unfortunately, the monetary authority is convinced that the increase in interest rates increases the attractiveness of bank deposits, which limits demand and leads to a decrease in prices, as well as drains free money and reduces its supply in the foreign exchange market, thereby contributing to the strengthening of the national currency. But this argumentation does not take into account that the increase in interest rates leads to an increase in the costs of borrowers, which they transfer to the cost of production, resulting in an increase in prices and a decrease in the purchasing power of the national currency. A decrease in demand can also lead to a drop in production and an increase in costs through the effects of returns to scale; As a result, prices may not even decrease, but may even increase.

Finally, if we want to end inflation and thereby stabilize the exchange rate and the financial system, then we must understand that it is the policy of inflation targeting that contributes to inflation.

Key words: *inflation, target, stabilization of currency exchange rate, cross-border movement of capital, International Monetary Fund, stagflation, refinancing rate.*

*****

Inflation targeting means that the central bank subordinates its policy to the sole purpose of reducing the rate of inflation. The latter, according to numerous explanations of the Central Bank, means a moderate increase in the consumer price index. Thus, by announcing the transition to an inflation targeting policy, the central bank has in mind that monetary policy depends on achieving the targets of the consumer price index.

We note that the reduction of inflation has always been the main priority in the activity of the Central Bank, which set target parameters for the planning year and for the perspective. However, in the operational policy of the Central Bank, along with the inflation target orientations, the orientations of the growth of the currency exchange rate and monetary aggregates - the monetary base and the monetary mass - were also monitored. Along with the development of refinancing instruments, another controllable parameter appeared - the refinancing rate, which the central bank replaced by the key rate. What is the difference

between the current inflation targeting policy and the existing monetary policy until 2009, during which it was also aimed to reduce inflation to a certain level?

In the operational document of the monetary policy of the National Bank of Georgia, we read that "the monetary policy of the National Bank is based on the inflation targeting regime. The National Bank of Georgia switched to the inflation targeting regime in 2009, thus replacing the previously effective monetary targeting. During the mentioned regime, the target rate of inflation, which must be maintained in the medium term, is determined in advance. The target rate of inflation is determined by the National Bank of Georgia and subsequently approved by the Parliament. The inflation target for 2019-2023 is 3 percent" [1].

The inflation targeting regime is a relatively new practice and has been quite successful in the fight against inflation since the 1990s. This regime was first introduced by the Central Bank of New Zealand in 1990.

During the inflation targeting regime, the target rate of inflation for the medium-term period is announced in advance - the level of inflation desired for the economy. One of the main determining factors of inflation is the expectation of inflation, therefore the goal of the National Bank is to establish the correct inflation expectation. Therefore, the National Bank attaches great importance to the transparency and predictability of its activities. One of the advantages of the inflation targeting regime is its transparency and ease of communication with the public, since one predetermined target indicator allows to precisely define the main goal of the National Bank and create expectations about the direction of monetary policy.

Before the introduction of inflation targeting, the monetary policy of the National Bank was based on monetary targeting, which meant achieving the desired growth rate of the money supply. Under monetary targeting, the National Bank used the money supply as an intermediate link to regulate inflation. Under this regime, in contrast to inflation targeting, an important factor is a stable relationship between the money supply and inflation. However, in practice, the demand for money is variable (especially in conditions of rapid development of new means of payment and banking systems), which changes the relationship between the growth of monetary aggregates and the growth of money, and there is a need to constantly revise the target - the rate of growth of the money supply. Accordingly, in the case of an active monetary policy, using the money supply as an operational model is ineffective" [2].

Judging by the main direction of the unified state monetary-credit and currency policy and the speeches of the monetary authorities, the peculiarity of the inflation targeting policy is the refusal to establish the target orientation of the national currency exchange rate and the use of the refinancing rate as a control parameter. The monetary authority states that inflation targeting means moving the national currency rate to a free floating mode. At this time, neither in the main direction of monetary and credit and currency policy, nor in the speeches and articles of the monetary authorities and the ideologues of the given policy, not a single convincing evidence of this thesis was given. It was accepted as an axiomatic truth, even though the policy of inflation targeting still raised serious doubts about its feasibility among people more or less well versed in economics.

It is known that the monetary system is very complex, its situation is constantly changing depending on the external and internal factors that determine the demand and supply in the money market, the speed of money circulation, business conditions and investment activity. From the point of view of management theory, the assertion that inflation targeting implies the abolition of control over the factors that determine the price dynamics of a large number of consumer goods - ie. The abolition of control over the exchange rate is absurd. It's like trying to heat a room with the windows open while it's cold and windy outside. Obviously, in such a case, the temperature in the room will depend not on the power of the heating device and its adjustment, but on the temperature outside the room. Therefore, we must first close the windows and then start adjusting the heater to heat the room.

By choosing to target inflation, the monetary authority is left with a simple mechanism with a single manipulator. At this time, if there are no restrictions on the cross-border movement of capital, and the exchange rate of the national currency is in a free floating mode, then only one instrument of currency and financial market regulation remains - the interest rate.

In order to control inflation in the conditions of an open economy and in the case of its dependence on imports, first of all, it is necessary to control the exchange rate of the national currency. But the monetary authorities, on the contrary, refused such control, as well as many other instruments of currency and financial market regulation, including the most effective one, which is connected with the use of currency restrictions. At the same time, it is clear to any experienced currency speculator that it is impossible to maintain the exchange rate of the national currency with the interest rate alone, according to the capital movement account, in the conditions of free cross-border movement of financial capital, if the country in question is not the issuer of the world reserve currency.

Therefore, it is unnecessary to talk about the regulation of the currency exchange rate during the time of self-limitations, which are generally accepted in the world practice of the instruments of currency and financial market regulation. The state of the currency and financial market as a whole will depend on the mood of the main financial players, on the plans of financial speculators, and not on the intention of the monetary authority, which deliberately allows chaos. In fact, under inflation targeting, the monetary authorities do not understand the system of measures to achieve the target rate of inflation, but the reduction of monetary policy instruments only to the refinancing rate at which short-term credits are provided to commercial banks to support liquidity. The question is: why should the National Bank limit itself to only one tool if there are many potentially available tools for managing the monetary system?

By a monetary authority that has chosen an inflation targeting policy, if it is refused to control the cross-border movement of money according to the capital account, then in order to manage macroeconomic parameters under market pricing conditions, the monetary authority has the following tools of monetary policy along with the control of the currency exchange rate: the discount rate and other conditions of liquidity supply, Mandatory reserve norms, capital adequacy, the formation of reserves based on loans and securities, as well as the ability to manage the size of operations in the open market with government debt bonds and foreign exchange interventions, which together form the monetary base. The scientific literature recognizes the trilemma that in the absence of a gold standard, it is impossible to have an open capital market, a fixed exchange rate of the national currency, and an autonomous monetary policy at the same time. Apparently, based on this logic, the monetary authorities choose an autonomous monetary policy, preferring interest rate manipulation and refusing to manage exchange rates.

The mentioned trilemma was formulated by M. by Obstfeld based on empirical studies of monetary policies of national banks in the period between the First and Second World Wars [Obstfeld et al., 2004, p. 75]. But a lot has changed since then. A global financial market emerged with the world reserve currency (the dollar), the issue of which is carried out by the US Federal Reserve System, mainly based on the debt obligations of the US government.

Since during the last 10 years the volume of these liabilities has been increasing in geometrical progression and exceeded the limits of sustainability of the American tax-budgetary system, the above-mentioned trilemma is being added to the growing emission of world capital in the form of unsecured liabilities of the USA, the European Union, Japan and Switzerland, in parallel with which the US dollar, euro, pound are growing. , yen and franc emission as well. After the global financial crisis of 2008-2009, the mass of these currencies on the world financial markets increased almost 5 times (the total growth of the monetary base of the dollar, euro, pound, yen and Swiss franc in 2007-2018 reached 7 trillion dollars, and their average annual emission - on average, 800 billion dollars).

The modern capital market is characterized by the inflation of the financial soap bubble at the expense of the unsecured issuance of the world's reserve currencies. Therefore, countries with an open financial market face the inevitable pressure of the growing emission of the above-mentioned currencies due to the arrival of powerful flows of speculative capital. This indicates the emergence of a network monopoly in the world financial market, which is connected to the mega-speculators issuing world currencies. The latter have enormous opportunities for manipulation of reserve currencies, including the free movement of capital in the open national segments of the world financial system. Unlike the world commodity market, which is more or less subject to competition laws and regulation by the norms established by the World Trade Organization, the world financial market is not seriously regulated, and the norms of the International Monetary Fund protect such deregulation in the interests of financial speculators (investment superbanks) who benefit from the central banks - With unlimited lending by issuers of world reserve currencies.

Based on the above, if the central bank does not have the ability to issue the world reserve currency and maintains the free cross-border movement of capital, then it will not be able to control either the exchange rate of the national currency or the interest rate in the market. Credit and financial organizations with access to the issuance of world reserve currencies can at any moment make a speculative attack on the vulnerable national financial market, devalue local currencies or offer borrowers of this country any amount of credit at an acceptable interest rate. They have done this many times in relation to our country.

Thus, in order to manage the state of the national currency and monetary system, it is necessary to control the cross-border movement of money according to capital operations. Otherwise, the macroeconomic situation, even the development of the national economy, will be subject to manipulations from abroad. At the same time, it becomes impossible to manage currency and financial markets in terms of reducing entropy (chaoticness of changes). Refusal of control of the foreign exchange and financial market by the state to both foreign and local financial speculators, which include quasi-state and oligarchic offshore business groups.

Based on the above, inflation targeting from a political point of view is nothing more than the transfer of control over the national monetary and financial system to external forces, while from an economic point of view it serves only the interests of financial speculators. If the government loses control over its own currency, then it gives currency speculators the opportunity to manipulate them. If the central bank accredits them at this time and transfers them to the currency exchange for management, then speculators are given the opportunity to manage the national currency rate with any amplitude of fluctuations. At this time, the foreign exchange and financial market enters a state of turbulence, there is a disorganization of foreign economic activity and a delay in the process of re-production of enterprises dependent on it. It is this fact that our economy is facing as a result of the transition to inflation targeting policy.

It should be noted that the stability of the national currency implies not only the support of a stable nominal exchange rate of the GEL compared to other currencies, but it also includes two more components: first, the stability of the purchasing power of citizens' incomes and savings, which are denominated in the national currency; Second, at the expense of managing exchange rates, creating the most favorable macroeconomic conditions, sustainable development of the national economy, financial system, investments and, ultimately, raising the well-being of citizens.

The main directions of the current monetary and credit and currency policy do not consider either protection or ensuring the stability of the national currency. Blind adherence to the principles laid down in it has already led us to failure both in protecting the purchasing power of citizens' incomes and savings, and in providing favorable conditions for macroeconomic growth.

It is even more difficult to convince monetary authorities that they can deal with inflation and fluctuations in national currency rates by manipulating interest rates. During the

years of market reforms, many studies were published, the results of which testify to the absence of statistically significant relationships between the dynamics of interest rates and money supply, on the one hand, and inflation rates, on the other hand. At the same time, there is a strong relationship between the first two indicators and the dynamics of production and investments. Always and everywhere a reduction in the money supply and an increase in the interest rate are inherent in a fall in production and investment. This is also clearly visible on the example of our economy [Glazev S., 2015, 10].

Raising interest rates to reduce inflation and strengthen the national currency is a standard recommendation of the International Monetary Fund. It is based on mathematical models of market equilibrium, which do not correspond to economic reality, but illustrate very simple and apparently convincing reasoning. Unfortunately, the monetary authority is convinced that the increase in interest rates increases the attractiveness of bank deposits, which limits demand and leads to a decrease in prices, as well as drains free money and reduces its supply in the foreign exchange market, thereby contributing to the strengthening of the national currency. But this argumentation does not take into account that the increase in interest rates leads to an increase in the costs of borrowers, which they transfer to the cost of production, resulting in an increase in prices and a decrease in the purchasing power of the national currency. A decrease in demand can also lead to a drop in production and an increase in costs through the effects of returns to scale; As a result, prices may not even decrease, but may even increase. And vice versa: a decrease in interest rates and an increase in the money supply can be transformed into an expansion of investment and production and, therefore, a decrease in costs and prices. The monetary authority cannot take into account the obvious fact - the non-linearity and imbalance of economic processes, and in our case - the destructiveness of demonetization of the economy. In the low monetization of our economy, the expansion of the money supply would still be accompanied not by an increase in inflation, but by a decrease, as a result of the absorption of money by the uncredited real sector. If the National Bank does not change the mechanism of refinancing of commercial banks and they continue to use the received credit resources to finance currency speculations, then the increase in credit will lead to a new wave of currency speculations and another decrease in the national currency rate with further acceleration of the inflationary wave. There is no doubt that if the demonetization of the economy continues in our country, the decline in investment and production will deepen.

In order to get rid of the stagflationary trap, we should move to a multi-channel system of refinancing of commercial banks, which will be based on the demand for credits from industrial enterprises and control over the targeted use of the offered credit resources. At this time, refinancing rates through different channels should correspond to the level of profitability of the relevant sector of the economy and the risks characteristic of them. In order to support liquidity, refinancing can be offered to commercial banks, provided that they do not use these credits for speculation against the national currency (Chikobava M., 5).

The main thing in the described scheme is to ensure returnability and targeted use of the offered credits to expand the production of goods and services, which will connect the increased demand with the expansion of the money supply to the corresponding increase in the supply of goods. To do this, the central bank has the necessary control tools and capabilities to block attacks by foreign speculators - starting with currency restrictions according to the capital account and ending with the introduction of taxes on currency-financial speculation. It is necessary to learn to use them, as all successful developing economies of the world do.

In our opinion, the reason for dragging our economy into the stagflation trap is the policy of the monetary authority. Can he fix it? Yes, if they refuse the standard recommendations of international organizations, first of all, the International Monetary Fund. The latter act not to protect the economy of our country, but the interests of international capital. What they need from our country is not the expansion of production, but favorable

conditions for extracting profits, which can best be obtained by a speculative attack by destabilizing the national financial market.

Inflation is an argument for the National Bank to maintain a high refinancing rate. It is currently 11% in Georgia. The National Bank of Georgia explains that a large part of the nominal rate is inflation. For example, according to the results of 2022, according to the National Statistics Service, the average annual rate of inflation was 10%. It turns out that the real refinancing rate is 1%. Is it big or small? If we compare the indicators of economically developed countries, then it is big.

A high key rate is a sign of a dependent, semi-colonial economy. We should keep in mind that the refinancing rate of the National Bank of Georgia is a benchmark used by our commercial banks to determine interest rates on their loans. On average, interest rates double at this time. This is fatal for the real sector of the Georgian economy [Katasonov V., 7].

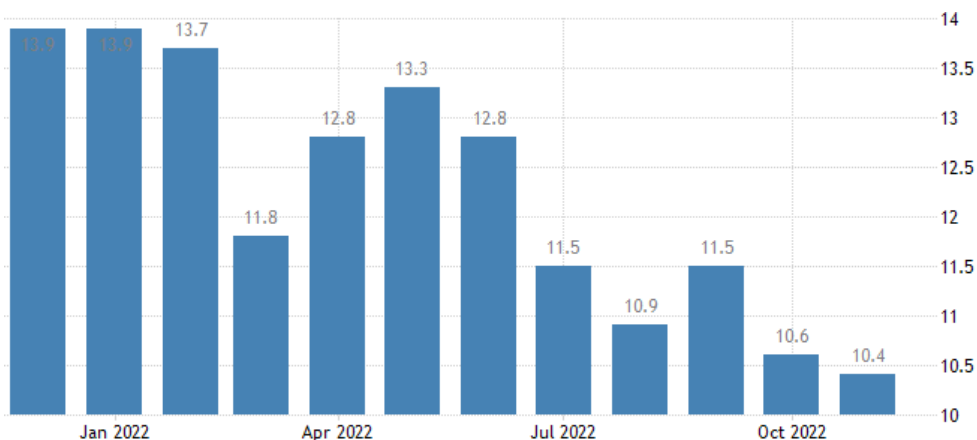
Figure 1. Monetary policy rates in Georgia (2008-2022)

Source: <https://tradingeconomics.com/georgia/interest-rate>

Figure 1 shows the change of monetary policy rates in Georgia. The National Bank of Georgia is trying to limit the high rates of inflation by increasing the mentioned indicator.

Figure 2. Inflation in Georgia (January-November 2022)

Source: <https://tradingeconomics.com/georgia/inflation-cpi>

However, fig. Diagram 2 shows that by raising the base interest rate, the National Bank of Georgia can only slightly curb inflation, but it increases the cost of loans, which worsens the state of the real sector of the economy.

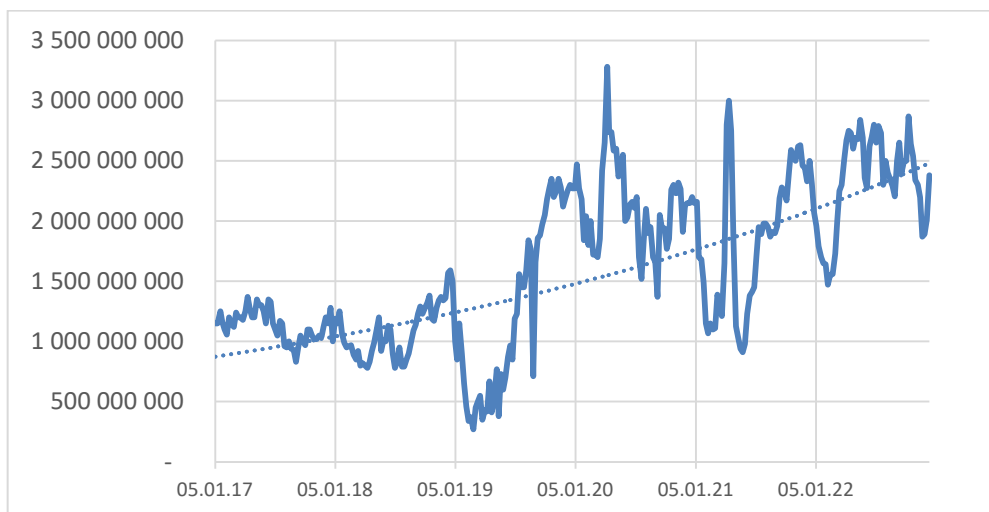
Figure 3. Annual rate of inflation in Georgia for the last 25 years

Source: <https://tradingeconomics.com/georgia/inflation-cpi>

The target inflation rate chosen by the National Bank of Georgia is 3%. However, Figure 3 shows that the inflation targeting policy failed to achieve its goal.

Figure 4. Volume of refinancing loans, GEL

Source: <https://nbg.gov.ge/statistics/statistics-data>

In addition to the monetary policy rate, the National Bank of Georgia is also actively manipulating refinancing loans (See fig. 4). By changing the latter, he tries to influence the exchange rate of the national currency. When the Georgian lari depreciates sharply against the US dollar, the National Bank of Georgia stabilizes the nominal exchange rate of the lari by sharply reducing refinancing loans. However, the result of such a policy is the again and again

declining amount of lari in circulation, which puts the already low-monetization’s economy in an even more difficult situation.

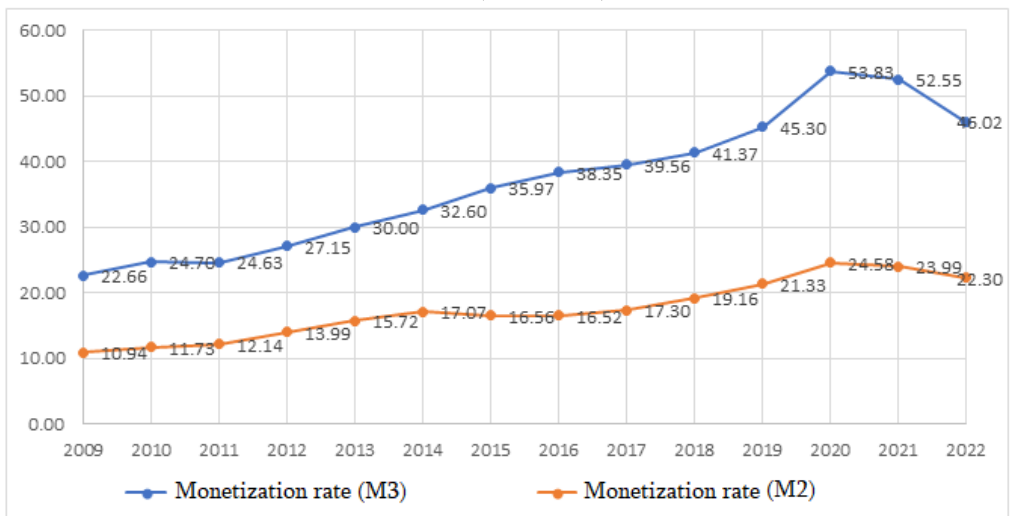
Figure 5. Changes in the exchange rate of the Georgian lari to the US dollar (2017-2022)

Source: <https://tradingeconomics.com/georgia/inflation-cpi>

Figure 5 shows the change in the nominal exchange rate of the national currency lari against the US dollar. Its strengthening coincides with periods of sharp reduction in refinancing loans. In other words, the reason for the strengthening of the Georgian lari is a sharp reduction in its amount in circulation (see Figure 6, which shows the indicators of the monetization of the Georgian economy by M2 aggregates). The deficit of the Georgian lari is increasingly depleting the real sector of Georgia.

Figure 6. Monetization ratios in Georgia (2009-2022)

Source: <https://nbg.gov.ge/statistics/statistics-data>

As can be seen from Figure 6, the monetization rate in Georgia is about 22 percent, which is far behind that of developed countries (see Table 1). The low level of monetization indicates that the Georgian economy is extremely drained of blood, which is the result of a flawed inflation targeting policy.

Table 1. Monetization indicators according to the world's leading countries by 2022

Countries	GDP (billion \$)	M2 (billion \$)	Share of M2 in GDP (%)
USA	22996	21415	93.12
China	17734	37923	213.84
Eurozone	14493	16356	112.85
Japan	4937	8857	179.40
Germany	4223	4054	96.00
have fun kingdom	3187	3822	119.92
India	3173	669	21.08
France	2937	3194	108.75
Italy	2100	2038	97.05
Canada	1991	1746	87.69
Sat. Korea	1799	2893	160.81
Russia	1776	1096	61.71
Brasil	1609	916	56.93
Australia	1543	1688	109.40
Spain	1425	1594	111.86
Mexico	1293	608	47.02
Indonesia	1186	528	44.52
Netherlands	1018	1222	120.04
Saudi Arabia	834	567	67.99
Turkey	815	425	52.15
Switzerland	813	1157	142.31
Argentina	491	60	12.22
Sat. Africa	420	222	52.86
Singapore	397	548	138.04

Source: <https://tradingeconomics.com/country-list/money-supply-m2?continent=g20>

In the play called "inflation targeting", the National Bank behaves as if it is fighting inflation with all its might. And under the guise of this struggle, it reduces the money supply, which is the "oxygen" of the economy.

In recent years, the level of monetization of the Georgian economy (the ratio of the money price to GDP measured with the help of the M2 indicator) is about 21%. For comparison, in the USA it is equal to about 94%, in Great Britain and Canada - 140%. And in China it reaches 213%, and in Japan - 179%. For some reason, not only hyperinflation, even

moderate inflation is often not observed in the listed countries, even deflation occurs in some countries. Therefore, the National Bank's struggle with inflation reminds us of the bitter joke that the best cure for a headache is the guillotine. Moreover, the main culprit in inflation in Georgia is the inflation targeting policy chosen by the National Bank.

First, money becomes extremely expensive in the economy. In the structure of production costs of many firms in Georgia, which are forced to use bad credit, the main component is not the cost of wages or raw materials, but the cost of servicing the credit. Interest costs of enterprises feed the increase in costs and prices (wholesale and retail) of goods and services.

Second, the most effective means of combating inflation is the increase in the mass of goods. This is an axiom that occupied a key place in the old textbooks of economics.

And inflation is a violation of the proportion between the commodity and money supply. The monetary authority of Georgia could quickly end inflation if it engaged in lending to its own economy and thereby contributing to the growth of the supply of goods and services, if it issued credits at the same interest rates that it receives by placing currencies on deposits of foreign banks or buying treasury obligations of other states. There, if we look at the indicators of many years, the average return does not exceed 1% per year. Is it not possible to find projects in Georgia that provide the National Bank with income at an annual rate of 2-3% (this could be the optimal base rate)? As long as the vicious policy of the National Bank destroys the economy of Georgia with the help of high key rates and reducing the money supply, while simultaneously investing its own resources in foreign assets, inflation will be maintained (Chikobava M., 8).

Thirdly, the National Bank refused to maintain the exchange rate of the lari, which makes foreign goods more and more expensive. Despite numerous calls for import substitution, a significant portion of consumer goods and services are of imported origin. This is a very important factor that feeds the inflationary processes in Georgia.

Fourth, the banking system drains the economy of Georgia. The National Bank, as a financial mega-regulator, is committed to provide supervision of banks, but we cannot call it satisfactory. Financial organizations are busy taking money out of the country, and they are not interested in the development of the real economy because it is unprofitable. The National Bank, as a financial mega-regulator with the right of legislative initiative, could raise the issue of introducing bans or restrictions on the withdrawal of capital from the country (banks currently do this for themselves and for their clients - both individuals and corporate clients). But the National Bank not only does not raise the issue of the need to introduce control in the field of cross-border movement of capital, but on the contrary, time and again pronounces the oath of loyalty to the "Washington Consensus" and the International Monetary Fund, which requires full freedom of capital movement. Proof of this is the visit of the head of the International Monetary Fund, Christine Lagarde, to our country on May 19-21, 2019, to whom the Georgian monetary authority handed over the report in the form of a pioneering grant. Of course, the latter has neither the ability nor the desire to resist the "obvious template monetary policy" of the International Monetary Fund.

The International Monetary Fund influences the policy of the National Bank not only with periodic instructions, but also with the introduction of appropriate methods. These are: economic-mathematical models, formal presentations on the interrelationships of macroeconomic parameters. The specified models and methods, in many cases, cannot reflect the state of the real economy, give false estimates of its growth and development, and their use deprives our country of the opportunity to conduct a sovereign monetary and credit policy.

Therefore, if we want to put an end to inflation and thus ensure the stabilization of the currency exchange rate and the financial system, then we must understand one thing: it is the National Bank that promotes inflation through its vicious inflation targeting policy.

References

1. Chikobava M. (2011). “About the causes of constant inflation.” Journal “Economics and Business,” November-December, #6, 2011, pp. 41-48.
2. Chikobava M. (2011). About the causes of constant inflation. Journal “Economics and Business,” November-December, #6, pp. 41-48.
3. https://www.nbg.gov.ge/uploads/mpc/monetary_policy_operations_manual/mp_manual.pdf
4. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=538>
5. Obstfeld M., Shambaugh J. C., Taylor A. M. (2004). Monetary sovereignty, exchange rates, and capital controls: The trilemma in the interwar period. IMF Staff Papers, Vol. 51, Special Issue.
6. Glazyev S. (2015). About inflation targeting (In Russian), Economic Issues. No. 9.
7. Katasonov V. (2021). Inflation targeting and the role of the Central Bank (In Russian), https://tsargrad.tv/articles/targetirovanie-infljicii-ili-kak-kozla-postavili-kapustu-sterech_186068

მალხაზ ჩიქობავა

*ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
მაკროეკონომიკის კათედრის
ასოცირებული პროფესორი*

საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკის კრიტიკა

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.MALKHAZ.CHIKOBAVA](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.MALKHAZ.CHIKOBAVA)

რეზიუმე

სტატიაში განალიზებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკა, მისი გავლენა ფასების, ეროვნული ვალუტის გაცვლით კურსზე და ფინანსურ სტაბილიზაციაზე. ნაჩვენებია, რომ ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკაზე დაყრდნობით, გაუგებარია მონეტარულ ხელისუფალთა დარწმუნება იმაში, რომ მათ შეუძლიათ თავი გაართვან ინფლაციას და ეროვნული ვალუტის კურსის რყევებს საპროცენტო განაკვეთების მანიპულირებით.

ნაშრომში ასევე აღნიშნულია, რომ საპროცენტო განაკვეთების ზრდა ინფლაციის შესამცირებლად და ეროვნული ვალუტის გასამყარებლად საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შაბლონური რეკომენდაციაა, რომელიც ემყარება საბაზრო წონასწორობის მათემატიკურ მოდელებს და არ შეესაბამება ეკონომიკურ რეალობას და აბსოლუტურად კონტრპროდუქტიულია იმპორტდამოკიდებული ქვეყნებისათვის.

ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ ამჟამად მოქმედი ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები არ ითვალისწინებს ეროვნული ვალუტის მდგრადობის არც დაცვას და არც უზრუნველყოფას. სამწუხაროდ, მონეტარული ხელისუფლება დარწმუნებულია იმაში, რომ საპროცენტო განაკვეთების ზრდა აძლიერებს საბანკო ანაზრების მიმზიდველობას, რაც ზღუდავს მოთხოვნას და იწვევს ფასების შემცირებას, აგრეთვე ბოჭავს თავისუფალ ფულს და ამცი-

რებს მათ მიწოდებას სავალუტო ბაზარზე, რითაც ხელს უწყობს ეროვნული ვალუტის გამყარებას. მაგრამ, ეს არგუმენტაცია არ ითვალისწინებს იმას, რომ საპროცენტო განაკვეთების ზრდა იწვევს მსესხებლების დანახარჯების ზრდას, რომლებიც მათ გადააქვთ პროდუქციის თვითღირებულებაში, რის შედეგადაც იზრდება ფასები და ეცემა ეროვნული ვალუტის მსყიდველობითუნარიანობა. მოთხოვნის შემცირებას შეუძლია ასევე გამოიწვიოს წარმოების ვარდნა და დანახარჯების ზრდა გამოშვების მასშტაბისგან უკუგების ეფექტის გავლენით; შედეგად, ფასები შეიძლება არც კი შემცირდეს, არამედ გაიზარდოს კიდევ.

საბოლოოდ, თუ ჩვენ გვსურს ბოლო მოვუღოთ ინფლაციას და, ამგვარად, უზრუნველვყოთ ვალუტის გაცვლითი კურსის და ფინანსური სისტემის სტაბილიზაცია, მაშინ უნდა გვესმოდეს, რომ, ინფლაციის პროვოცირებას სწორედ ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკა იწყობს ხელს.

საკვანძო სიტყვები: ინფლაცია, თარგეთი, ვალუტის გაცვლითი კურსის სტაბილიზაცია, კაპიტალის ტრანსსასაზღვრო მოძრაობა, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, სტაგფლაცია, რეფინანსირების განაკვეთი.

გივი ბედიანაშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
გიორგი კობხრიძე
მაგისტრანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

**სახელმწიფო ვალი და ეკონომიკური ზრდა მცირე ქვეყნებში თანამედროვე
გამოწვევების პირობებში**

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.GIVI.BEDIANASHVILI.GIORGI.KOKHREIDZE](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.GIVI.BEDIANASHVILI.GIORGI.KOKHREIDZE)

ანოტაცია. თანამედროვე გლობალური გამოწვევების პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მცირე ქვეყნების ბრობლემეტიკა. ამასთან მიმართებით აქტუალურია მათი ეკონომიკების თავისებურებების გამოვლენა და ასახვა ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავების და რეალიზაციის პროცესში. მცირე ქვეყნების სპეციფიკის გათვალისწინება ფრიად მნიშვნელოვანია მათი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების, კრიზისულ სიტუაციებში მაკროეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფის კონტექტით. პირველ რიგში, გასათვალისწინებელია, რომ მცირე ქვეყნები გამოირჩევიან მათი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების ფუნქციონირების და განვითარების შედარებით განსხვავებული მექანიზმების არსებობით, რაც, ბუნებრივია, მოითხოვს ცალკეული ეკონომიკური პრობლემების განხილვისას აღნიშნული ფაქტის გათვალისწინებას. COVID-19-ის პანდემიამ გამოავლინა მცირე ქვეყნებთან მიმართებით ეკონომიკური ვარდნის, სახელმწიფო ვალის ზრდის და უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების მოზიდვის პრობლემების სიმწვავე. წინამდებარე კვლევის მიზანს წარმოადგენს მცირე ქვეყნებში ზემოაღნიშნული პრობლემების და ეკონომიკური ზრდის სისტემური ანალიზი, რაოდენობრივი ურთიერთმიმართების გამოვლენით.

საკვანძო სიტყვები: მცირე ქვეყნები, ეკონომიკური ზრდა, სახელმწიფო ვალი, უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები

შესავალი

თანამედროვე დინამიური გლობალური პროცესების პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მცირე ქვეყნების თავისებურებების გამოვლენა და მათი ასახვა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობის, მაკროეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფის კონტექტით.

მცირე ქვეყნები გამოირჩევიან შესაბამისი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების ფუნქციონირების და განვითარების შედარებით განსხვავებული მექანიზმების არსებობით, რაც, ბუნებრივია, მოითხოვს ცალკეული ეკონომიკური პრობლემების განხილვისას აღნიშნული ფაქტის გათვალისწინებას.

მცირე ქვეყნებში ეკონომიკური და ფინანსური პრობლემები სხვადასხვა ხასიათისაა და განსხვავებულად რეგულირდება, რაც ასახება სავაჭრო ურთიერთო-

ბეზზე. მათი ყველაზე დიდი პრობლემაა დიდ ქვეყნებთან სავაჭრო უპირატესობების და სავალუტო ურთიერთობების ზემოქმედების მექანიზმების ეფექტიანი რეალიზაცია. მცირე ქვეყნებს არ გააჩნიათ ის მექანიზმები, რომელიც უზრუნველყოფს მათ კონკურენტულ უპირატესობას დიდი ქვეყნებთან ვაჭრობისას. მასშტაბის ეკონომიით მიღებული უპირატესობა ან გაცვლითი კურსით მანიპულაცია არ იძლევა მნიშვნელოვან შედეგებს. დიდი ქვეყნების სავაჭრო და სავალუტო ზონებში მიერთება და გაერთიანება კი პოზიტიურ შედეგებთან ერთად, როგორც ცნობილია, მნიშვნელოვან საფრთხეებსაც შეიცავს (თოქმაზიშვილი, 2017; Bräutigam, & Woolcock, 2001; Jesse & Dreyer, 2016).

მცირე ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების როლი იზრდება ახალი გამოწვევების და დღევანდელი კონფრონტაციული გლობალიზაციის (Papava, 2022) ფონზე, როდესაც საარსებო დონის მნიშვნელობას იძენს ქვეყნის მდგრადობის საკითხი, ეკონომიკური უსაფრთხოების თემა და ანტიკრიზისული სხვადასხვა ეკონომიკური მექანიზმების ეფექტიანი ამოქმედების აუცილებლობა (Bedianashvili, 2021).

ბოლო წლებში, განსაკუთრებით COVID-19-ის პანდემიის პერიოდში, გამოიკვეთა სახელმწიფო ვალის პრობლემა, მისი შესამჩნევი ზრდა (პაპავა & ჭარაია, 2021). სახელმწიფო ვალის ზრდასთან დაკავშირებული არაერთი სხვა პრობლემა შეიძლება გამოიყოს, რომელთა შორისაც, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანია, ალბათ, ამ ვალისა და ეკონომიკური ზრდის, ასევე, უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების, სახელმწიფო ვალის და ეკონომიკური ზრდის ურთიერთმიმართება (Aderemi et al, 2020; Antonio & Alves, 2015; Azman-Saini & Law, 2010; Camarero et al, 2020; Charaia & Papava, 2021; Chikobava et al, 2022; Greiner, 2012; Haq et al, 2020; Heylen et al, 2013; Leão, 2013; Lim & Groschek, 2021; Donayre & Taivan, 2017; Casares, 2015; Azman-Saini & Law, 2010; Reinhart et al, 2012; Sharma & Kumari, 2017; Sabir et al, 2013; Sharma & Kumari, 2017; Tan & Ismail, 2015; Pegkas, 2018).

კვლევის მეთოდოლოგია და ინფორმაციული ბაზა

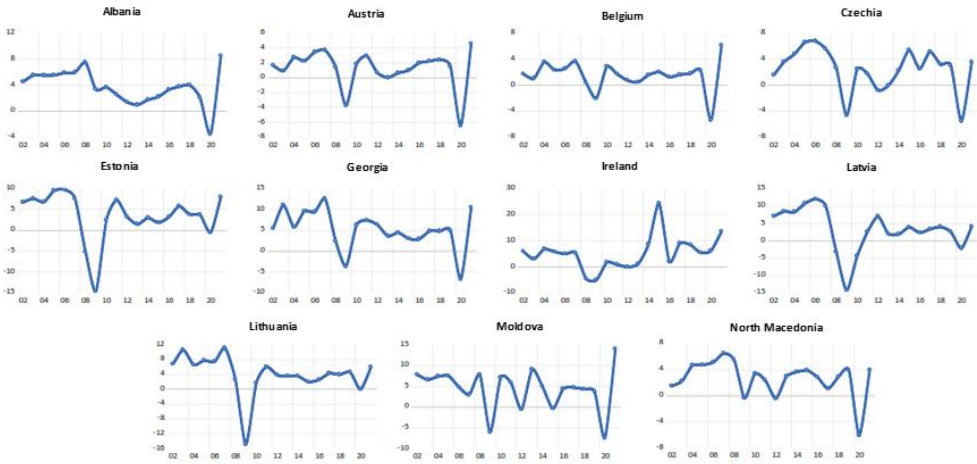
კვლევაში შერჩეული იყო 11 მცირე სახელმწიფო, რომელთაგან ნაწილი უკვე არის ევროკავშირის წევრი, ხოლო მეორე ნაწილი ევროკავშირის წევრობის გზაზე მყოფია. ეს ქვეყნებია: ავსტრია (Austria), ალბანეთი (Albania), ბელგია (Belgium), ჩეხეთი (Czechia), ესტონეთი (Estonia), საქართველო (Georgia), ირლანდია (Ireland), ლატვია (Latvia), ლიეტუვა (Lithuania), მოლდოვა (Moldova) და ჩრდილოეთ მაკედონია (North Macedonia). საჭირო სტატისტიკური მაჩვენებლები მოძიებულ იყო მსოფლიო ბანკის (<https://data.worldbank.org/indicator>), ასევე საერთაშორისო სავალუტო ფონდის (<https://www.imf.org/en/Data>) მონაცემთა ბაზებში. უშუალოდ კვლევაში გამოყენებულ იქნა ეკონომეტრიკული მეთოდები.

მცირე ქვეყნების განვითარების რეტროსპექტივა და თავისებურებები

მცირე ქვეყნების ეკონომიკების რეტროსპექტულ პერიოდში მთლიანი სამამულო პროდუქტის („მთლიანი სამამულო პროდუქტი“ როგორც GDP-ის ქართულენოვანი თარგმანის შესახებ, იხილეთ: პაპავა & სილაგაძე 2019) ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მათი დინამიკა არის არაერთგვაროვანი (ნახ. 1):

ნახატი 1

მლიანი სამამულო პროდუქტის წლიური ზრდა 2002-2021 წწ. (%)

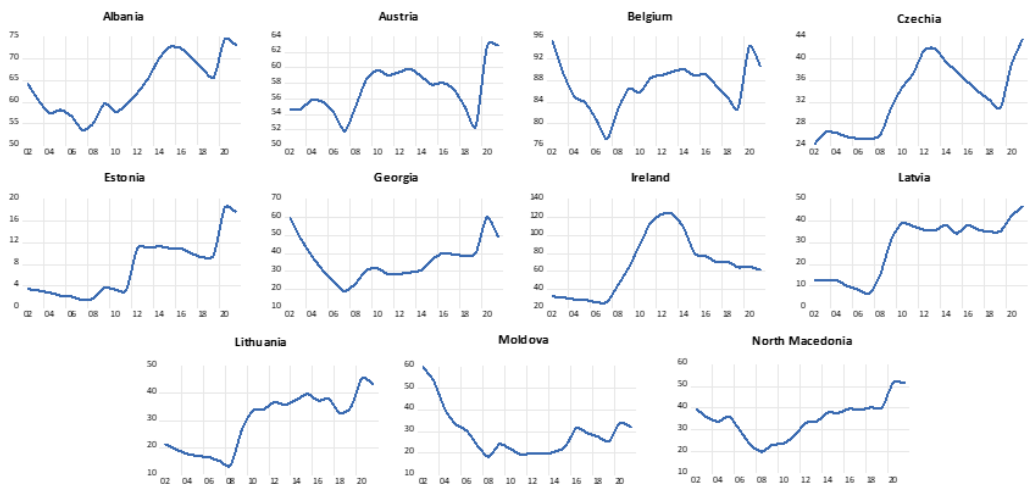
წყარო: აგებულია ავტორების მიერ <https://data.worldbank.org/indicator>-ის მონაცემების საფუძველზე

აღსანიშნავია, რომ COVID-19-ის პანდემიის დროს მცირე ქვეყნების ეკონომიკების რეაქცია და ვარდნა იყო სხვადასხვა ზომით, ისევე როგორც ეკონომიკური სისტემების აღდგენა ბოლო წლებში.

სახელმწიფო ვალის (GD) ცვლილების მიხედვით იგივე საანალიზო პერიოდში მცირე ქვეყნები ასევე გამოირჩევიან ერთმანეთისგან განსხვავებული სურათით (ნახ.2):

ნახატი 2

სახელმწიფო ვალის დინამიკა 2002-2021 წწ. (%GDP)

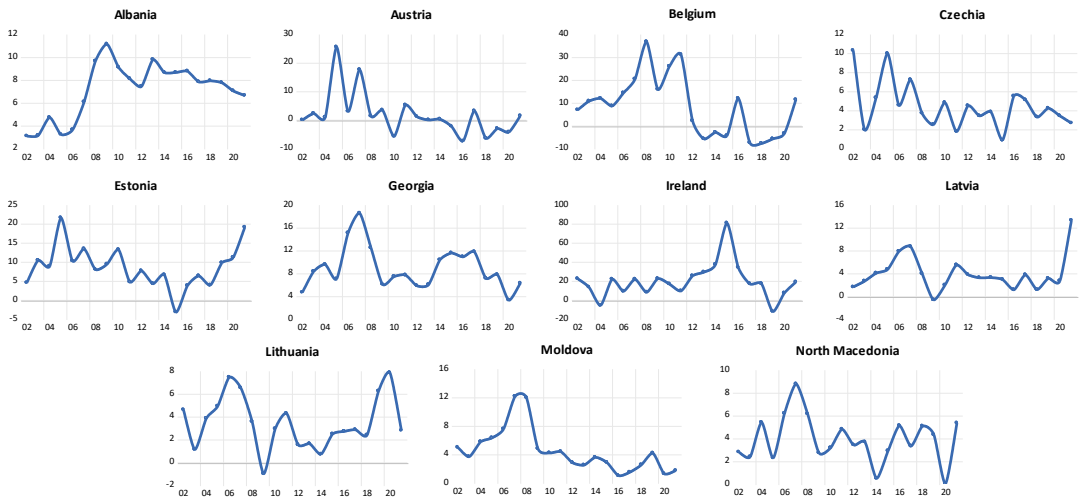
წყარო: აგებულია ავტორების მიერ <https://data.worldbank.org/indicator>-ის მონაცემების საფუძველზე

თუ განვიხილავთ სახელმწიფო ვალის ცვლილებას დროში, მკაფიოდ შეინიშნება მისი ზრდა COVID-19-ის პანდემიის პირველ წლებში, თუმცა განსხვავებული ზომით ქვეყნების მიხედვით. ეს განპირობებულია ამ ქვეყნების მოსახლეობის სამთავრობო დახმარებების პაკეტების და შესაბამისი ეკონომიკების სტიმულირების სახელმწიფო ხარჯების არაერთგვაროვანი კონცეფციების და ინსტიტუციური უზრუნველყოფის სპეციფიკით.

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების დინამიკის ანალიზის პროცესში უფრო მეტი განსხვავებებია შესამჩნევი მცირე ქვეყნებს შორის, რაც შეიძლება აიხსნას როგორც ცალკეული ქვეყნის განსხვავებული საინვესტიციო მიმზიდველობით, ისე არსებული გლობალური ხასიათის პრობლემებით და გამოწვევებით.

ნახატი 3

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების დინამიკა 2002-2021 წწ. (%GDP)

წყარო: აგებულია ავტორების მიერ <https://data.worldbank.org/indicator>-ის მონაცემების საფუძველზე

COVID-19-ის პანდემიის პერიოდში ეკონომიკური საქმიანობის შემცირების კვალობაზე, საგანგაშო გახდა ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების ტემპების შენელება მსოფლიო მასშტაბით. ქვეყნები დიდი სახელმწიფო ვალის აღების აუცილებლობის წინაშე დადგნენ, რამაც კიდევ უფრო გაამძაფრა ეკონომიკური გარემო.

პანდემიამ ნათლად დაგვანახა, რომ განვითარებული ქვეყნებიც კი არ იყვნენ მზად ასეთი მასშტაბის მქონე მოვლენისთვის.

ისტორიას ახსოვს დიდი დეპრესია, ახსოვს სხვა არანაკლებ მნიშვნელოვანი კრიზისები, როგორცაა, მაგალითად, 2008-2009 წლის კრიზისი. თუმცა, კორონავირუსის პანდემიამ ცხადყო, რომ საქმე გვაქვს კრიზისის სრულიად ახალ ტიპთან.

პანდემიის შედეგები კარგად ჩანს ჩვენს მიერ შერჩეულ ყველა ქვეყნის სამივე მაჩვენებელში. 2020 წელს, როდესაც კორონავირუსის პიკი იყო აბსოლუტურად ყველა ქვეყანას ჰქონდა პრობლემები ეკონომიკური ზრდის შენარჩუნებასთან.

ზოგადად, მოსალოდნელი იქნებოდა შემდეგი სცენარი: პანდემიის კვალობაზე შემცირდებოდა ეკონომიკური ზრდის ტემპი, რადგანაც ეკონომიკურმა საქმიან-

ნობამ საკმაოდ ძლიერი ტრანსფორმაცია განიცადა. ჩვენ კი ვიცით, რომ ტრანსფორმაციის საწყის ეტაპებზე დამახასიათებელია რეცესია, ეკონომიკური ჩავარდნები და სხვა პრობლემები. შესაბამისად, ვვარაუდობდით რომ პანდემიამ შეანელა ეკონომიკური ზრდა ქვეყნებში.

ამის მსგავსად შემცირდებოდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებიც. აქ მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ინვესტორები მოერიდებოდნენ დაბანდებებს ასეთი ფორს-მაჟორული ვითარების გამო. შესაბამისად, ლოგიკურია, ველოდებოდით ინვესტიციების ნაკადების შემცირებასაც.

საპირისპირო სურათი გვაქვს სახელმწიფო ვალთან მიმართებაში. როდესაც ირღვევა ეკონომიკის ფუნქციონირების მექანიზმი, რთულია სტაბილურობის დამყარება არსებული პოლიტიკით. საჭირო ხდება ვალის აღება, რათა ავანაზღაუროთ ის ზარალი, რაც კრიზისის მოჰყვება. სწორედ ამიტომაც, სრულიად ლოგიკურია, რომ ყველა ქვეყნის სახელმწიფო ვალი, კორონავირუსის პერიოდში საგრძნობლად გაიზარდა.

თუმცა, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ კორონავირუსმა განსხვავებულად იმოქმედა ქვეყნებზე ზარალის მასშტაბის თვალსაზრისით. ეს, ცხადია, გამოწვეული იყო ქვეყნების ეკონომიკებს შორის არსებული განსხვავებითა და მათი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების თავისებურებებით (Bedianashvili, 2022).

ემპირიული კვლევის შედეგების ანალიზი

კვლევაში გამოყენებული იქნა პანელური, ლონგიტუდური მონაცემები, რომელიც შედგებოდა მონაცემთა სიმრავლეში შემავალი თითოეული ჯვარედინი წევრის დროითი მწკრივისგან. როგორც ცნობილია, პანელურ მონაცემებს შეუძლია ასახოს როგორც საერთო, ასევე ინდივიდუალური ქცევა ჯგუფებში. ამდენად, ის შეიცავს მეტ ინფორმაციას, არის უფრო მოქნილი და ეფექტიანი ვიდრე ცალკე აღებული დროითი მწკრივები ან ჯვარედინი მონაცემები.

გარდა ამისა, პანელურ მონაცემების საფუძველზე შესაძლებელია ისეთი ეფექტების გამოთვლა, რაც ვერ მოხერხდება დროითი მწკრივებით ან ჯვარედინი მონაცემებით. ამასთან ერთად, პანელურ მონაცემებს შეუძლია შეამციროს გადაადგილება შეფასებებში.

კვლევაში აგებულ იქნა 3 ტიპის მოდელი, გაერთიანებულ უმცირეს კვადრატთა მეთოდით (POLS - Pooled Ordinary Least Squares), ფიქსირებული ეფექტებით (FE - Fixed Effects) და შემთხვევითი ეფექტებით (RE - Random Effects). თითოეული ქვეყნისთვის აღებულია 3 მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი, 20 წლის პერიოდზე, შესაბამისად 2002-2021 წლებში: მთლიანი სამამულო პროდუქტის ზრდის ტემპი (%) - gdp (Gross Domestic Product – GDP, growth rate, annual % - GDP); უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების წილი (%) მთლიან სამამულო პროდუქტში - fdi (Foreign Direct Investment – FDI, % of GDP); სახელმწიფო ვალის წილი (%) მთლიან სამამულო პროდუქტში - gd (Central Government Debt – GD, % of GDP).

პანელური რეგრესიის (POLLS, FE, RE) მოდელების შედეგები

Dependent variable:			
	gdp		
	POLS (1)	FE (2)	RE (3)
fdi	0.179*** (0.032)	0.173*** (0.038)	0.179*** (0.033)
gd	-0.041*** (0.012)	-0.073*** (0.023)	-0.042*** (0.012)
Constant	3.956*** (0.577)		3.995*** (0.601)
Observations	220	220	220
R2	0.144	0.122	0.141
Adjusted R2	0.136	0.071	0.133
F Statistic	18.280*** (df = 2; 217)	14.325*** (df = 2; 207)	35.683***

Note: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

მოდელების ეკონომიკური შინაარსი და ინტერპრეტაცია. POLS მოდელი: როდესაც fdi იზრდება 1%-ით, სხვა თანაბარ პირობებში ეს იწვევს gdp-ს ზრდას 0.179%-ით. როდესაც gd იზრდება 1%-ით, სხვა თანაბარ პირობებში gdp მცირდება 0.041%-ით.

FE მოდელი: როდესაც fdi იზრდება 1%-ით, სხვა თანაბარ პირობებში ეს იწვევს gdp-ს ზრდას 0.173%-ით. როდესაც gd იზრდება 1%-ით, სხვა თანაბარ პირობებში gdp მცირდება 0.073%-ით.

RE მოდელი: როდესაც fdi იზრდება 1%-ით, სხვა თანაბარ პირობებში ეს იწვევს gdp-ს ზრდას 0.179%-ით. როდესაც gd იზრდება 1%-ით, სხვა თანაბარ პირობებში gdp მცირდება 0.042%-ით.

სამივე მოდელი შინაარსობრივად შესაბამისობაშია ეკონომიკურ თეორიასთან. ამასთან ერთად, სამივე განტოლებაში ამხსნელი ცვლადები მნიშვნელოვანია 5%-იან დონეზე.

მოდელების შედარებითი ანალიზი. POLS თუ FE. ამ ტესტის ნულოვანი ჰიპოთეზის თანახმად უმცირეს კვადრატთა მეთოდით აგებული რეგრესია პრიორიტეტულია, ალტერნატიული ჰიპოთეზის თანახმად კი ფიქსირებული ეფექტებით მოდელი.

F test for individual effects

data: gdp ~ fdi + gd
 F = 1.1578, df1 = 10, df2 = 207, p-value = 0.3212
 alternative hypothesis: significant effects

შესაბამისად, არ არის საკმარისი საფუძველი უარყოფით ნულოვანი ჰიპოთეზა, რადგანაც $p - value > 0.05$, ამიტომ ვასკვნით, რომ POLS მოდელი უკეთესია.

FE თუ RE. ჰაუსმანის ტესტის თანახმად, ნულოვანი ჰიპოთეზა გულისხმობს, რომ შემთხვევითი ეფექტებით მოდელი უფრო მისაღებია ვიდრე მოდელი ფიქსირებული ეფექტებით.

Hausman Test

data: gdp ~ fdi + gd
 chisq = 2.5744, df = 2, p-value = 0.276

არ გვაქვს საკმარისი საფუძველი უარყოფით ნულოვანი ჰიპოთეზა. აქედან გამომდინარე, მოდელი შემთხვევითი ეფექტებით უფრო მისაღებია.

POLS მოდელით მიღებული შედეგების სტაბილურობის შემოწმება. ამ ტესტის ნულოვანი ჰიპოთეზა გულისხმობს, რომ POLS მოდელით მიღებული შედეგები სტაბილურია, ალტერნატიული ჰიპოთეზა გულისხმობს, რომ არ არის სტაბილური.

F statistic

data: gdp ~ fdi + gd
 F = 1.4884, df1 = 20, df2 = 187, p-value = 0.08925
 alternative hypothesis: unstability

ვინაიდან 5%-იან დონეზე ნულოვანი ჰიპოთეზის უარყოფა არ შეგვიძლია, ვასკვნით, რომ POLS მოდელით მიღებული შედეგები წარმოადგენს სტაბილურს.

კვლევაში აგებულ იქნა ARDL (Auto Regressive Distributed Lag - ავტორეგრესიული განაწილებულ ლაგის) მოდელი, მოკლე და გრძელვადიანი პერიოდების შედარებისთვის (ცხრილი 2).

ცხრილი 2

ARDL მოდელი

Dependent Variable: D(GDP)
 Method: ARDL
 Date: 02/08/23 Time: 12:31
 Sample: 2003 2021
 Included observations: 209
 Maximum dependent lags: 4 (Automatic selection)
 Model selection method: Schwarz criterion (SIC)
 Dynamic regressors (4 lags, automatic): GD FDI
 Fixed regressors: C
 Number of models evaluated: 16
 Selected Model: ARDL(1, 1, 1)
 Note: final equation sample is larger than selection sample

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
GD	-0.050523	0.016653	-3.033886	0.0028
FDI	0.030107	0.013887	2.168051	0.0315
Short Run Equation				
COINTEQ01	-1.077965	0.087085	-12.37836	0.0000
D(GD)	-0.611374	0.056215	-10.87560	0.0000
D(FDI)	0.216216	0.065394	3.306342	0.0011
C	6.082333	0.548436	11.09032	0.0000
Mean dependent var	0.153268	S.D. dependent var	5.553126	
S.E. of regression	2.796284	Akaike info criterion	4.514928	
Sum squared resid	1360.541	Schwarz criterion	5.224505	
Log likelihood	-450.6421	Hannan-Quinn criter.	4.801474	

*Note: p-values and any subsequent tests do not account for model selection.

მიღებული შედეგების ანალიზი გვაძლევს საშუალებას აღვნიშნოთ, რომ გრძელვადიან პერიოდში fdi-ის 1%-იანი ზრდა იწვევს 0.03%-იან მატებას ეკონომიკურ ზრდაში. gd-ის 1%-იანი ზრდა ამცირებს ეკონომიკურ ზრდას 0.05%-ით. მოკლევადიან პერიოდში, fdi-ის 1%-იანი ზრდა იწვევს 0.22%-იან მატებას ეკონომიკურ ზრდაში. gd-ის 1%-იანი ზრდა ამცირებს ეკონომიკურ ზრდას 0.61%-ით. საინტერესოს წარმოადგენს ე.წ. „ცდომილებათა კორექციის“ წევრი, რომელიც გამოსახავს ერთგვარ აჩქარებას გრძელვადიანი წონასწორობისკენ. ჩვენი მოდელის შემთხვევაში ის გვიჩვენებს, რომ გადახრა მოკლე და გრძელვადიან პერიოდებს შორის 107%-ით კორექტირდება წლის განმავლობაში.

VAR (Vector Auto Regression - ვექტორული ავტორეგრესია) მოდელი. როგორც ცნობილია, ამ ტიპის მოდელი წარმოადგენს კარგ ინსტრუმენტს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის სფეროში გადაწყვეტილებების მიღებისას. იგი უფრო გასაგებს ხდის იმას, თუ როგორ მოქმედებს ერთი ენდოგენური ცვლადი მეორეზე. ასევე, შესაძლებელია გაანალიზდეს იმპულს-გამოხმაურების ფუნქცია შოკებზე რეაგირების კონტექსტით.

მოდელისთვის ოპტიმალური ლაგის შერჩევისას სხვადასხვა ინფორმაციულ კრიტერიუმზე დაყრდნობით:

AIC (n)	HQ (n)	SC (n)	FPE (n)
1	1	1	1

აღმოჩნდა, რომ 4-ვე კრიტერიუმის მიხედვით ოპტიმალურია 1 ლაგი. შესაბამისად, აგებულ იქნა VAR(1) მოდელი:

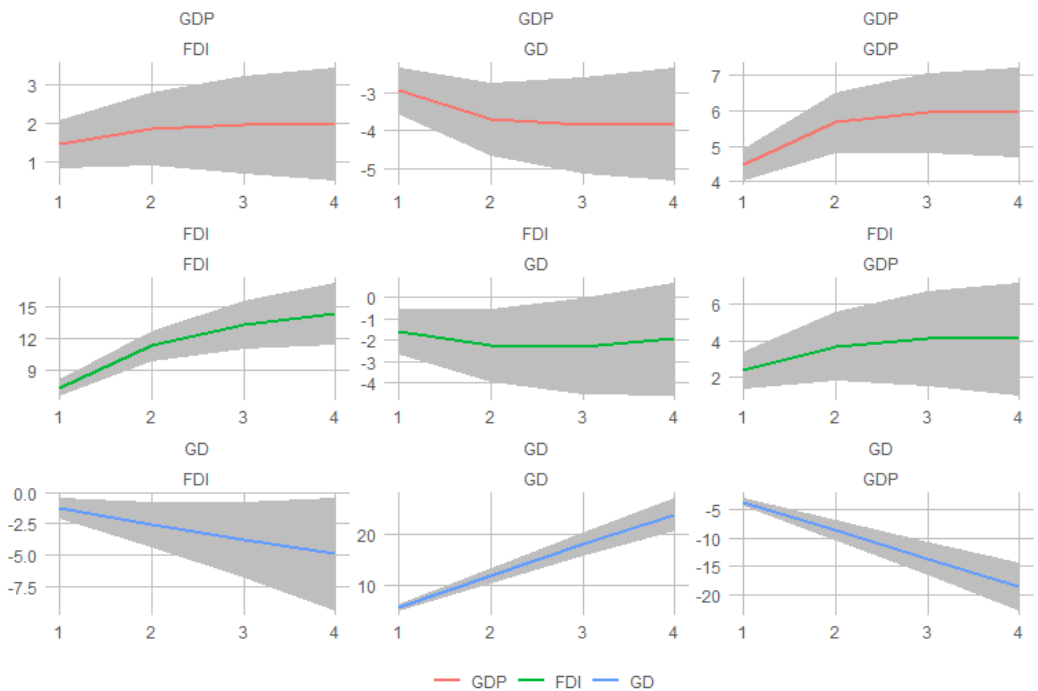
ცხრილი 3

VAR(1) მოდელის შედეგები

	Dependent variable:		
	gdp (1)	fdi (2)	gd (3)
gdp. 11	0.253*** (0.071)	0.024 (0.119)	-0.502*** (0.147)
fdi. 11	0.008 (0.036)	0.518*** (0.061)	0.055 (0.075)
gd. 11	0.007 (0.013)	0.056*** (0.021)	0.909*** (0.026)
const	2.200*** (0.668)	0.834 (1.118)	5.186*** (1.383)
Observations	219	219	219
R2	0.066	0.332	0.869
Adjusted R2	0.053	0.322	0.867
Residual Std. Error (df = 215)	4.427	7.403	9.162
F Statistic (df = 3; 215)	5.034***	35.586***	476.671***
Note:	*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01		

ამ ტიპის მოდელში, პირველ რიგში, საინტერესოა განვიხილოთ ე.წ. იმპულსზე გამოხმაურების ფუნქცია (IRF-impulse response function):

იმპულსზე გამოხმაურების ფუნქცია
Impulse - Response function

პირველ (GDP-FDI) გრაფიკზე ჩანს, როგორ მოქმედებს FDI-ის დადებითი შოკი GDP-ზე. ვხედავთ, რომ იგი გარკვეულწილად იზრდება, თუმცა კლებადი უკუგებით.

მეორე (GDP-GD) გრაფიკი გვიჩვენებს, როგორ მოქმედებს GD-ის დადებითი შოკი GDP-ზე. აქ მკაფიოდ ჩანს, რომ ის კლებულობს.

მესამე (GDP-GDP) გრაფიკი გვიჩვენებს, როგორ მოქმედებს GDP-ზე GDP-ის დადებითი შოკი. ის იზრდება, თუმცა, როგორც ინვესტიციების შემთხვევაში იყო, კლებადი უკუგებით.

მეოთხე (FDI-FDI) გრაფიკი გვიჩვენებს, როგორ მოქმედებს FDI-ზე FDI-ის შოკი. ის ცალსახად იზრდება, თუმცა 2 პერიოდის შემდეგ დახრა იცვლება და ზრდა ხდება უფრო ნელი ტემპით.

მეხუთე (FDI-GD) გრაფიკი გვიჩვენებს, როგორ მოქმედებს GD-ის შოკი FDI-ზე. ვხედავთ, რომ ის მცირდება გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, შემდეგ კი რაღაც პერიოდი სტაბილურია.

მექვსე (FDI-GDP) გრაფიკი გვიჩვენებს, როგორ მოქმედებს GDP-ის შოკი FDI-ზე. გრაფიკიდან ჩანს, რომ ის იზრდება კლებადი უკუგებით.

მეშვიდე (GD-FDI) გრაფიკი გვიჩვენებს, როგორ მოქმედებს GD-ზე FDI-ის შოკი. ის ცალსახად, წრფივად მცირდება.

მერვე (GD-GD) გრაფიკზე გამოსახულია GD-ის შოკზე GD-ის გამოხმაურება. ვხედავთ, რომ ვალის ზრდის კვალობაზე ვალი შემდგომ პერიოდში მკვეთრად იზრდება.

სრულიად საწინააღმდეგო სიტუაციას ვხედავთ მეცხრე (GD-GDP) გრაფიკზე, სადაც გამოსახულია GD-ის გამოხმაურება GDP-ის დადებით შოკზე. მისი ზრდა ცალსახად ამცირებს ვალის სიდიდეს.

დასკვნა

COVID-19-ის პანდემიის პერიოდის ანალიზმა და კვლევამ გვიჩვენა, რომ მცირე ქვეყნების თავისებურებები მნიშვნელოვნად გამოვლინდება კრიზისულ სიტუაციებში ეკონომიკური ზრდის, სახელმწიფო ვალის და უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ცვლილების და ურთიერთგავლენის განსხვავებულ სპეციფიკაში.

ამასთან ერთად, მცირე ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების როლი იზრდება ახალი გამოწვევების და დღევანდელი კონფრონტაციული გლობალიზაციის ფონზე, როდესაც საარსებოდ მნიშვნელოვანია ქვეყნის მდგრადობის საკითხი, ეკონომიკური უსაფლთხოების თემა და ანტიკრიზისული სხვადასხვა ეკონომიკური მექანიზმების ეფექტიანი ამოქმედების აუცილებლობა.

კვლევამ ასევე გვიჩვენა, რომ ეკონომიკური ზრდის, სახელმწიფო ვალის და უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ანალიზის და შესაბამისი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისას შეიძლება გამოყენებულ იქნას ავტორეგრესიული განაწილებულ ლაგიანი (ADRL) და ვექტორული ავტორეგრესიის (VAR) მოდელები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. თოქმაზიშვილი, მ. (2017). მცირე ქვეყნების ეკონომიკის განვითარების ტენდენციები. გლობალიზაცია და ბიზნესი. 3, 21-25.
2. პაპავა ვ., სილაგაძე ა., (2019). ერთი საკვანძო ეკონომიკური ტერმინის – “Gross Domestic Product”-ის ქართული სახელწოდების შესახებ. ეკონომიკა და ბიზნესი. 2019 (1), 180-182.
3. Aderemi, T. A., Ganiyu, A. B., Sokunbi, G. M., & Bako, Y. A. (2020). The Determinants of Foreign Direct Investment Inflows in Nigeria: An Empirical Investigation. *Acta Universitatis Danubius Economica*, 16(3), 131-142.
4. Antonio, A., & Alves, J., R. (2015). The Role of Government Debt in Economic Growth. *Hacienda Pública Española IEF* 215: 9–26.
5. Azman-Saini, W. N. W., & Law, S. H. (2010). FDI and economic growth: New evidence on the role of financial markets. *Economics Letters*, 107(2), 211-213. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2010.01.027>
6. Bedianashvili, G. (2021). Macroeconomic and Cultural Determinants of the COVID-19 Pandemic Crisis. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences* 15(2), 191-197.
7. Bedianashvili, G. (2022). The COVID-19 Pandemic, Globalization and the Socio-Economic System of the Country (Macro Aspect). *Materials of International Scientific Conference: Covid-19 Pandemic and Economics*. Tbilisi, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Faculty of Economics and Business. 38-42.
8. Camarero, M., Montolio, L., & Tamarit, C. (2020). Determinants of FDI for Spanish regions: evidence using stock data. *Empirical Economics*, 59(6), 2779-2820.
9. Charaia, V., Papava, V. (2021). Public Debt Increase Challenge under COVID-19 Pandemic Economic Crisis in the Caucasian Countries. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government* Vol. 27, No. 3, 18-27. DOI: [10.47750/cibg.2021.27.03.003](https://doi.org/10.47750/cibg.2021.27.03.003)
10. Casares, E. R. (2015). A relationship between external public debt and economic growth. *Estudios Económicos*, 30(2), 219-243.

11. Chikobava, M., Kakulia, N., Lazarashvili, T. (2022). Anti-Inflationary Policy of the Central Banks of the Leading Countries and the Threat of a Global Recession. *Ekonomisti*, XVIII(4), 25-43. (In Georgian).
12. Jesse, N., G., & Dreyer, J., R. (2016). *Small States in the International System*. London
- Martínez-Córdoba, P.J., Benito, B. & García-Sánchez, IM. (2021). Efficiency in the governance of the Covid-19 pandemic: political and territorial factors. *Global Health*. 17(113) (2021). DOI: 10.1186/s12992-021-00759-4
13. Bräutigam, D. & Woolcock, M. (2001). *Small States in a Global Economy*. United Nation University.
14. Greiner, A.,(2012). Public debt in a basic endogenous growth model. *Economic Modelling*, 29(4), 1344 - 1348.
15. Haq, S. u., Khan, M. S. A., & Gul, B. (2020). Economic Determinants of Foreign Direct Investment: Empirical Evidence from South Asian Economies. *Global Regional Review*, V(III), 336-343. [https://doi.org/10.31703/grr.2020\(V-III\).36](https://doi.org/10.31703/grr.2020(V-III).36)
16. Leão, P., (2013). The Effect of Government Spending on the Debt-to-GDP Ratio: Some Keynesian Arithmetic. *Metroeconomica*, 64(3), 448-465.
17. Papava, Vladimer. (2022). “Pandemic, War and Economic Sanctions: From Turbulent to Confrontational Globalization.” *Eurasia Review*, May 23. <https://www.eurasiareview.com/23052022-pandemic-war-and-economic-sanctions-from-turbulent-to-confrontational-globalization-oped/?fbclid=IwAR1zLFJs1kUFJWgp6qRXXRWhLOy2OWnWjwIVUjMwjphnjqS0OKoUQSi12Z4I>
18. Papava, V., Charaia, V. (2021). The Problem of the Growth of Georgia’s Public Debt during the Economic Crisis under the Covid-19 Pandemic. *GFSIS Expert Opinion*, No. Tbilisi, Georgian Foundation for Strategic and International Studies. DOI: [10.13140/RG.2.2.10091.57120](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.10091.57120)
19. Lim,D., & Groschek, M. (2021). Public Debt and Economic Growth in Switzerland. *Journal of Contemporary Research in Business, Economics, and Finance*, 3(2), 39–47. <https://doi.org/10.33094/26410265.2021.32.39.47>
20. Donayre, L., & Taivan, A. (2017). Causality between public debt and real growth in the OECD: A country-by-country analysis. *Economic Papers: A Journal of Applied Economics and Policy*, 36(2), 156-170.
21. Pegkas P. (2018). The Effect of Government Debt and Other Determinants on Economic Growth: The Greek Experience. *Economies*. 6(1),10, 1-19. <https://doi.org/10.3390/economies6010010>
22. Reinhart, Carmen M., Vincent R. Reinhart, and Kenneth S. Rogoff. 2012. Public Debt Overhangs: Advanced-Economy Episodes since 1800. *Journal of Economic Perspectives* 26, 69–86.
23. Sabir, S., Rafique, A., & Abbas, K. (2019). Institutions and FDI: evidence from developed and developing countries. *Financial Innovation*, 5(1), 1-20.
24. Sharma, A. K., & Kumari, R. (2017). Determinants of foreign direct investment in developing countries: a panel data study. *International Journal of Emerging Markets*, 12(4), 658-682.
25. Tan, A.-L., & Ismail, N. W. (2015). Foreign Direct Investment, Sovereign Debt, and Growth: Evidence for the Euro Area. *American Journal of Trade and Policy*, 2(2), 51–58. <https://doi.org/10.18034/ajtp.v2i2.383>

Givi Bedianashvili

Doctor of Economic Sciences,

Associate Professor Ivane Javakhishvili

Tbilisi State University;

Giorgi Kokhreidze

Master's student

Ivane Javakhishvili

Tbilisi State University

PUBLIC DEBT AND ECONOMIC GROWTH IN SMALL COUNTRIES UNDER CONTEMPORARY CHALLENGES

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.GIVI.BEDIANASHVILI.GIORGI.KOKHREIDZE](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.GIVI.BEDIANASHVILI.GIORGI.KOKHREIDZE)

Expanded Summary

In the conditions of modern dynamic global processes, revealing the peculiarities of small countries and their reflection in the context of promoting the country's socio-economic development and ensuring macroeconomic stability is of particular importance.

Small countries are distinguished by the presence of relatively different mechanisms of the functioning and development of the corresponding socio-economic systems, which naturally requires the consideration of the mentioned fact when considering individual economic problems.

The role of the socio-economic systems of small countries is increasing in the light of new challenges and today's confrontational globalization, when the issue of the country's sustainability, the topic of economic security and the need to effectively implement various anti-crisis economic mechanisms gain importance.

The analysis of gross domestic product in the retrospective period of the economies of small countries shows that their dynamics are heterogeneous.

It is worth noting that the response and downturn of the economies of small countries during the COVID-19 pandemic has been to varying degrees, as well as the recovery of economic systems in recent years.

According to the change of public debt in the same analysis period, small countries also stand out from each other with a different picture.

If we look at the change in public debt over time, it is clearly seen to increase in the first years of the COVID-19 pandemic, albeit with a different size by country. This is due to the specifics of the government support packages for the population of these countries and the non-uniform concepts and institutional provision of state spending to stimulate the respective economies.

In the process of analyzing the dynamics of foreign direct investments, more differences are noticeable between small countries, which can be explained both by the different investment attractiveness of individual countries, and by existing problems and challenges of a global nature.

Following the decline in economic activity during the COVID-19 pandemic, the slowdown in economic growth and development worldwide has become alarming. Countries were faced with the need to take on large public debt, which further aggravated the economic environment.

The pandemic clearly showed us that even developed countries were not ready for an event of this magnitude.

History remembers the Great Depression, remembers other less important crises, such as, for example, the crisis of 2008-2009. However, the coronavirus pandemic has made it clear that we are dealing with an entirely new type of crisis.

The effects of the pandemic are clearly visible in all three indicators of all the countries we selected. In 2020, when the coronavirus was at its peak, absolutely every country had problems maintaining economic growth.

In general, the following scenario would be expected: in the wake of the pandemic, the rate of economic growth would decrease, as economic activity underwent a rather strong transformation. And we know that the initial stages of transformation are characterized by recession, economic failures, and other problems. Accordingly, we assumed that the pandemic slowed economic growth in the countries.

Similarly, foreign direct investments would also decrease. It is important to note here that investors would avoid investing due to such force majeure. Therefore, it is logical to expect a decrease in investment flows.

We have the opposite picture in relation to public debt. When the mechanism of functioning of the economy is disrupted, it is difficult to establish stability with existing policies. It becomes necessary to take on debt to compensate for the losses that will follow the crisis. That is why it is completely logical that the public debt of all countries increased significantly during the coronavirus period.

However, it must be noted that the coronavirus affected countries differently in terms of the extent of damage. This, of course, was caused by the differences between the countries' economies and the peculiarities of their socio-economic systems.

Analysis and research of the period of the COVID-19 pandemic showed us that the peculiarities of small countries are significantly manifested in the specifics of the changes and interactions of economic growth, public debt, and foreign direct investment in crisis situations.

At the same time, the role of the socio-economic systems of small countries is increasing in the light of new challenges and today's confrontational globalization, when the issue of the country's stability, the topic of economic security, and the need to effectively implement various anti-crisis economic mechanisms are vitally important.

The study also showed that autoregressive distributed lag (ADRL) and vector autoregressive (VAR) models can be used in the analysis of economic growth, public debt, and foreign direct investment and in the formation of relevant macroeconomic policies.

Keywords: small countries, economic growth, public debt, foreign direct investments

.Sulkhan Tabaghua²¹

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (TSU).

*Institute for the Research of Economic and Social Problems of Globalization
at European University, Georgia*

FISCAL RULES NEXUS COVID19 SHOCK IN CASE OF GEORGIA (MACRO APPROACH)

Annotatiaon. *Empirical experience, deficits, and debt amounts in many countries show that governments spend more than they can afford. To reduce this risk and ensure long-term macroeconomic stability, most countries have periodically established legal restrictions on fiscal parameters, known as "fiscal rules". Macroeconomic approach of fiscal rules assessment relatively new subject of scientific research. Furthermore, rules-based macroeconomic policies are trending, and research around these issues has become more common in recent times. Covid19 shock led to a reduction in economic growth, a deterioration in a number of macroeconomic parameters (notably, deviation from debt and budget deficit rules), and fluctuations in fiscal rules. The pandemic (Covid19) has been a massive test of the fiscal rules. Flexibility, Activation of escape clauses in response to pandemic (covid19) challenges defended as a main macroeconomic channel for successful anti-crisis economic policy development and implementation.*

Covid19 shock on aggregate supply-demand push the economy into a new general macroeconomic equilibrium, highlighting the importance of conducting in-depth analysis of the fiscal rules, reassessment, innovative analysis of traditional economic approaches, macroeconomic policies, and scientific research on these issues.

This paper focuses on the macro approach of fiscal rules, analyses the impact of the Covid19 shock on fiscal rules, and emphasizes their effectiveness during the crises. With that in perspective, an study of Georgia's fiscal rule characteristics is conducted.

Keywords: *Fiscal Rules, Covid19 Shock, Debt, Deficit, Georgia.*

1. Introduction

Main macroeconomic instruments for stabilizing economic cycles known as monetary and fiscal policy. The legal environment, along with other factors, has a significant impact on their effective functioning and macroeconomic stability of countries. In the monetary area, since the early nineties, an increasing number of countries have adopted inflation targeting, exchange rate and etc. In the fiscal area, a parallel trend is under way, as rules to eliminate or contain the budget deficit, ceiling of expenditure or public debt are gaining considerable popularity in various parts of the world. Thus, some aspects of rule-based policies were the subject of earlier researches (e.g., the K-Percent Rule-Milton Friedman, Ricardian Equivalence; Ricardo-Barro Effect, and Laffer Curve).

In order to ensure long-term economic stability and support economic growth, countries have established legal restrictions on macroeconomic parameters (debt, expenditure, deficit and revenues) which significantly reduce the possibility of exceeding the quantitative or qualitative limits set by the different laws (Constitutional, International Treaty, Statutory, Coalition agreement, Political commitment) at the different levels (e.g., national rules, supernational rules). In economic literature, this type of limitation is known as „fiscal rules“. Fiscal rules may focus on different elements of government fiscal performance: revenues, expenditures, budget balance, and public debt [OECD, 2013]. Fiscal rules typically aim at correcting distort-

---

²¹**Acknowledgements:** This research was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG) [grant number YS-21-2451].

ed incentives and containing pressures to overspend, particularly in good times, so as to ensure fiscal responsibility and debt sustainability²².

Before the covid19 pandemic, dissemination of fiscal rules around the world took place in three stages: the first covered the first half of the 1990s and was associated with the debt crises and the need of budget corrections in the Eurozone countries. The second stage - comes at the beginning of the 2000s and is caused by the emerging problems in developing countries. The global financial crisis of 2008-2009 made it clear that states were not following established fiscal rules, and as a result, the third stage began - the revision of existing rules, raise the level flexibility, allowing for a more efficient response to economic fluctuations. flexibility is especially important in rare cases with large fiscal or economic impacts, such as the 2020 global (covid19) pandemic.

2. Literature Review

The debate about fiscal rules is not a recent phenomenon. For instance, referring to 18th century United Kingdom, David Hume (1742) stated that “... either the nation must destroy public credit, or public credit will destroy the nation”. The oldest fiscal rule is the simple balanced budget rule, succinctly stated for the first time in modern times in the “treasury view” of 1929 [Clarke, 1988]. However, the Great Depression highlighted the untenable nature of this rule during severe recessionary times. Thus, following the Great Depression, rules gave way to discretionary fiscal policy in the 1940s, 1950s and 1960s. Keynesian economics and Abba Lerner’s “functional finance view” emphasized that government should not focus on balancing the budget, but rather on balancing the economy; the budget will then take care of itself [Lerner, 1951]. These views provided the theoretical underpinnings for discretionary fiscal policy. “The principle of balancing outlays and receipts at a hypothetical income level would be substituted for the principle of balancing actual outlays and receipts” [Friedman, 1948]. Different authors also had different definitions of what constitutes fiscal rules, but all definitions implied a constraint of fiscal policy actions over time [Buti, Giudice, 2004; Drazen, 2004; Kell, 2001; Milesi-Ferretti, 2003; Siebrits, Calitz, 2004; Tanner, 2004, Kopits, 2004], some authors view fiscal rules as restrictions on budget deficits, the level of public debt or government expenditure [Zharku, 2018; Kregždè, 2013]. Despite the differences of opinion mentioned differences do exist as to whether rules should be permanent or could also include temporary restrictions (e.g., the 3% stipulation of GEAR, the “Growth, Employment and Redistribution” strategy of the ANC-led government in South Africa in 1996) and whether rules should be contained in policy statements or also encoded in law [Kopits, Symansky 1998]. Most popular definition of fiscal rules defined by Kopits and Symansky [1998] “fiscal policy rules are a permanent constant of fiscal policy, expressed in terms of summary indicator of fiscal performance, such as the government budget deficit, borrowing, debt or a major component thereof”.

Additionally, efficiency of fiscal rules becoming the subject of scientific researches [Ayuso-i-Casals, 2012; Darvas, Martin, Ragot, 2018; Thygesen, Beetsma, et al. 2020; Arbatli, Moretti, Sanya, 2022; Luc, Hodge, Ralyea, Reynaud, 2020; Wolf, 2015; Abu, David, Gamal, Obi, 2022] and this process was stimulated by the economic crisis and covid19 shock [Muchiashvi, Shonia, 2022:53-58; Kakhidze, Meskhoradze, Chagelishvili, Fifia, 2020; Davoodi, et al. 2022; Blanchard, Leandro, Zettelmeyer, 2021; Blanchard, 2019; Claeys, Leandro, Darvas, 2016; Grosse-Steffen, et al. 2021; Schaechter, Andrea, Kinda, Budina, Weber, 2012].

---

²²See: [IMF](#)

3. Fiscal Rules Characteristics and Dataset

3.1. Characteristics

A fiscal rule has two fundamental characteristics. First, it presents a constraint that binds political decisions made by the legislature and by the executive. And second, it serves as a concrete indicator of the executive's fiscal management. While fiscal rules can help governments to achieve fiscal objectives and discipline, there is no one-size-fits-all rule for every country. Following types of rules are in place:

1. Numerical fiscal rules - are lasting constraints on fiscal policy through predetermined limits on aggregate fiscal indicators. Rules are generally defined as fixed numerical limits (floors or ceilings) on fiscal variables set in legislation and binding for at least three years;

2. Procedural rules - that set standards on how the annual budget should be prepared and executed, for instance, by setting and enforcing expenditure ceilings at the ministry level. Procedural rules that can be found in many countries to ensure the execution of either discretionary or rules-based policies. Procedural rules include automatic contingency measures, such as across-the-board cuts in noninterest spending (usually, but not always, excluding transfers under mandatory programs), cash limits, sequestration of funds, or imposition of a surtax.

Above mentioned rules are design by different ways with probability of mutual impact, which has same goals related to stimulating macroeconomic stability and economic growth:

a) Budget balance rules (BBR) - ceiling on the overall budget deficit, are relatively easy to monitor and implement and can support debt sustainability. However, if specified in nominal terms, budget balance rules do not have macroeconomic stabilization properties and tend to lead to procyclical fiscal policy;

b) Debt rules (DR) - ceiling on the debt-to-GDP ratio or a debt brake mechanism, safeguard fiscal solvency by linking the fiscal stance to debt sustainability over the medium term;

c) Expenditure rules (ER) - ceiling on nominal expenditure growth, are operationally simple and provide clear guidance on how to adjust the fiscal stance over time;

d) Revenue rules (RR) - floor or ceiling on revenues, seeks to increase revenue collection or avert an excessive tax burden.

3.2. Dataset

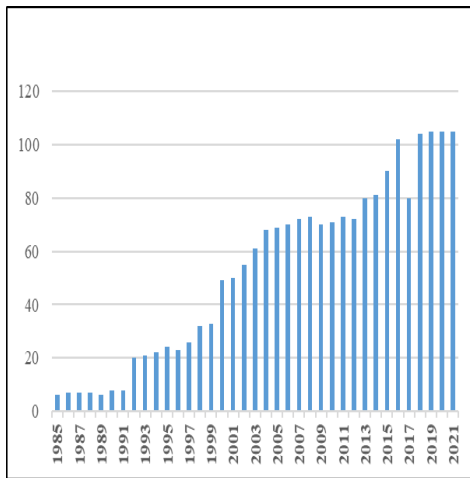
As of 2015, the longest lasting fiscal rules in the world were those of Japan (69 years), Malaysia (57 years), Singapore (51 years), Indonesia (49 years), and Germany (42 years). In contrast, the median duration of national rules among all other countries is 9 years, and the duration for supranational rules, such as those of the European Union, is about 11 years [Caselli et al. 2018].

During the past two decades, a growing number of countries across the world have adopted rules-based fiscal frameworks. As of end-2021, about 105 economies have adopted at least one fiscal rule, 11 countries more than the last update in 2015 and 96 countries more than 1985. Two advanced countries were frontrunners on the adoption of fiscal rules, but it is increasingly common in emerging market and developing economies especially since the late 2000s. As of end 2021, there are more than twice Emerging Markets and Developing Economies (EMDEs) than advanced economies with fiscal rules [Davoodi, et al. 2022].

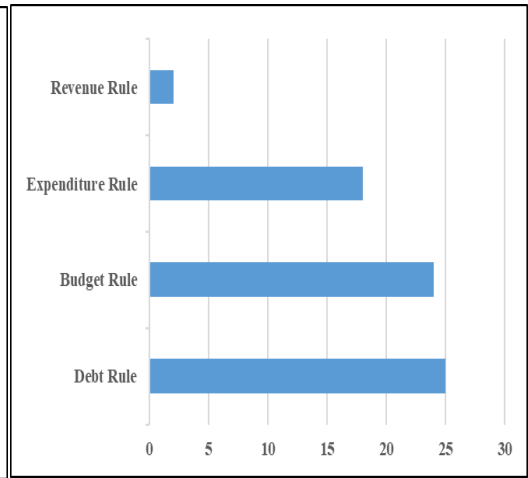
Role of fiscal rules for countries sustainable development increased periodically. Different experience shows slightly different approach and for defining numerical or procedural limitations for stimulation economic growth and fiscal policy effectiveness, moreover most widen fiscal rules among the 106 countries analyzed is debt rule (Figure 1).

Figure 1. Fiscal Rules Dataset

1. Number of Countries with Fiscal Rules

2. Number of Countries by Fiscal Rules Type

Source: Fiscal Rules Dataset 1985 - 2021, IMF.

According to the best practice of countries debt rules set a maximum on the debt-to-GDP ratio, which is often set at 60% of GDP and budget rules defined as 3% of GDP. Scientific research focusing on fiscal rules in the case of different countries is investigating the effectiveness of this restriction. Ghosh et al. [2013] finds much lower “steady” or long-run debt ratios for euro area countries (on average for the panel, 62% or 74% of GDP depending on the assumptions) compared with default inducing debt limits. Checherita-Westphal et al. [2012] finds an optimal debt ratio of 50% of GDP for a panel of euro area countries based on average estimates for the output productivity of public capital. Similarly, Fall et al. [2015] find an “optimal” debt level related to the role of government debt in financing public infrastructure at 50-80% of GDP. Maastricht Treaty concerning the ceiling of 3% of the EU member state budget deficit is not sufficient to have a steady or non-increasing state of the debt of Lithuania [Kregždė, 2013]. Safe debt level for Georgia is the range of 35-40% of GDP would be consistent with overall deficits of about 2.3-2.7% of GDP [IMF, 2018].

4. Georgian Fiscal Rules

After the collapse of the Soviet Union, all its member states, including Georgia, embarked on economic modernization. Which naturally started by changes the legislations framework of economic activity. Main focus of the economic policy of Georgia is to increasing economic freedom by reducing the government’s participation in the economy. Economic freedom is a key principle of economic policy, reflected in: small size of government, responsible macroeconomic policies, and low taxes. Although reducing government participation in the economy, fiscal and monetary reforms are the main goals of all government economic programs.

Above mentioned ideas incorporated in Georgian "Economic Freedom Act" adopted in 2011 (entered into force from 31 December 2013). As stated by the law government provides the economic rights and freedoms, which are the basis for the development of society, for the people’s well-being and long-term economics’ stable growth, moreover freedom is a basic principle of economic policy, which envelope in the government’s small size, responsible macroeconomic policies and in low taxes. For achieving those targets and supporting economic sustainability, the same low-defined fiscal rules, which are reasonable to divide in first and second generation. Main differences between those applies to numerical rules, namely present time two numerical rules are into force: Debt rules and Budget balance Rules. Expenditure

Rules was withdrawn from first January, 2019. Moreover, in second generation rules (applied period 1 January, 2019 – present) adopted changes have affected to calculation methodologies of numerical rules and in case of budget balance rules the fundamental aggregate indicator, such as the calculation of the deficit in respect to the aggregated budget, which, unlike the consolidated budget, also includes the deficits of the budgets of the central, autonomous republics and municipalities’ legal entities of public laws, was increased by changing the calculation methodology, Additionally, the second generation debt rule's calculation methodology was modified by including state organization debts, removing national bank debts, and changing the aggregate indicator from state debt to government debt (Table 1).

Type of fiscal rules		First Generations (applied period 31 December, 2013 – 1 January, 2019)		
		Ceiling	Methodology	Characteristics of Aggregate Indicator
Numerical Rules	Debt Rule	60% of GDP	State debt’s share of GDP	State Debt - The total amount of domestic and external debts, expressed in the national currency, taken through agreements entered into by the Ministry of Finance of Georgia on behalf of Georgia and, with guarantees provided by the Ministry of Finance, by other bodies/institutions, also in amounts received from the placement of government securities denominated in the national and foreign convertible currency by the Ministry of Finance of Georgia on behalf of Georgia and received from the financial resources approved by the International Monetary Fund for Georgia.
	Budget balance Rules	3% of GDP	State consolidated budget deficit’s share of GDP	Consolidated Budget – consolidated budget of the State, an autonomous Republics and Local Authorities of Georgia. Consolidated budget is not subject to the approval by the Representative Bodies of any Authority.
	Expenditure Rules	30% of GDP	Share of total of the consolidated budget expenses and the growth of non-financial assets of GDP	
Procedural Rules	Revenue Rule	N/A	The introduction of a new type of national tax, except for excise tax, or the introduction of an increase in the upper margin of the rate according to the type of national tax, except for excise tax, shall be permissible only through a referendum.	

Second Generation (applied period 1 January, 2019 - present)				
Numerical Rules	Debt rules	60% of GDP	Government debt's share of GDP	Government Debt equals to State Debt minus obligations taken by the National Bank of Georgia
	Budget balance Rules	3% of GDP		Aggregated State Budget – consolidated budget of the central, autonomous republics and local authorities. Aggregated State Budget is not subject to the approval by the Representative Body of any authority
	Expenditure Rules	N/A	N/A	Withdrawn
Procedural Rules	Revenue Rule	N/A	Remain unchanged	Remain unchanged

4.1. Response to the Economic Crisis

The pandemic (covid19) led to the activation of escape clauses to temporarily suspend the rules within the fiscal framework, allowing for flexibility to adopt extraordinary fiscal support to households and firms. Fiscal rules are long-lasting constraints on fiscal policy aimed at providing a credible commitment to fiscal discipline. At the same time, fiscal rules must be sufficiently flexible to manage unexpected economic or other large shocks [Eyraud et al., 2018]. This is particularly relevant for rare events that can have very large fiscal and economic impacts, such as the current pandemic, and will likely require escape clauses to allow temporary deviations from the rules. When to activate the escape clause? The events triggering the activation of an escape clause should be outside government's control and preferably defined in quantitative terms if possible. They typically include severe economic downturns, large natural disasters, and states of emergency. It is also important for the credibility of the rules that escape clauses are only activated when necessary to respond to the events - that is, the size of the deviation should be linked to the policies directed at the crisis [Gbohoui, Medas, 2020].

These constraints are useful to address deficit biases (that can lead to excessive debt levels) and procyclical policies (exacerbating economic cycles), ultimately helping promote more prudent and stabilizing fiscal policies. At the same time, fiscal rules must be sufficiently flexible to manage unexpected economic or other large shocks. This is particularly relevant for rare events that can have very large fiscal and economic impacts, such as the current pandemic, and will likely require escape clauses to allow temporary deviations from the rules. While the high degree of uncertainty around this crisis calls for greater flexibility, this should not be at the cost of excessive discretion that could be abused and undermine the return to the fiscal rules over the medium term. In addition, some countries either do not have escape clauses or may need to consider suspending their rules without a well-defined process or even abandoning or revising the rules.

Before the pandemic hit, two thirds of countries with fiscal rules had included escape clauses, a notable rise relative to previous decades across all income groups and among

supranational and national fiscal rules. 12 countries - activated the BBR escape clause in 2020; 10 countries - BR; 9 countries - EX; and 1 country - RR²³.

Escape clause is one of the most important channels for developing anti-crisis economic policy in case of many countries. At the same time, its effectiveness is significantly dependent on the legal framework, in which the basics for its implementation. Georgian fiscal rules define the following criteria describe the pre-requirements for activating the escape clause:

- a. In case of the need to finance, liquidation or damage measures as a result of the state emergency or war declared in accordance with the rules established by the legislation;
- b. In case of slowdown/recession - if according to the data published by the National Statistics Office of Georgia, the real economic growth rate of the last two consecutive quarters is 2 percentage points lower than than the average real economic growth rate of the last 10 years.

At the same time in case of escape clause activation Government of Georgia shall submit to the Parliament:

- a. A plan to return to the parameters defined by law. The duration of this plan should not exceed 3 years;
- b. After the end of the fiscal year reporting, in case of violation of fiscal rules (except cases prescribed by law) reporting about that with draft annual budget performance report;
- c. Information about on the causes of the violations;
- d. Information on the current budget execution and, consequently, its impact on the parameters of the consolidate state budget in the direction of compliance with defined marginal dates.

4.2. Deviations from fiscal Rules (initial modeling)

Deficits and debt in many countries surged during the pandemic or financial crisis's, leading to fluctuation of fiscal rule limits [Davoodi, et al. 2022:14]. Both of them are very commonly used by governments in different countries. But debt rules are particularly mutual in developing economies, with over 80 percent of EMDEs having adopted them. The majority of national debt rules is set as a debt limit or ceiling, while a minority (about 10 percent) uses a (medium-term) anchor concept (Finland, United Kingdom). Most countries have the debt rule expressed in percent of GDP, and sometimes the debt rule is set in net present value terms for low-income countries, as they receive a significant share of concessionary financing. Budget balance rules accounting for business cycles are more predominant in advanced economies (Czech Republic, Estonia) than emerging markets (Chile, Colombia). Even for the former group, assessing the output gap in real time is challenging. For those EMDEs that have deficit limits accounting for economic cycles, they often rely on thresholds on actual activity rather than a measure of output gap [Burger, Marinkov, 2012].

Georgia experienced the same negative consequence, debt increased by 20.7% in 2020, compared to 2019. The same year's deficit, similar in comparison, increased by 7.2%. In 2021, the amount of debt is in line with the defined rule, although the amount of deficit is over the ceiling, which are prone to large covid19 negative shocks, in 2020, before the pandemic actual size of budget deficit and debt where below defined amount.

For assessing deviations from fiscal rule limits, we apply methodology developed by different authors [Delgado-Téllez, et al. 2017; Kalan, et al. 2018; Nandelenga, et al. 2020; Alesina, Bayoumi, 1996; Fatás, Milhov, 2006; Eyraud, et al. 2018; Grosse-Steffen, et al. 2021]. Deviations from the debt rule are defined as gross debt minus the rule limit or anchor

---

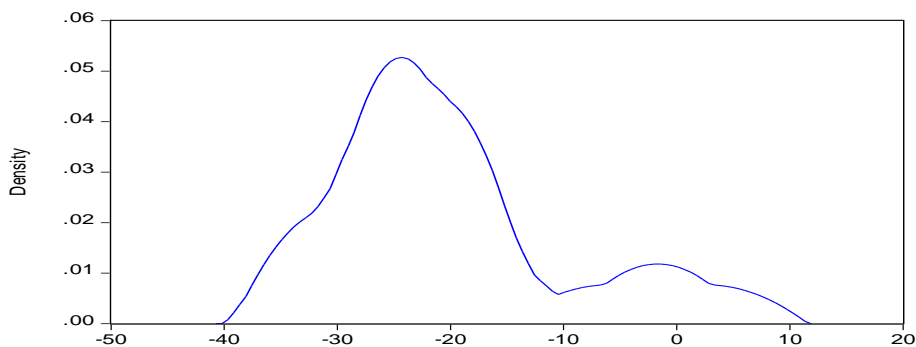
²³See: IMF, Fiscal Rules Dataset.

levels. Formally, the deviation from rule X in country i and year t is given $D_{i,t}^X = X_{i,t} - X_{i,t}^{limit}$, where X is either the budget balance rule or debt level as a percent of GDP.

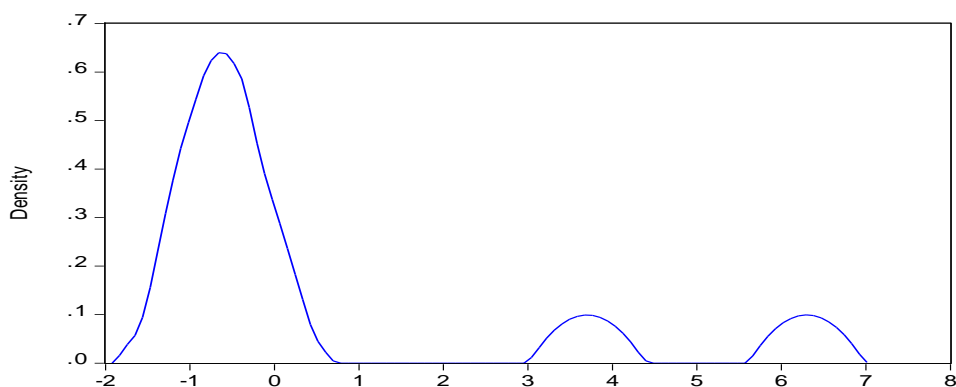
Figure 3 show the distribution of deviations from the deficit and debt rule limits in Georgia over the period 2011-2021. Positive deviations mean the deficit and debt levels are higher than the limits prescribed in the fiscal rules. The vertical axis shows the density function.

Figure 2. Distribution of Deviations from Fiscal Rule Limits, 2011- 2021.

1. Debt Rule (DR)

2. Budget Balance Rule (BBR)

Source: Authors’ estimates.

5. Concluding Remarks

The research led the author to the following conclusions:

a) given the legal limitations on significant macroeconomic parameters, it is important for many countries to maintain a socio-economically stable environment and reduce the risk of governmental accumulation of significant economic power, which is also significant for maintaining a sufficient level of economic freedom and stimulating economic growth. Covid19 introduced new challenges to fiscal rules that had previously been broadly tested by economic cycles. However, many countries' deficits and debt-defined ceilings exceed them due to cyclical fluctuations in the rules. At the same time, there is quite a bit of economic literature where the effectiveness of the maximum limits set by quantitative fiscal rules, in particular, has not been in deep assessed. Covid19 shock on aggregate supply and demand push the economy into a new general macroeconomic equilibrium, highlighting the importance of conducting in-depth analysis of the cyclical fluctuation of rules, reassessment, innovative analysis of

traditional economic approaches, macroeconomic policies, and scientific research on these issues. The Covid19 shock caused activation of escape clauses and fluctuation of fiscal rules. In the wake of declining economic growth and rising social spending, there have been breaches of fiscal rules. The size of the fiscal deficit, as well as the external debt rate, will continue to be the primary focus of macroeconomic policy;

b) Georgian fiscal rules have a short history. Fiscal rules remain the primary factor determining the country's macroeconomic sustainability. Recent amendment in legislation increase the fiscal rules' flexibility and provide more detailed information about the calculation methodology, notable changes applicable to debt and deficit, and escape clause activation conditions. Furthermore, pre-pandemic conditions for fiscal rule compliance raise the prospect of recovery. Distributions of deviations from the deficit and debt rule limits in Georgia over the period 2011-2021, emphasis mainly positive deviations from the deficit, thus in case of debt rules deviation are in overall negative.

References

- Muchiashvi, M., Shonia, Z. (2022). Statistical Assessment of the impact of covid-19 on Sustainability of government debt of Georgia. Journal “*Ekonomisti*”, Volume XVIII, #1.
- Kakhidze, S., Meskhoradze, G., Chagelishvili, A., Fifia, M. (2020). Monitoring the Implementation of Fiscal Rules: Theoretical Aspects and International Experience. Parliamentary Budget Office of Georgia.
- Alesina, A., Bayoumi, T. (1996). The Costs and Benefits of Fiscal Rules: Evidence from U.S. States. Working Paper 5614. NBER.
- Abu N., David J., Gamal A. A. M., Obi B. (2022). Non-Linear Effect of Government Debt on Public Expenditure in Nigeria: Insight from Bootstrap ARDL Procedure, *Organizations and Markets in Emerging Economies*, 13(1), pp. 163-182. doi: 10.15388/omee.2022.13.75
- Ayuso-i-Casals, J. (2012). National Expenditure Rules – Why, How and When. *European Economy Economic Papers No 473*, European Commission, Brussels.
- Bayoumi, T., Eichengree, B. (1995). Restraining Yourself the Implications of Fiscal Rules for Economic Stabilization. *StiflPapers*, March 32-48.
- Burger, P., Marinkov, M. (2012). Fiscal Rules and Regime-Dependent Fiscal Reaction Functions: The South African case. OECD.
- Blanchard, O., Leandro, A., Zettelmeyer, J. (2021). Redesigning EU fiscal rules: from rules to standards, *Economic Policy*, Volume 36, Issue 106, Pages 195–236, <https://doi.org/10.1093/epolic/eiab003>
- Blanchard, O. (2019). Public debt and low interest rates, *American Economic Review*, 109, 1197–229.
- Buti, M., Giudice, G. (2004), “EMU Fiscal Rules: What can and cannot be exported” in G. Kopits (ed.), *Rules-based Fiscal Policy in Emerging Markets: Background, Analysis and Prospects*, Palgrave (Macmillan), Houndmills, United Kingdom
- Caselli, et al. (2018). "Second-Generation Fiscal Rules: Balancing Simplicity, Flexibility, and Enforceability. Technical Background Paper to IMF Staff Discussion Note SDN 18/04, International Monetary Fund, Washington, DC.
- Checherita-Westphal et al. (2012). Fiscal Sustainability Using Growth Maximizing Debt Targets. *European Central Bank*, NO.1472.
- Claeys, G., Leandro, A., Darvas, Z. (2016). A proposal to revive the European fiscal framework”, *Bruegel Policy Contribution 2016/07*, Brussels.
- Clarke, P. (1988). *The Keynesian Revolution in the Making: 1924-1936*, Clarendon Press, Oxford, United Kingdom
- Davoodi, et al. (2022). Fiscal Rules and Fiscal Councils: Recent Trends and Performance During the Pandemic”, *IMF Working Paper No.22/11*, IMF, Washington, D.C

Delgado-Téllez, et al. (2017). On the Determinants of Fiscal Non-Compliance: An Empirical Analysis of Spain's Regions. IMF Working Papers 2017, no. 005.

Darvas, Z., Martin, P., Ragot, X. (2018). The economic case for an expenditure rule in Europe”, VoxEU.org, 12 September.

Drazen, A. (2004). Fiscal Rules from a Political Economy Perspective. In: Kopits, G. (eds) Rules-Based Fiscal Policy in Emerging Markets. Procyclicality of Financial Systems in Asia. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137001573_2

Elif, A., Moretti, D., Sanya, S. (2022). Fiscal Frameworks in Asia and the Pacific: Where to From Here?. mimeo, January 2022

Eichengreeq, B. (1992). Should the Maastricht Treaty be Saved? Princeton Studies in International Finance, No. 74, December.

Eyraud, et al., (2018). Second-Generation Fiscal Rules: balancing Simplicity, Flexibility, and Enforceability. IMF Staff Discussion Notes, International Monetary Fund, Washington, DC.

Fall, et al. (2015). Prudent Debt Targets and Fiscal Frameworks, OECD Economic Policy Papers, No 15.

Friedman, M. (1948), A Monetary and Fiscal Framework for Economic Stability, American Economic Review, 38(3):245-264

Fatás, A., Mihov, I. (2006). The macroeconomic effects of fiscal rules in the US states. Journal of public economics 90, no. 1-2: 101–117.

Gaspar, V., Gopinath, G. (2020). Fiscal Policies for a Transformed World. <https://blogs.imf.org/2020/07/10/fiscal-policies-for-a-transformed-world/>

Ghosh., et al. (2013). Fiscal Fatigue, Fiscal Space and Debt Sustainability in Advanced Economies, The Economic Journal, Volume 123, Issue 566, Pages F4–F30, <https://doi.org/10.1111/econj.12010>

Gbohoui, W., Medas, P. (2020). Fiscal Rules, Escape Clauses, and Large Shocks. Special Series on Fiscal Policies to Respond to COVID-19, International Monetary Fund, Washington, DC.

Grosse-Steffen, C., Pagenhardt, L., Rieth, M. (2021). Committed to Flexible Fiscal Rules. Banque de France Working Paper, WP854, December 2021.

Christoph, G., Pagenhardt, L., Rieth, M. (2021). Committed to Flexible Fiscal Rules” Banque de France Working Paper, WP854, December 2021

Huang, G., Yu, X., Long, Q. et al. (2022). The Impact of Economic Freedom on COVID-19 Pandemic Control: The Moderating Role of Equality. Global Health 18, 15 <https://doi.org/10.1186/s12992-022-00800-0>

IMF, (2018). Georgia Enhancing the Fiscal Rules Framework. IMF Country Report No. 18/132.

Kalan, D., Popescu, A., Reynaud, J. (2018). Thou Shalt Not Breach: The Impact on Sovereign Spreads of Noncomplying with the EU Fiscal Rules.” IMF WP 18/77.

Kell, M. (2001), “An Assessment of Fiscal Rules in the United Kingdom”, IMF Working Papers No. 01/91, International Monetary Fund, Washington, DC

Kopits, G. (2004). Rules-Based Fiscal Policy in Emerging Markets: Background, Analysis, and Prospects. IMF, ISBN/ISSN: 9781403920850.

Kopits, G., Symansky, A. (1998). Fiscal Policy Rules, IMF Occasional Paper No. 162, International Monetary Fund, Washington, DC.

Kregždė, A. (2013). The Safe Ceiling of Lithuanian Budget Deficit. ISSN 1392-1258. EKONOMIKA 2013 Vol. 92(3).

Klaus, S., Soto, R. (2018). Fiscal Rules and Fiscal Performance: World Evidence, Documentos de Trabajo 517, Instituto de Economía. Pontificia Universidad Católica de Chile.

Lerner, A. (1951), Economics and Employment, McGraw-Hill, New York, United States.

Luc, E., Hodge, A., Ralyea, J., Reynaud, J. (2020). How to Design Subnational Fiscal Rules: A Primer, IMF How-to-Notes, February 2020.

Milesi-Ferretti, G.M. (2003). Good, Bad or Ugly? On the effects of fiscal rules with creative accounting”, Journal of Public Economics, 88:377-394.

Nandelenga, M. Wafula, Mark J. Ellyne. (2020). Fiscal Rules and the Compliance debate: Why do Countries adopt Rules and fail to comply. Economic Research Southern Africa (ERSA) Working Paper 815.

OECD, (2013). Fiscal rules, in Government at a Glance. Publishing, Paris.

Rakesh, P., Prabheesh, K.P. (2021). The economics of COVID-19 Pandemic: A survey. Econ Anal Policy. Published online 2021 Feb 25. doi: 10.1016/j.eap.2021.02.012.

Siebrits, F., Calitz, E. (2004). Should South Africa adopt numerical fiscal rules?, South African Journal of Economics, 72(4):759-783

Schaechter, A., Tidiane, K., Budina, N., Weber, A. (2012). Fiscal Rules in Response to the Crisis-Toward the ‘Next-Generation’ Rules. A New Dataset, IMF Working Paper, No.12/187, Washington, D.C.

Tanner, E. (2004). Fiscal Rules and Countercyclical Policy: Frank Ramsey meets Gramm-Rudman Hollings”, Journal of Policy Modeling, 16:719-731.

Thygesen, et al. (2018). Reforming the EU fiscal framework: a proposal by the European Fiscal Board”, VoxEU.org, 26 October.

Thygesen, N., Beetsma, R., et al. (2020). Reforming the EU fiscal framework: Now is the time, VoxEU, 26 October.

Wolf, H. (2015). National numerical fiscal rules: Not complied with, but still effective?. "European Journal of Political Economy 39.

Zharku L. (2018). (Un)productive Use of Public Debt in Kosovo”, Ekonomika, 97(2), pp. 18-37. doi: 10.15388/Ekon.2018.1.11784.

სულხან ტაბაღაძე²⁴

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (თსუ).
ევროპის უნივერსიტეტის გლობალიზაციის ეკონომიკური და
სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი*

კავშირი ფისკალურ წესებსა და Covid19 შოკს შორის საქართველოს მაგალითზე (მაკრო მიდგომა)

ვრცელი რეზიუმე

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მის შემადგენლობაში მყოფი ქვეყანები, მათ შორის საქართველოც, ეკონომიკურ სისტემის მოდერნიზაციას შეუდგა. რაც ბუნებრივია დაიწყო ეკონომიკური საქმიანობის საკანონმდებლო ჩარჩოს ცვლილებებით და საბაზრო ეკონომიკის განვითარებისთვის შესაბამისი გარემოს შექმნით. საწყისი პერიოდიდან საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითად მიმართულებად ეკონომიკური თავისუფლების ზრდა განისაზღვრა. ეკონომიკური თავისუფლება, როგორც ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპი დაკავშირებულია: მთავრობის მცირე ზომასთან, პასუხისმგებლიან მაკროეკონომიკურ პოლიტიკასა და დაბალ გადასახადებთან. აღნიშნული გარემოებები განისაზღვრა

²⁴კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [გრანტის ნომერი: YS-21-2451].

შესაბამისი კანონმდებლობით და ქვეყნის ეკონომიკური პროგრამების მთავარი პოსტულატად იქცა.

გრძელვადიანი ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად და ეკონომიკური ზრდის მხარდასაჭერად, ქვეყნების უმეტესობამ შესაბამისი კანონმდებლობის საფუძველზე დააწესა სამართლებრივი შეზღუდვები მნიშვნელოვან ფისკალურ პარამეტრებზე. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ამ ტიპის შეზღუდვა ცნობილია, როგორც „ფისკალური წესები“, რომელიც თავის მხრივ მოიცავს რაოდენობრივ და პროცედურულ ფისკალურ წესებს. ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში, მსოფლიოს მასშტაბით იზრდება იმ ქვეყნების რაოდენობა, რომლებმაც მიიღეს წესებზე დაფუძნებული ფისკალური პოლიტიკა. სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით 2021 წლის ბოლოსთვის, დაახლოებით 105 ქვეყანაში ფუნქციონირებდა მინიმუმ ერთი ფისკალური წესი.

ფისკალური წესების ცვლილების პროცესი გარკვეულ კორელაციაში გლობალურ თუ ცალკეული რეგიონის დონეზე განვითარებულ სხვადასხვა ტიპის კრიზისებთან. პანდემიამდე (Covid19) ფისკალური წესების გავრცელება მსოფლიოში სამ ეტაპს ითვლის: პირველი, მოიცავს 1990-იანი წლების პირველ ნახევარს და უკავშირდება სასესხო კრიზისებისა და საბიუჯეტო კორექტირების აუცილებლობას ევროზონის ქვეყნებში; მეორე ეტაპი, 2000-იანი წლებში განვითარებად ქვეყნებში აღმოცენებული პრობლემები; 2008-2009 წლების მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა ცხადყო, რომ სახელმწიფოები არ იცავდნენ დადგენილ ფისკალურ წესებს, რის შედეგადაც დაიწყო მესამე ეტაპი - არსებული წესების გადახედვა, მათი მოქნილობის, ეკონომიკურ რყევებზე მეტად ეფექტიანი რეაგირების შესაძლებლობის გაზრდით. ამასთან, ნათელია, რომ Covid19-ის მსგავსი შემთხვევები მოითხოვს ისეთი საგამონაკლისო წესების არსებობას, რომლებიც შესაძლებლობას იძლევა მოხდეს ფისკალური „წესებიდან დროებითი გადახვევა“.

წინამდებარე კვლევის ფარგლებში მაკროეკონომიკური მიდგომის საფუძველზე გაანალიზებულია ფისკალური წესების თეორიული საფუძვლები, მახასიათებლები და ტიპები, მოცემულია კავშირი Covid19-ის შოკისა და ფისკალური წესებზე. წარმოდგენილია საქართველოში მოქმედი ფისკალური წესების თავისებურებები, ყურადღება გამახვილებულია ფისკალური წესების ანტიკრიზულ ბუნებასა და როლზე მაკროეკონომიკური სტაბილურობის ხელშეწყობის პროცესში. ასევე, საქართველოსათვის ეკონომეტრიკული ანალიზის საფუძველზე წარმოდგენილია მცდელობა ფისკალური წესებიდან გადახრის შეფასების.

ჯანდაცვის ეკონომიკა – ECONOMIC OF HEALTHCARE

თენგიზ ვერულავა

მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
მედიცინისა და ჯანდაცვის მენეჯმენტის სკოლა, კავკასიის უნივერსიტეტი
კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის დანერგვის გამოწვევები
საქართველოში

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.TENGIZ.VERULAVA](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.TENGIZ.VERULAVA)

ანოტაცია. კვლევის მიზანია თუ რამდენად ეფექტურად გამოიყენება კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა და რამდენად ხშირად ხდება კრიტიკული შემთხვევების იდენტიფიცირება საავადმყოფოში. კვლევა განხორციელდა ჩაფიძის გადაუდებელი კარდიოლოგიის ცენტრში, სადაც პირველად დაინერგა კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა. კვლევამ აჩვენა, რომ კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშებას ყველაზე ხშირად ახდენენ ექთნები (44%), თუმცა, ექიმთა ჩართულობა წლიდან წლამდე სტაბილურად იზრდება. კრიტიკული შემთხვევების წარმოშობა უმთავრესად დაკავშირებულია პერსონალის პირად პასუხისმგებლობასთან, კერძოდ ინდივიდუალურ შეცდომებთან, ყურადღების ნაკლებობასთან და არსებული გაიდლაინების და სტანდარტების უგულვებელყოფასთან, არასაკმარის კომპეტენციებთან, არადამაკმაყოფილებელი სიტყვიერი, წერილობითი ან სხვა სახის კომუნიკაციასთან. კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა ჩაითვალოს, როგორც კლინიკური რისკის მართვის ეფექტური ინსტრუმენტი, რომელიც გამოიყენება კრიტიკული შემთხვევების პოტენციური წყაროების გამოსავლენად და ხელს უწყობს სამედიცინო ორგანიზაციაში პაციენტის უსაფრთხოების უზრუნველყოფას.

საკვანძო სიტყვები: კრიტიკული შემთხვევა, შემთხვევის შეტყობინება, პაციენტის უსაფრთხოება, ჯანმრთელობის ხარისხი.

შესავალი

საქართველოს ჯანდაცვის სისტემისათვის დამახასიათებელია დიდი რაოდენობის კლინიკები. 2018 წლის მონაცემებით საქართველოში 273 სტაციონარული დაწესებულებაა, სადაც 39514 პერსონალია დასაქმებული, რომელთაგან 15543 ექიმია (ქვეყანაში მომუშავე პრაქტიკოსი ექიმების საერთო რაოდენობის 52.6%) და 12055 ექთანია (ქვეყანაში მომუშავე საშუალო სამედიცინო პერსონალის საერთო რაოდენობის 63.7%) (სმჯსდს, 2019).

ჯანდაცვის სისტემამ უნდა უზრუნველყოს საუკეთესო დიაგნოსტიკა და მკურნალობა. თუმცა, საქმიანობის პროცესში ყოველთვის არსებობს კრიტიკული შემთხვევების მოხდენის, კერძოდ, წინასწარ განუსაზღვრელი, არასასურველი შეცდომების დაშვების ალბათობა, რომლებიც შეიძლება საზიანო გახდეს პაციენტისათვის (Valentin და სხვ. 2009; Petschnig და სხვ. 2017).

სამედიცინო მომსახურების ხარისხის სპეციფიკური მაჩვენებელია პაციენტის უსაფრთხოება. უსაფრთხოება დაავადებების გართულებების რისკებისაგან, დაზიანებისაგან და არასასურველი შედეგისაგან პაციენტის დაცულობაა.

პაციენტების უსაფრთხოების ძირითადი ინდიკატორებია:

- ოპერაციის შემდგომი ინფექციები და სამედიცინო შეცდომები;
- თუ რამდენად არის შემცირებული ინტერვენციისა (წამალი, პროცედურა),
- ასევე პერსონალის მხრიდან გამოწვეული რისკები.

საქართველოში პაციენტის უსაფრთხოების შეფასების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი დაბრკოლებაა ოპერაციის შემდგომი ინფექციებისა და სამედიცინო შეცდომების შესახებ მონაცემების ნაკლებობა, რომლებიც არ მიეწოდება ჯანდაცვის ცენტრალურ საინფორმაციო სისტემას.

პაციენტის უსაფრთხოების გაზრდისათვის ბევრ ქვეყნებში დაინერგა კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა, რომლის მიზანს შეადგენდა პაციენტის პოტენციური ზიანის იდენტიფიცირების ხელშეწყობა (Mitchell და სხვ. 2016).

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა გულისხმობს სამედიცინო ორგანიზაციებში ანგარიშების ისეთი სისტემის განვითარებას, სადაც მთავარია შეცდომების გამოვლენა, ანგარიშგება და ამ შეცდომებზე სწავლების სისტემა, რომელიც არ ეფუძნება საჯარიმო სანქციებს და დამსჯელობით ქმედებებს (Frey და სხვ. 2000).

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა შედგება სამი ეტაპისაგან:

- ანგარიშგება (Reporting) სამედიცინო პერსონალი (ექიმი, მედდა...) ანონიმურად ონლაინ ახდენს შემთხვევის შესახებ შეტყობინებას და გვთავაზობს კრიტიკული შემთხვევის მომავალში განმეორების თავიდან აცილების გზებს და მექანიზმებს.
- შეფასება (Assessment) რისკის მენეჯერი შესაბამისი დეპარტამენტის წარმომადგენლებთან ერთად ახდენს კრიტიკული შემთხვევების შესწავლას, შეფასებას და გვთავაზობენ მისი გადაწყვეტის შესახებ წინადადებებს.
- უკუკავშირი (Feedback) შემთხვევის შესწავლის შედეგები ქვეყნდება ონლაინ, რათა სხვებს ჰქონდეთ შეცდომების გაცნობის შესაძლებლობა.

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა გამორიცხავს პერსონალის დასჯას და წარმოადგენს სწავლის პროცესს და ემყარება მაღალი ურთიერთნდობის პირინციპებს.

სისტემა ხელს უწყობს სამედიცინო პერსონალში შეცდომებზე სწავლების კულტურის განვითარებას. პოტენციურად ფატალური შეცდომის თავიდან ასაცილებლად საჭიროა მისი ანგარიშგება, მასზე საუბარი და სწავლა.

ანგარიშგების სისტემის დასაწინააღმდეგებ საჭიროა შემოღებულ იქნას კრიტიკული შემთხვევის რისკის მართვის მენეჯერის თანამდებობა.

ანგარიშგების სისტემის ეფექტურად ფუნქციონირებისათვის საჭიროა კრიტიკული შემთხვევის აღრიცხვის ანონიმურობა, რაც შესაძლებელია კომპიუტერული პროგრამის მეშვეობით, რომელიც ხელმისაწვდომი იქნება კლინიკის ყველა თანამშრომლისათვის (ინდივიდუალური პაროლებით შესვლის უფლებით).

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემები ევროპის ბევრ ქვეყნებში გახდნენ სამედიცინო ორგანიზაციებში პაციენტების უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ საშუალებად (Macrae, 2016; Gnoni & Saleh, 2017). კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემა შესაძლებლობას იძლევა გამოვლენილ იქნას კრიტიკული შემთხვევები და მიმართულია პაციენტის უსაფრთხოების გასაუმჯობესებლად, რაც თავის მხრივ ზრდის სამედიცინო ორგანიზაციის შიდა პროცესების უსაფრთხოებას (Sendlhofer და სხვ. 2018). სამედიცინო ორგანი-

ნიზაციაში არსებული ყოველი კრიტიკული შემთხვევა უნდა ეცნობოს კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემას (Howell და სხვ. 2017). გარდა ამისა, კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემის ძირითადი არსი არის საკუთარი დაკვირვების შედეგად უსაფრთხოების დაცვასთან დაკავშირებული თითოეული მოვლენის დაფიქსირება, რათა მოხდეს მათი სისტემატური ანალიზი. აღიშნული ემსახურება პერსონალი ცოდნის გაღრმავებას.

სხვადასხვა ქვეყნებში კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემის სხვადასხვა ფორმები გამოიყენება. ზოგიერთ ქვეყანაში მისი გამოყენება სავალდებულოა, ზოგან - ნებაყოფლობითი. განსხვავებულია ანგარიშგების ხასიათიც, თუ რისი ანგარიშგება უნდა მოხდეს (მაგალითად, კრიტიკული შემთხვევები, ზიანი, პაციენტის ვარდნა, ნემსის ჩხვლეტით გამოწვეული დაზიანებები, ტექნიკური პრობლემები ან პაციენტებთან და ჯანდაცვის პროფესიონალებთან კდაკავშირებული რიტუკული შემთხვევები. ამგვარად, სავადასხვა ქვეყნებში ჯანდაცვის ორგანიზაციები თვითონ განსაზღვრავენ კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემაში ანგარიშგების მეთოდებს (Archer & Colhoun, 2017).

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემის გამოყენებისას გამოვლინდა ხუთი ძირითადი გამოწვევა 1) შემთხვევების შესახებ ინფორმაციის სუსტი დამუშავება, 2) კონსულტანტების ჩართულობის ნაკლებობა, 3) შემდგომი ქმედებების გამორჩენა, 4) არასაკმარისი დაფინანსება და 5) ნაკლები ინსტიტუციური მხარდაჭერა (Bass, 1999).

გარდა ამისა, იმისათვის რომ კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემა იყოს ეფექტური, საჭიროა ლიდერობა და პაციენტების უსაფრთხოების კულტურა (Nembhard & Edmondson, 2006; Reis და სხვ. 2018; Hillen და სხვ. 2017). კვლევებმა აჩვენა, რომ კრიტიკული შემთხვევების ხშირი ანგარიშგების მნიშვნელოვანი კრიტერიუმია საავადმყოფოებში ტრანსფორმაციული ლიდერობა (Premeaux & Bedeian, 2003). კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემაში ანგარიშგების უმთავრესი ბარიერი შეიძლება იყოს სოციალური ზეწოლის ან სასჯელის შიში, იმ შემთხვევებში, როდესაც შესაძლებელია პირთა იდენტიფიცირება.

ამ მხრივ, საინტერესოა სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილების გაზიარება. ბრიტანეთში კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემაში ჩართვა სავალდებულოა და მასში ყოველწლიურად 1 მილიონზე მეტი შემთხვევა აღირიცხება (NHS, 2014). შვეიცარიაში, სადაც კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემის გამოყენება არასავალდებულოა, ციურისის საუნივერსიტეტო საავადმყოფომ 1 წლის განმავლობაში 1.400 შემთხვევა დაარეგისტრირა (Sendlhofer და სხვ. 2016). ზოგ ქვეყნებში (მაგ, ავსტრიაში) კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემა ჯერ კიდევ არ არის ფართოდ დანერგული ჯანდაცვის ორგანიზაციებში (Sendlhofer და სხვ. 2018). ერთი კვლევის მიხედვით, რომელიც ჩატარდა ავსტრიის ერთერთი ყველაზე მსხვილ საავადმყოფოში, რესპოდენტთა მხოლოდ 64.1% იყენებდა სრულად კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემას (Sendlhofer და სხვ. 2018).

ჩვენი კვლევის მიზანია, თუ რანდენად ეფექტურად გამოიყენება კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემა და რამდენად ხშირად ხდება კრიტიკული შემთხვევების იდენტიფიცირება საავადმყოფოში, რამდენად აღიარებენ მას ჯანდაცვის მუშაკები როგორც რისკის მართვის ინსტრუმენტს.

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევა განხორციელდა ჩაფიძის გადაუდებელი კარდიოლოგიის ცენტრში, რომელიც ერთ-ერთი მსხვილი სამედიცინო ორგანიზაციაა საქართველოში. კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა პირველად სწორედ აქ დაინერგა 2015 წელს. კვლევისათვის ჩატარდა ჩაფიძის გადაუდებელი კარდიოლოგიის ცენტრში 2017 – 2021 წლების პერიოდში კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის მონაცემების ანალიზი. რაოდენობრივი კვლევის ფარგლებში მიზნობრივ ჯგუფად განისაზღვრა ჩაფიძის გადაუდებელი კარდიოლოგიის ცენტრის პერსონალი, რომლებიც ჩართული არიან კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემაში. შეირჩევა ცენტრის თანამშრომლები. კვლევაში გამოყენებული იქნება პირისპირ ინტერვიუების მეთოდი. ინტერვიუ ჩატარდება წინასწარ შემუშავებული სტრუქტურირებული კითხვარების მეშვეობით. კვლევის ინსტრუმენტს წარმოადგენდა კითხვარი, რომელიც შემუშავდა საერთაშორისო პრაქტიკაში გამოყენებული ანალოგიური კვლევების გამოყენებით.

კვლევის შედეგები

საქართველოში კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა პირველად დაინერგა 2015 წელს, ჩაფიძის გადაუდებელი კარდიოლოგიის ცენტრში. ანგარიშგება ნებაყოფლობითი და ანონიმურია. ექიმები, ექთნები, ადმინისტრაციული და ტექნიკური პერსონალი ანონიმურად ახდენენ შემთხვევების შესახებ შეტყობინებას ელექტრონული ანგარიშების სისტემის მეშვეობით. საავადმყოფოს ჰყავს რისკის მენეჯერი, რომელიც კლინიცისტია. რისკის მენეჯერი საავადმყოფოს პერსონალთან ერთად ხარისხის კომიტეტის შეხვედრაზე განიხილავს ინფორმაციას დარეგისტრირებული შემთხვევის, ახდენს მათ შეფასებას და გთავაზობს მისი გადაწყვეტის შესახებ წინადადებებს. შემთხვევის შესწავლის შედეგები ქვეყნდება ელექტრონული ანგარიშების სისტემაში, რათა ყველა პერსონალს ჰქონდეს შეცდომების გაცნობის შესაძლებლობა.

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის დანერგვის შემდეგ, 2015-2019 წლების პერიოდში საერთო ჯამში რეგისტრირებული იქნა 548 შემთხვევა (2015: n = 43; 2016: n = 87; 2017: n = 113; 2018: n = 134; 2019: n = 171). კრიტიკული შემთხვევები ძირითადად დაფიქსირდა ქირურგულ (n = 160, 29%), არაქირურგიული (n = 134, 24%), ანესთეზიოლოგიისა (n = 73, 13%) და ადმინისტრაციულ დეპარტამენტებში (n = 77, 14%) (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1: კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის შემთხვევები პროფესიული დისციპლინების მიხედვით (n / %)

წელი	შემთხვევების რაოდენობა	ანესთეზიოლოგია	ქირურგია	არაქირურგიული დისციპლინები	ინტერდისციპლინარული	ადმინისტრაციას	სხვა
2015	43 (8%)	5 (12%)	12 (28%)	10 (23%)	2 (5%)	9 (21%)	5(12%)
2016	87 (16%)	11 (13%)	25 (29%)	22 (25%)	4 (5%)	10 (11%)	15(17%)
2017	113 (21%)	12 (11%)	30 (27%)	25 (22%)	8 (7%)	11 (10%)	27(24%)
2018	134 (24%)	19 (14%)	40 (30%)	33 (25%)	12 (9%)	22 (16%)	8(6%)
2019	171 (31%)	26 (15%)	53 (31%)	44 (26%)	19 (11%)	25 (15%)	4 (2%)
ჯამი	548 (100)	73 (13%)	160 (29%)	134 (24%)	45 (8%)	77 (14%)	59(11%)

მიღებული მონაცემების მიხედვით, კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემაში ყველაზე მეტი შემთხვევა დარეგისტრირდა ექთნების (n=242, 44%), შემდეგ ექიმების (n=152, 28%) სამედიცინო ტექნიკური მუშაკების (n=89, 16%) და სხვა პერსონალის მიერ (იხ. ცხრილი 2). ყველაზე ხშირად კრიტიკული შემთხვევები გამოვლინდა პერსონალური ყურადღების ნაკლებობის გამო (n=223, 41%), შემდეგ რუტინული შემოწმებების დროს (n=89, 16%) და შემთხვევით (n=77, 14%).

ცხრილი 2: კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემის შემთხვევები პერსონალის და წარმოშობის მიზეზის მიხედვით (n / %)

წელი	ექიმი	ექთანი	სამედი- ცინო ტექნი- კოსი	სხვა	რუტი- ნული შემოწმე- ბა	პერსონა- ლური ყურადღე- ბა	შემთხვე- ვითი	სხვა
2015	13(30%)	21 (49%)	5 (12%)	4 (9%)	7 (16%)	19 (44%)	4 (9%)	13 (30%)
2016	23 (26%)	41 (47%)	12 (14%)	11 (13%)	14 (16%)	39 (45%)	10 (11%)	24 (28%)
2017	26 (23%)	55 (49%)	18 (16%)	14 (12%)	17 (15%)	51 (45%)	16 (14%)	29 (26%)
2018	42 (31%)	56 (42%)	23 (17%)	13 (10%)	22 (16%)	53 (40%)	19 (14%)	40 (30%)
2019	48 (28%)	69 (40%)	31 (18%)	23 (13%)	29 (17%)	61 (36%)	28 (16%)	53 (31%)
ჯამი	152(28%)	242(44%)	89 (16%)	65 (12%)	89 (16%)	223(41%)	77 (14%)	159(29%)

კრიტიკული შემთხვევების ყველაზე მეტი რაოდენობა დაკავშირებულია ინდივიდუალურ შეცდომებთან (48%), შემდეგ მოსდევს ორგანიზაციის, გუნდური ფაქტორის, კომუნიკაციისა და არასრულყოფილ დოკუმენტაციასთან (32%), სამედიცინო მოწყობილობებთან (16%) და პაციენტთან დაკავშირებული შეცდომები (4%) (იხ. ცხრილი 3). კვლევამ აჩვენა, რომ კრიტიკული შემთხვევების გამოძვევი ინდივიდუალური მიზეზებიდან, ყველაზე ხშირად აღინიშნება გაიდლაინების და სტანდარტების უგულვებელყოფა (13%), ყურადღების ნაკლებობა (13%), ცოდნის ნაკლებობა (12%), შეცდომები დაგეგმვის პროცესში (9%). ორგანიზაციასთან, გუნდურ ფაქტორთან, კომუნიკაციასთან, არასრულყოფილ დოკუმენტაციასთან დაკავშირებული კრიტიკული შემთხვევები ძირითადად გამოწვეულია პროფესიულ ჯგუფებს შორის არადამაკმაყოფილებელ კომუნიკაციასთან (10%), პროფესიული ჯგუფის შიგნით არადამაკმაყოფილებელ კომუნიკაციასთან (8%), არასრულყოფილ დოკუმენტაციასთან (7%) და არადამაკმაყოფილებელ კოორდინაციასთან (7%). სამედიცინო მოწყობილობებთან დაკავშირებული მიზეზებიდან აღსანიშნავია: სამედიცინო მოწყობილობებთან მუშაობა (7%), არასაკმარისი ბაზისური განათლება (3%), დეფექტური სამედიცინო მოწყობილობა (3%), არასრული გამართულობა (3%). პაციენტებთან დაკავშირებული მიზეზებიდან გამოიყოფა: მძიმე ავადმყოფები (1%), კომუნიკაციის პრობლემები (1%), ავადმყოფობის გამწვავება (1%), პაციენტების ფიზიკური, ვერბალური ან აგრესიული თავდასხმები (იხ. ცხრილი 3).

ცხრილი 3: კრიტიკული შემთხვევები წარმოშობის მიზეზის მიხედვით (n / %)

წელი / წარმოშობის მიზეზი	2015	2016	2017	2018	2019	ჯამი
პირად პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებული;	19 (44%)	40 (46%)	50 (44%)	65 (49%)	88 (51%)	262 (48%)
ცოდნის ნაკლებობა;	6 (14%)	9 (10%)	13 (12%)	16 (12%)	22 (13%)	66 (12%)
შეცდომები;	5 (12%)	7 (8%)	10 (9%)	13 (10%)	17 (10%)	52 (9%)
დაგეგმვის პროცესში გაიდლაინების და სტანდარტების უგულებელყოფა;	4 (9%)	11 (13%)	13 (12%)	19 (14%)	25 (15%)	72 (13%)
ყურადღების ნაკლებობა;	4 (9%)	13 (15%)	14 (12%)	17 (13%)	24 (14%)	72 (13%)
ორგანიზაცია, გუნდის ფაქტორი, კომუნიკაცია, არასრულყოფილი დოკუმენტაცია	15 (35%)	28 (32%)	35 (31%)	46 (34%)	52 (30%)	176 (32%)
არადამაკმაყოფილებელი კომუნიკაცია პროფესიულ ჯგუფის შიგნით;	5 (12%)	8 (9%)	8 (7%)	11 (8%)	12 (7%)	44 (8%)
არადამაკმაყოფილებელი კომუნიკაცია პროფესიულ ჯგუფებს შორის;	4 (9%)	9 (10%)	11 (10%)	14 (10%)	16 (9%)	54 (10%)
არასრულყოფილი დოკუმენტაცია;	3 (7%)	6 (7%)	7 (6%)	12 (9%)	13 (8%)	41 (7%)
არადამაკმაყოფილებელი კოორდინაცია;	3 (7%)	5 (6%)	9 (8%)	9 (7%)	11 (6%)	37 (7%)
სამედიცინო მოწყობილობებთან დაკავშირებული მიზეზები;	9 (21%)	16 (18%)	21 (19%)	18 (13%)	24 (14%)	88 (16%)
სამედიცინო მოწყობილობებთან მუშაობა;	4 (9%)	7 (8%)	9 (8%)	9 (7%)	11 (6%)	40 (7%)
არასაკმარისი ბაზისური განათლება;	1 (2%)	2 (2%)	5 (4%)	4 (4%)	5 (3%)	17 (3%)
დეფექტური სამედიცინო მოწყობილობა;	2 (5%)	4 (5%)	4 (4%)	3 (2%)	4 (2%)	17 (3%)
დეფექტური სამედიცინო მოწყობილობა არასრული გამართულობა	2 (5%)	3 (3%)	3 (3%)	2 (1%)	4 (2%)	14 (3%)
პაციენტთან დაკავშირებული მიზეზები;	0	3 (3%)	7 (6%)	5 (4%)	7 (4%)	22 (4%)
მძიმე ავადმყოფები;	-	1 (1%)	2 (2%)	2 (1%)	2 (1%)	7 (1%)
კომუნიკაციის პრობლემები;	-	1 (1%)	3 (3%)	2 (1%)	2 (1%)	8 (1%)
ავადმყოფობის გააწვავება;	-	1 (1%)	2 (2%)	1 (1%)	2 (1%)	6 (1%)
პაციენტების ფიზიკური, ვერბალური ან აგრესიულიობა თავდასხმები;	-	-	-	-	1 (1%)	1 (0%)
ჯამი	43 (100%)	87 (100%)	113 (100%)	134 (100%)	171 (100%)	548 (100%)

გამოკითხვის შედეგებმა აჩვენა, რომ კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგება ძირითადად ანონიმურია (62%), თუმცა კრიტიკული შემთხვევების გარკვეული ნაწილის ანგარიშგება ასევე შესაძლებელია მეტნაკლებად არაანონიმურად (9%).

საავადმყოფოს პერსონალი ხშირად ითვალისწინებს კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის რეკომენდაციებს (67%), ხოლო 54%-ის აზრით, მათი ქმედებების ეფექტურობა კონტროლდება ყოველთვის. განხორციელებული ღონისძიებების ეფექტურობის შემოწმება ძირითადად ხორციელდება დისკუსიებით (60.8%) და ადგილზე შემოწმებით (29.8%). კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემაში შეტანილი ანგარიშგებები უმეტესად მუშავდება ყოველკვირეულად (47.5%) და ყოველდღიურად (39.2%). კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემაში დარეგისტრირებული მოვლენების ან განხორციელებული ღონისძიებების შესახებ თანამშრომელთა ინფორმირება უმთავრესად ხორციელდება ყველასთვის ხელმისაწვდომი პორტალით - ინტრანეტით (72.9%) (ცხრილი 4).

ცხრილი 4: კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის შესახებ გამოკითხვის შედეგები

	n (%)
როგორ ხდება კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგება თქვენს CIRS სისტემაში? <ul style="list-style-type: none"> • ანონიმურად • უმთავრესად ანონიმურად • მეტნაკლებად არაანონიმურად 	112 (62%) 53 (29%) 16 (9%)
რამდენად ხშირად განსაზღვრავთ ქმედებებს, რომლებიც ეფუძნება კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემას? <ul style="list-style-type: none"> • ყოველთვის • ზოგჯერ • ხშირად • არასოდეს • მიჭირს პასუხის გაცემა 	121 (67%) 31 (17%) 13 (6%) 0 (0) 16 (8.8%)
რამდენად ხშირად კონტროლდება ქმედებების ეფექტურობა? <ul style="list-style-type: none"> • ყოველთვის • ზოგჯერ • ხშირად • არასოდეს • მიჭირს პასუხის გაცემა 	98 (54.1%) 31 (17.1%) 27 (14.9) 1 (0.6%) 25 (13.8%)
როგორ ახდენთ განხორციელებული ღონისძიებების ეფექტურობის შემოწმებას? <ul style="list-style-type: none"> • დისკუსიები • ადგილზე შემოწმება • მიჭირს პასუხის გაცემა 	110 (60.8%) 54 (29.8%) 17 (9.4%)
რა სიხშირით მუშავდება CIRS სისტემაში შეტანილი ანგარიშგებები? <ul style="list-style-type: none"> • ყოველკვირეულად • ყოველდღიურად • ყოველთვიურად • მიჭირს პასუხის გაცემა 	86 (47.5%) 71 (39.2%) 7 (3.9%) 17 (9.4%)

როგორ ხდება თანამშრომლების ინფორმირება CIRS სისტემაში დარეგისტრირებული მოვლენების ან განხორციელებული ღონისძიებების შესახებ?	
<ul style="list-style-type: none"> • ყველა თანამშრომლისთვის ხელმისაწვდომი პორტალით (ინტრანეტით) • ელექტრონული ფოსტით • შეხვედრები / კონფერენციები • მიჭირს პასუხის გაცემა 	<p>132 (72.9%)</p> <p>30 (16.6%)</p> <p>8 (4.4%)</p> <p>11 (6.1%)</p>

დისკუსია

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემა საქართველოში მხოლოდ ერთ საავადმყოფოშია დანერგილი. 2013 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით ჩაფიძის გადაუდებელი კარდიოლოგიის ცენტრში ჯანმრთელობის დაცვის პროფესიონალების მიერ ნებაყოფლობით დაფიქსირდა 548 კრიტიკული შემთხვევა. მოცემულ პერიოდში კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემაში დაფიქსირებული შემთხვევების რაოდენობა გაიზარდა 43-დან 548-მდე, ანუ 13-ჯერ. კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემაში დარეგისტრირებული შემთხვევების ყოველწლიურ ზრდას ხელი შეუწყო ჩატარებულმა ტრენინგებმა.

დაფიქსირებული კრიტიკული შემთხვევების ყოველწლიური ზრდა საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ რეალურად მათი რაოდენობა უფრო მეტია, შესაბამისად, კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემაში გამოვლენილი შემთხვევები კრიტიკული შემთხვევების ფაქტიური რაოდენობის მხოლოდ მცირე ნაწილია. ამასთან, იმის გამო, რომ საქართველოში კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგების სისტემა მოქმედებს მხოლოდ ჩაფიძის გადაუდებელი კარდიოლოგიის ცენტრში, შეუძლებელია მისი შედარება როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე ევროპის ქვეყნების სამედიცინო ორგანიზაციებთან.

კვლევა აჩვენებს, რომ კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშგებას ყველაზე ხშირად ახდენენ ექთნები (44%), თუმცა, ექიმთა ჩართულობა წლიდან წლამდე სტაბილურად იზრდება (28%).

კვლევამ აჩვენა, რომ კრიტიკული შემთხვევების წარმოშობა უმთავრესად დაკავშირებულია პერსონალის პირად პასუხისმგებლობასთან, კერძოდ ყურადღების ნაკლებობასთან და არსებული გაიდლაინების და სტანდარტების უგულებელყოფასთან, არასაკმარის კომპეტენციებთან. იგივე შედეგები იქნა მიღებული სხვა კვლევებითაც (Hoffmann და სხვ. 2019). უყურადღებობის და სტანდარტების უგულებელყოფის მაგალითებია: ქირურგიული უსაფრთხოების შიდა და საერთაშორისო გაიდლაინები/პროტოკოლები არასწორი გამოყენება, დარღვევები ჰიგიენის წესების დაცვაში. გაიდლაინების შეუსრულებლობა შეიძლება დაკავშირებული იყოს მისი პრინციპების შესახებ პერსონალის არასათანადო, არასრულყოფილ ტრენინგებთან. ყურადღების ნაკლებობა შეიძლება იყოს სტრესის, რუტინული პროცედურების არცოდნის ნიშანი.

კრიტიკული შემთხვევების წარმოშობაში ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა არადამაკმაყოფილებელი სიტყვიერი, წერილობითი ან სხვა სახის კომუნიკაცია ჯანდაცვის პროფესიულ ჯგუფებს შორის (10%). იგივე შედეგები იქნა მიღებული სხვა კვლევებითაც (Hohenstein და სხვ. 2016). თუმცა, სხვა კვლევების მიხედ-

ვით, კრიტიკული შემთხვევების წარმოშობა ძირითადად დაკავშირებულია სამედიცინო მოწყობილობებთან და კლინიკურ პრაქტიკასთან (Welters და სხვ. 2011).

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა შეიძლება განვიხილოთ როგორც უსაფრთხოების ამალების პოზიტიური ინსტრუმენტი, რომელსაც შეუძლია შეცვალოს პერსონალის დამოკიდებულება რისკებზე, გაზარდოს მათი სიფრთხილე და ყურადღება, ინფორმირებულობა საუკეთესო პრაქტიკის შესახებ. კვლევამ აჩვენა, რომ საავადმყოფოს პერსონალი ითვალისწინებს კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის რეკომენდაციებს, ხოლო განხორციელებული ღონისძიებების ეფექტურობის შემოწმება ძირითადად ხორციელდება დისკუსიებით და ადგილზე შემოწმებით.

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშებებს შეუძლიათ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულონ კრიტიკული შემთხვევების შესამცირებლად აუცილებელი ინფორმაციის მიწოდებაში. ამისათვის ყველა თანამშრომლისათვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის ანგარიშები ინტრანეტის პორტალის ან ელექტრონული ფოსტის მეშვეობით. კვლევამ აჩვენა, რომ კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემაში დარეგისტრირებული შემთხვევების ან განხორციელებული ღონისძიებების შესახებ თანამშრომელთა ინფორმირება უმთავრესად ხორციელდება ყველასთვის ხელმისაწვდომი პორტალით - ინტერნეტით. ამასთან, საჭიროა კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშებების სტატისტიკის პერიოდული შეგროვება, რომ საავადმყოფოს მენეჯერებს მიეწოდოს შესაბამისი ინფორმაცია. კვლევამ აჩვენა, რომ კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემაში შეტანილი ანგარიშებები უმეტესად მუშავდება ყოველკვირეულად და ყოველდღიურად.

დასკვნა

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის ანალიზი მნიშვნელოვანია სამედიცინო შეცდომების შესამცირებლად ცნობიერების ასამაღლებლად. კვლევამ აჩვენა, რომ კრიტიკული შემთხვევებიდან მეტი წილი მოდის გაიდლაინების და სტანდარტების უგულებელყოფაზე. აქედან გამომდინარე, დიდი ყურადღება უნდა დაეთმოს ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა ხელების ჰიგიენა, ქირურგიული უსაფრთხოების სტანდარტების სათანადო გამოყენება. კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის შემდგომი განვითარებისათვის საჭიროა სამედიცინო პერსონალის უწყვეტი ტრენინგები.

კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემა შეიძლება ჩაითვალოს, როგორც კლინიკური რისკის მართვის ეფექტური ინსტრუმენტი, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას კრიტიკული შემთხვევების პოტენციური წყაროების გამოსავლენად და ხელს უწყობს სამედიცინო ორგანიზაციაში პაციენტის უსაფრთხოების უზრუნველყოფას. კრიტიკული შემთხვევების კატეგორიზაცია საფრთხეების და წინასწარ დადგენილი მიზეზების მიხედვით ხელს უწყობს სამედიცინო ორგანიზაციის მოქმედების სფეროების გამოვლენას და შესაბამისად მის განვითარებას.

ამგვარად, სასურველია კრიტიკული შემთხვევების ანგარიშების სისტემის ფართოდ დანერგვა საქართველოს სამედიცინო ორგანიზაციებში.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ჯანმრთელობის დაცვა, სტატისტიკური ცნობარი, საქართველო 2018. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობის და სოციალური დაცვის სამინისტრო, დაავადებათა კონტროლის და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნული ცენტრი. თბილისი. 2019.
- Valentin A, Capuzzo M, Guidet B, Moreno R, Metnitz B, Bauer P, et al. Errors in administration of parenteral drugs in intensive care units: multinational prospective study. *BMJ*. 2009;338(mar12 1):b814 Available from: <https://www.bmj.com/content/bmj/338/bmj.b814.full.pdf>.
- Petschnig W, Haslinger-Baumann E. Critical Incident Reporting System (CIRS): a fundamental component of risk management in health care systems to enhance patient safety. *Saf Heal*. 2017;3(1):9 Available from: <http://safetyinhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40886-017-0060-y>.
- Mitchell I, Schuster A, Smith K, Pronovost P, Wu A. Patient safety incident reporting: a qualitative study of thoughts and perceptions of experts 15 years after “To Err is Human”. *BMJ Qual Saf*. 2016;25(2):92–9 Available from: <https://qualitysafety.bmj.com/content/25/2/92.long>.
- Frey B, Kehrer B, Losa M, Braun H, Berweger L, Micallef J, et al. Comprehensive critical incident monitoring in a neonatal-pediatric intensive care unit: experience with the system approach. *Intensive Care Med*. 2000;26(1):69–74 Available from: <http://link.springer.com/10.1007/s001340050014>.
- Macrae C. The problem with incident reporting. *BMJ Qual Saf*. 2016;25(2):71–5 Available from: <https://qualitysafety.bmj.com/content/qhc/25/2/71.full.pdf>.
- Gnoni MG, Saleh JH. Near-miss management systems and observability-in-depth: handling safety incidents and accident precursors in light of safety principles. *Saf Sci*. 2017;91:154–67 Available from: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0925753516301734>.
- Sendlhofer G, Eder H, Leitgeb K, Gorges R, Jakse H, Raiger M, et al. Survey to identify depth of penetration of critical incident reporting systems in Austrian healthcare facilities. *Inq J Heal Care Organ Provision Financ*. 2018;55:004695801774491 Available from: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0046958017744919>.
- Howell A-M, Burns EM, Hull L, Mayer E, Sevdalis N, Darzi A. International recommendations for national patient safety incident reporting systems: an expert Delphi consensus-building process. *BMJ Qual Saf*. 2017;26(2):150–63. Available from: <https://qualitysafety.bmj.com/content/26/2/150.long>.
- Archer G, Colhoun A. Incident reporting behaviours following the Francis report: A cross-sectional survey. *J Eval Clin Pract*. 2017; Available from: <http://doi.wiley.com/10.1111/jep.12849>.
- Bass BM. Two decades of research and development in transformational leadership. *Eur J Work Organ Psychol*. 1999;8(1):9–32 Available from: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/135943299398410>.
- Nembhard IM, Edmondson AC. Making it safe: the effects of leader inclusiveness and professional status on psychological safety and improvement efforts in health care teams. *J Organ Behav*. 2006;27(7):941–66 Available from: <http://doi.wiley.com/10.1002/job.413>.
- Reis CT, Paiva SG, Sousa P. The patient safety culture: a systematic review by characteristics of hospital survey on patient safety culture dimensions. *Int J Qual Health Care*. 2018;30(9):660–77 Available from: <https://academic.oup.com/intqhc/article-abstract/30/9/660/4998840?redirectedFrom=fulltext>.

- Hillen H, Pfaff H, Hammer A. The association between transformational leadership in German hospitals and the frequency of events reported as perceived by medical directors. *J Risk Res.* 2017;20(4):499–515 Available from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13669877.2015.1074935>.
- Premeaux SF, Bedeian AG. Breaking the silence: the moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace*. *J Manag Stud.* 2003;40(6):1537–62 Available from: <http://doi.wiley.com/10.1111/1467-6486.00390>.
- NHS. Learning from patient safety incidents; 2014. Available from: <https://improvement.nhs.uk/resources/learning-from-patient-safety-incidents/>.
- Sendlhofer G, Leitgeb K, Kober B, Brunner G, Kamolz L-P. The evolution of the Critical Incident Reporting System in an Austrian university hospital. *Z Evid Fortbild Qual Gesundheitswes.* 2016;114:48–57 Available from: [https://zefq-journal.com/article/S1865-9217\(16\)30121-0/fulltext](https://zefq-journal.com/article/S1865-9217(16)30121-0/fulltext).
- Sendlhofer G, Eder H, Leitgeb K, Gorges R, Jakse H, Raiger M, et al. Survey to identify depth of penetration of critical incident reporting systems in Austrian healthcare facilities. *Inq J Heal Care Organ Provision Financ.* 2018;55:1-8.
- Hoffmann M, Sendlhofer G, Pregartner G, Gombotz V, Tax C, Zierler R, et al. Interventions to increase hand hygiene compliance in a tertiary university hospital over a period of 5 years: An iterative process of information, training and feedback. *J Clin Nurs.* 2019;28(5–6):912–9. <http://doi.wiley.com/10.1111/jocn.14703>.
- Hohenstein C, Fleischmann T, Rupp P, Hempel D, Wilk S, Winning J. German critical incident reporting system database of prehospital emergency medicine: Analysis of reported communication and medication errors between 2005-2015. *World J Emerg Med.* 2016;7(2):90–6. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4905875/pdf/WJEM-7-90.pdf>
- Welters ID, Gibson J, Mogk M, Wenstone R. Major sources of critical incidents in intensive care. *Crit Care.* 2011;15 <http://ccforum.com/content/15/5/R23>.

Tengiz Verulava

Doctor of Medicine, Professor

School of Medicine and Healthcare Management, Caucasus University

**SCHOOL OF MEDICINE AND HEALTHCARE MANAGEMENT, CAUCASUS UNIVERSITY
CHALLENGES OF INTRODUCING CRITICAL INCIDENT REPORTING SYSTEM IN
GEORGIA**

DOI: [10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.TENGIZ.VERULAVA](https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2023.XIX.01.TENGIZ.VERULAVA)

Expanded Summary

Critical Incident Reporting System (CIRS) have become most common patient safety tools in healthcare. The purpose of this study was to present the development of CIRS in Georgia. A quantitative approach using a cross sectional survey was adopted. The most common critical incidents were due to lack of personal attention and related to individual errors. The most of the critical incidents arise from non-adherence to guidelines and standards. CIRS can be seen as an effective clinical risk management tool that can be used to identify potential sources of critical incidents and help ensure patient safety at a healthcare organization.

Key words: Medical errors Quality assurance Health care Risk management Patient safety

Patient safety is a specific indicator of the quality of medical care (Hajimohammadi, et al., 2018; Verulava, 2018). Safety is about protecting the patient from the risk of complications, injury, and adverse outcomes. To improve patient safety, many countries have introduced a Critical Incident Reporting System (CIRS) that makes it easier to identify potential harm to a patient (Mitchell et al., 2016). CIRS includes the development of a reporting system in health-care organizations will focus on error detection, reporting, and training based on these errors, which will not be based on sanctions and punitive actions.

The aim of the study is to determine how effectively CIRS is used and how often critical incidents are detected in a hospital, as well as how well healthcare professionals recognize it as a risk management tool.

Methodology: The study was conducted at the Chapidze Emergency Cardiology Center. For the evaluation of the deployment of the CIRS all available computerized data base and the medical records of critical incident cases reported to Center were studied for the 2015-2019 period. The research design was a descriptive, cross-sectional survey. This was a quantitative approach. Purposive sampling was used to recruit the personnel (managers and clinicians) involved in the CIRS. In total, 196 employees of the center were contacted by e-mail, 181 of which completed and returned a survey (92% response rate). They included doctors (n=52, 29%), nurses (n=95, 52%) and managers (n=34, 19%). Responders were interviewed using a semi-structured questionnaire.

Results: The CIRS is introduced in only one hospital in Georgia. From 2013 to 2019, at the Chapidze Emergency Cardiology Center, the number of incidents recorded in the CIRS increased from 43 to 548, or 13 times. The trainings carried out for the personnel contributed to the annual increase in the number of incidents reported in the CIRS.

The annual increase in the number of reported critical incidents suggests that there are actually more cases, so the number of cases identified in the CIRS is only a small fraction of the actual number of critical incidents. However, due to the fact that the CIRS in Georgia operates only at the Chapidze Emergency Cardiology Center, it is impossible to compare it with medical organizations neither within the country nor in European countries.

The study shows that critical incidents are most often reported by nurses, but doctor participation is growing steadily from year to year. We suggest that continuous training on using CIRS needs a certain period to attract all personnel.

The study shows that the occurrence of critical incidents is mainly associated with the personal responsibility of the staff, namely, with a lack of attention and disregard for existing guidelines and standards, lack of competence. The same results have been obtained in other studies (Hoffmann et al., 2019). Examples of negligence and disregard for standards include the missing or wrong usage of the surgical safety checklist, national and international surgical safety guidelines/protocols, violations of hygiene norms. Failure to comply with guidelines may be due to inadequate, incomplete training of personnel in its principles. In this regard, it is necessary to raise the level of awareness of employees. Inattention can be a sign of stress, lack of knowledge of routine procedures.

Unsatisfactory oral, written, or other form of communication between groups of health care workers also played an important role in the occurrence of critical incidents. The same results have been obtained in other studies (Hohenstein et al., 2016). However, according to other studies, the occurrence of critical incidents is mainly related to medical devices, clinical practice and pharmaceuticals (Welters et al., 2011).

CIRS can be seen as a positive safety enhancement tool that can change the attitude of personnel to risks, increase their vigilance and attention, and awareness of best practices. The study showed that hospital staff adheres to the recommendations of the CIRS, and the effectiveness of the measures carried out is mainly determined through discussion and on-site inspections.

The main obstacle to reporting critical incidents in the CIRS can be a fear of social pressure or punishment in cases where people who have reported the incidents can be identified (Hillen,

Pfaff & Hammer, 2017; Okuyama, Wagner & Bijnen, 2014). The concepts of confidence and trust permeated the data, with particular reference to the anonymous and confidential handling of reports (Waring, 2004). In this regard, important are those socio-cultural aspects of medical professionalism that emphasize the significance of collegiality (Premeaux, Bedeian, 2003).

There is yet no real improvement or routine use of CIRS in hospitals throughout the country. One reason could be an insufficient announcement and explanation of the safety reporting system. Another reason may be the fear in personal that any reported incident would cause a backlash disciplinary by the employer (Haller et al., 2011). Whether incident data are disclosable in potential prosecutions, may also play a role (Şalvız et al., 2016). Solution to this problem is to make reports anonymous so that individual clinicians cannot be identified. There is no legal provision to protect reporting people.

CIRS can play an important role in a learning organization by providing the information needed and serving as the basis of a standardized process taken to reduce the number of critical incidents. To do this, all employees must have access to CIRS accounts via intranet or email. The study showed that the employees are informed about the incidents or measures registered in the CIRS mostly through an intranet - a portal accessible for everyone. In addition, periodic collection of critical incidents statistics is required to provide relevant information to hospital managers. Research has shown that reports sent to the CIRS are mostly processed weekly and daily.

This study is very important as there has been no previously published data on CIRS in Georgia. This is the first useful mirror that shows the actual condition of the patient safety and reporting systems in hospitals. In our view, this will shed light on the future establishments of CIRS and improvements.

Conclusion

Systematic analysis of critical incidents is important to reduce medical errors and raise awareness. Research has shown that most of the critical incidents arise from non-adherence to guidelines and standards. Therefore, great attention should be paid to issues such as hand hygiene, the correct application of surgical safety standards. Continuous training of medical personnel is necessary for the further development of the CIRS.

CIRS can be seen as an effective clinical risk management tool that can be used to identify potential sources of critical incidents and help ensure patient safety at a healthcare organization. Categorization of critical incidents in accordance with threats and predetermined reasons helps to determine the directions of the medical organization's activities and, respectively, its development.

Thus, it is desirable to widely introduce the CIRS in medical organizations of Georgia. As the reporting system is set up, future studies will be required either for the promotion, assessment and supervision of CIRS.

ეკონომეტრიკა- ECONOMETRICS

სტატია ფინანსურად მხარდაჭერილია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ პროექტის №YS-21-3831

გიორგი მიქელაძე
ეკონომიკის დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველოს შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების ეკონომეტრიკულ-სტატისტიკური მოდელირების შესაძლებლობები მცირე ზომის ერთეულების მიხედვით: შერჩევითი და არაშერჩევითი გამოკვლევის მეთოდოლოგიური ანალიზი და მსგავსი ცვლადების იდენტიფიცირება

ანოტაცია. სტატიაში განხილულია საქართველოს შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების ინფორმაციის ძირითადი წყაროს „შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის“ და „საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერის“ გამოკვლევების მეთოდოლოგიის, საველე ინსტრუმენტარის, მეტამონაცემების დეტალური ანალიზი, რის საფუძველზეც განხორციელებულია 40-მდე მსგავსი ცვლადის იდენტიფიცირება.

სტატიაში დასაბუთებულია, რომ მსგავსი ცვლადების უმეტესობა საჭიროებს შესაბამისი მოდიფიცირების (აგრეგირება, დისაგრეგირება, ხელახლა კოდიფიცირება, ახალი ცვლადის შექმნა და სხვა) განხორციელებას, რათა შემდეგ შესაძლებელი გახდეს მათი შემდგომი გამოყენება: 1) ემპირიულ ანალიზში – დროითი მწკრივების ანალიზისა და მცირე ტერიტორიული ერთეულების შეფასებების ემპირიული მოდელების ფორმირებისთვის, 2) მონაცემთა ბაზების ბმის შესაძლებლობისთვის და 3) სხვა სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებისთვის (მონაცემთა კორექტირება, მოსწორება, იმპუტაცია და სხვა).

საკვანძო სიტყვები: საქართველოს შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევა, საქართველოს საყოველთაო აღწერა, მცირე ზომის შეფასების მეთოდები, სტატისტიკური გამოკვლევების მეთოდოლოგია, მეტამონაცემები და საველე ინსტრუმენტარი.

JEL Codes: P 20, P 31, P 40, P 52

შესავალი

1970 წლიდან ჩამოყალიბდა მცირე ზომის ტერიტორიული ერთეულების SAE მოდელები, რომელთა ფუძემდებლად FAY და Herriot მოიაზრება. შინამეურნეობების სტატისტიკური გამოკვლევები, როგორც წესი რეპრეზენტატულია მაღალი აგრეგირების დონეზე. აღნიშნული მეთოდის მეშვეობით, სტატისტიკური გამოკვლევის მცირე და დიდი ზომის მონაცემებით მიიღება შეფასებები აგრეგირების

მცირე ჭრილში. მცირე ზომის ერთეულების შეფასების მოდელები (SAE) პირობითად იყოფა ორ ჯგუფად: 1) ტერიტორიული ერთეულის და 2) დაკვირვების ერთეულის მოდელებად. აღნიშნული მოდელები ძირითადად განსხვავდება სტატისტიკური მონაცემების ხელმისაწვდომობით [1, მიქელაძე გ.].

წარმოშობის მიზანს წარმოადგენს საქართველოს მაგალითზე შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების შეფასებების მიღება მცირე ტერიტორიულ ჭრილში (მუნიციპალიტეტები/თბილისის რაიონები) ემპირიული მოდელების რეალიზაციის მეთოდების გამოყენებით, რაც გულისხმობს შერჩევითი (შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების) და არაშერჩევითი (საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერის გამოკვლევების მეთოდოლოგის, სავლე ინსტრუმენტარის) მეტამონაცემების დეტალური ანალიზის საფუძველზე მსგავსი ცვლადების იდენტიფიცირებას.

შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის ინსტრუმენტარი

საქართველოში შინამეურნეობების შემოსავლების, ხარჯებისა და ცხოვრების დონის სხვა სტატისტიკური მაჩვენებლების წყაროს „შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევა“ (2017 წლამდე „შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევა“) წარმოადგენს. აღნიშნული გამოკვლევა შერჩევითია, მონაცემები გროვდება ყოველთვიურად, აგრეგირებული მონაცემები ვრცელდება წლიურად და მაჩვენებლები არის რეპრეზენტატიული საქართველოს კერძო შინამეურნეობებზე ქვეყნისა და ადმინისტრაციული რეგიონის დონეზე. გამოკვლევა ხორციელდება შვიდი კითხვარის გამოყენებით [12, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, მეთოდოლოგია]:

- ❖ შინდა 01 - საწყისი ინტერვიუ;
- ❖ შინდა 02 - საკონტროლო ბარათი;
- ❖ შინდა 03 - ხარჯების დღიური;
- ❖ შინდა 04 - ხარჯების კვარტალური კითხვარი;
- ❖ შინდა 05 - ტრანსფერტები ქონებიდან და შემოსავლები, დანაზოგები;
- ❖ შინდა 05-1 - დასაქმებისა და შემოსავლების კითხვარი;
- ❖ შინდა 07 - უარის ფურცელი.

შინდა 01 - საწყისი ინტერვიუ. კითხვარი წარმოადგენს წლიურს, მისი მეშვეობით შინამეურნეობის გამოკითხვა ხორციელდება მხოლოდ პირველი ინტერვიუს დროს და მის შესახებ მიღებული ინფორმაცია გროვდება შემდეგ საკითხებზე: 1) საცხოვრებელი პირობები: ფლობა, დაქირავება და ა.შ; 2) საცხოვრისის ძირითადი მასალა: საცხოვრისის გარე კედლები, მისი იატაკი და სახურავი; 3) შინამეურნეობის მიერ დაკავებული საცხოვრებლის ფართობი: საერთო და საცხოვრებელი; 4) საცხოვრებლის ოთახების რაოდენობა: საერთო და საძინებელი; 5) შინამეურნეობის უზრუნველყოფა: სამზარეულო, მარანი ან სარდაფი, სააბაზანო, ავტოფრეზი; 6) საცხოვრისის სასმელი და სანიტარიულ-ჰიგიენური წყალმომარაგების ძირითადი წყარო: ტიპის იდენტიფიცირების გარეშე (გაუმჯობესებული, გასაუმჯობესებელი); 7) ტუალეტის ტიპი: ტიპის იდენტიფიცირების გარეშე (გაუმჯობესებული, გასაუმჯობესებელი); 8) შინამეურნეობა უზრუნველყოფილია შემდეგი ნივთებით და მომსახურებით: ცხელი წყლის ცენტრალური სისტემა, ელექტროობა, გაზმომარაგების ცენტრალური სისტემა, თხევადი აირით გაზმომარაგება (ბალონი), გათბობის ინდი-

ვიდუალური სისტემა, სტაციონარული ტელეფონი, ინტერნეტი (არ მოიცავს მობილურ ინტერნეტს); 9) საკუთრებაში არსებული ხანგრძლივი მოხმარების საგნები: მაცივარი, სარეცხი მანქანა, ტელევიზორი, პერსონალური კომპიუტერი, ავტომობილი, გაზქურა/ელექტროქურა, მობილური ტელეფონი, გამათბობელი და ა.შ.; 10) ძირითადი საცხოვრებლის გარდა სხვა საცხოვრებლის, აგარაკის ან მიწის ფართობის ფლობა, რომელსაც არ იყენებენ სამეურნეო დანიშნულებით; 11) ფართობი, რომელიც უკავია ჩამოთვლილ კულტურებს მიწაზე, რომელსაც შინამეურნეობა უვლის: ვენახი, ხეხილი, ჩაი, ციტრუსები, ხორბალი, სიმინდი, ბოსტნეულ-ბაღჩეული, კარტოფილი, პირუტყვის საკვები, სათიბ-სამოვარი, მზესუმზირა, თამბაქო, ლობიო, სოიო, თხილი და სხვა; 12) მიწის ნაკვეთები, რომელსაც შინამეურნეობა უვლის: ფართობი, საკუთრების ფორმა და მანძილი საცხოვრებლიდან; 13) შინაური ცხოველებისა და ფრინველების რაოდენობა შინამეურნეობაში; 14) სიღარიბის სუბიექტური შეფასებები.

შინდა 02 - საკონტროლო ბარათი. კითხვარი წარმოადგენს წლიურ გამოკითხვას, მისი მეშვეობით შინამეურნეობის გამოკითხვა ხორციელდება მხოლოდ პირველი ინტერვიუს დროს. ინფორმაცია გროვდება შემდეგ საკითხებზე: 1) შინამეურნეობის წევრის სახელი და გვარი; 2) შინამეურნეობის წევრის მიმართება შინამეურნეობის უფროსთან; 3) შინამეურნეობის წევრის სქესი, დაბადების თარიღი, ასაკი, ეროვნება, ოჯახური მდგომარეობა; 3) შინამეურნეობის წევრის განათლების მიღწეული დონე: წერა-კითხვის უცოდინარი, არ აქვს განათლება, მაგრამ შეუძლია წერა-კითხვა, სკოლამდელი განათლება, ზოგადი განათლების დაწყებითი საფეხური, ზოგადი განათლების საბაზო საფეხური (არასრული საშუალო), სრული ზოგადი განათლება (სრული საშუალო), პროფესიული განათლება სრული ზოგადი განათლების ატესტატის გარეშე, პროფესიული განათლება საბაზო (არასრული საშუალო) განათლების ბაზაზე, სრული ზოგადი განათლების ატესტატით, პროფესიული განათლება სრული ზოგადი განათლების ბაზაზე (გარდა უმაღლესი პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამებისა), უმაღლესი პროფესიული განათლების ან მასთან გათანაბრებული უმაღლესი საგანმანათლებლო პროგრამის დიპლომი, ბაკალავრის ან მასთან გათანაბრებული უმაღლესი საგანმანათლებლო პროგრამის დიპლომი, მაგისტრის/რეზიდენტურის კურსდამთავრებული ან მასთან გათანაბრებული უმაღლესი საგანმანათლებლო პროგრამის დიპლომი, დოქტორი ან მასთან გათანაბრებული ხარისხი; 4) შინამეურნეობის წევრის სპეციალური სტატუსი: ინვალიდი, იძულებით ადგილნაცვალი პირი, ქრონიკული ავადმყოფი და ა.შ.; 5) დროებით წასული, დაზღვევის ტიპი; 6) შინამეურნეობის წევრის მიერ ბოლო 3 თვის განმავლობაში ინტერნეტით რაიმე მოწყობილობის (მ. შ. მობილური ტელეფონის) გამოყენებით ინტერნეტით სარგებლობა; 7) შინამეურნეობის წევრის მიერ ბოლო 3 თვის განმავლობაში კომპიუტერით (მ.შ. ლეპტოპით ან პლანშეტურ კომპიუტერით) სარგებლობა; 8) გასული 3 თვის განმავლობაში დადიოდა თუ არა შინამეურნეობის წევრი: რეპეტიტორთან, სპორტულ წრეზე/სექციაზე, სახელოვნებო წრეზე/სექციაზე, სხვა წრეზე/სექციაზე, კურსებზე პროფესიის/ ხელობის დასაუფლებლად, კვალიფიკაციის ასამაღლებელ კურსებზე.

შენიშვნა: ცვლილება შინამეურნეობის შემადგენლობასა და დემოგრაფიულ მონაცემებში კვარტალურად ფიქსირდება შინდა 05 კითხვარში.

შინდა 03 - ხარჯების დღიური. ხარჯების დღიური წარმოადგენს კვარტალურ კითხვარს და გამიზნულია ერთი კვირის განმავლობაში შინამეურნეობის წევ-

რების მიერ სასურსათო და არასასურსათო საქონელსა და მომსახურებაზე გაწეული ხარჯების შესახებ ჩანაწერების წარმოებისთვის. დღიურში უნდა ჩაიწეროს შინამეურნეობის ყველა ხარჯი მითითებულ შვიდდღიან პერიოდში. ხარჯების დღიურში ყოველი დღის შესახებ ინფორმაცია გროვდება სამი ცხრილის გამოყენებით:

- ❖ **ცხრილი 1.** მოიცავს ინფორმაციას მითითებულ დღეს სახლში მოტანილი (როგორც ნაყიდი, ასევე საკუთარ მეურნეობაში მოწეული), საჩუქრად ან ჰუმანიტარული დახმარებით მიღებული (როგორც პირადი მოხმარებისათვის, ისე გასაყიდი – საკუთარი ნაწარმის შემთხვევაში), პირუტყვის საკვებად (საკუთარი ნაწარმის შემთხვევაში) და გადასამუშავებლად საკვები პროდუქტების შესახებ, რაც ითვალისწინებს რაოდენობის, ზომის ერთეულის, პროდუქციის წარმომავლობის დანიშნულების, ლარში ხარჯისა და სხვა მახასიათებლების მითითებას.
- ❖ **ცხრილი 2.** მოიცავს ინფორმაციას შინამეურნეობის წევრის (წევრების) მიერ სახლის გარეთ (სასადილოში, კაფეში, ქუჩაში, სამსახურში და ა. შ.) კვებაზე გაწეული ხარჯების შესახებ, რაც ითვალისწინებს ადამიანების რაოდენობისა და ხარჯის მითითებას ლარში.
- ❖ **ცხრილი 3.** მოიცავს ინფორმაციას არასასურსათო საქონელსა და მომსახურების შესახებ, ითვალისწინებს რაოდენობის, ზომის ერთეულის, დანიშნულების, ლარში ხარჯისა და სხვა მახასიათებლების მითითებას.

შინდა 04 - ხარჯების კვარტალური კითხვარი. არის შინამეურნეობის კვარტალური ხარჯების კითხვარი, რომლის საანგარიშო პერიოდი გასული სამი თვით განისაზღვრება. კითხვარი მოიცავს შემდეგ საკითხებს:

ხარჯები:

- ❖ ხარჯები სახლ-კარის მოვლაზე: რემონტი, ენერჯია, კომუნალური გადასახადები;
- ❖ ხარჯები ავეჯსა და საოჯახო მოწყობილობაზე;
- ❖ ხარჯები ტანსაცმელზე, ფეხსაცმელსა და ქსოვილებზე;
- ❖ სამომხმარებლო ხარჯები ტრანსპორტზე;
- ❖ ხარჯები ჯანმრთელობის დაცვაზე;
- ❖ ხარჯები განათლებასა და ბავშვის მოვლაზე;
- ❖ ხარჯები დასვენებაზე, გართობასა და კულტურაზე;
- ❖ რიტუალებთან დაკავშირებული ხარჯები;
- ❖ სხვა ხარჯები: გადახდები დაზღვევაზე, დაბადების, პირადობის, ქორწინების, გარდაცვალების მოწმობაზე, პარსპორტზე გაწეული ხარჯი, ავტომობილის მართვის სწავლების, მართვის მოწმობის მიღების ხარჯები და ა.შ.;
- ❖ ხარჯები გადამუშავებისთვის შეძენილ პროდუქტზე ან საკლაზე.

სოფლის მეურნეობა:

- ❖ მიწათმოქმედება;
- ❖ მეცხოველეობა, მეფრინველეობა, მეთევზეობა.

ენერჯიის მოხმარება:

- ❖ ენერჯიის ფორმების მოხმარება.

შინდა 05 - ტრანსფერტები ქონებიდან და შემოსავლები, დანაზოგები. კითხვარი წარმოადგენს კვარტალურს, მისი მეშვეობით გროვდება ინფორმაცია შინამეურნეობის შემდეგ საკითხებზე:

- ❖ პენსიები, სტიპენდიები, დაზღვევა, დახმარება – მოიცავს ასაკისა და ინვალიდობის პენსიას, სტიპენდიებს, სოციალურ დახმარებებს და ა.შ.;
- ❖ საჩუქრების, დახმარებების ან/და უფასოდ მომსახურების სახით მიღებული შემოსავალები – მოიცავს ფულადი და არაფულადი (ნატურის) სახით საჩუქრად მიღებულ დახმარებებს;
- ❖ შინამეურნეობების მიერ მიღებული სხვა შემოსავალი – წილიდან (საწარმოში, რაიმე საქმეში), აქციებიდან, პროცენტი ობლიგაციებიდან, ანაზღაურებებიდან, გასესხებული თანხიდან, ბინის, აგარაკის, მანქანისა და სხვა საკუთრების გაქირავებიდან მიღებული შემოსავალები; მემკვიდრეობით მიღებული ფული; ალიმენტი; დაფინანსება გრანტის სახით და ა.შ.;
- ❖ შინამეურნეობის ფინანსური მდგომარეობის ცვლილება, რაც ითვალისწინებს ქონების გაყიდვას, ფულის სესხებას, ადრე გადანახული დანაზოგების გამოყენებას, ან ფულის მიღების სხვა წყაროების მოძებნას;
- ❖ ქონების ყიდვა-გაყიდვა – წილი კაპიტალში, აქციები და სხვა ფასიანი ქაღალდები; მიწა, სამეურნეო დანიშნულების ტექნიკა და მოწყობილობები; ავტომობილი, მოტოციკლი და სხვა სატრანსპორტო საშუალება; ანტიკვარული, უნიკალური ნივთები (მხატვრული ტილოები, კოლექციები); ძვირფასი ქვები, სამკაული, ოქრო და სხვა ძვირფასი მეტალები; ბინა, აგარაკი, ავტოფარები, სხვა უძრავი ქონება და ა.შ.;
- ❖ სხვა ცვლილებები ქონებრივ მდგომარეობაში – მემკვიდრეობით ან საჩუქრის სახით მიღებული ქონება;
- ❖ შინამეურნეობიდან გასულ წევრთაგან მიღებული და მათთვის გაგზავნილი გზავნილები – ინფორმაცია საქართველოს სხვა კუთხეში ან ქვეყნის ფარგლებს გარეთ წასული წევრებთან გაგზავნილი ან მიღებული გზავნილების შესახებ;
- ❖ ცვლილება შინამეურნეობის შემადგენლობაში გასულ სამ თვეში – შინამეურნეობების შემადგენლობისა და დემოგრაფიული მონაცემების ცვლილება.

შინდა 05 1- ტრანსფერტები ქონებიდან და შემოსავლები, დანაზოგები.

კითხვარი წარმოადგენს კვარტალურს, მისი მეშვეობით გამოიკითხება შინამეურნეობის 15 წლისა და უფროსი ასაკის ყველა წევრი და მოიცავს ინფორმაციას დასაქმებისა და შემოსავლების შესახებ ბიზნესსაქმიანობიდან და დაქირავებული შრომიდან გამომდინარე. ინფორმაცია გროვდება როგორც ძირითადი, ასევე არაძირითადი საქმიანობის შემდეგ საკითხებზე:

- ❖ საქმიანობის სახე – გამოიყენება ეკონომიკური საქმიანობის კლასიფიკატორი, სეკ (NACE Rev 2) (2016);
- ❖ საკუთრების ფორმა – მოიცავს სახელმწიფო საკუთრების, კერძო საკუთრებისა და სხვა ფორმებს;
- ❖ დასაქმების სახე – წერილობითი ან სიტყვიერი შეთანხმების საფუძველზე განსაზღვრულ ხელფასზე (ფულადი ან ნატურით) მო-

მუშავე პირი; საკუთარ საწარმოში მომუშავე მეწარმე, მეურნე (დაქირავებული მომუშავეებით) და ა.შ.;

- ❖ შემოსავლის ოდენობა – დასაქმებიდან შრომის ანაზღაურება, მოგება და სხვა სახის შემოსავლები.

შინდა 07 - უარების ფორცელი. კითხვარი წარმოადგენს კვარტალურს და ივსება ერთი ფორმა დაკვირვების თითოეულ უბანზე. კითხვარი ივსება იმ შემთხვევაში, თუ კონკრეტულ უბანზე შინამეურნეობა, რომლის მისამართიც მოცემულია გამოსაკითხი შინამეურნეობების სიაში, რაიმე მიზეზით ვერ გამოკითხეს. უარის ფორმა მოიცავს როგორც ინტერვიუს არ ჩატარების მიზეზს, ასევე ამ შინამეურნეობის მატერიალური მდგომარეობის შეფასებას.

საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერის ინსტრუმენტარი

საქართველოს მოსახლეობის საყოველთაო აღწერა ჩატარდა პერიოდში – 2014 წლის 5 ნოემბრიდან 19 ნოემბერის ჩათვლით. მოსახლეობის აღრიცხვის მომენტს (კრიტიკული მომენტი) წარმოადგენდა 4-5 ნოემბრის შუალადის 12 საათი (ე.ი. მონაცემები არ შეგროვდა მოსახლეობის კრიტიკული მომენტის შემდეგ დაბადებული ბავშვებისა და ამ მომენტამდე გარდაცვლილი პირების შესახებ). აღწერამ მოიცვა ქვეყნის მთელი ტერიტორიის 82 პროცენტი (57 ათასი კვ.კმ). აღწერა ვერ ჩატარდა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე, კერძოდ: აფხაზეთის არ-ში და ცხინვალის რეგიონში (მთლიანი ფართობი – 13 ათასი კვ.კმ). აღწერა ჩატარდა ქვეყნის დასახლებების (ქალაქი, დაბა, სოფელი) 79 პროცენტში, მოიცვა 71 თვითმმართველი ერთეული და 3726 დასახლება. აღწერა ვერ ჩატარდა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე არსებულ 1015 დასახლებაში. საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერა განხორციელდა ოთხი კითხვარის გამოყენებით [15, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერის მეთოდოლოგია და ინსტრუმენტარი]:

- ❖ ფორმა 1 – კითხვარი საცხოვრისის შესახებ;
- ❖ ფორმა 2 – პერსონალური კითხვარი;
- ❖ ფორმა 3 – კითხვარი ემიგრანტების შესახებ;
- ❖ ფორმა 4 – კითხვარი სოფლის მეურნეობის შესახებ.

ფორმა 1 – კითხვარი საცხოვრისის შესახებ. კითხვარი მოიცავს შემდეგ საკითხებს: 1) შინამეურნეობის წევრის სახელი და გვარი; 2) შინამეურნეობაში დროებით არ მყოფნი, დროებით მცხოვრები, ემიგრანტი; 3) შინამეურნეობის წევრის დამოკიდებულება შინამეურნეობის უფროსთან, შინამეურნეობაში მცხოვრები დედის და მამის რიგითი ნომერი; 4) შინამეურნეობა არის თუ არა უსახლკარო; 5) საცხოვრებლის ტიპი: ინდივიდუალური სახლი, იზოლირებული (ცალკე) ბინა და სხვა; 6) საცხოვრისის აშენების წელი; 7) შინამეურნეობის მიერ დაკავებული საცხოვრებლის ფართობი: საერთო და საცხოვრებელი; 8) საცხოვრებლის საერთო ოთახების რაოდენობა; 9) საცხოვრებლის კეთილმოწყობის სახეები: ელექტროგაყვანილობა, ბუნებრივი აირი, გათბობის სისტემა, გათბობის ინდივიდუალური საშუალებები (ელექტრო- ან გაზის გამათბობელი, შეშის ღუმელი და ა.შ.), წყალგაყვანილობა, ტუალეტი (ჩარეცხვადი), კანალიზაცია, აბაზანა ან შხაპი, ცხელი წყლით მომარაგების სისტემა (საქვაზე, დენისა და გაზის გამაცხელებელი და ა.შ.); 10) საცხოვრისის სარგებლობის ფორმა; 11) სასოფლო-სამეურნეო მიწის, პირუტყვის, ფრინ-

ველის ან ფუტკრის ოჯახის (სკის) არსებობა; 12) ხეხილის, ციტრუსის, ბაღის, ბაღის ან ბოსტნის არსებობა; 13) წყალსატევების არსებობა აკვაკულტურისთვის.

ფორმა 2 – პერსონალური კითხვარი. კითხვარის მეშვეობით ინფორმაცია გროვდება შინამეურნეობის ყველა წევრზე და მოიცავს შემდეგ საკითხებს: 1) შინამეურნეობის წევრის პირადი ნომერი; 2) შინამეურნეობის წევრის სქესი, დაბადების თარიღი და ადგილი, მოქალაქეობა, ეროვნება, აღმსარებლობა, ოჯახური მდგომარეობა; 3) ინფორმაცია შიდა მიგრაციასა და იმიგრაციის შესახებ; 4) დევნილის ან ლტოლვილის სტატუსის არსებობა; 5) ინფორმაცია ენების ფლობის შესახებ; 6) ინფორმაცია განათლების შესახებ: ამჟამად დადის თუ არა საგანმანათლებლო დაწესებულებაში, განათლების მიღწეული დონე; 7) ინფორმაცია შობადობის შესახებ; 8) ეკონომიკური საქმიანობის სტატუსი, დასაქმების სტატუსი, ეკონომიკური საქმიანობა, შემოსავლების წყაროები; 9) ინფორმაცია ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ: ჯანმრთელობის მდგომარეობასთან დაკავშირებული პრობლემები, შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირის სტატუსის არსებობა.

ფორმა 3 – კითხვარი ემიგრანტების შესახებ. კითხვარი ივსება შინამეურნეობიდან წასულ ყველა ემიგრანტ წევრზე და გროვდება ინფორმაცია შემდეგ საკითხებზე: 1) პირის სქესი, დაბადების თარიღი და ადგილი, მოქალაქეობა, ეროვნება, ოჯახური მდგომარეობა; 2) დევნილის სტატუსის არსებობა; 3) განათლების მიღწეული დონე; 4) ქვეყნიდან გასვლის თარიღი; 5) ქვეყანა, სადაც ამჟამად იმყოფება; 6) საქართველოდან წასვლის მიზეზი; 7) ინფორმაცია საქმიანობასთან დაკავშირებით; 8) ინფორმაცია შინამეურნეობას და ემიგრანტს შორის დახმარებასთან დაკავშირებით.

ფორმა 4 – კითხვარი სოფლის მეურნეობის შესახებ. კითხვარი მოიცავს ინფორმაციას შემდეგ საკითხებზე: 1) სასოფლო-სამეურნეო და არასასოფლო-სამეურნეო მიწის ფართობის შესახებ: საკუთარი, იჯარით აღებული, იჯარით გაცემული; 2) მეურნეობის მდებარეობა და მიწათსარგებლობა; 3) შინამეურნეობის სარგებლობაში არსებული მარავლწლოვანი ნარგავების რაოდენობა; 4) შინამეურნეობის სარგებლობაში არსებული ვაზის ძირთა რაოდენობა; 5) შინამეურნეობის სარგებლობაში არსებული პირუტყვის, ფრინველისა და ფუტკრის ოჯახების რაოდენობა; 6) ინფორმაცია შინამეურნეობაში წარმოებული პროდუქტის გამოყენების შესახებ; 7) სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა და მოწყობილობები.

მსგავსი ცვლადები შერჩევით („შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევა - HIES“) და არაშერჩევით („საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერა- CENSUS 2014“) გამოკვლევაში

მცირე ზომის ტერიტორიული ერთეულების ემპირიული მოდელების რეალიზებისთვის აუცილებელია მსგავსი ცვლადების იდენტიფიცირება შერჩევითი („შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევა“) და არაშერჩევითი („საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერა“) გამოკვლევის მონაცემთა ბაზებიდან.

სტატისტიკური გამოკვლევის მეთოდოლოგიის, მეტამონაცემების, ინსტრუმენტარისა და მონაცემთა ბაზების ანალიზის საფუძველზე მოხდა მსგავსი ცვლადების იდენტიფიცირება, დადგინდა მეთოდოლოგიური მსგავსება და განსხვავება, შეფასდა ცვლადთა მოდიფიცირების საჭიროება (აგრეგირება, დისაგრეგირება, ხელახლა კოდიფიცირება, ახალი ცვლადის შექმნის საჭიროება და სხვა).

ცხრილი 1. მსგავსი ცვლადები, მეთოდოლოგიის ანალიზი და მოდიფიცირების საჭიროება [12-16, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური].

ცვლადის სახელი	ცვლადის აღწერა	მდებარეობა სველე ინსტრუმენტარში		მეთოდოლოგიის ანალიზი	მოდიფიცირების საჭიროება
		საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერა	შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევა		
შინამეურნეობის მისამართი	შინამეურნეობის მისამართი მოიცავს ინფორმაციას: 1) საქართველოს ადმინისტრაციული რეგიონის; 2) დასახლების (საქალაქო და სასოფლო) ტიპის და 3) მუნიციპალიტეტის/ თბილისის რაიონის შესახებ.	ინსტრუმენტარის სატიტულე გვერდი.	ინსტრუმენტარის სატიტულე გვერდი.	ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.	საჭიროა მუნიციპალიტეტის და თბილისის რაიონების ცვლადის კომბინირება, თბილისის მოსახლეობის ზომიდან და ერთგვაროვნების პრინციპიდან გამომდინარე. ემპირიულ მოდელის რეალიზაციისას გამოყენებულ უნდა იქნეს სამივე ცვლადი დამოუკიდებლად.
მიმართება შინამეურნეობის უფროსთან	აღნიშნულ ველში წარმოდგენილია მიმართება შინამეურნეობის უფროსთან.	ფორმა 1: „საცხოვრისში მცხოვრებთა სია“.	შინდა 02, კითხვა №2: „სახელი და გვარი“.	სტატისტიკურ გამოკვლევებში არსებობს ორი მეთოდი შინამეურნეობის სტრუქტურის დასახასიათებლად. პირველი: შინამეურნეობის რომელიმე ერთი წევრის მიმართ სხვა წევრების მიმართების დადგენა და მეორე: შინამეურნეობის წევრთა მიმართების მატრიცა, სადაც მოცემულია შინამეურნეობის ყველა წევრის მიმართება დანარჩენ წევრებთან. ორივე გამოკვლევა იყენებს პირველ მიდგომას, კოდიფიცირება მსგავსია თუმცა არაიდენტური, შესაძლებელია კატეგორიული მონაცემების გამოყენება.	ემპირიულ მოდელის რეალიზაციისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ არის მიზანშეწონილი, რადგან 1) არ ატარებს ეკონომიკურ შინაარსს; 2) შესაძლებელია ერთი და იმავე შინამეურნეობის წევრთა მიმართება ორ სხვადასხვა შემთხვევაში სხვადასხვა ადამიანის მიმართ იყოს განსაზღვრული. მონაცემთა შემდგომი ანალიზის პროცესში შეიქმნება ახალი მაჩვენებელი შინამეურნეობის ზომა, რომელიც გამოყენებული იქნება მოდელის

				რიების დაჯგუფებით მსგავსი კოდიფიცირების მიღება.	ემპირიულ რეალიზაციაში.
ემიგრანტის სტატუსი	კითხვა ახდენს შინამეურნეობის წევრების იდენტიფიცირებას, რომლებიც წასულები არიან შინამეურნეობიდან 1 წელზე მეტი ხნით.	ფორმა 1: „ემ.“	შინდა 02, კითხვა №14: „შინამეურნეობის შემადგენლობაში ცვლილება პირველი ინტერვიუს მდგომარეობასთან შედარებით“.	ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.	ემპირიული მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ არის მიზანშეწონილი, რადგან არ ატარებს ეკონომიკურ შინაარს. აღნიშნული ცვლადის შესახებ ინფორმაცია გამოყენებულ იქნება ახალ ცვლადში (შინამეურნეობის ზომაში).
დროებით წასული	კითხვა ახდენს შინამეურნეობის წევრების იდენტიფიცირებას, რომლებიც წასულები არიან შინამეურნეობიდან 3 თვიდან 1 წლამდე პერიოდით.	ფორმა 1: „დრ. არმც.“	შინდა 02, კითხვა №13: „დროებით წასული“.	ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.	ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ არის მიზანშეწონილი, რადგან არ ატარებს ეკონომიკურ შინაარს. აღნიშნული ცვლადის შესახებ ინფორმაცია გამოყენებულ იქნება ახალ ცვლადში (შინამეურნეობის ზომაში).
საცხოვრისი აშენების წელი	კითხვის პასუხად უნდა მიეთითოს საცხოვრებლის აშენების წელი.	ფორმა 1: „საცხოვრისის აშენების წელი“.	შინდა 01, კითხვა №1: „როდის არის აგებული თქვენი საცხოვრისი?“	საყოველთაო აღწერა ითვალისწინებდა საცხოვრისის აშენების კონკრეტული წლის მითითებას, როდესაც შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში ხდება აშენების წლების ინტერვალის დაფიქსირება.	მსგავსი ტიპის ცვლადის ფორმირებისთვის აუცილებელია, მოხდეს პასუხის კატეგორიების დაჯგუფება, რაც გულისხმობს საყოველთაო აღწერის ბაზაში შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის იდენტური წლების ინტერვალური კატეგორიების შექმნას და შემდგომ მის გამოყენებას.

<p>საცხოვრისი საერთო ფართობი</p>	<p>გულისხმობს საცხოვრისის საერთო ფართობს კვადრატულ მეტრებში. საერთო ფართობში, საცხოვრებელი ოთახების ფართობის გარდა, შედის სამზარეულოს, დერეფნის, აბაჯანის, ტუალეტის, ღია ლოჯიის (შენიშვნაში ამოყვანილი ღია აივანი) და სხვა დამხმარე სათავსონაგებობების ფართობი. საერთო ფართობი არ შედის ეზოს ან სხვა მიმდებარე მიწის ნაკვეთის ფართობი.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №4: „საერთო ფართობი (კვ.მ)“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №6: „ჩაწერეთ რამდენია შინამეურნეობის მიერ დაკავებული საცხოვრებლის ფართობი, ქვეკითხვა: საერთო ფართი“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიული მოდელების რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.</p>
<p>საცხოვრებელი ოთახების საერთო ფართობი</p>	<p>გულისხმობს საცხოვრებელი ოთახების საერთო ფართობს კვადრატულ მეტრებში. საცხოვრებელ ფართობი არ შედის სამზარეულო, დერეფანი, აბაჯანა, ტუალეტი, ღია ლოჯია და სხვა დამხმარე სათავსონაგებობების ფართობი.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №5: „საცხოვრებელი ოთახების საერთო ფართობი (კვ.მ)“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №6: „ჩაწერეთ რამდენია შინამეურნეობის მიერ დაკავებული საცხოვრებლის ფართობი, ქვეკითხვა: „საცხოვრებელი ფართი“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიული მოდელების რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.</p>

<p>საცხოვრებელი ოთახების საერთო რაოდენობა</p>	<p>კითხვის პასუხად უნდა მიეთითოს საცხოვრებელი ოთახების ჯამური რაოდენობა. საცხოვრებელი ოთახი - საცხოვრისში განკუთვნილი ნაწილი, რომელიც შემოფარგლულია კვლებით ან ტიხრით და განცალკევებულია სხვა ოთახებისგან, რომელს გამოყენება შეიძლება სამინებლად. შენიშვნა: მოიცავს სტუდიოს ტიპის ოთახებსაც.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №3: „საცხოვრებელი ოთახების საერთო რაოდენობა“.</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №7: „ჩაწერეთ რამდენი ოთახია თქვენს საცხოვრისში? ქვეკითხვა: სულ?“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიული მოდელების რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.</p>
<p>საცხოვრისში ელექტროგაყვანილობის არსებობა</p>	<p>კითხვა გულისხმობს საცხოვრისში ელექტროგაყვანილობის არსებობას. დენის მიწოდების წყაროდ ითვლება, როგორც ცენტრალური ასევე სხვა ალტერნატიული საშუალებები.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №6: „საცხოვრისის კეთილწმომის სახეები, ქვეკითხვა: ელექტროგაყვანილობა“.</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №11: „რითაა უზრუნველყოფილი თქვენი საცხოვრისი?“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიულ მოდელების რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.</p>

<p>საცხოვრის-ში გათბობის სისტემის არსებობა</p>	<p>კითხვა გულისხმობს საცხოვრისში გათბობის სისტემის არსებობას.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №6: „საცხოვრისის კეთილმოწყობის სახეები, ქვეკითხვა: გათბობის სისტემა“.</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №11: „რითაა უზრუნველყოფილი თქვენი საცხოვრისი?“</p>	<p>საყოველთაო აღწერის აღნიშნულ კითხვაში გაერთიანებულია როგორც ცენტრალური გათბობა, რომლის ქვაბიც საცხოვრისის გარეთაა მოთავსებული, ასევე ის ცენტრალური გათბობის სისტემა, რომლის ქვაბიც შინამეურნეობაშია, ხოლო შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში კი - ცალ-ცალკეა (1. ცხელი წყლის ცენტრალური სისტემა და 2. გათბობის ინდივიდუალური სისტემა) წარმოდგენილი კითხვარში.</p>	<p>ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენებისთვის უნდა მოხდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში შესაბამისი ორი ცვლადის გაერთიანება და ახალი მაჩვენებლის შექმნა.</p>
<p>ჩარეხვადი ტუალეტის არსებობა</p>	<p>აღნიშნება საცხოვრისს, თუ მასში დამონტაჟებულია ტუალეტი, რომელიც მიერთებულია წყალგაყვანილობასთან ან ირეცხება ერთჯერადად.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №6: „საცხოვრისის კეთილმოწყობის სახეები, ქვეკითხვა: ტუალეტი (ჩარეცხვადი).“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №10: „როგორ ტუალეტს იყენებთ?“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიული მოდელის რეალიზებისას უნდა განხორციელდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის კითხვიდან პასუხის შესაბამისი კატეგორი(ებ)ის ამორჩევა.</p>
<p>შინამეურნეობაში კანალიზაციის არსებობა</p>	<p>აღნიშნება საცხოვრისს, თუ მასში არის საკანალიზაციო მილსადენების ცენტრალური ან ინდივიდუალური სისტემა საყოფაცხოვრებო ნარჩენების გასადინებლად.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №6: „საცხოვრისის კეთილმოწყობის სახეები, ქვეკითხვა კანალიზაცია“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №10: „როგორ ტუალეტს იყენებთ?“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას უნდა განხორციელდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის კითხვიდან პასუხის შესაბამისი კატეგორი(ებ)ის ამორჩევა.</p>

<p>შინამეურნეო ბაზი აბაზანის ან შხაპის არსებობა</p>	<p>აღენიშნება საცხოვრისს, თუ მასში დადგმულა აბაზანა ან შხაპი, მიუხედავად ცხელი წყლის მიწოდების საშუალებისა. აბაზანით ან შხაპით მოწყობილად არ ჩაითვლება საცხოვრისი, რომელშიც აბაზანა (შხაპი) დადგმულია, მაგრამ არ არის კანალიზაცია.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №6: „აბაზანა ან შხაპი (კანალიზაციის არსებობის შემთხვევაში)?“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №8: „რამდენადაა უზრუნველყოფილი თქვენი საცხოვრისი, ქვეკითხვა: სააბაზანო?“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.</p>
<p>შინამეურნეო ბაზი ცხელი წყლის მომარაგების სისტემის არსებობა</p>	<p>აღენიშნება საცხოვრისს, თუ მასში არის მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო საჭიროებისათვის ცხელი წყლის მიწოდების რეგულაციის ცენტრალური, ისე ინდივიდუალური სისტემა.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №6: „ცხელი წყლით მომარაგების სისტემა (საქვაბე, დენის და გაზის გამაცხელებელი და ა.შ.)“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №11: „რითაა უზრუნველყოფილი თქვენი საცხოვრისი?“</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში ცალკეა წარმოდგენილი ცხელი წყლის მომარაგების ცენტრალური და ინდივიდუალური სისტემები.</p>	<p>ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენებისთვის უნდა განხორციელდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში შესაბამისი ორი ცვლადის გაერთიანება და ახალი მაჩვენებლის შექმნა.</p>
<p>საცხოვრისის სარგებლობის ფორმა</p>	<p>კითხვის მეშვეობით დგინდება საცხოვრისის სარგებლობის ფორმა.</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №7: „სარგებლობის ფორმა?“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №2: „დასახელებული თქვენი საცხოვრისის საკუთრების ფორმა?“</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა კითხვის პასუხები არ არის იდენტური.</p>	<p>ერთნაირი ცვლადების (პასუხების) მისაღებად უნდა განხორციელდეს ორივე გამოკვლევის კითხვის პასუხების დაჯგუფება მსგავსი კატეგორიების მისაღებად.</p>

<p>შინამეურნეო ბაში სასოფლო-სამეურნეო მიწის, პირუტყვის, ფრინველის ან ფუტკრის ოჯახის (სკის) საკუთრებაში ან დროებით სარგებლობაში არსებობა</p>	<p>კითხვის მიზანია, დადგინდეს ჰქონდა თუ არა შინამეურნეობის რომელიმე წევრს (დროებით არმყოფი წევრების ჩათვლით) სარგებლობაში სასოფლო-სამეურნეო მიწა, პირუტყვი, ფრინველი ან ფუტკრის ოჯახი (სკა).</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №8.1: „ჰქონდა თუ არა შინამეურნეობის რომელიმე წევრს საკუთრებაში ან დროებით სარგებლობაში სასოფლო-სამეურნეო მიწა, პირუტყვი, ფრინველი ან ფუტკრის ოჯახი (სკა).“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №15: „ოყენებს თუ არა თქვენი ოჯახი რაიმე მიწას სამეურნეოდ?“ შინდა 01, კითხვა №19: „ჩაწერეთ შინაური ცხოველები სა და ფრინველები ის რაოდენობა თქვენს შინამეურნეობაში.“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში ცალკეა წარმოდგენილი სასოფლო-სამეურნეო მიწა და პირუტყვის, ფრინველის ან ფუტკრის ოჯახის (სკის) ფლობა.</p>	<p>ემპირიულ მოდელების რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენებისთვის უნდა განხორციელდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში შესაბამისი ორი ცვლადის გაერთიანება და ახალი მაჩვენებლის შექმნა.</p>
<p>შინამეურნეო ბაში ხეხილის, ციტრუსის, ბაღის, ბაღის საკუთრებაში ან დროებით სარგებლობაში არსებობა</p>	<p>კითხვის მიზანია დადგინდეს ჰქონდა თუ არა შინამეურნეობის რომელიმე წევრს (დროებით არმყოფი წევრ(ებ)ის ჩათვლით) სარგებლობაში ხეხილის, ციტრუსის ან ვაზის ძირები, ბაღა ან ბოსტანი (აღნიშნული შესაძლებელია მდებარეობდეს შინამეურნეობის საკარმიდამო, სააგარაკე ან სხვა მიწაზე).</p>	<p>ფორმა 1, კითხვა №8.2: „ჰქონდა თუ არა შინამეურნეობის რომელიმე წევრს საკუთრებაში ან დროებით სარგებლობაში ხეხილი, ციტრუსი, ვაზი, ბაღა ან ბოსტანი?“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №15: „ოყენებს თუ არა თქვენი ოჯახი რაიმე მიწას სამეურნეოდ?“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიული მოდელების რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.</p>

<p>სქესი</p>	<p>კითხვის მიზანია დადგინდეს შინამეურნეობის წევრის სქესი.</p>	<p>ფორმა 2, კითხვა №2: „სქესი“</p>	<p>შინდა 02, კითხვა №4: „სქესი“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებს.</p>
<p>დაბადების თარიღი</p>	<p>კითხვის მიზანია დადგინდეს შინამეურნეობის წევრის დაბადების თარიღი.</p>	<p>ფორმა 2, კითხვა №3: „დაბადების თარიღი“</p>	<p>შინდა 02, კითხვა №5: „დაბადების თარიღი“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიულ მოდელში დაბადების თარიღის ცვლადის გათვალისწინება უნდა განხორციელდეს ახალი, ასაკის, ცვლადის შექმნით, რომელიც იქნება წლებში მოცემული და გაანგარიშებული იქნება ინტერვიუს დროისა და დაბადების თარიღის მეშვეობით.</p>
<p>ეროვნება</p>	<p>კითხვის მიზანია დადგინდეს შინამეურნეობის წევრის ეროვნება.</p>	<p>ფორმა 2, კითხვა №6: „ეროვნება/ეთნიკური წარმომავლობა“</p>	<p>შინდა 02, კითხვა №7: „ეროვნება“</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა კითხვის პასუხის კატეგორიები არ არის იდენტური</p>	<p>ერთნაირი ცვლადის მისაღებად უნდა მოხდეს ორივე გამოკვლევის კითხვის პასუხების კატეგორიების დაჯგუფება, რათა მიღებულ იქნეს მსგავსი კატეგორიები.</p>
<p>შიდა მიგრაცია</p>	<p>შიდა მიგრაციად ითვლება რეგიონებს შორის, მუნიციპალიტეტებს და თვითმმართველ ქალაქებს შორის გადაადგილება, ამასთან ერთად, დიას მიეთითება მაშინ, თუ გადაადგილება მოხდა მუნიციპალიტეტის ფარგლებში (ქალაქიდან სოფელში, ქალაქიდან ქალაქში, ქალაქიდან დაბაში, დაბიდან დაბაში, დაბიდან სო-</p>	<p>ფორმა 2, კითხვა №8.1: „ოდესმე გიცხოვრიათ თუ არა ქვეყნის ფარგლებში სხვა დასახლებაში 12 თვეზე მეტ ხანს?“ ფორმა 2, კითხვა №8.2: „წინასაგ-ხოვრებელი ადგილი ქვეყნის ფარგლებში?“</p>	<p>შინდა 02, კითხვა №11: „თუ გადმოსახლდით, საიდან?“</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა საყოველთაო აღწერაში წარმოდგენილია ორი კითხვის მეშვეობით, ხოლო შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში კი – ერთი კითხვით.</p>	<p>ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენებისთვის უნდა განხორციელდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის კითხვის მეშვეობით ახალი (საყოველთაო აღწერის მსგავსი) ცვლადების გაანგარიშება.</p>

	ფელში, სოფ-ლიდან სოფელში და ა.შ).				
იმეგრაცია	დიახ მიეთითება პირს, რომელსაც უცხოვრია ქვეყნის ფარგლებს გარეთ 12 თვეზე მეტ ხანს, გარდა იმ პირისა და მისი ოჯახის წევრებისა, რომელიც იმყოფებოდა საზღვარგარეთ საქართველოს დიპლომატიურ წარმომადგენლობაში ან/და საკონსულო დაწესებულებაში როტაციის წესით სამუშაო მივლინებით და პირი, რომელიც იმყოფებოდა სავალდებულო სამხედრო სამსახურში ქვეყნის ფარგლებს გარეთ.	ფორმა 2, კითხვა №9.1: „ოდესმე გიცხოვრიათ თუ არა ქვეყნის ფარგლებს გარეთ 12 თვეზე მეტ ხანს?“ ფორმა 2, კითხვა №9.2: „წინა საცხოვრებელი ქვეყანა“	შინდა 02, კითხვა №11: „თუ გადმოსახლდით, საიდან?“	მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა საყოველთაო აღწერაში წარმოდგენილია ორი კითხვის მეშვეობით, ხოლო შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში კი - ერთი კითხვით.	ემპირიული მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენებისთვის უნდა განხორციელდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის კითხვის მეშვეობით ახალი (საყოველთაო აღწერის მსგავსი) ცვლადების გაანგარიშება.
მისამართზე ცხოვრების ხანგრძლივობა	კითხვის პასუხად უნდა მიეთითოს მისამართზე ცხოვრების ხანგრძლივობა.	ფორმა 2, კითხვა №8.3: „რომელი წლიდან ცხოვრობთ მუდმივად ამ დასახლებაში?“ ფორმა 2, კითხვა №9.3: „რომელ წელს ჩამოხვედით“	შინდა 02, კითხვა №10: "რამდენი ხანია ცხოვრობთ ამ მისამართზე?"	მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა საყოველთაო აღწერაში წარმოდგენილია ორი კითხვის მეშვეობით (შიდა მიგრაციის და იმიგრაციის შემთხვევა), ხოლო შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში კი - ერთი კითხვით, ამასთან შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების	ემპირიული მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენებისთვის უნდა განხორციელდეს საყოველთაო აღწერის კითხვების კომბინირება და ახალი (შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის მსგავსი) ცვლადის გაანგარიშება.

		მუდმივად საცხოვრებლად საქართველოში კ. 9.2-ში მითითებული ქვეყნიდან?”		გამოკვლევაში კითხვის პასუხები არის ინტერვალური სახით წარმოდგენილი.	
დევნის ან ლტოლვილის სტატუსი	კითხვის მიზანია გამოვლინდეს დევნილის ან ლტოლვილის სტატუსის მქონე შინამეურნეობის წევრი.	ფორმა 2, კითხვა №10: „დევნის ან ლტოლვილის სტატუსი“.	შინდა 02, კითხვა №12: „სპეციალური სტატუსი“.	ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.	ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.
განათლების მიღწეული დონე	კითხვის მიზანია დაადგინდეს განათლების მიღწეული (და არა სწავლების მიმდინარე საფეხური) დონე.	ფორმა 2, კითხვა №13.3: „განათლების მიღწეული დონე“.	შინდა 02, კითხვა №8: „განათლების მიღწეული დონე“.	მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა კითხვის პასუხის კატეგორიები არ არის იდენტური.	ერთნაირი ცვლადის მისაღებად უნდა მოხდეს ორივე გამოკვლევის კითხვის პასუხების კატეგორიების დაჯგუფება, რათა მიღებულ იქნეს მსგავსი კატეგორიები.
ქორწინების მდგომარეობა	კითხვის მიზანია დაადგინდეს შინამეურნეობის წევრის ოჯახური მდგომარეობა.	ფორმა 2, კითხვა №14: „ქორწინების მდგომარეობა“.	შინდა 02, კითხვა №9: „ოჯახური მდგომარეობა“.	ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.	ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.
ეკონომიკური საქმიანობის სტატუსი	ეკონომიკური საქმიანობის ახორციელებს პირი, რომელსაც აღნიშნულ პერიოდში შესრულებული სამუშაოსათვის იღებს/მიიღებს გასამრჯელოს (ფულადი ან ნატურალური სახით). დასაქმებულს მიეკუთვნება პირი, რომელიც საანგარიშო პერი-	ფორმა 2, კითხვა №16: „ოქტომბრიდან 5 ნოემბრამდე, ასრულებდით თუ არა რაიმე ეკონომიკურ საქმიანობას თუნდაც 1 საათით, ფულადი ან ნატურალური შემოსავლი მიზნით, ან	შინდა 05_1, კითხვა №1: „ასრულებდით თუ არა რაიმე სამუშაოს ხელფა-სის, მოგების ან სხვა შრომითი შემოსავლები (ფულადი ან ნატურის სახით, მათ შორის სასოფლო-სამეურნეო მოსავლის და პროდუქტების) მი-	განსხვავებულია საანგარიშო პერიოდი, კერძოდ, საყოველთაო აღწერით შეგროვებული ინფორმაცია გასულ კვირაზე, შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევით კი - გასულ სამ თვეზე.	მეთოდოლოგიური სხვაობიდან გამომდინარე ემპირიული მოდელის რეალიზებისას დამაკავშირებელ ფაქტორად აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ არის რეკომენდირებული.

	<p>ოდში ასრულებდა განსაზღვრულ სამუშაოს (ეკონომიკურ საქმიანობას) თუნდაც 1 საათით, მიუხედავად იმისა, ეს სამუშაო იყო მუდმივი, დროებითი, სეზონური თუ შემთხვევითი.</p>	<p>გქონდათ სამუშაო ან საქმე, რომელსაც დროებით ვერ ასრულებდით გარკვეული მიზეზების გამო?”</p>	<p>საღებად, გასული სამი თვის რომელიმე პერიოდში ქვეყნის ფარგლებს შიგნით?”</p>		
<p>დასაქმების სტატუსი</p>	<p>უნდა მიეთითოს საქმიანობის ძირითადი ტიპი. იმ შემთხვევაში თუ რესპონდენტი ეწეოდა ერთზე მეტ საქმიანობას, დასაქმების სტატუსის მიეთითება იმ საქმიანობის მიხედვით, რომელსაც რესპონდენტი მიიჩნევს ძირითადად. იმ შემთხვევაში, თუ პირი ვერ საზღვრავს ძირითად საქმიანობას, მაშინ ძირითადად ჩაითვლება ის საქმიანობა, რითიც დასაქმებული იყო უფრო მეტ ხანს.</p>	<p>ფორმა 2, კითხვა №18: „დასაქმების სტატუსი“.</p>	<p>შინდა 05_1, კითხვა №7: „დასახელებული რომელია გასულ სამ თვეში თქვენი დასაქმების სახე ქვემოთ ჩამოთვლილთაგან“</p>	<p>განსხვავებულია საანგარიშო პერიოდი, კერძოდ საყოველთაო აღწერით შეგროვებულია ინფორმაცია გასულ კვირაზე, შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევით კი - გასულ სამ თვეზე.</p>	<p>მეთოდოლოგიური სხვაობიდან გამომდინარე ემპირიული მოდელების რეალიზებისას დამაკავშირებელ ფაქტორად აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ არის რეკომენდებული.</p>

<p>ეკონომიკური საქმიანობა</p>	<p>კითხვის დანიშნულებაა საწარმოს, ორგანიზაციის, კერძო საქმის, მეურნეობის და ა.შ. დასახელება, სადაც რესპონდენტი ძირითადად საქმიანობდა, და წარმოებული პროდუქტების განსაზღვრა.</p>	<p>ფორმა 2, კითხვა №18.1: „რომელ საწარმოში/ორგანიზაციაში ხართ დასაქმებული?“ ფორმა 2, კითხვა №18.2: „ძირითადად რა სახის საქონელს ან მომსახურებას აწარმოებს საწარმო/ორგანიზაცია, კერძო საქმე ან მეურნეობა, რომელშიც თქვენ ხართ დასაქმებული?“</p>	<p>შინდა 05_1, კითხვა №4: „რომელ საწარმოში, ორგანიზაციაში, კერძო საქმეში ან მეურნეობაში მუშაობდით (საქმიანობდით)?“ შინდა 05_1, კითხვა №5: „გთხოვთ გვიპასუხოთ, იმ ძირითად სა-მუშაოზე, სადაც თქვენ საქმიანობდით გასულ სამ თვეში, რა სახის საქონელი ან მომსახურება იწარმოებდა?“</p>	<p>განსხვავებულია საანგარიშო პერიოდი, კერძოდ, საყოველთაო აღწერით შეგროვებულია ინფორმაცია გასულ კვირაზე, შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევით კი - გასულ სამ თვეზე.</p>	<p>მეთოდოლოგიური სხვაობიდან გამომდინარე ემპირიული მოდელებისა და დამაკავშირებელ ფაქტორად, აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ არის რეკომენდებული.</p>
<p>შემოსავლების წყაროები</p>	<p>შემოსავლების წყაროებიდან უნდა მიეთითოს ყველა (ერთი ან რამდენიმე) წყარო, რომელიც გააჩნდა პიროვნებას ბოლო 12 თვის განმავლობაში.</p>	<p>ფორმა 2, კითხვა №19: „არსებობის საშუალებათა წყაროები“</p>	<p>შინდა 05, ნაწილი №1; 2 და შინდა 05_1, კითხვა № 8; 9; 10; 14; 15; 16; 17.ა.</p>	<p>განსხვავებულია საანგარიშო პერიოდი, კერძოდ საყოველთაო აღწერით შეგროვებულია ინფორმაცია გასულ კვირაზე, შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევით კი - გასულ სამ თვეზე</p>	<p>მეთოდოლოგიური სხვაობიდან გამომდინარე ემპირიულ მოდელების რეალიზებისას დამაკავშირებელ ფაქტორად, აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ არის რეკომენდებული.</p>

<p>ჯანმრთელობის პრობლემები</p>	<p>ქრონიკულია დაავადება, რომელიც გრძელდება ან მოსალოდნელია გაგრძელდეს 1 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში.</p>	<p>ფორმა 2, კითხვა №20: „ჩამოთვლილთაგან გაქვთ თუ არა ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული პრობლემა, რომელიც ხელს გიშლით ყოველდღიურ საქმიანობაში“</p>	<p>შინდა 02, კითხვა №12: „სპეციალური სტატუსი: ქრონიკული ავადმყოფი“.</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა კითხვის პასუხები არ არის იდენტური. საყოველთაო აღწერის გამოკვლევაში ჯანმრთელობის პრობლემების შესახებ კითხვები წარმოდგენილია დომენების მიხედვით.</p>	<p>ემპირიული მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის უნდა განხორციელდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის კითხვის მეშვეობით ახალი (საყოველთაო აღწერის მსგავსი) ცვლადის გაანგარიშება.</p>
<p>შშმ პირის სტატუსი</p>	<p>კითხვის მეშვეობით ხდება იმ პირის იდენტიფიცირება, რომელსაც მინიჭებული აქვს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირის სტატუსი.</p>	<p>ფორმა 2, კითხვა №21: „შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა სტატუსი“.</p>	<p>შინდა 02, კითხვა №12: „სპეციალური სტატუსი: ქვეკატეგორიები ინვალიდი ჯგუფი(I-III)“.</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიული მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.</p>
<p>იღებს თუ არა დახმარებას შინამეურნეობაში ემიგრანტი წევრი სგან</p>	<p>კითხვის მეშვეობით ხდება იდენტიფიცირება შემთხვევების, როდესაც შინამეურნეობა იღებს მატერიალურ დახმარებას ემიგრანტი წევრისგან. აღსანიშნავია, რომ მიღებული მატერიალური დახმარება შესაძლებელია იყოს, როგორც ფულადი, ისე არაფულადი სახის.</p>	<p>ფორმა 3, კითხვა №13: „ფულადი ან/და მატერიალური დახმარება, ქვეკითხვა: შინამეურნეობას მისგან“.</p>	<p>შინდა 05, კითხვა №4.1: „შინამეურნეობიდან გასულ წევრთაგან მიღებული და მათთვის გაზავნილი გზავნილები, ქვეკითხვა: გეხმარებათ თუ არა იგი თქვენ მატერიალურად?“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიული მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.</p>

<p>იღებს თუ არა დახმარებას ემიგრანტი წევრი შინამეურნეობისგან</p>	<p>კითხვის მეშვეობით ხდება იდენტიფიცირება შემთხვევების, როდესაც შინამეურნეობა უწევს მატერიალურ დახმარებას ემიგრანტ წევრს. აღსანიშნავია, რომ მიღებული მატერიალური დახმარება შესაძლებელია იყოს როგორც ფულადი, ასევე არაფულადი სახის.</p>	<p>ფორმა 3, კითხვა №13: „ფულადი ან/და მატერიალური დახმარება, ქვეკითხვა: შინამეურნეობიდან მას“</p>	<p>შინდა 05, კითხვა №4.1: „შინამეურნეობიდან გასულ წევრთაგან მიღებული და გაგზავნილი გზავნილები, ქვეკითხვა: ეხმარებით თუ არა თქვენ მას მატერიალურად?“</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიულ მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებას.</p>
<p>საქართველოდან წასვლის მიზეზი</p>	<p>კითხვის დანიშნულებაა დადგინდეს შინამეურნეობის წასული წევრის წასვლის მიზეზი შინამეურნეობის საცხოვრებელ მისამართზე დარჩენილ წევრთა ვერსიით.</p>	<p>ფორმა 3, კითხვა №11: „საქართველოდან წასვლის მიზეზი“</p>	<p>შინდა 05, კითხვა №4.1: „შინამეურნეობიდან გასულ წევრთაგან მიღებული და მათთვის გაგზავნილი გზავნილები, ქვეკითხვა: წასული იყო ან არის?“</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა კითხვის პასუხის კატეგორიები არ არის იდენტური.</p>	<p>ერთნაირი ცვლადის მისაღებად უნდა მოხდეს ორივე გამოკვლევის კითხვის პასუხების კატეგორიების დაჯგუფება, რათა მიღებულ იქნას მსგავსი კატეგორიები.</p>

<p>საკუთარი მიწის და იჯარით აღებული მიწის ფართობი</p>	<p>კითხვის მეშვეობით დგინდება სასოფლო და არასოფლო სამეურნეო დანიშნულების საკუთარი და იჯადით აღებული მიწის საერთო ფართობი.</p>	<p>ფორმა 4, კითხვა №2: „მიწის ფართობი სულ“.</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №14.1: „გთხოვთ, ჩაწეროთ თითოეული კატეგორიის რაოდენობა და სრული ფართობი“</p> <p>შინდა 01, კითხვა №16: „რამდენი ნაკვეთისაგან შედგება და რამდენია მთლიანი ფართობი მიწისა, რომელსაც სამეურნეოდ იყენებთ? (იჯარის ჩათვლით)“</p> <p>შინდა 01, კითხვა №18: „დაასახელოთ მიწის ნაკვეთები, რომელსაც თქვენ უყვლით?“</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში წარმოდგენილია სამი კითხვის მეშვეობით, ხოლო საყოველთაო აღწერის გამოკვლევაში კი - ერთი კითხვით.</p>	<p>ემპირიული მოდელების რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენებისთვის უნდა განხორციელდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის კითხვების მეშვეობით ახალი (საყოველთაო აღწერის მსგავსი) ცვლადის გაანგარიშება.</p>
--	---	---	---	--	--

<p>საკუთარი და იჯარით აღებული მიწის ნაკვეთის როდენობა</p>	<p>კითხვის მეშვეობით დგინდება სასოფლო და არასასოფლო სამეურნეო დანიშნულების საკუთარი და იჯარით აღებული მიწის ნაკვეთების როდენობა.</p>	<p>ფორმა 4, კითხვა №2: „შინამეურნეობის სარგებლობაში არსებული მიწის ნაკვეთების საერთო როდენობა“</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №14.1: „გთხოვთ, ჩაწერთ თითოეული კატეგორიის როდენობა და სრული ფართობი“</p> <p>შინდა 01, კითხვა №16: „რამდენი ნაკვეთისაგან შედგება და რამდენია მთლიანი ფართობი მიწისა, რომელსაც სამეურნეოდ იყენებთ? (იჯარის ჩათვლით)“</p> <p>შინდა 01, კითხვა №18: „დაასახელეთ მიწის ნაკვეთები, რომელსაც თქვენ უყვით“ .</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევაში წარმოდგენილია სამი კითხვის მეშვეობით, ხოლო საყოველთაო აღწერის გამოკვლევაში კი - ერთი კითხვით.</p>	<p>ემპირიული მოდელის რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენებისთვის უნდა განხორციელდეს შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის კითხვების მეშვეობით ახალი (საყოველთაო აღწერის მსგავსი) ცვლადის გაანგარიშება.</p>
<p>მრავალწლიანი ნარგავების არსებობა</p>	<p>აღირციხება შინამეურნეობის სარგებლობაში არსებული მრავალწლოვანი ნარგავები – კომპაქტური ნარგავები (ბაღები, პლანტაციები) და ცალკე მდგომი ძირები. არ აღირციხება გამხმარი ძირები და სანერგეებში არსებული ნერგები.</p>	<p>ფორმა 4, კითხვა №3: „შინამეურნეობის სარგებლობაში არსებული მრავალწლოვანი ნარგავების როდენობა“. ფორმა 4, კითხვა №4: „შინამეურნეობის სარგებლობაში არსებული ვაზის ძირთა როდენობა“.</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №17: „რა ფართობი უკავია ჩამოთვლილ კულტურებს მიწაზე, რომელსაც თქვენ უყვით? (ფართობი მიუთითეთ ჰექტრებში)“ .</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა კითხვის პასუხები არ არის იდენტური.</p>	<p>ერთნაირი ცვლადის მისაღებად უნდა მოხდეს ორივე გამოკვლევის კითხვის პასუხების კატეგორიების დაჯგუფება, რათა მიღებულ იქნეს მსგავსი კატეგორიები.</p>

<p>შინაური ცხოველები</p>	<p>ადირიცხება შინამეურნეობის სარგებლობაში არსებული ყველა ასაკისა და სქესის პირუტყვისა და ფრინველის რაოდენობა, რომელსაც განკარგავს შინამეურნეობა. არ აღირიცხება სხვა პირზე იჯარით გაცემული პირუტყვი/ფრინველი/ფუტკრის ოჯახი.</p>	<p>ფორმა 4, კითხვა №5: „შინამეურნეობის სარგებლობაში არსებული პირუტყვის, ფრინველის და ფუტკრის ოჯახების რაოდენობა“.</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №19: „ჩაწერეთ შინაური ცხოველები სა და ფრინველების რაოდენობა თქვენს შინამეურნეობაში“.</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა კითხვის პასუხები არ არის იდენტური.</p>	<p>ერთნაირი ცვლადის მისაღებად უნდა მოხდეს ორივე გამოკვლევის კითხვის პასუხების კატეგორიების დაჯგუფება, რათა მიღებულ იქნას მსგავსი კატეგორიები.</p>
<p>სასოფლო სამეურნეო ტექნიკა: ტრაქტორი, მინი ტრაქტორი და ხელის ტრაქტორი</p>	<p>ადირიცხება შინამეურნეობის საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკისა და მოწყობილობების რაოდენობა სახეობების მიხედვით (როგორც მუშა მდგომარეობაში მყოფი, ისე სარემონტო). არ აღირიცხება, ის ტექნიკა და მოწყობილობები, რომლებიც არ ექვემდებარებიან გარემონტებას (შეკეთებას).</p>	<p>ფორმა 4, კითხვა №7: „სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა და მოწყობილობები: ხელის ტრაქტორი (მოტობლოკი), ბორბლებიანი, მუხლუხა ან მინი ტრაქტორი (ხელის ტრაქტორის გარდა)“.</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №13: „ხანგრძლივი მოხმარების საგნების ქონა საკუთრებაში: ტრაქტორი, მინიტრაქტორი ან მოტობლოკი“.</p>	<p>მეთოდოლოგია არის მსგავსი, თუმცა კითხვის პასუხები არ არის იდენტური.</p>	<p>ერთნაირი ცვლადის მისაღებად უნდა მოხდეს ორივე გამოკვლევის კითხვის პასუხების კატეგორიების დაჯგუფება, რათა მიღებულ იქნეს მსგავსი კატეგორიები.</p>
<p>სასოფლო სამეურნეო ტექნიკა: სატვირთო მანქანა</p>	<p>ადირიცხება შინამეურნეობის საკუთრებაში არსებული სატვირთო მანქანა (როგორც მუშა მდგომარეობაში მყოფი</p>	<p>ფორმა 4, კითხვა №7: „სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა და მოწყობილობები: სატვირთო ავტომობი</p>	<p>შინდა 01, კითხვა №13: „ხანგრძლივი მოხმარების საგნების ქონა საკუთრება</p>	<p>ორივე გამოკვლევის მეთოდოლოგია არის მსგავსი.</p>	<p>ემპირიულ მოდელების რეალიზებისას აღნიშნული ცვლადის გამოყენება არ საჭიროებს დამატებით მოდიფიცირებს.</p>

	ფი, ისე სარემონტო). არ აღირიცხება, ის ტექნიკა, რომლებიც არ ექვემდებარებიან გარემონტებას (შეკეთებას).	ლი - ყველა ტიპის“.	ში: მიკროავტოზუსი/სატვირთო ავტომობილი“		
--	--	--------------------	--	--	--

სტატისტიკური გამოკვლევების მეთოდოლოგიის, მეტამონაცემების, ინსტრუმენტარისა და მონაცემთა ბაზების დეტალური ანალიზის საფუძველზე დგინდება, რომ შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევა და საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერა მოიცავს 40-მდე მსგავს ცვლადს. აღნიშნული ცვლადების შესაბამისი მოდიფიცირების (აგრეგირება, დისაგრეგირება, ხელახლა კოდიფიცირება, ახალი ცვლადის შექმნის საჭიროება და სხვა) განხორციელების შემდეგ შესაძლებელია ორი სტატისტიკური გამოკვლევის საერთო ცვლადების განსაზღვრა და მათი შემდგომი გამოყენება: 1) ემპირიულ ანალიზში — დროითი მწკრივების ანალიზსა და მცირე ტერიტორიული ერთეულების შეფასებების ემპირიული მოდელების ფორმირებისთვის, 2) მონაცემთა ბაზების ბმის შესაძლებლობისთვის და 3) სხვა სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებისთვის (მონაცემთა კორექტირება, მოსწორება იმპუტაცია და სხვა).

დასკვნა და რეკომენდაცია

- ❖ ნაშრომში დეტალურად არის განხილული ორი სტატისტიკური გამოკვლევის (შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევისა და საყოველთაო აღწერის) მეთოდოლოგია, მეტამონაცემები, ინსტრუმენტარისა და მონაცემთა ბაზების დეტალური ანალიზი, რის საფუძველზეც გამოვლენილია მსგავსი ცვლადები და განხილულია იდენტური ცვლადების მიღების შესაძლებლობები. ანალიზის საფუძველზე დგინდება, რომ შინამეურნეობის შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევა და საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერა მოიცავს 40 - მდე მსგავს ცვლადს.
- ❖ მსგავსი ცვლადების უმეტესობა საჭიროებს შესაბამისი მოდიფიცირების (აგრეგირება, დისაგრეგირება, ხელახლა კოდიფიცირება, ახალი ცვლადის შექმნის საჭიროება და სხვა) განხორციელებას, რათა შემდეგ შესაძლებელი გახდეს მათი შემდგომი გამოყენება: 1) ემპირიულ ანალიზში — დროითი მწკრივების ანალიზსა და მცირე ტერიტორიული ერთეულების შეფასებების ემპირიული მოდელების ფორმირებაში, 2) მონაცემთა ბაზების ბმის შესაძლებლობისთვის და 3) სხვა სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებისთვის (მონაცემთა კორექტირება, მოსწორება იმპუტაცია და სხვა).
- ❖ მცირე ზომის ტერიტორიული ერთეულების შეფასების (SAE) და დროითი მწკრივის ანალიზის მეთოდების გამოყენება შესაძლებელია საქართველოს შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების მაჩვენებლების გასაანგარიშებლად მუნიციპალურ დონეზე, ვინაიდან ხელმისაწვდომია სტატისტიკურ მონაცემთა ორი წყარო: 1) შერჩევითი გამოკვლევა: შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევა; 2) არაშერჩევითი

გამოკვლევა: საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერა, რომელთაც აქვთ საკმარისი რაოდენობის მსგავსი ცვლადები.

- ❖ საქართველოს შინამეურნეობების შემოსავლების და ხარჯების მაჩვენებლების შესაფასებლად სასურველია განხორციელდეს მცდელობა: 1) ფეი-ჰერიოტის (FH); 2) ელბერსის, ლენჯოუს და ლენჯოუს (ELL) და 3) დროითი მწკრივების ანალიზის მოდელებისა და მეთოდების გამოყენებით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. მიქელაძე, გ. საქართველოს შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების ეკონომეტრიკულ-სტატისტიკური მოდელირების შესაძლებლობები მცირე ზომის ერთეულების მიხედვით. ჟურნალი „ეკონომისტი“ N3, პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, თბილისი (2022);
2. Breusch, Trevor S. “Testing for autocorrelation in dynamic linear models”. Australian Economic Papers 17.31 (1978): 334-355;
3. Dickey, David A., and Wayne A. Fuller. “Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root.” *Journal of the American statistical association* 74.366a (1979): 427-431;
4. Diebold, Francis X., and Jose A. Lopez. "8 Forecast evaluation and combination." *Handbook of statistics* 14 (1996): 241-268;
5. Dolado, Juan J., Tim Jenkinson, and Simon Sosvilla-Rivero. “Cointegration and unit roots.” *Journal of economic surveys* 4.3 (1990): 249-273;
6. Elgar Edward., *Modern macroeconomics.*, 807 pg., UK., 2005;
7. Elbers, Chris, Jean O. Lanjouw, and Peter Lanjouw. “Micro-Level Estimation of Poverty and Inequality.” *Econometrica* 71, no. 1 (2003): 355–64. <http://www.jstor.org/stable/3082050> ;
8. Fay, Robert E., and Roger A. Herriot. “Estimates of Income for Small Places: An Application of James-Stein Procedures to Census Data.” *Journal of the American Statistical Association* 74, no. 366 (1979): 269–77. <https://doi.org/10.2307/2286322> ;
9. Glejser, Herbert. “A new test for heteroskedasticity.” *Journal of the American Statistical Association* 64.325 (1969): 316-323;
10. Ghosh, M., and J. N. K. Rao. “Small Area Estimation: An Appraisal.” *Statistical Science* 9, no. 1 (1994): 55–76. <http://www.jstor.org/stable/2246284> ;
11. Godfrey, Leslie G. “Testing against general autoregressive and moving average error models when the regressors include lagged dependent variables.” *Econometrica: Journal of the Econometric Society* (1978): 1293-1301;
12. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, მეთოდოლოგია. ხელმისაწვდომია ელ-მისამართზე: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/552/methodologia-sotsialuri-statistika>, ვებგვერდი ბოლოს ნანახია 04.12.2022;
13. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, მეტამონაცემები. ხელმისაწვდომია ელ-მისამართზე: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/582/metadatatshovrebis-done-saarsebo-minimumi> , ვებგვერდი ბოლოს ნანახია 04.12.2022;
14. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების გამოკვლევის ელექტრონული ბაზები. ხელმისაწვდომია ელ-

მისამართზე: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/128/2009-2016-tslebis-shinameurneobebis-integrirebuli-gamokvlevis-da-2017-tslis-shinameurneobebis-shemosavlebisa-da-kharjebis-kvlevis-monatsemta-bazebi>, ვებგვერდი ბოლოს ნანახია 04.12.2022.

15. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერის მეთოდოლოგია და ინსტრუმენტარი. ხელმისაწვდომია ელ-მისამართზე: <http://census.ge/ge/methodology/categories>, ვებგვერდი ბოლოს ნანახია 04.12.2022.
16. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, საქართველოს 2014 წლის საყოველთაო აღწერის შედეგები. ხელმისაწვდომია ელ-მისამართზე: <http://census.ge/ge/results/census1>, ვებგვერდი ბოლოს ნანახია 04.12.2022.

The article is financial supported by Shota Rustaveli national science foundation
Project # YS-21-3831

Giorgi Mikeladze
Phd in Economics,
Ivane Javakhishvili Tbilisi state university

POSSIBILITIES OF ECONOMETRIC AND STATISTICAL MODELING OF INCOMES AND EXPENDITURES OF GEORGIAN HOUSEHOLDS BY SMALL AREAS: METHODOLOGICAL ANALYSIS OF SELECTIVE AND NON-SELECTIVE SURVEY AND IDENTIFICATION OF SIMILAR VARIABLES

Expanded Summary

Small area estimations (SAE) have been developed since 1970 and are considered to be the basis of FAY and Herriot. Statistical surveys of households are usually representative at a high level of aggregation. Through the mentioned method, small and large statistical datasets are used to obtain statistically significant estimates in small areas. Small area estimation models (SAE) are usually divided into two groups: 1) territorial unit models and 2) unit level models. These models mainly differ in the availability of statistical data.

The aim of the research is to obtain statistically significant estimates of household incomes and expenditures on the example of Georgia by the small territorial areas (municipalities/district of Tbilisi) using the empirical models. The empirical realization of models should be based on similar variables. Based on detailed analysis of methodology, fieldwork instruments and metadata, similar variables should be identified from the selective (Households Incomes and Expenditures Survey) and non-selective (The General Population Census of Georgia) survey.

Households Incomes and Expenditures Survey: The main source of household income, expenditure and other statistical indicators of the living conditions in Georgia is the "Households Incomes and Expenditures Survey" ("Integrated Household Survey" before 2017). The

mentioned survey is selective, data is collected monthly, aggregated data is disseminated annually, and the indicators are representative of private households in Georgia at the country and administrative region level. The survey is carried out using seven questionnaires:

- ❖ Shinda 01 - The first interview;
- ❖ Shinda 02 - Control card;
- ❖ Shinda 03 - Diary of expenses;
- ❖ Shinda 04 - Quarterly questionnaire of expenses;
- ❖ Shinda 05 - Transfers and incomes from property, savings;
- ❖ Shinda 05-1 - Employment and income questionnaire;
- ❖ Shinda 07 - Refusal sheet.

The General Population Census of Georgia: The General Population Census of Georgia has been conducted during November 5-19, 2014. The Census reference date (the moment of enumerating the individual) was defined as 12 a.m. on November 5, (thus, data on children born and persons deceased after the reference date was not collected). The Census covered 82% of the total area of the country (57 000 square kilometers). The Census could not be carried out in the occupied territories, particularly in the Autonomous Republic of Abkhazia and South Ossetia (total area of 13000 square kilometers). The Census was conducted in 79% of the settlements (urban, community, and rural) of the country and covered 71 self-governed units and 3726 settlements. The Census could not be carried out in 1015 settlements of the occupied territories. The General Population Census of Georgia was carried out using four questionnaires:

- ❖ Form 1 – Questionnaire on Dwelling;
- ❖ Form 2 – Personal Questionnaire;
- ❖ Form 3 – Questionnaire on Migrant;
- ❖ Form 4 – Questionnaire on Agriculture.

Identical Variables: In order to realize the empirical models of small territorial areas, it is essential to identify similar variables from the selective "Household Income and Expenditure Survey" and non-selective "General Census of Georgia" surveys' databases.

similar variables were identified, methodological similarities and differences were determined, and the need of modification variables (aggregation, disaggregation, re-codification, creation new variable, etc.) was assessed based on the analysis of statistical survey methodology, metadata, fieldwork instruments and databases.

Based on a detailed analysis of the methodology of statistical surveys, metadata, fieldwork instruments and databases, it is determined that the Survey of Households Incomes and Expenditures and the General Census of Georgia include up to 40 similar variables. After carrying out appropriate modifications of the mentioned variables (aggregation, disaggregation, re-codification, creation of new variables, etc.), it is possible to determine the identical variables of two statistical surveys and their further use: 1) in empirical analysis: in the analysis of time series and in the realization of empirical models of small area estimations, 2) for the possibility to link databases, and 3) for the use of other statistical methods (data correction, imputation, etc.).

Key words: *Household Income and Expenditure Survey of Georgia, Georgia Census, small area estimation methods, methodology, metadata and field work instruments of statistical survey.*

JEL Codes: *P 20, P 31, P 40, P 52*

აგრარული პრობლემები - AGRARIAN PROBLEMS

მურმან ცეცხლაძე

*ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;*

სალომე სულაბერიძე

*მოწვეული მასწავლებელი, დოქტორანტი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი*

**„ჩაის“ წარმოება და მისი როლი აგროტურიზმის განვითარებაში
(გურიის რეგიონის მაგალითზე)**

ანოტაცია. აგროტურიზმი არის სფერო, სადაც ტურიზმის ინდუსტრიისა და სოფლის მეურნეობის პროდუქტი ერთობლივადაა წარმოდგენილი. ნაშრომში შესწავლილია, საქართველოსა და მსოფლიოში მეჩაიეობის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები, დასახულია მისი განვითარების პერსპექტივები გურიის რეგიონში, შემოთავაზებულია ტურისტული პროდუქტის – „ჩაის გზის“ ვიზიტორებისათვის მიწოდების შესაძლებლობები. ყოველივე ეს ხელს შეუწყობს იმპორტირებული ჩაის ადგილობრივით ჩანაცვლებას, ვიზიტორის დაინტერესებას „ჩაის გზის“ აქტივობებით. ამით გაიზრდება მოსახლეობის შემოსავლები, შემცირდება მიგრაციული პროცესები.

საკვანძო სიტყვები: ჩაის გზა, ვიზიტორი, ფერმერი, სოფლის მეურნეობა, აგროტურიზმი.

შესავალი

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი გურიის რეგიონში მთისა და ზღვის ჰავა ხელს უწყობს ჩაის კულტურის გახარებასა და გავრცელებას:

- აძლევს რბილ და სასიამოვნო არომატს;
- არ სჭირდება შხამქიმიკატებისა და პესტიციდების დამატება;
- არის ნატურალური, სუფთა და სასიამოვნო დასალევი.

აღნიშნული თვისებების გამო იგი მრავალ ვიზიტორსა და მომხმარებელს იზიდავს. გარდა ამისა, ჩაის წარმოებამ შესაძლოა გადამწყვეტი როლი შეასრულოს რეგიონის ეკონომიკის აღდგენაში, საფუძველი ჩაუყაროს სოფლის მეურნეობისა და ტურიზმის განვითარებას. ამ ღირებულებების გამოყენებისა და განხორციელების მიზნით, სტატიაში განვიხილავთ გურიის რეგიონში „ჩაის“ წარმოებასა და მის როლს აგროტურიზმის განვითარებაში.

ჩაის სამკურნალო თვისებები

ჯერ კიდევ მრავალი ასეული წლის წინათ, სანამ ჩაის ქიმიური შედგენილობა გახდებოდა ცნობილი, ადამიანებმა აღმოაჩინეს მისი სამკურნალო და კვებითი ღირებულებები.

ჩაი ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული სასმელია მსოფლიოში სასმელი წყლის შემდეგ და მას მსოფლიო მოსახლეობის ნახევარზე მეტი მოიხმარს. ის ინტერნაციონალურ სასმელს წარმოადგენს. ჩაის პოპულარობა შეუცვლელია მისი ორ-

განოლექტიკური მაჩვენებლებისა და მასტიმულირებელი თვისებების გამო (Чжухан, 1959).

დიდია ადამიანის ჯანმრთელობისათვის ჩაის მიკრო- და მაკროელემენტების წილი, რომლებიც ხელს უწყობენ ადამიანის ორგანიზმის საერთო ცხოველმყოფელობის ზრდას. მიკროელემენტებიდან მნიშვნელოვანია ფტორი. ჩაის პროდუქტის მშრალი ნივთიერებების 5-6%-ს შეადგენს მინერალური ნივთიერებები, რომელთა 50% არის კალიუმი, 15,5% კი – ფოსფორნაერთები. ჩაის ეთერზეთების შემცველობა აუმჯობესებს ადამიანის განწყობას, ანიჭებს მას სიმხნევას, შრომისუნარიანობას, ააქტიურებს ცენტრალურ ნერვულ სისტემას (Джемухадзе, 1961).

ჩაის გავრცელების ისტორია გურიის რეგიონში

გურიაში ჩამოსულ ვიზიტორებს ჩაის მეურნეობის ნახვის, სამუშაო პროცესზე დაკვირვებისა და დაგემოვნების გარდა, ჩაის გავრცელების ისტორიაც აინტერესებთ.

გურიაში პირველი ჩაის ბუჩქი 1809 წელს მამია მეხუთე გურიელის (გურიის მთავარი 1809-1826 წწ.) ბაღში დაირგო (მამია გურიელის ბაღი ქალაქ ოზურგეთის ამჟამინდელი ცენტრალური ბაღების, ჭადრების ბაღს წარმოადგენდა). ბაღში გაშენებულ ჩაის სამრეწველო დანიშნულება არ ჰქონდა.

15 წლის განმავლობაში გურიელმა ჩაის, ფორთოხლისა და ლიმონის გაშენებით შესანიშნავი ბაღი მოაწყო. ბაღის გაშენებას შოტლანდიელი აგრონომი და მეზაღე, იაკობ მარი ხელმძღვანელობდა.

მამია გურიელის სიკვდილის შემდეგ მისი ბაღი მოიშალა. რუსეთ-ოსმალეთის ომის (1854—1856 წწ.) დროს ქალაქის ცენტრში, ყოფილ მამიასეულ ბაღში სამხედროები დასახლდნენ, რომლებმაც აჩეხეს და გაანადგურეს ბაღი.

ი. მარის რჩევით ჩაის ბუჩქები გადარგეს გორაბერეჟოულში, მიხეილ ერისთავის მამულში. მ. ერისთავი ჩაის კულტურის დამფასებელი იყო. მან პირველად ჩაი ჩინეთში ნახა, დააგემოვნა და გადაწყვიტა მისი საქართველოში გაშენება.

გადმოცემის თანახმად, იმ პერიოდისათვის ჩინეთიდან ჩაის ნერგის ან თესლის გატანა აკრძალული იყო, მაგრამ მას მაინც მოუხერხებია ჩამოტანა. 1864 წელს მ. ერისთავმა საქართველოში პრიმიტიული წესით პირველმა დაამუშავა ჩაის პროდუქცია, გაიტანა თბილისსა და სანქტ-პეტერბურგში გამართულ სასოფლო-სამეურნეო გამოფენებზე.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ჩაის ბუჩქების გაშენება გურიას გასცდა და პრაქტიკულად დასავლეთ საქართველოს ყველა რეგიონში გავრცელდა: აფხაზეთში, აჭარაში, იმერეთსა და სამეგრელოში. 1861 წელს პირველი ქართული „ბაიხის ჩაი“ დამზადდა. 1864 წელს პროდუქტი სასოფლო-სამეურნეო გამოფენაზე წარადგინეს სანქტ-პეტერბურგში, ხოლო 1885 წელს პირველი საექსპორტო გადაზიდვა განხორციელდა ევროპაში.

XX ს-ის 80-იან წლებში ქართული ჩაის ინდუსტრიაში 190 ათასი ადამიანი იყო დასაქმებული, ჩაის პლანტაციები 70 ათასი ჰექტარზე იყო გაშენებული. მის დამზადებას ემსახურებოდა 140 პირველადი წარმოების, 25 დაფასოებისა და 3 მექანიკური ქარხანა, ასევე რამდენიმე სამრეწველო ობიექტიც. საქართველოში იწარმოებოდა 600 ათასი ტონა მწვანე ფოთოლი, ანუ 133 ათასი ტონა ჩაი. საქართველო მეხუთე ადგილზე იყო ჩაის წარმოებაში ინდოეთის, ჩინეთის, იაპონიისა და შრი-ლანკის შემდეგ (ჩაი...).

საქართველოდან ჩაი გადიოდა დანარჩენ საბჭოთა რესპუბლიკებში. ექსპორტი, ასევე ხდებოდა აღმოსავლეთ ევროპასა და სამხრეთ აფრიკაშიც. ქართული ჩაი იყიდებოდა საფრანგეთში, გერმანიაში, ავსტრიაში, ფინეთსა და დიდ ბრიტანეთში.

საქართველოში ჩაის ინდუსტრიას ყველაზე დიდი სოციალური პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა როგორც სასოფლო-სამეურნეო და ინდუსტრიული განვითარების კუთხით, ასევე დასაქმების, საბიუჯეტო შემოსავლებისა და სოციალური კეთილდღეობის მაჩვენებლებით.

1900 წელს საქართველოში არსებული ჩაის 23 საცდელი ნაკვეთიდან ყველაზე მეტი (9 ნაკვეთი) ოზურგეთის მაზრაში მდებარეობდა. ამათგან აღსანიშნავია თავად ნაკაშიძეების მამული ზედუბანში.

1889 წელს მიხეილ ნაკაშიძემ ჩაი ჩაქვიდან შემოიტანა და გააშენა ხუთ ჰექტარზე, ააშენა ფაბრიკა, რომელიც უშვებდა პროდუქციას სახელით „Чай Князя М. М. Накашидзе“. 1900 წლისთვის ერმილე ნაკაშიძეს ჰქონდა ჩაის გადამამუშავებელი დანადგარი და უშვებდა ჩაის სავაჭრო ნიშნით „ერმილიტა“.

გურიაში ჩაის აწარმოებდა „საუფლისწულო საზოგადოებაც“. 1900 წლის 21 მაისს „ივერია“ წერდა: „საუფლისწულო უწყება ამ წელს გურიის პლანტაციებიდან 5 000 გირვანქა ჩაის მოკრევას ელის, ხოლო მერმის 20 ათას გირვანქის იმედი აქვს“²⁵. 1913-1918 წლებში გურიაში გაზარდა ჩაის პლანტაციების რაოდენობა, მაგრამ 1918 წლისთვის დაეცა ჩაის წარმოება 50 %-ით. 1921 წელს საშუალო მოსავლიანობა ერთ ჰექტარზე იყო 500 კგ. (ჩაი...).

სოფელ ასკანაში ჩაის აწარმოებდა ცნობილი მეღვინე სოლომონ ჭეიშვილი. ს. ჭეიშვილს ჩაი გაჰქონდა რუსეთის ქალაქებში. მის მიერ წარმოებულმა ჩაიმ ქების სიგელი დაიმსახურა 1914 წელს მოსკოვში.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, 1924 წლისთვის გავრცელებული იყო მეტწილად ჩინური ბუჩქები, ნაწილობრივ იაპონური და ინდურიც. მოხდა ბუნებრივი ჰიბრიდიზაცია და მიღებულ იქნა ჰიბრიდი „ბათუმის ჩაი“. სწორედ ეს გაშენდა საბჭოთა პერიოდში გურიაში და აჭარაში.

პირველი ფაბრიკები საბჭოთა ხელისუფლების დროს მოქმედებდა ზედუბანსა და ოზურგეთში.

კოლექტივიზაციის შემდეგ საბჭოთა პერიოდში ჩაი იქცა გურიაში გავრცელებულ № 1 კულტურად. 1933 წელს მოიკრიფა 138 870 კილოგრამი ჩაის ფოთოლი. ყველა დიდ სოფელში მოქმედებდა ჩაის ფაბრიკა, ყველა სოფელში იყო პლანტაციები და მიმღები პუნქტები (ჩაი...).

ანასეულში შეიქმნა ჩაისა და სუბტროპიკულ კულტურათა კვლევითი ინსტიტუტი. ჩაიმ განდევნა მანამდე გავცელებული ყველა ტრადიციული სასოფლო სამეურნეო კულტურა (ღომი, ვაზი და სხვ.). საბჭოთა პროპაგანდა მეჩაიეობის განვითარებას საბჭოთა სახელმწიფოს უდიდეს წარმატებად მიიჩნევდა.

1958 წელს ჭანიეთის, ლაითურისა და ლიხაურის მეურნეობებში პირველად გამოსცადეს ჩაის საკრეფი მანქანები.

გასული საუკუნის 90-იან წლებში საბჭოთა კავშირის დაშლა ქართული ჩაის ინდუსტრიისთვის დამანგრეველი შედეგების მომტანი აღმოჩნდა. ქართულმა ჩაიმ საბჭოთა ბაზარი დაკარგა, პოლიტიკური და ეკონომიკური არასტაბილურობის ფონზე კი სახელმწიფოს ახალ ბაზარსა თუ მრეწველობის შენარჩუნებაზე ზრუნვა

²⁵ იხილეთ ბმული: <https://el.ge/articles/45150>

არ შეეძლო. აფხაზეთის ომმა დამატებით გამოიწვია ჩაის მწარმოებელი მნიშვნელოვანი რეგიონის დაკარგვაც, რამაც წარმოება შეამცირა. მოსავლის აღების გაჭიანურების გამო კი პლანტაციები გაველურდა.

საქართველო, როგორც დიდი ისტორიის მქონე ჩაის მწარმოებელი ქვეყანა, ჩაის ინდუსტრიის მქონე ქვეყნებს შორის უნიკალურ მაგალითს წარმოადგენდა, რომელსაც ჰქონდა ჩაის პლანტაციების გაშენების დიდი გამოცდილება, ჰყავდა დარგის პროფესიონალები და მეცნიერები, ჰქონდა დიდი ინდუსტრიული პოტენციალი.

2010 წლის ივნისამდე ქართული დაფასოებული ჩაი, ადგილობრივი ბაზრის მხოლოდ 2 %-ს შეადგენდა (ჩაი ...).

ქართული ჩაის წარმოება ამ ეტაპზე

ამჟამად ქართული ჩაი ადგილობრივი ბაზრის დაახლოებით 25%-ს აკვებს.

საქსტატის მონაცემებით, 2021 წლის 10 თვეში საქართველომ 3,9 მილიონი \$-ის 1,9 ათასი ტონა ჩაი გაყიდა. ძირითადი საექსპორტო ქვეყნებია:

- მონღოლეთი - 416 ტონა / \$ 219 ათასი;
- აზერბაიჯანი - 279 ტონა / \$ 1.9 მილიონი;
- თურქეთი - 196 ტონა / \$ 622 ათასი (ქართული... 2021).

2021 წლის იანვარ-ოქტომბერში საქართველომ 1,9 ათასი ტონა ჩაის (არომატიზებული და არაარომატიზებული) იმპორტში \$ 7,2 მილიონი გადაიხადა. 2020 წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით ჩაის იმპორტი 14 %-ით შემცირდა. საქართველოში ჩაის ძირითადი იმპორტიორი ქვეყანებია:

- აზერბაიჯანი - 633 ტონა / \$ 3.4 მილიონი;
- შრი ლანკა - 264 ტონა / \$ 1.2 მილიონი;
- რუსეთი - 206 ტონა / \$1.2 მილიონი (ქართული... 2021).

ამ ეტაპზე ჩაის წარმოება გურიის რეგიონში

გურიის რეგიონში ფუნქციონირებს ჩაის გადამამუშავებელი დიდი და მცირე საწარმოები (იხ. დიაგრამა № 1).

დიაგრამა № 1. ჩაის საწარმოებისა და დასაქმებულების რაოდენობა

წყარო: დიაგრამა შედგენილია ჩვენ მიერ მოპოვებული ინფორმაციის საფუძველზე.

როგორც დიაგრამიდან ჩანს, რეგიონში ფუნქციონირებს 18 ჩაის საწარმო, სადაც დასაქმებულია 172 ადგილობრივი მოსახლე. გარდა ამისა, სეზონურად ქირობენ დამატებით მუშახელსაც.

საწარმოთა საქმიანობა მხოლოდ ჩაის წარმოებით არ შემოიფარგლება, ზოგიერთი მათგანი აგროტურისტული საქმიანობითაცა დაკავებული, კერძოდ, 2019 წლიდან გურიაში ვითარდება ახალი ტურისტული პროექტი „ჩაის გზა“. აღნიშნული მარშრუტი შეიქმნა „ასოციაცია ჩაის გზის“ ორგანიზებით, რომელიც აერთიანებს საქართველოს რეგიონებში მოქმედ ორგანიზაციებს და საოჯახო მეურნეობებს (გურული...2021).

აღნიშნული მიზნით, გურიის რეგიონში შეირჩა „ჩაის გზის“ მასპინძელი საწარმო და საოჯახო მეურნეობები. ფერმერები სთავაზობენ ვიზიტორებს ჩაის კრეფას, გადამუშავების პროცესში მონაწილეობის მიღებას, ჩაის დამზადების ტექნოლოგიისა და ისტორიის გაცნობას, დეგუსტაციას, ტრადიციული კერძებს, საჭიროების შემთხვევაში განთავსებასაც.

იდეის პოპულარიზაციის მიზნით, გაეროს განვითარების პროგრამის, ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის, ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის მერიის მხარდაჭერით, გურიაში ყოველწლიურად იმართება ჩაის ფესტივალი.

„ჩაის გზის“ მონაწილე ძირითადი ობიექტებია:

1. **დავით თენიეშვილის საოჯახო საწარმო „იალონი“**. მდებარეობს ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ბახვიში. საწარმოს მდებარეობა განსაკუთრებულ პირობებს ქმნის უმაღლესი ხარისხის ჩაის პროდუქციის წარმოებისათვის. ადგილზე ხდება, ნატურალური და ეკოლოგიურად სუფთა ჩაის პროდუქციის წარმოება-რეალიზაცია.

ეტაპობრივად აწარმოებს 7-8 ტ. ჩაის 4 სახეობას: მოცვის ჩაი, შავი ჩაი, მწვანე ჩაი, თეთრი ჩაი.

საწარმოს მომხმარებელია ადგილობრივი მაღაზიები, მოსახლეობა, ვიზიტორები, ასევე ექსპორტს ახორციელებს პოლონეთში, ჩეხეთში, გერმანიაში და კანადაში.

პროდუქციის მიწოდება შეუძლიათ ნებისმიერ ლოკაციაზე ადგილობრივი და უცხოელი მომხმარებლებისათვის.

ვიზიტორებს ადგილზე, სთავაზობენ ტურს: სტუმრები გაივლიან ე.წ. „ჩაის გზას“, რომელიც მოიცავს ჩაის წარმოების პროცესს პლანტაციებიდან გადამამუშავებელ საწარმომდე და შეფუთვამდე.

სტუმრებს საშუალება აქვთ მონაწილეობა მიიღონ ჩაის კრეფის პროცესში ტრადიციული ეკიპირების (ჭილოფის ქუდი და კალათი) გამოყენებით, დაკრეფილი ჩაის ფოთლის გადამამუშავების პროცესში, მიიღონ პასუხი მათთვის საინტერესო ყველა საკითხზე. ტური სრულდება სხვადასხვა სახეობის ჩაის დეგუსტაციით.

2. **გიორგი ხუჭუას ჩაის გადასამუშავებელი საწარმო**. მდებარეობს ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სოფელი ანასეულში. ამუშვებენ და ყიდიან შავ და მწვანე ჩაის. აბარებენ მაღაზიებს ბათუმსა და თბილისში, ასევე ამარაგებენ ადგილობრივ ბაზარსაც ოზურგეთში. გარდა ადგილობრივი მომხმარებლისა ჰყავთ უცხოელი ტურისტები და დამსვენებლები. რომელებსაც სთავაზობენ ჩაის კულტურის გაცნობას, საწარმოს დათვალიერებას, სამეურნეო პროცესში მონაწილეობას, ჩაის დაგემოვნებას.

2020 წლის განმავლობაში პროდუქტის შესაძენად, დაახლოებით, 2 000-ზე მეტი ტურისტი ესტუმრათ პოლონეთიდან, ჩეხეთიდან, ბალტიისპირა ქვეყნებიდან (ლიეტუვა, ესტონეთი).

ჩაის კრეფასა და სამეურნეო სამუშაოებში დასაქმებული ჰყავთ 80 ადამიანი. ყოველწლიურად ეტაპობრივად ხდება ჩაის ბუჩქის განახლება, მაგალითად, 2021 წელს განახლეს 4 ჰა ჩაი.

2019 წელს შეუერთდა მუნიციპალურ ტურისტულ პროექტს. ჩაის დარგში საწარმოს თითქმის 60-წლიანი ისტორია და ჩაის მუზეუმი აქვს. საწარმოს ტერიტორიაზე მოქმედებს ნატურალური ხილის ალკოჰოლური სასმელების საწარმო „ანასეულის ოტკა“. სწორედ ანასეულში დაირგო პირველი ჩაის ნერგი 1847 წელს და აქვე ფუნქციონირებს ანასეულის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი (ტურისტული...2021).

3. ლანა ჟღენტის ჩაის გადამამუშავებელი საწარმო „პლანტაცია“. მდებარეობს ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ მელექედურში. ამჟამად, აწარმოებს მხოლოდ 1 სახის შავ გრეხილ ჩაის (2 ტონა). ჩვეულებრივი მომხმარებლების გარდა, სტუმრობენ გერმანელი, ინგლისელი და ამერიკელი ტურისტები.

სამომავლოდ ეზოში გეგმავს პატარა ხის სახლების ჩადგმას ტურისტების განსათავსებლად, ამ ეტაპზე კი მხოლოდ დეგუსტაციასა და პროდუქტის მიყიდვას ახერხებს. ხის სახლების ჩადგმის შემდეგ ტურისტებს საშუალება ექნებათ 1 დღის მაგივრად რამდენიმე დღე დარჩნენ.

აგროტურიზმის მიმართულებით ბიზნესის გასაფართოებლად შეისყიდა დამატებითი ტერიტორია, სადაც გაშენებულია ჩაი. მიმდინარეობს მათი გაკულტურების სამუშაოები.

ტურისტული ლოკაცია „პლანტაცია“ 2021 წელს შეუერთდა მუნიციპალურ ტურისტულ პროექტ „ჩაის გზას“. ტურის დროს მომხმარებლებს სთავაზობენ ავთენტური გარემოს დათვალიერებას, ნატურალური ჩაისა და ადგილობრივი სამზარეულოს გაცნობა-დეგუსტაციას (ტურისტული...2021).

4. ლიკა მგერელიძის ჩაის გზა „კომლი“ 2019 წელს შეუერთდა მუნიციპალურ პროექტ „ჩაის გზას“. ტურისტული ლოკაცია განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ვიზიტორებში. 150-წლიან საოჯახო მეურნეობაში შექმნილია ყველანაირი პირობა, რომ ტურისტმა თავი იგრძნოს განსაკუთრებულ გარემოში. „კომლი“ ვიზიტორებს სთავაზობს:

- მოკლე ექსკურსს საქართველოში ჩაის ისტორიის შესახებ;
- ეთნო-აგროტურს ეზოში (ითვალისწინებს გამოცდილების გაზიარებას, კულინარიულ მასტერკლასებს);
- ახლოს მდებარე ტურისტულ ლოკაციებზე გასვლას (შემოქმედის მონასტერი, მდინარე ბჟუჟის ხეობა, ჩაის პლანტაციების დათვალიერება);
- ჩაის ხელით კრეფა-დამამუშავებასა და ბუნებრივი შრობის პროცესში სტუმრის მონაწილეობას;
- სასტუმროში განთავსებას და კვებას (ტურისტული...2021).

5. ბერდია ელგუჯაურის ჩაის გადამამუშავებელი საწარმო „Natura Tea Company“, მდებარეობს ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ გურიანთაში.

იგი საქართველოში პირველი ქართული ჩაის მწარმოებელი საწარმოა, რომელსაც მიენიჭა საერთაშორისო სტანდარტის შესაბამისი დამადასტურებელი ISO სერტიფიკატი. კომპანია აწარმოებს უმაღლესი ხარისხის 7 სახეობის ქართულ ჩაის.

ჩაის ყიდის საზღვარგარეთ, ევროპაში – ირლანდიაში, შვეიცარიაში და სხვა ქვეყნებში. ამუშავებენ 100 ტონამდე ნედლეულს. ამჟამად ფლობს 18 ჰექტარ ჩაის

პლანტაციას, აქედან ჩაი გაკულტურებულია 14 ჰა-ზე. საწარმო ორიენტირებულია ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის წარმოებაზე.

საწარმო ექსპლუატაციაში 2014 წლის 5 მაისიდან შევიდა. ის 10 ტონამდე ნედლეულს ამუშავებს. ნედლეულის 60%-ს მეწარმე საკუთარი პლანტაციებიდან იღებს, 40%-ს კი – მოსახლეობისგან.

გარდა ამისა, ტურისტებისათვის აქვთ სადეგუსტაციო ადგილი, სთავაზობენ საწარმოს დათვალიერებასა და მეურნეობის მონახულებას. საშუალოდ, დღეში ტურისტების 1 ჯგუფი მაინც სტუმრობს ობიექტს 15-კაციანი, 4- ან 8-კაციანი შემადგენლობით.

ჩინელმა ტურისტებმა კი საწარმოში თავიანთი ჩაიგ მოიტანეს და აქაურს შეადარეს, ადგილობრივი წარმოების პროდუქტი არანაკლები აღმოჩნდა, რომატი უფრო მოეწონათ კიდევ. ვიზიტორები ჩამოდიან ასევე გერმანიიდან, შვეიცარიიდან და სხვა.

6. ილია ბასილაშვილის ჩაის საწარმო, „საქართველოს თაიგული“ მდებარეობს ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სოფ. დვაბზუში. კომპანია მომხმარებელს სთავაზობს პრემიუმ ხარისხის წარმოების ნატურალურ ქართულ ჩაის, რომელიც არ შეიცავს ქიმიურ საღებავს და არომატიზატორებს. საწარმო ექსპლუატაციაში შევიდა 2018 წელს.

პლანტაცია გაშენებულია 2,5 ჰა-ზე. საწარმო მიმდებარე სოფლებიდანაც იბარებს ჩაის. აქვთ საწარმო, სადეგუსტაციო და საგამოფენო კუთხე. შესაბამისად, ვიზიტორები მათთვის გამოყოფილი სპეციალური ტანსაცმლით ათვალიერებენ მეურნეობას, აკვირდებიან საწარმოო პროცესს, ასევე ასწავლიან ჩაის დაყენებას, რის შემდეგ ხდება მისი დაგემოვნება.

საწარმო უშვებს 7 სახის ჩაის. აქედან ბრენდული არის დასაყენებელი მწვანე ჩაი და დასაყენებელი შავი ჩაი. დანარჩენი კი არის – ექსტრა შავი ჩაი ერთჯერადი ნეილონის კონვერტით, ექსტრა მწვანე ჩაი, მოცვის შავი ჩაი, მოცვის მწვანე ჩაი, მაყვლის ჩაი. მათგან ბოლო სამი სახეობა მთის ჩაის სახეწოდებითაა ცნობილი და სამკურნალო დანიშნულება აქვს. ასევე ამზადებენ ჩაის სხვადასხვა არომატებით: თაფლის, ვაშლის, ლიმონის არომატითა და სხვა.

ვიზიტორების ყველაზე მეტი რაოდენობა რუსეთიდან მოდის, საწარმოს ასევე სტუმრობენ უკრაინიდან, პოლონეთიდან, ამერიკიდან, შვედეთიდან და ევროპის სხვადასხვა ქვეყნიდან.

სამომავლოდ იგეგმება მეურნეობის გაფართოება და პროდუქტის როგორც რაოდენობრივი ზრდა, ასევე მისი ექსპორტზე გატანაც. აგროტურიზმის მიმართულებით საწარმო გეგმავს ეზოსთან ახლოს სასტუმროს მშენებლობასაც, სადაც ვიზიტორები განთავსდებიან. ასევე მათთვის 100 ძირამდე სელექციური ჩაის გაშენებას, რათა მონაწილეობა მიიღონ ჩაის კრეფასა და საწარმოს საქმიანობაში.

7. გელა ზოიძის ჩაის გადასამუშავებელი საწარმო „კოოპერატივი ჩიბათი“ მდებარეობს ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ჩიბათში.

„კოოპერატივი ჩიბათის“ ისტორია ტრადიციული დარგის განვითარებას უკავშირდება. სოფელ ჩიბათში გაშენებული იყო 90 ჰექტრამდე ჩაის პლანტაცია, რომელსაც მოსახლეობა უვლიდა. კოოპერატივის წარმომადგენლებმა მოახერხეს ამ ტრადიციის აღდგენა და საბჭოთა ტიპის ობიექტი თანამედროვე ბიზნესზე ორიენტირებულ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივად აქციეს, რომელიც სოფელში ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაცია-აღდგენაზე მუშაობს და თან საკუთარი ბიზნესის

წარმატებაზე ზრუნავს. ჩაის წარმოებაში ადგილობრივი მოსახლეობა აქტიურად არის ჩართული.

2014 წელს საწარმომ ENPARD-ის პროექტში მიიღო მონაწილეობა და გადამამუშავებელი ფაბრიკის აღსაჭურვად და პლანტაციების სარეაბილიტაციოდ დახმარება ითხოვა, რის შემდეგ გადაეცათ ჩაის გადამამუშავებელი ხაზი, ქარხნისთვის შენობა კი მუნიციპალიტეტიდან აიღეს იჯარით. წლის განმავლობაში ყიდიან 1 ტონამდე ჩაის. მცირე რაოდენობით კი – ადგილობრივ ბაზარზე, ასევე დამსვენებლებზე საკურორტო სეზონის დროს. ვიზიტორებს შეუძლიათ, მეურნეობის დათვალიერება, სამუშაო პროცესის გაცნობა, წარმოების პროცესზე დაკვირვება, ჩაის ნაყენის მომზადება, დეგუსტაცია და შექმნა.

მათ უახლოეს გეგმებში შედის ჩაის ექსპორტზე გატანა. ამ მხრივ კოოპერატივს უკვე აქვს წარმატება ჩინეთში პროდუქციის გატანის კუთხით. მწარმოებლებს სურვილი აქვთ, რომ პროდუქცია 20-25 ტონამდე გაზარდონ და ერთჯერად პაკეტებში შეფუთონ.

8. მიხელ ცინცაძის ჩაის გადამამუშავებელი საწარმო შპს „არომატი“, მდებარეობს ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტში, ცენტრის მიმდებარე ტერიტორიასთან.

საწარმო თვეში ახერხებს 50-60 ტ. ჩაის გადამამუშავებას. უშვებს შავ ჩაის, მწვანე ჩაის, ყვითელ ჩაის ლიმონით, წითელ ჩაის ლიმონით, გრანულეზიან ჩაის და ა.შ. მომხმარებელს სთავაზობს სულ ცხრა სახეობას, რომელიც იყიდება ადგილობრივ მაღაზიებში, მეზობელ ქალაქებში. გარდა ამისა, ტურისტებს სთავაზობს მეურნეობისა და საწარმოს დათვალიერებას, წარმოების პროცესის გაცნობას, დეგუსტაციას, პროდუქტის შექმნას.

საწარმოში დასაქმებული ჰყავთ 30 ადამიანი, ხოლო მკრეფავებად მუშაობს 100-მდე ადამიანი. მეურნეობა ფლობს 2,5 ჰა-ს სოფელ მამათში, რაც საწარმოს მოსამარაგებლად ძალიან მცირეა, მაგრამ იქვე მაცხოვრებელ მოსახლეობას 6 ჰა-მდე ფართობზე გაშენებული აქვს ჩაის პლანტაცია, რომლებიც „არომატის“ მზრუნველობით არის გაკულტურებული და შესაბამისად იქ მოყვანილ ჩაის წარმოებაში იყენებს.

9. მურმან გოჩალიძევილის ჩაის გადამამუშავებელი საწარმო, შპს „გეოპლანტ ოზურგეთი“ მდებარეობს ოზურგეთის მუნიციპალიტეტში. აწარმოებს სხვადასხვა სახის ჩაის, მაგალითად, მწვანე ჩაის, შავ ჩაის და ა.შ.

აქ მოყვანილი ჩაი გამოირჩევა ბუნებრივი არომატით. ამიტომაც მასზე დიდია მოთხოვნა საზღვარგარეთ და მისი ექსპორტი 1985 წლიდან ხორციელდება.

ჩაის პლანტაცია გაშენებულია 120 ჰა-ზე. ნედლეული მოყვანილია პესტიციდების გარეშე ეკოლოგიურად სუფთა გარემოში. მისი ნორჩი ყლორტები ხელით იკრიფება, ყურადღებით მუშავდება ყოველგვარი ემულგატორების, საღებავის გარეშე და მაღალხარისხიან უცხოურ ჩაისთან ერთად კუპაჟდება.

საწარმოში მუდმივად დასაქმებულია 43 თანამშრომელი, სეზონურად მეურნეობაში – 200, წარმოებას სტუმრობენ როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოელი ვიზიტორები: ჩეხები, პოლონელები, თურქები.

10. ავთანდილ ლომთათიძის ჩაის გადამამუშავებელი საწარმო მდებარეობს ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის სოფელ ქვენობანში. აწარმოებენ 1,5 ტონა 3 სახის ჩაის: სტანდარტულს, შავი ბაიხაოს და მწვანე ჩაის. აქვთ საკუთარი ჩაის პლანტაცია. გარდა ამისა ნედლეულს ყიდულობენ ადგილობრივი მოსახლეობისაგან.

მაქსიმალურად ახდენენ ჩაის რეალიზაციას როგორც საქართველოში, ასევე საზღვარგარეთ – ჩეხოსლოვაკიასა და საფრანგეთში და კვლავ ცდილობენ უფრო მეტად გააძლიერონ თანამშრომლობა ევროკავშირის ქვეყნებთან.

ჩაის ყიდთან ტურისტებზეც. მათ სთავაზობენ მეურნეობის დათვალიერებას, სამუშაო პროცესის გაცნობასა და მუშაობაში ჩართვას, ჩაის კრეფას, წარმოების პროცესზე დაკვირვებას, ჩაის ნაყენის მომზადებასა და დეგუსტაციას. ასევე მათ შეუძლიათ ჩაის შექმნა, აქვთ მასპინძლის სახლში ან კარვებში განთავსებას საშუალება. ადგილობრივი ვიზიტორების გარდა, მათ სტუმრობენ უცხოელებიც: ჩეხები, ფრანგები, ბრიტანელები, გერმანელები და სხვ.

11. ნანა მელაშვილის ჩაის გადასამუშავებელი საწარმო, კოოპერატივი „ნაგომარი“; მდებარეობს ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ნაგომარში. საწარმო მომხმარებელს სთავაზობს ნატურალურ 8 სახეობის ძირითადად მწვანე და შავ ჩაის, ასევე ჩაის სხვადასხვა სახის ხილის არომატით.

ეტაპობრივად აწარმოებენ 7 ტონას წელიწადში. აქვთ საკუთარი, გაკულტურებული ჩაის მეურნეობა 25 ჰა-ზე. მუდმივად დასაქმებული ჰყავს 6 ადამიანი, ხოლო სეზონზე – 74 მუშახელი. ძირითადად მუშაობენ ექსპორტზე. ჩაი გააქვთ ამერიკაში და ევროპის ქვეყნებში.

ობიექტი ჩართულია ჩაის გზის პროექტში. მათ ხშირად სტუმრობენ ტურისტებიც. ისინი ათვალიერებენ პლანტაციას, აგემოვნებენ და ყიდულობენ ჩაის.

12. გიორგი მასიურაძის ჩაის გადასამუშავებელი საწარმო შპს „მიღმართი“; მდებარეობს ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ შემოქმედში. პროდუქტის რეალიზაციას ახდენს როგორც ადგილობრივ ბაზარზე, ისე ვიზიტორებთან.

13. „აკეთის ჩაი“ მცირე საოჯახო ბიზნესია, რომელიც აწარმოებს მაღალი ხარისხის პროდუქტს ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტის სოფელ აკეთში.

საწარმოს მიერ წარმოებული ჩაი უკვე იყიდება თბილისსა და დიდ ქალაქებში. შესაბამისად, ობიექტის მიზანია ახლოდან გააცნოს მომხმარებლებს წარმოებული პროდუქცია.

სტუმრებს საშუალება აქვთ დაათვალიერონ პლანტაციები და მიიღონ მონაწილეობა ჩაის მოკრეფაში, დააგემოვნონ ნატურალური ჩაი და მიირთვან ადგილზე მომზადებული დესერტი.

14. ჩაი „გურიელი“; როგორც ქართული ბრენდი, 2010 წელს გამოჩნდა ქართულ ბაზარზე. აწარმოებს მაღალი ხარისხის ჩაის. პროდუქტს. აქვს გამორჩეული გემო და არომატი, აგრეთვე ექსკლუზიური დიზაინი და შეფუთვა.

15. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივი „გურია-კომპანი 2014“; კოოპერატივი შედგება 7 წევრისაგან. მათი აქტიური ჩართულობითა და ENPARD-ის ფინანსური და ტექნიკური მხარდაჭერით მოხერხდა კოოპერატივის საკუთრებაში არსებული 5 ჰა. ჩაის პლანტაციის რეაბილიტაცია, შემოღობვა და ჩაის გადამამუშავებელი წარმოების გადაიარაღება თანამედროვე ტექნოლოგიებით. ამჟამად, კოოპერატივი აწარმოებს დაახლოებით 1,5 ტონა შავ ჩაის.

16. ჩაი „სამების“ მწარმოებელი ფაბრიკა მდებარეობს ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის სოფ. სამებაში. ჩაი ხელით იკრიფება, ნედლეული ისე მუშავდება, რომ შენარჩუნებული აქვს სასარგებლო თვისებები, სასიამოვნო გემო, არომატი და ვიტამინები.

17. გიორგი გოგიშვილის საწარმო „ჩაი № 101“, მდებარეობს ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ასკანაში. ჩაის მეურნეობა გაშენებულია 8 ჰა-ზე. აწარმოებს ჩაის რამდენიმე სახეობას, მათ შორის, ბიოლოგიურად სუფთა დუყის ჩაის.

18. გიორგი ლომთათიძის გურული ჩაი „გამარჯობა“ შეიქმნა 2019 წელს გურიის მხარეში, ოზურგეთსა და ჩოხატაურში, სამი საწარმოს გაერთიანებით.

ჩაის პლანტაციებს პერიოდულად სტუმრობენ აგროტურიზმით დაინტერესებული ტურისტები ევროკავშირის წევრი ქვეყნებიდან. ყოველწლიურად მასპინძლობენ დაახლოებით 70-მდე ადამიანს, რომლებიც იქ 6-7 დღის განმავლობაში რჩებიან. ვიზიტორები აკვირდებიან საწარმოო პროცესს და აგემოვნებენ თავიანთ დაკრეფილ ჩაის.

არსებული მონაცემების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ გურიის რეგიონს აქვს პერსპექტივა ჩაის კულტურის განვითარებისა და „ჩაის ტურის“ პოპულარიზაციისათვის. მიუხედავად ამისა, არის პრობლემებიც.

1. შემაფერხებელი ფაქტორები.

კვლევის დროს, მეჩაიეების გამოკითხვის გათვალისწინებით, გამოვლინდა შემდეგი შემაფერხებელი ფაქტორები:

- არ ტარდება ღონისძიებები მეჩაიეობის სარეაბილიტაციოდ;
- არის ფინანსური რესურსების ნაკლებობა;
- ამ მიმართულებით ნაკლებია სახელმწიფოსა და ადგილობრივი თვითმმართველობის დაინტერესება;
- ნელი ტემპით ვითარდება ადგილობრივი წარმოება;
- არასაკმარისია მეჩაიეობისა და აგროტურიზმის სექტორში დასაქმებული პირების ცოდნა და გამოცდილება.

გამოსავალი შეიძლება იყოს:

ჩაის მეურნეობის მოვლა-პატრონობისა და წარმოების თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების თვალსაზრისით ცოდნის ამაღლება;

- ჩაის წარმოების განვითარება ისე, რომ დაბალხარისხიანი იმპორტირებული ჩაი ჩაანაცვლოს მაღალხარისხიანმა ადგილობრივმა ჩაიმ;
- გასაღების ბაზრების მოძიება;
- ორიენტირება როგორც შიდა ბაზარზე, ისე საზღვარგარეთისაზე ისე, რომ გათვალისწინებული იქნეს სხვადასხვა ტიპის მომხმარებელი;
- ჩაის ტურების ორგანიზება, რაც საწყის ეტაპზეა რეგიონში და საჭიროებს განვითარებას;

➤ სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ჩართულობა-დაინტერესება;

➤ ჩაის კულტურის განვითარების პროგრამის შემუშავება;

➤ საექსპორტო ბაზრებისა და ინვესტიციების მოძიება.

ვფიქრობთ, აღნიშნული პრობლემების დასაძლევად მნიშვნელოვანია საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილების შესწავლაც და მისი მორგება ჩვენს რელობაზე.

2. საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილება და მისი გაზიარების შესაძლებლობები მეჩაიეობაში.

გამოცდილების გაზიარება შესაძლებელია ისეთი ქვეყნებიდან, როგორცაა: ჩინეთი, ინდოეთი, თურქეთი, ინდონეზია და სხვა. განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე:

ჩინური ჩაის პროდუქცია მაღალი ხარისხისაა. ის ჩინელების ყოველდღიური კვების პროდუქტია. გაშენებულია შედარებით მწირ ნიადაგებზე ჭადრაკული წესით, რომლის მოვლა-მოყვანის სამუშაოები, ძირითადად, ხელით სრულდება.

ინდოეთი ჩაის პროდუქციის ყველაზე დიდი მწარმოებელია მსოფლიოში. მის წილად მოდის დამზადებული ჩაის წარმოების 1/3. ჩაის მსოფლიო ბაზარი და მომხმარებელთა უზრუნველყოფა ძირითადად ინდოეთსა და შრი-ლანკაზე დამოკიდებული (ჯაბნიძე, 2019).

ინდონეზიაში ჩაის კულტურის განვითარება 1825 წლიდან დაიწყო ძირითადად იავასა და სუმატრაზე. გასული საუკუნის 50-იან წლებში ქვეყანას მსოფლიოში ჩაის წარმოებით მესამე ადგილი ეკავა. კულტურა გაშენებულია პლანტაციების სახით. მათი მთლიანი ფართობი 230 ათას ჰექტარს აღემატება. აქვთ ჩაის პირველადი გადამამუშავების თანამედროვე ტიპის ფაბრიკები. წელიწადში აწარმოებენ 210 ათას ტონას.

ინდონეზია ცდილობს თავისი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისათვის გამოიყენოს ყველა რესურსი, გაზარდოს ჩაის წარმოების მოცულობა, ამიტომ პროდუქციის დიდი ნაწილი (77-80 %) საზღვარგარეთ გააქვს (ჯაბნიძე, 2019).

თურქული ჩაი ხასიათდება კარგი გემოვნური თვისებებით. მათ შეიმუშავეს მეჩაიეობის განვითარების სახელმწიფო პროგრამა, რომლის წყალობით ქვეყანაში ბოლო 20-25 წლის განმავლობაში ჩაის პლანტაციების ფართობი და გადამამუშავებელი ფაბრიკების რაოდენობა საგრძნობლად გაიზარდა (ჯაბნიძე, 2019).

დასკვნა

ჩაის მწარმოებელი ქვეყნების გამოცდილება და საქართველოში „ჩაის გზის“ განვითარების პერსპექტივების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ საქართველოში აუცილებელია შემუშავდეს და განხორციელდეს „მეჩაიეობის განვითარების სახელმწიფო პროგრამა“, რომელშიც ჩართული იქნებიან ადგილობრივი ფერმერები. ჩაის წარმოების განვითარებას ხელს უწყობს, გურიის რეგიონის შემთხვევაში, სუბტროპიკული კლიმატი და ნიადაგური პირობები, რომელიც იძლევა ჩაის კულტურის წარმოების ფართო შესაძლებლობას, ამიტომ **ფერმერებმა უნდა გააშენონ:**

- მხოლოდ მაღალმოსავლიანი და მაღალხარისხოვანი ჩაის ჯიშები;
- მეცნიერულ რეკომენდაციებზე დაყრდნობით განახორცილონ გაშენების, მოვლა-მოყვანისა და ექსპლოატაციის ტექნოლოგიური პროცესები;
- მოკრეფილი ნედლეული გადაამუშაონ, კოოპერატიულ საწარმოთა სისტემაში არსებულ მცირე გადამამუშავებელ ქარხანებში.

აღნიშნულის განხორციელება, ხელს შეუწყობს:

- მოსახლეობისათვის ეკოლოგიურად სუფთა ჩაიზე დეფიციტის აღმოფხვრას;
- აგროტურისტული ობიექტების მოწყობა-მოწესრიგებას;
- ჩაის ტურების დაგეგმვა-ორგანიზებას;
- აგრეთვე ადგილობრივი ბაზრისა და ვიზიტორების მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას;
- ფერმერების შემოსავლებისა და დასაქმების გაზრდას მომავალში;
- ჩაის საექსპორტო პროდუქციის წარმოების განვითარებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბითაძე შ. (2022). ჩაის წარმოების პერსპექტივა და გამოწვევები, მოძიებულია 21.08.2022, <https://bm.ge/ka/video/chais-warmoebis-perspeqtiva-dagamowveebi/30438>
3. გურული ჩაი: ტრადიციისა და ბიზნესის აღორძინება, (2021). მოძიებულია 21.08.2022, <https://www.undp.org/ka/georgia/stories/გურული-ჩაი-ტრადიციისა-და-ბიზნესის-აღორძინება>
4. გურიის რეგიონის განვითარების 2014—2021 წლების სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე (2013). <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2024372?publication=0>
5. მეჩაიეობის დარგის აღდგენისა და რეაბილიტაციის ღონისძიებათა შესახებ (1998), „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“, მოძიებულია 21.08.2022, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/111628?publication=0>
6. „ტურისტული ლოკაციები“, მოძიებულია 21.08.2022, <https://tea-route.org.ge/ტურისტული-ლოკაციები/>
7. „ქართული ჩაის ძირითადი მომხმარებლები მონღოლეთი, აზერბაიჯანი და თურქეთია“, 2021, მოძიებულია 05.12.2022, <https://businessformula.ge/News/5875>
8. ჩაი გურიელი - ისტორია, მოძიებულია 21.08.2022, <https://gurieli.ge/ge/about-us/history>
9. ჩაკვეტაძე შ. (2018). სხვადასხვა სახის ჩაის პროდუქტების მიღება ტრადიციული და არატრადიციული ნედლეულის გამოყენებით, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დისერტაცია. ქუთაისი.
10. ცეცხლაძე მ., სულაბერიძე ს. აგროტურიზმის განვითარების უცხოური გამოცდილება და მისი გამოყენების ზოგიერთი ასპექტი საქართველოში ჟურნალი “ეკონომიკა და ბიზნესი” N 2. 2021. თსუ-ს გამომცემლობა. თბილისი. ISSN 1987-5789 ESN 2587-5426 <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge&adgi=1136&title>
11. ჯაბნძე რ. ჩაის მწარმოებელი ძირითადი ქვეყნები, (2019). მოძიებულია 27.08.2022 <https://agronews.ge/cha-is-mtsar-mo-eb-e-li-dzi-ri-tha-di-qveqh-ne-bi/>
12. Bedianashvili G., *The Global Business Environment, European Integration and the Cultural Potential of Social-economic Development of Georgia*, https://scholar.google.hu/citations?view_op=view_citation&hl=hu&user=ZW6h9sYAAAAJ&citation_for_view=ZW6h9sYAAAAJ:UeHWp8X0CEIC
13. Boniface B., Cooper Ch. *Worldwide Destinations. The Geography of Travel and Tourism*. IV Edition, 2005, p.p.31-87;
14. Edgell D. L., Swanson Sr. J. T. , (2008). *Tourism Policy and Planning. Yesterday, today and tomorrow*;
15. Petrović, N., Roblek, V., Khokhobaia M. and Gagnidze, I. (2021) "AR-Enabled Mobile Apps to Support Post COVID-19 Tourism," *2021 15th International Conference on Advanced Technologies, Systems and Services in Telecommunications (TELSIKS), 2021*, pp. 253-256, doi:10.1109/TELSIKS52058.2021.9606335
16. Sulaberidze Salome, Tsetskhladze Murman, DEVELOPMENT OF AGRO-TOURISM IN GURIA REGION AND POTENTIAL FOR ITS USE *Journal: „Globalization and Business“* N 11 2021. p 133-138. ISSN 2449 2396. მოძიებულია 15.07.2022. <https://www.eugb.ge/uploads/content/N11/Salome%20Sulaberidze.pdf>

17. Чжуан Вань – Фан – Культура чая, Перевод изд. Иностранной литературой, Москва, 1959 г.

18. Джемухадзе К.М - культура и производство чая в Китайской народной республике..- М.: АН СССР. -1961г.

Murman Tsetskhladze,

*Associate Professor, Candidate of Economic
of sciences, Batumi Shota Rustaveli State University*

Salome Sulaberidze,

*Invited Teacher, PhD student,
Batumi Shota Rustaveli State University;*

"TEA" PRODUCTION AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF AGROTOURISM (ON THE EXAMPLE OF GURIA REGION)

Expanded Summary

Agrotourism is a direction where the products of the tourism industry and agriculture are jointly presented. In the paper, the modern trends of the development of tea-making in Georgia and the world are studied, and the perspectives of its development in the Guria region are outlined.

In Guria, tea production has a two-century history. The first tea bush was planted in 1809 in the garden of Mamia the fifth Gurieli (chief of Guria 1809-1826).

The tea grown in the garden had no industrial purpose.

After the death of Mamiya Gurriel, he garden was destroyed.

In 1864 M. Eristavi was the first in Georgia to process tea products in a primitive manner.

In the second half of the 19th century, the cultivation of tea bushes went beyond Guria and practically spread to all regions of Western Georgia.

In the 1980s, Georgia ranked fifth in tea production, after India, China, Japan and Sri Lanka. (Tea...).

In the 90s of the last century, the collapse of the Soviet Union had devastating consequences for the Georgian tea industry.

Currently, there are large and small tea processing enterprises operating in the Guria region. A total of 18 tea factories are operating, employing 172 local residents.

The paper proposes the possibilities of providing tourist product - "Tea Road" to visitors.

What is confirmed by real materials obtained as a result of research. In particular:

They offer visitors to pick tea, participate in the processing of raw materials, get acquainted with the technology and history of tea making, tasting, preparation of traditional dishes and, if necessary, accommodation.

The organization of "tea tour" is connected with certain conditions.

First of all, the willingness of the farmer to receive visitors.

During the research, taking into account the survey of traders, internal problems were identified: Local production is developing at a slow pace; The level of knowledge and experience of persons employed in the tea-making and agro-tourism sector is low;

experience a lack of financial resources; Less attention is paid to measures to rehabilitate tea drinking.

We think that the problem can be solved, on the one hand, with the involvement and interest of the state and local governments; By mobilizing investments and projects by them. On the other hand, with the help and promotion of local agriculture and tourism services, more farmers should be interested in agritourism.

In addition, the active involvement of entrepreneurs, tea associations, the state, educational institutions and other interested parties should be noted in order to solve the existing challenges.

The result of the implementation of the mentioned should be: eliminating the shortage of ecologically clean tea; arrangement of agro-tourism facilities; Planning and organizing tea tours.

In the end, the revitalization of the industry will contribute to the gradual replacement of imported tea in the Guria region with local products, to interest more visitors in the activities of the "Tea Road". At the same time, incomes of the population will increase, migration processes will decrease.

Key words: tea road, visitor, farmer, agriculture, agro-tourism.

დოქტორანტიზისა და მაგისტრანტიზის სამეცნიერო ნაშრომები
PAPERS OF DOCTORAL AND MASTER STUDENTS

ქეთევან ომანაძე

*დოქტორანტი, ბიზნესისა და ტექნოლოგიების ფაკულტეტი,
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი*

**ჯანდაცვის სისტემის სოციალურ - ეკონომიკური უსაფრთხოებისა და
ანტიკრიზისული მენეჯმენტის თეორიულ - მეთოდოლოგიური საფუძვლები**

ანოტაცია. განვითარების ანტიკრიზისული მენეჯმენტი გულისხმობს სისტემურ პროცესს, რომლის მიხედვითაც ორგანიზაციები კრიზისული მდგომარეობიდან უნდა გამოვიდნენ. თანამედროვე ლიტერატურაში, სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის განვითარების კრიზისების ზოგადად მიღებული კონცეფცია დადგენილი არ არის.

ადრე არსებობდა მოსაზრება, რომ კრიზისები წარმოების კაპიტალისტური ხასიათის მახასიათებელია და სოციალისტური რეჟიმის პირობებში არ არსებობს. (Збинякова.Е.А., 2010)

კრიზისი (ფ. ბროკჰაუსის და ი. ეფრონის აზრით) არის ეკონომიკური, ეკონომიკური შოკი, რაც დამოკიდებულია მოთხოვნისა და მიწოდების კორესპონდენციის დარღვევაზე. (Валиулина.С.К., 2012)

ანტიკრიზისული მენეჯმენტი, როგორც ორგანიზაციის მართვის სისტემა, ატარებს რთულ სისტემურ ხასიათს. ის მიზნად ისახავს ბიზნესისთვის არასასურველი მოვლენების თავიდან აცილებას ან აღმოფხვრას თანამედროვე მენეჯმენტის სრული პოტენციალის გამოყენებით, რაც ნიშნავს, რომ უნდა შემუშავდეს ორგანიზაციისთვის სპეციალური პროგრამა, რომელსაც ექნება სტრატეგიული ხასიათი და საშუალებას მოგვცემს აღმოფხვრათ დროებითი სირთულეები, შევინარჩუნოთ და გავზარდოთ ბაზარზე პოზიციები ნებისმიერ პირობებში. (Грязновой.А.Г., 2014)

საკვანძო სიტყვები: ანტიკრიზისული მენეჯმენტი, ჯანდაცვა.

ანტიკრიზისული მართვის თანამედროვე კონცეფციები

ანტიკრიზისული მართვის კონცეფცია სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთ – ერთი სადავოა, მისი განმარტებისა და შინაარსის შესახებ სხვადასხვა თვალსაზრისი არსებობს. ეტიმოლოგიიდან გამომდინარე, “ანტიკრიზისული” ნიშნავს კრიზისის საპირისპირო მხარეს, რომელიც მიმართულია კრიზისის წინააღმდეგ (ბერძნული ანტისგან - “საპირისპირო”, კრიზისი - “საზღვარი ორ სახელმწიფოს შორის, შემობრუნების წერტილი”; “გადაწყვეტილება”) (Ожегов С.И., 2010)

ანტიკრიზისული მენეჯმენტის ძირითადი მიზნებია კრიზისული რეჟიმების პრევენცია და ღონისძიებების შემუშავება ამ რეჟიმებში საქმიანობის ორგანიზებისათვის. კრიზისების მართვისათვის შეგვიძლია ავირჩიო მიზნები, რომლთა ერთობლიობაც საბოლოო ჯამში წარმოადგენს ანტიკრიზისულ მენეჯმენტს:

- კრიზისის განჭვრეტა და მისთვის ადეკვატური მომზადება (იგულისხმება საფრთხის ხარისხის შესაბამისად);

- საშიში კრიზისული ფაქტორების პრევენცია;
- კრიზისის განვითარების დინამიკის მართვა (აჩქარება, შენელება, დარბილება, გაძლიერება);
- ორგანიზაციის სასიცოცხლო საქმიანობის უზრუნველყოფა კრიზისულ მდგომარეობაში;
- კრიზისის უარყოფითი შედეგების შესუსტება;
- ორგანიზაციის შემდგომი განვითარებისთვის კრიზისის ფაქტორებისა და შედეგების გამოყენება.

კრიზისის ტიპები დონეების თვალსაზრისით, არსებობს:

- საწარმოების, ფირმების, კომპანიების კრიზისი (მაგალითად, ფირმის არასწორი ან ირაციონალური საკრედიტო ან სასაქონლო პოლიტიკის გამო);

- ინდუსტრიების კრიზისი (მაგალითად, რიგ ქვეყნებში ნედლეულის მრეწველობას ჰქონდა და აქვს განვითარების პოტენციალი, მაგრამ მაღალტექნოლოგიური არ არის, რადგან მსოფლიო ბაზარზე მაღალტექნოლოგიური საქონლის მიწოდება საკმარისია);

- რეგიონების კრიზისი (მაგალითად, ქვეყნის სხვადასხვა, ობიექტური მიზეზების გამო, სუბსიდირება უნდა მოხდეს სხვაზე მეტად, შესაბამისად, საჭიროა ძლიერი რეგიონების ეკონომიკური მხარდაჭერა, რაც ამ უკანასკნელთათვის შეზღუდულია და წამგებიანი არ არის);

- ეკონომიკური კრიზისი სახელმწიფო დონეზე, მეტწილად ასოცირდება ენდოგენურ, ანუ შინაგან ფაქტორებთან (მაგალითად, ქვეყანაში კორუფციის მაღალი დონის ან ხელფასების დიდი და არარეგულირებული დიფერენცირების გამო);

- ეკონომიკური კრიზისი სახელმწიფო დონეზე, მეტწილად ასოცირდება ეგზოგენურ, ანუ გარე ფაქტორებთან (Зың.А.Т., 2006)

მკვლევარებმა, ამ პრობლემის ანალიზის დროს, თავდაპირველად განსაზღვრეს კრიზისის ცნება, ნიშნები, რა თქმა უნდა ეტაპები, ტიპოლოგია, მისი წარმოშობის მიზეზები და შედეგები. კრიზისი არის სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემაში წინააღმდეგობების უკიდურესი გამწვავება, რაც საფრთხეს უქმნის მის სიცოცხლისუნარიანობას გარემოში. შემდეგი დებულებები გამოიყოფა. კრიზისის, როგორც ფენომენის ძირითად მახასიათებლებად შემდეგი დებულებები გამოიყოფა:

- კრიზისი გარდაუვალია, ეს არის რეგულარულად გამეორებადი პროცესის ნებისმიერი სისტემის ციკლური განვითარების დროს;

- კრიზისი პროგრესირებადია მთელი თავისი ტკივილის გამო, რადგან კრიზისი ასრულებს სამ მნიშვნელოვან სისტემურ ფუნქციას:

- ახალი სისტემის, მომავალი ციკლის ელემენტების (თავდაპირველად სუსტი) დამტკიცების სივრცის გაწმენდა;

- სიმძლიერის ტესტი და სისტემის იმ ელემენტების შემკვიდრობა, რომლებიც გროვდება და გადადის მომავალში.

- კრიზისი დასრულებადია, მათ შეიძლება წინ უსწრებდეს სისტემის განვითარების ახალი ეტაპი, ან მისი სიკვდილი და დაშლა;

- ვინაიდან კრიზისები უნიკალურია, მათი გამომწვევი მიზეზები მრავალფეროვანია, ყოველ ჯერზე, კრიზისიდან გამოსავალი მოითხოვს სპეციფიკურ ზომებს, რომელთა შემუშავებისას უნდა იქნას გათვალისწინებული კვლევის ობიექტის თავისებურებები.

ეკონომიკური კრიზისების წარმოშობის თეორიები არაერთხელ განიხილებოდა როგორც უცხოელი, ასევე ადგილობრივი ეკონომისტების სამეცნიერო შრომებში. (Балдина.К.В., 2009)

ანტიკრიზისული მართვა საკმაოდ რთული პროცესია. იგი ფორმების, მეთოდებისა და პროცედურების გამოყენებით, მიზნად ისახავს სუბიექტის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას, კრიზისის დაძლევის პირობების შექმნასა და განვითარებას.

კრიზისის კლასიკური ციკლი ხასიათდება ოთხი ფაზით - 1) რეცესია (რეცესია); 2) ქვედა (დეპრესია); 3) აწევა (აღორძინება); 4) პიკი (ციკლის დასაწყისი) და ამ ფაზების არსებობის პერიოდები შეიძლება განსხვავდებოდეს, კრიზისის სპეციფიკიდან გამომდინარე.

რეცესიის ფაზაში ძალზე მნიშვნელოვანია კრიზისული სიტუაციის რაც შეიძლება სწრაფად გააზრება (ამისათვის შემუშავებულია ამ ფაზის შეფასების კრიტერიუმები: ეროვნული ეკონომიკისა და მისი რეალური სექტორის ზრდის უარყოფითი ტემპის არსებობა ზედიზედ სამი კვარტლის განმავლობაში) სამი სემესტრი) და აუცილებელი გადაუდებელი გადაწყვეტილებების მიღება კრიზისული სიტუაციის დაძლევის შესაძლო გზებზე.

ურთულეს ეტაპზე (დეპრესია და კრიზისი) საუბარია მთავრობის მასშტაბურ ჩარევაზე, ფულადი და ფისკალური რეგულირების სამთავრობო ინსტრუმენტების გამოყენებაზე, რაც შეიძლება სწრაფად გადალახოს ეკონომიკისა და სოციალურ სფეროებში არსებული კრიზისი.

აღდგენის ეტაპზე, თანამედროვე ეკონომიკური თეორიის თანახმად, ტრადიციულად ეფექტურია საბაზრო აქტივების ბაზარზე დაბრუნება, ნაციონალიზებული ან სხვა ფორმით გადაცემული სახელმწიფო კრიზისის დროს. ასეთი "დაბრუნება" ხორციელდება ან პრივატიზების გზით, ან საფონდო ბირჟების საშუალებით და ა.შ. სახელმწიფო თავად არ ბრუნდება საწყის (კრიზისულ) მდგომარეობაში ციკლის ყველა მომდევნო ეტაპზე, "ინერციული" დემონსტრირებით.

ანტიკრიზისული მენეჯმენტის ფუნქციას ობიექტის ადაპტირება ახალ ეკონომიკურ პირობებთან მათთვის პროფილაქტიკური, ჯანმრთელობის გამაუმჯობესებელი ზომების რაციონალური და ეფექტური გამოყენებით, ახალი პირობების შექმნა მინიმალური დანაკარგებით შემდგომი განვითარებისათვის. ანტიკრიზისული მართვის ძირითადი პრინციპია კვლევის ობიექტის შიდა და გარე გარემოზე მუდმივი კონტროლი (ადრეული პერიოდისთვის).

კრიზისის საფრთხის აღმოჩენა, სიგნალების დროული აღება, რაც მიუთითებს ობიექტის პოზიციის შესაძლო გაუარესებაზე, მის კონკურენტულ სტატუსზე. გარე ფაქტორების იგივე გავლენა სხვადასხვა გზით აისახება ობიექტების მდგომარეობაზე შიდა გარემოს თავისებურებების და გარე გარემოთან კავშირების გამო. (Сажина.М.А., 2010)

კრიზისული პროცესის განვითარების ეტაპების მიხედვით, ანტიკრიზისული მენეჯმენტი შეიძლება დაიყოს: ადრეული (ობიექტის სტაბილური მდგომარეობის საფუძველზე), გასვლა (კონკურენციის დაკარგვის შემთხვევაში, სხვა ობიექტებთან შედარებით პოზიციები) და კრიზისის ფაქტობრივი მართვა (შერბილება, მისგან გასვლა) სტრატეგიული და ტაქტიკური მენეჯმენტის საშუალებით. (Короткова.Э.М., 2010)

უამრავი სტატია თუ ნაშრომი არსებობს კრიზისების მართვასთან დაკავშირებით. ერთ-ერთი საინტერესოა სტატია ჯეი ფუქსის ავტორობით, სადაც ავტორს მოყვანილი აქვს სხვადასხვა კვლევების სტატისტიკური მონაცემები და დასაბუთებულია, თუ რატომ უნდა გვექონდეს კრიზისის მართვის სტრატეგია შემუშავებული. კრიზისი ცხოვრების ისტორიის სამწუხარო ფაქტია, კომპანიის კრიზისების ხასიათი შეიძლება იყოს როგორც ფინანსური ასევე კიბერ შეტევით გამოწვეული და ბუნებრივი კატასტროფებით დამთავრებული. ამ სახის შემთხვევების შედეგი შეიძლება იყოს ხანგრძლივი და კატასტროფული, თუ სწრაფად და ეფექტურად არ ხდება მათი ლიკვიდირება.

ჯეი ფუქსის აზრით: „თქვენ ვერ გააკონტროლებთ თქვენს ბიზნესში არსებულ კრიზისებს, მაგრამ შეგიძლიათ აკონტროლოთ თუ როგორ ემზადებით და რეაგირებთ“. (Fuchs, 2020)

თანამედროვე მეცნიერებმა გააკეთეს ანტიკრიზისული მენეჯმენტის ანალიზისა და საგნებში მისი საერთო ეფექტურობის არსებული თეორიული მიდგომების შეფასება და ანალიზი. ამ ყველაფერმა შესაძლებელი გახადა სხვადასხვა იერარქიულ დონეზე ანტიკრიზისული მენეჯმენტის განსაზღვრისა და განაწილების რამდენიმე განსხვავებული კონცეფციის გამოყოფა. მეცნიერთა უმეტესობამ ყურადღება გაამახვილა მენეჯმენტის ეფექტურობის კონცეფციების შემუშავებაზე, სადაც ობიექტი არის მაკროდონე (ეროვნული ეკონომიკა) ან მიკროდონე (საწარმოს ან ორგანიზაციის დონე), უგულებელყოფენ საშუალო დონეს, ანუ სახელმწიფოს სუბიექტები. ანტიკრიზისული მართვის ეფექტურობა მაკრო დონეზე (ეროვნული ეკონომიკის დონე), პირველ რიგში, დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ეტაპზეა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ციკლური ხასიათი.

იმის გაცნობიერება, რომ ეკონომიკა ციკლურად ვითარდება, აუცილებელია კრიზისის ორმაგი ხასიათის გათვალისწინება - ერთი მხრივ, განადგურების დესტრუქციული პროცესი, და ამავე დროს - განახლების შესაძლებლობა, მეორეს მხრივ. ამ შემთხვევაში, ჩვენ ვგულისხმობთ იმას, რომ კრიზისი არა მხოლოდ ქმნის პრობლემებს, არამედ ქმნის ეკონომიკის რეორგანიზაციის შესაძლებლობებს, მისი სისუსტეების, კრიტიკული წერტილების გამოვლენისა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იმ ხარვეზების გამოსასწორებლად, რომლებიც კრიზისის ტრაექტორიაზე არ ჩანს - თავისუფალი განვითარება.

ამრიგად, კრიზისი ავლენს არა მხოლოდ ზღვარს, არამედ იმპულსს ეკონომიკის განვითარებაში, ასრულებს „გამწმენდ“, მასტიმულირებელ ფუნქციას.

ჯანმრთელობის დაცვის მნიშვნელობა ეროვნულ და სოციალურ-ეკონომიკური უსაფრთხოების კონცეფციაში

ჯანმრთელობის დაცვის სოციალურ-ეკონომიკურ უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული პრობლემები მრავალფეროვანია და ასახავს მათი შესწავლის სირთულესა და ბუნდოვანებას, ვინაიდან ამ სფეროში არსებობს თეორიული პრობლემების გადაფარვა რიგი პრაქტიკული სირთულეებით.

ეროვნული უსაფრთხოება შეიძლება განისაზღვროს, როგორც ეროვნული სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის მდგომარეობა, რომელიც უზრუნველყოფს ადამიანის, საზოგადოების, სახელმწიფოს ინტერესების დაცვას, მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროცესების მიმდინარეობას დროული იდენტიფიკა-

ციითა და არსებულის განეიტრალებით და ეროვნული ინტერესების შესაძლო საფრთხეები. (Залозная.Г.М., 2018)

ეკონომიკური უსაფრთხოების მახასიათებელია ეროვნული უსაფრთხოების სისტემაში ის ფაქტი, რომ ეკონომიკური უსაფრთხოება უზრუნველყოფს ეროვნული უსაფრთხოების სხვა სახის განხორციელების შესაძლებლობას, მათ შორის: სოციალური, სამხედრო, ინფორმაციული, ტექნიკური, გარემოსდაცვითი და ა.შ. (Залозная.Г.М., Экономическая безопасность России в условиях глобализации, 2006)

ეკონომიკური უსაფრთხოება არის ეკონომიკის მდგომარეობა, რომელიც უზრუნველყოფს სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სტაბილურობას საფრთხეებისგან, მხარს უჭერს გამრავლების პროცესებს, უზრუნველყოფს პირობებს მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის, ქმნის პირობებს ადამიანის, საზოგადოების და სახელმწიფოს საჭიროებების დაკმაყოფილებისთვის.

ეკონომიკური უსაფრთხოების ძირითადი ტიპები მოიცავს ფინანსურ, მაკროეკონომიკურ, საგარეო ეკონომიკურ, სამრეწველო, სამეცნიერო და ტექნოლოგიურ, ინვესტიციურ, ენერგეტიკულ, სოციალურ, დემოგრაფიულ სფეროს.

სახელმწიფოს უნდა შეეძლოს უზრუნველყოს უსაფრთხოების ისეთი დონე, რომელიც უზრუნველყოფს შიდა და გარე სტაბილურობას, რაც აუცილებელია ეკონომიკური საქმიანობის ნორმალური ფუნქციონირებისთვის, ქვეყნის აქტიური მონაწილეობა შრომის საერთაშორისო განაწილებაში და კონკურენტუნარიანობა. როგორც წესი, სახელმწიფოს ეკონომიკური უსაფრთხოება ფუნქციონირებს როგორც სისტემა, რომლის ძირითადი ფუნქციები იყოფა ხუთ ჯგუფად: დამცავი, მარეგულირებელი, პრევენციული, ინოვაციური და სოციალური. (Поздеев.В.Л., 2019)

მ. გროსმანი განსაზღვრავს ჯანმრთელობას, როგორც სამომხმარებლო პროდუქტს და როგორც კაპიტალურ საქონელს. ჯანმრთელობა უშუალოდ არის ადამიანის სასარგებლო ფუნქციის ნაწილი. როგორც კაპიტალი, ჯანმრთელობა ამცირებს ავადმყოფობის დღეების რაოდენობას და, შესაბამისად, ზრდის დღეების რაოდენობას, როგორც საბაზრო, ისე არასაცხოვრებო საქმიანობისთვის. ამრიგად, საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის მაღალი დონის უზრუნველყოფა გავლენას ახდენს ადამიანის სასარგებლოებაზე, არა მხოლოდ მისი კეთილდღეობის სიამოვნების გამო, არამედ იმიტომაც, რომ ზრდის სამუშაო შესაძლებლობას (და, შესაბამისად, მოგების მისაღებად). ადამიანები მემკვიდრეობით იღებენ ჯანმრთელობის თავდაპირველ მარაგს, რომელიც დროთა განმავლობაში უარესდება, მაგრამ მათ შეუძლიათ ინვესტიცია ჩადონ მის შენარჩუნებაში და გაძლიერებაში. ამიტომ, ჯანდაცვაზე მოთხოვნილება გამომდინარეობს ჯანმრთელობის მოთხოვნიდან. (Grossman.M., 1972)

მეცნიერებმა კიმმა და ლაუმ (Румянцев.А.А., 2007) კვლევა ჩაატარეს წყნარი ოკეანის 4 ქვეყანაში, სადაც საიმედო ინფორმაცია იყო ხელმისაწვდომი ფიზიკური კაპიტალის მარაგების შესახებ. მოდელირების თვალსაზრისით, ჯანმრთელობის გავლენა ზრდის მოთხოვნის ტემპებს და ფუნქციონალური ფორმისადმი მოქნილი მიდგომა ხაზს უსვამს ურთიერთმიმართების ფორმას, ადამიანური კაპიტალის ჩათვლით და შედეგს, ეკონომიკურ განვითარებას შორის.

უნდა აღინიშნოს, რომ ინვესტიციები ჯანდაცვის სისტემაში, თუ ადამიანური კაპიტალის განვითარების პერსპექტივიდან გამომდინარე, ისევე აუცილებელია, როგორც ინვესტიციები მატერიალურ წარმოებაში, ვინაიდან ჯანდაცვის სისტემა უზრუნველყოფს მოსახლეობის ჯანმრთელობის ფიზიკური და სულიერი მდგო-

მარეობის შენარჩუნებას, გაძლიერებას და აღდგენას, ქმნის ქვეყნის საწარმოო პოტენციალს, აქტიურად მონაწილეობს ეროვნული შემოსავლის ფორმირებაში (ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი სახსრების დაზოგვით და გაზრდით).

ჯანდაცვის სექტორში ხარჯვისა და ინვესტიციების ზრდა, უდავოდ, დადებით ეკონომიკურ ეფექტს ქმნის. ეს არის როგორც ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, ასევე სამედიცინო მომსახურების მოხმარების სტიმულირება მათი ხარისხისა და ხელმისაწვდომობის გამო, ადამიანური კაპიტალის პოტენციალის გაზრდა, რომელიც ჩართულია ეკონომიკის ყველა სფეროში. (Вагизова.В.И., 2009)

ჯანდაცვის სისტემის სოციალურ-ეკონომიკური უსაფრთხოება, საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ჩათვლით, დამოკიდებულია სახელმწიფოს ინოვაციურ დონეზე, ჯანდაცვის რესურსული პოტენციალის განვითარებაზე, მათ შორის პერსონალზე, ფინანსურ და ა.შ. ჯანმრთელობის დაცვის სოციალურ-ეკონომიკური უსაფრთხოება დამოკიდებულია ჯანდაცვის სისტემის რესურსების მოწოდებაზე, ინფრასტრუქტურის განვითარების დონეზე ჯანდაცვის სისტემაზე, ხარისხის სამედიცინო მომსახურების ხელმისაწვდომობის გარანტიაზე და სისტემის მდგრადი ინოვაციური განვითარების უზრუნველყოფაზე სამომავლო საჭიროებების შესაბამისად. (Верзилин.Д.Н., 2016)

აქედან შეიძლება დადგინდეს, რომ ჯანმრთელობის დაცვის სოციალურ-ეკონომიკური უსაფრთხოება არის სისტემის მდგომარეობა, რომელშიც შენარჩუნებულია წინააღმდეგობა სხვადასხვა სახის საფრთხეების მიმართ და უზრუნველყოფილია ადამიანის, საზოგადოების და სახელმწიფოს სამედიცინო დაცვა, რაც უზრუნველყოფს ჯანდაცვის სექტორში სამედიცინო მომსახურებისა და საქონლის საჭიროებების ეფექტურად დაკმაყოფილების შესაძლებლობას. (Швец.Ю.Ю., 2019)

იმისათვის, რომ ჯანდაცვის სისტემის ეკონომიკური უსაფრთხოების სტრუქტურა იყოს გამართული, იგი უნდა მოიცავდეს რამოდენიმე კომპონენტს:

1) ფინანსური - სამედიცინო ორგანიზაციების გადახდისუნარიანობა, სამედიცინო ორგანიზაციების აქტივების ლიკვიდურობა, კაპიტალის ოპტიმალური სტრუქტურა;

2) პერსონალი - პირობების შექმნა და სამედიცინო ორგანიზაციების მაღალკვალიფიციური სამედიცინო პერსონალით უზრუნველყოფა, აგრეთვე სამედიცინო პერსონალის სწავლებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების სისტემის ორგანიზებისა და უზრუნველყოფის პირობების შექმნა;

3) პოლიტიკური და სამართლებრივი - საკანონმდებლო სფერო სამედიცინო ორგანიზაციების საქმიანობის უზრუნველსაყოფად, სამედიცინო ორგანიზაციების ფუნქციონირებისათვის საკანონმდებლო სფეროს ფარგლებში;

4) გარემოს დაცვა - სანიტარიული და ეპიდემიოლოგიური რეგულაციების დაცვა, ბიოლოგიურ და სახიფათო ნარჩენებთან მუშაობის სტანდარტები, კანონმდებლობის მკაცრი დაცვა, ფინანსური ხარჯების ოპტიმიზაცია ფინანსური ზარალის შემცირების მიზნით;

5) ძალა - სამედიცინო ორგანიზაციების ქონების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, პაციენტებისა და პერსონალის უსაფრთხოების სისტემის შექმნა;

6) სანიტარული და ეპიდემიოლოგიური - სამედიცინო ორგანიზაციის საქმიანობის უსაფრთხოების პირობების უზრუნველყოფა, რომლის შესაძლებლობაც არ არსებობს. (Надеина.И.А. С.В. Зайцев, 2018)

ჯანმრთელობის დაცვის სოციალურ-ეკონომიკური უსაფრთხოების პრობლემა დაკავშირებულია ისეთ საკითხებთან, როგორებიცაა სამედიცინო ორგანიზაციების საქმიანობის სამედიცინო, სოციალური და ეკონომიკური ეფექტურობა, ეფექტური სანიტარული და პროფილაქტიკური ღონისძიებები, მედიკამენტების უსაფრთხოება, ეპიდემიოლოგიური და ა.შ. (Швец.Ю.Ю., “Структурные изменения в управлении устойчивым развитием в сфере здравоохранения”, 2019)

2018 წელს ტოკიოში ჩატარდა ფორუმი სამედიცინო დახმარების ეფექტურობისა და პაციენტების ჯანმრთელობის უსაფრთხოების გასაუმჯობესებლად. ფორუმის მთავარი ამოცანა იყო პაციენტის უსაფრთხოების პრობლემის შესახებ ცნობიერების ამაღლება. მიღებული დეკლარაცია, რომელიც დაფუძნებულია მსოფლიო ჯანდაცვის ასამბლეის 55.18 რეზოლუციაზე, ითხოვს “რაც შეიძლება მეტი ყურადღება მიაქციონ პაციენტის უსაფრთხოებას” და “შეიქმნას და გააძლიეროს მტკიცებულებებზე დაფუძნებული ზომები, რომლებიც აუცილებელია პაციენტის უსაფრთხოების და ჯანმრთელობის დაცვის გასაუმჯობესებლად, მათ შორის წამლის მონიტორინგი, სამედიცინო მოწყობილობები და ტექნოლოგიები”.

ჯანმრთელობის დაცვის სისტემების ეფექტური ფუნქციონირების, ეროვნული, სოციალური და სოციალურ-ეკონომიკური უსაფრთხოების კონცეფციის სტრუქტურის ფორმირების პირობებში განსაკუთრებით აუცილებელია მათი ფორმალური ინსტიტუციური, ანუ სახელმწიფო, დონის და სპეციფიკური ტიპის. ასევე ამ დონეზე შეიძლება გამოიყოს მიზნები: ჯანმრთელობის გაუმჯობესება, ჯანმრთელობის შენარჩუნება, დიაგნოზი და მკურნალობა, სადაც მთავარი ამოცანა იქნება კონკრეტულ პაციენტთან კონტაქტი. (Швец.Ю.Ю., 2018)

ს. ვლოდარციკი აღნიშნავს ჯანდაცვის სისტემის დუალიზმს რეალური და კონცეპტუალური მიდგომების თვალსაზრისით. ერთი მხრივ, იგი, როგორც კონკრეტული სახელმწიფოს ერთიანი სოციალური სისტემის ნაწილი, მკაფიოდ განსაზღვრული, თანმიმდევრული და დალაგებულია. კონცეპტუალური თვალსაზრისით, ჯანდაცვის სისტემა არის რეალობის, მისი მოდელის სქემატური მიახლოება.

აქედან გამომდინარე, მეცნიერი აყალიბებს ჯანდაცვის სისტემის შემდეგ განმარტებას: “სისტემა მთლიანობაში არის ურთიერთდაკავშირებული ნაწილების, ანუ ადამიანების, პროცესების, პროდუქტების, სერვისების ერთობლიობა, რომლებიც დაკავშირებულია ერთ მიზანთან”. ამავდროულად, აუცილებელია სამედიცინო მომსახურების მიწოდებისათვის დამახასიათებელი სისტემის შემდეგი კომპონენტები: მისი ინსტიტუციური პრინციპები; სისტემის ობიექტები (სამედიცინო ორგანიზაციები); ეროვნული სპეციფიკა და საზოგადოებაში ზოგადად მიღებული სამედიცინო მომსახურების მიწოდების ნორმები” (ვლოდარციკ, ს., 2001)

ჯანდაცვის სისტემის ეს ფართო გაგება აახლოებს მას ჯანდაცვის სისტემის კონცეფციასთან, რაც, თავის მხრივ, წარმოშობს დასკვნას, რომ ჯანდაცვის სისტემის ელემენტია ჯანმრთელობის სისტემის ინსტიტუციური კომპონენტი. (Илларионова.В.А., 2010)

საერთაშორისო გამოცდილების მიხედვით, თუ ვსაუბრობთ ჯანმრთელობის დაცვის, როგორც სისტემის უნივერსალობაზე, მაშინ ის უნდა აკმაყოფილებდეს გარკვეულ კრიტერიუმებს. პირველი, ეს არის სისტემის მუდმივი გაუმჯობესების შესაძლებლობა, როგორც საბაზრო, ისე ინსტიტუციური მექანიზმების გამოყენებით, აგრეთვე მათი დამოუკიდებლობის საკმარისი დონის მიღწევა. მეორეც, ეს არის

სისტემის გაუმჯობესების მიმართულებების, მასშტაბების, აგრეთვე ობიექტებისა და საგნების განსაზღვრა. მესამე, ეს არის ჯანდაცვის სისტემის ინტეგრაცია სხვა სოციალურ სისტემებთან. (Розмаинский.И., 2011) ტრადიციულად, პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში, სადაც ეროვნული შემოსავლის შეფასების მარქსისტული მიდგომა დომინირებდა, ითვლებოდა, რომ ეროვნული სიმდიდრე იქმნებოდა მხოლოდ მატერიალურ სფეროში. ვინაიდან ჯანდაცვა არამატერიალურ სფეროს მიეკუთვნება, მიიჩნეოდა, რომ ამ სფეროში არ ხდებოდა ეროვნული შემოსავლის მატება და აღიქმებოდა, რომ ჯანდაცვის ხარჯვა არის საზოგადოებრივი პროდუქტის მოხმარების ერთ-ერთი გზა და განიხილებოდა, როგორც აუცილებელი საბიუჯეტო შეზღუდვა. ეს იწვევს ნეგატიური დაგროვების პროცესებს და საერთო კეთილდღეობის შემცირებას. (Илларионова.В.А, 2013)

ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის მოწოდებული რეკომენდაციებით, ჯანდაცვის სისტემა ფუნქციონირებს მომსახურების მიწოდების სამი სვეტის გარშემო: ჯანმრთელობის დაცვა, დაავადებების პრევენცია და ჯანმრთელობის ხელშეწყობა.

ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის, როგორც მთლიანობაში, ისე მისი თითოეული დონის ეფექტური ფუნქციონირება დამოკიდებულია ყველა ცალკეული კომპონენტის ეფექტურობაზე. (Швец.Ю.Ю., Влияние соотношения частного и государственного секторов в системе здравоохранения на качество предоставляемых медицинских услуг, 2017) დონე, რომელიც უზრუნველყოფს ინდივიდუალურ მომსახურებას პაციენტებს ჯანმრთელობის შენარჩუნების, დაავადებების თავიდან აცილებისა და ა.შ. სათანადო პირობების შექმნის გარეშე, სავარაუდოდ არ იქნება წარმატებული, (Shvets.Y.Y., 2020) ამ მხრივ, თითოეულ დონეზე უნდა იყოს უზრუნველყოფილი ფინანსური, იურიდიული, პერსონალი, ტექნოლოგიური და სხვა რესურსები.

დასკვნა

საბოლოოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჯანდაცვის სისტემის ობიექტი არის თითოეული ადამიანისა და მთლიანად საზოგადოების ჯანმრთელობის მრავალი ასპექტი. ეს არის მოქმედებათა ერთობლიობა ჯანმრთელობის შენარჩუნებისა და ხელშეწყობისთვის, ასევე დაავადებების, შეზღუდული შესაძლებლობების და სხვა სამედიცინო პრობლემების გადასაჭრელად.

მწელია ზედმეტად შეფასდეს ”ჯანმრთელობის დაცვის სისტემაში ეკონომიკური უსაფრთხოების” კონცეფციის მნიშვნელობა. თუ სამედიცინო ინდუსტრიაში ეკონომიკურ უსაფრთხოებაზე ვსაუბრობთ, ეს პირდაპირ კავშირშია მოსახლეობის გადახდისუნარიანობასთან და ქვეყნის ბიუჯეტთან. კერძო სამედიცინო ორგანიზაციებისათვის მოსახლეობის გადახდისუნარიანობის დონის შემცირება იწვევს ფინანსური სტაბილურობის შემცირებას. ეკონომიკური კრიზისის პირობებში, მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილს შეუძლია მიიღოს სამედიცინო ორგანიზაციების მომსახურება, რაც უარყოფითად მოქმედებს სამედიცინო მომსახურების ბაზრის ამ სექტორის განვითარებაზე. ქვეყნის მოსახლეობის უმეტეს ნაწილს მხოლოდ ჯანმრთელობის სერვისის მიერ გაწეული სამედიცინო მომსახურებით სარგებლობის შესაძლებლობა აქვს სავალდებულო სამედიცინო დაზღვევისა და ბიუჯეტის ხარჯზე. ინვესტიციების დაფინანსების ნაკლებობამ, შესაძლოა, გამოიწვიოს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დღევანდელი დონის შემცირება ჯანდაცვის სისტემის ეკონომიკური უსაფრთხოების დონის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ საფრთხეების დამღვეის შესაძლო მიმართულებები.

"ჯანმრთელობის დაცვის ეკონომიკური უსაფრთხოება": ეს არის პირობები და ფაქტორების შექმნა სამედიცინო ორგანიზაციების განვითარებისა და რეგიონში მოსახლეობის ზრდისთვის, ჯანდაცვის სისტემის საქმიანობა, რომელიც ემყარება ჯანდაცვის სისტემის პოტენციალის განვითარებას (პერსონალი, ინოვაცია, ტექნოლოგიური) და პირდაპირი და არაპირდაპირი ორგანიზაციული და ეკონომიკური საფრთხეების სისტემის დაცვას.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ვლოდარციკს. (2001). *“ჯანდაცვის სისტემები“*
- Fuchs, J. (2020). " 22 State That Prove Why You Need a Crisis Management Strategy in 2020".
- Grossman.M. (1972). On the Concept of Health Capital and the Demand for Health. *Journal of Political Economy*, Vol. 80, (N2), 223-255.
- Shvets.Y.Y. (2020). *Regional Health Promotion: Health Care Development and Improvement of Health Care System*. Test Engineering and Management.
- Валиулина.С.К. (2012). *Факторы устойчивого развития регионов России: монография.* «агентство «СИБ-ПРИНСТ».
- Вагизова.В.И. (2009). Факторы, формы и способы обеспечения развития инновационной деятельности хозяйствующих агентов. *Экономический вестник Республики Татарстан*.
- Верзилин.Д.Н. (2016). Взаимообусловленность общественного здоровья и экономической безопасности в системе здравоохранения. *Многопрофильная клиника XXI века.*, (стр. Передовые медицинские технологии: материалы международного научно-практического конгресса). Санкт-Петербург: .
- Грязновой.А.Г. (2014). *"Антикризисный менеджмент"*. Издательство "ЭКМОС".
- Збинякова.Е.А. (2010). Збиняков” Повышение финансового обеспечения развития региона на основе совершенствования налогового-бюджетной политики”. *Орел*.
- Зуб.А.Т. (2006). *Теория и практика антикризисного управления: Монография.*
- Залозная.Г.М. (2006). Экономическая безопасность России в условиях глобализации. *Известия Оренбургского государственного аграрного университета.*, 4(12).
- Залозная.Г.М. (2018). Управление экономической безопасностью: от хозяйствующего субъекта до экономики государства. *материалы Всероссийской научно-практической конференции.* Орел.
- Илларионова.В.А. (2010). *Система охраны здоровья граждан РФ: состояние и перспективы.* Проблемы учета и финансов.
- Илларионова.В.А. (2013). Система охраны здоровья граждан РФ: состояние и перспективы. *Проблемы учета и финансов.*, 6(2).
- Короткова Э.М. (2002). *"Антикризисное управление"*.
- Надеина.И.А. С.В. Зайцев. (2018). Инвестиции как элемент оценки экономической безопасности в сфере здравоохранения. *Финансы и кредит.*, 24(13), 798-816.
- Ожегов С.И., Ш. Н. (2010). *Толковый словарь русского языка.*
- Поздеев.В.Л. (2019). Концептуальный подход к анализу экономической безопасности предприятия. *Инновационное развитие экономики.*, 4-2(52).
- Румянцев.А.А. (2007). Исследования современных рынков. *Вестник Санкт-Петербургского Университета.*
- Розмаинский.И. (2011). *Почему капитал здоровья накапливается в развитых странах и «проедается» в постсоветской России?* Вопросы экономики
- Сажина.М.А. (2010). *Сажина М.А. Формирование антикризисной политики государства в современных условиях финансово- экономической нестабильности.* Вестник Московского университета

- Швец.Ю.Ю. (2019). “Структурные изменения в управлении устойчивым развитием в сфере здравоохранения “. *Экономика строительства и природопользования*, 2(71), 139-148.
- Швец.Ю.Ю. (2018). *Правовой аспект институциональных преобразований в экономике здравоохранения*. Москва: Наука и образование,.
- Швец.Ю.Ю. (2017). Влияние соотношения частного и государственного секторов в системе здравоохранения на качество предоставляемых медицинских услуг. *Экономика и право*, 2.

Ketevan Omanadze

Caucasus International University, PhD Student

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL-ECONOMIC SECURITY AND ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE HEALTHCARE SYSTEM Expanded Summary

Anti-crisis management, as an organization's management system, has a complex systemic nature. It aims to prevent or eliminate undesirable events for business by using the full potential of modern management, which means that a special program for the organization must be developed, which will have a strategic character and allow us to overcome temporary difficulties, maintain and increase our market positions under any conditions.

The concept of anti-crisis management is one of the controversial ones in scientific literature, there are different points of view about its definition and content. Etymologically, "anti-crisis" means the opposite side of the crisis, which is directed against the crisis (from the Greek anti - "opposite", crisis - "border between two states, turning point"; "decision").

For crisis management, we can choose goals, the combination of which ultimately represents anti-crisis management:

- Anticipation of a crisis and adequate preparation for it (means in accordance with the degree of danger)
- Prevention of dangerous crisis factors
- Managing the dynamics of crisis development (acceleration, slowing down, softening, strengthening)
- Ensuring vital activities of the organization in a crisis situation.
- Weakening of the negative effects of the crisis.
- Use of crisis factors and results for further development of the organization.

Types of crisis in terms of levels, are:

- crisis of enterprises, firms, companies (for example, due to incorrect or irrational credit or commodity policy of the firm);
- the crisis of industries (for example, in some countries, the raw materials industry had and has the potential for development, but it is not high-tech, because the supply of high-tech goods on the world market is sufficient);
- crisis of regions (for example, due to various objective reasons of the country, subsidies should be provided more than others, therefore, economic support of strong regions is needed, which is limited and not profitable for the latter);
- the economic crisis at the state level is largely associated with endogenous, i.e. internal factors (for example, due to a high level of corruption in the country or a large and unregulated differentiation of salaries);
- The economic crisis at the state level is mostly associated with exogenous, i.e. external factors.

The classical crisis cycle is characterized by four phases - 1) recession (recession); 2) lower (depression); 3) rise (revival); 4) The peak (beginning of the cycle) and the periods of existence of these phases may differ, depending on the specifics of the crisis.

Detection of the threat of crisis, timely capture of signals indicating a possible deterioration of the object's position, its competitive status. The same influence of external factors affects the state of objects in different ways due to the peculiarities of the internal environment and connections with the external environment.

According to the stages of development of the crisis process, anti-crisis management can be divided into: early (on the basis of the stable state of the object), exit (in case of loss of competition, positions relative to other objects) and actual management of the crisis (mitigation, exit from it) through strategic and tactical management.

There are many articles and papers on crisis management. One of the interesting articles is authored by Jay Fuchs, where the author cites statistical data from various studies and explains why we should have a crisis management strategy developed.

According to Jay Fuchs: "You can't control the crises in your business, but you can control how you prepare and respond."

Realizing that the economy develops cyclically, it is necessary to take into account the double nature of the crisis - on the one hand, the destructive process of destruction, and at the same time - the possibility of renewal, on the other hand. In this case, we mean that the crisis not only creates problems, but also creates opportunities to reorganize the economy, to reveal its weaknesses, critical points, in other words, to correct the flaws that are not visible on the trajectory of the crisis - free development.

Problems related to socio-economic security of health care are diverse and reflect the complexity and ambiguity of their study, since in this field there is an overlap of theoretical problems with a number of practical difficulties.

A feature of economic security in the national security system is the fact that economic security provides the possibility of other types of national security, including: social, military, informational, technical, environmental, etc.

The state must be able to provide a level of security that ensures internal and external stability, which is necessary for the normal functioning of economic activity, the active participation of the country in the international distribution of labor and competitiveness. As a rule, the economic security of the state functions as a system, the main functions of which are divided into five groups: protective, regulatory, preventive, innovative and social.

Scientists Kim and Lau conducted research in 4 countries of the Pacific Ocean where reliable information was available on physical capital stocks. From a modeling point of view, the impact of health grows the rates of demand and the flexible approach to functional form emphasizes the form of the relationship including human capital, and the outcome.

An increase in spending and investment in the health sector undoubtedly creates a positive economic effect. This is both the creation of new jobs and the stimulation of the consumption of medical services due to their quality and availability, increasing the potential of human capital involved in all areas of the economy.

In order for the economic security structure of the healthcare system to be sound, it should include several components:

- 1) financial - solvency of medical organizations, liquidity of assets of medical organizations, optimal capital structure;
- 2) Personnel - creation of conditions and provision of medical organizations with highly qualified medical personnel, as well as creation of conditions for organization and provision of a system of education and qualification of medical personnel;
- 3) political and legal - legislative sphere to ensure the activity of medical organizations, for the functioning of medical organizations within the legislative sphere;

4) environmental protection - compliance with sanitary and epidemiological regulations, standards for working with biological and hazardous waste, strict compliance with legislation, optimization of financial costs in order to reduce financial losses;

5) Power - ensuring the safety of the property of medical organizations, creating a safety system for patients and personnel;

6) sanitary and epidemiological - providing safety conditions for the activity of the medical organization, the possibility of which does not exist.

In 2018, a forum was held in Tokyo to improve the efficiency of medical care and the health safety of patients. The main task of the forum was to raise awareness about the problem of patient safety. The adopted declaration, based on World Health Assembly resolution 55.18, calls for "the greatest possible attention to patient safety" and "to develop and strengthen evidence-based measures necessary to improve patient safety and health care, including drug monitoring, medical devices and technologies".

In the conditions of effective functioning of health care systems, formation of the structure of the concept of national, social and socio-economic security, their formal institutional, i.e. state, level and specific type is especially necessary. Also at this level goals can be distinguished: health improvement, health maintenance, diagnosis and treatment, where the main task will be contact with a specific patient.

S. Włodarczyk notes the dualism of the health care system in terms of real and conceptual approaches. On the one hand, it is clearly defined, coherent and ordered as a part of a single social system of a specific state. From a conceptual point of view, the healthcare system is a schematic approximation of reality, its model.

Therefore, the scientist formulates the following definition of the healthcare system: "The system as a whole is a set of interconnected parts, that is, people, processes, products, services, which are related to one goal". At the same time, the following components of the system specific to the provision of medical services are necessary: its institutional principles; system objects (medical organizations); National specifics and norms of providing medical services generally accepted in society".

According to the recommendations provided by the World Health Organization, the health care system operates around three pillars of service delivery: health protection, disease prevention, and health promotion.

Finally, we can say that the object of the health care system is many aspects of the health of each person and society as a whole. It is a set of actions to maintain and promote health, as well as to address diseases, disabilities and other medical problems.

It is difficult to overestimate the importance of the concept of "economic security in the health care system". If we talk about economic security in the medical industry, it is directly related to the solvency of the population and the country's budget. For private medical organizations, a decrease in the level of solvency of the population leads to a decrease in financial stability. In the conditions of the economic crisis, only a small part of the population can receive the services of medical organizations, which has a negative effect on the development of this sector of the medical services market. Most of the population of the country has the opportunity to use the medical services provided by the health service only at the expense of the mandatory medical insurance and the budget. The lack of investment financing may lead to a decrease in the current level of public health. The analysis of the level of economic security of the health system allows us to identify possible directions for overcoming threats.

"Economic security of health care": this is the creation of conditions and factors for the development of medical organizations and the growth of the population in the region, the activity of the health care system, which is based on the development of the potential of the health care system (personnel, innovation, technology) and the protection of the system from direct and indirect organizational and economic threats.

ქეთევან ლუღუშაური

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის დოქტორანტი

საბანკო სექტორის ფინანსური კონტროლი

ანოტაცია. სუვერენული სახელმწიფოსათვის ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს საკრედიტო სისტემას. საქართველოს ჩართვა მსოფლიო სისტემაში, საწარმოთა ეფექტური ფუნქციონირება და ზოგადად, სახელმწიფოს განვითარება პირდაპირ კავშირშია საბანკო სისტემასთან. იმისათვის, რომ საქართველოში დროულად განხორციელდეს ეკონომიკური კრიზისის დაძლევისათვის აუცილებელი ღონისძიებები, მნიშვნელოვანი როლი საბანკო სისტემას აკისრია. სტატიაში განხილულია საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკების საქმიანობა, ზედამხედველობის საკითხები და ეკონომიკური ნორმატივების შესრულების მდგომარეობა.

საკვანძო სიტყვები: საბანკო სისტემა; საბაზრო ეკონომიკა; ეკონომიკური პოლიტიკა; საბანკო კონტროლი.

შესავალი

მე-20 საუკუნის მიწურულს, მსოფლიოში მნიშვნელოვანი პროცესები განვითარდა, რასაც მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემის რღვევა და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესის დაწყება მოჰყვა ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნებში.

საქართველოს პოლიტიკა 70-წლიანი ისტორიის განმავლობაში ეკონომიკურ ფაქტორებს ნაკლებად ეყრდნობოდა. შესაბამისად, საქართველო XX საუკუნის ბოლოს ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების მექანიზმების გარეშე შეხვდა.

იმისათვის, რომ საქართველოში დროულად განხორციელდეს ეკონომიკური კრიზისის დაძლევისათვის აუცილებელი ღონისძიებები, მნიშვნელოვანი როლი საბანკო სისტემას აკისრია, რადგან ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება და მაკროეკონომიკური სტაბილურობა მჭიდროდ არის დაკავშირებული საიმედო, მყარ და ლიკვიდურ საბანკო სისტემასთან. საბანკო სექტორის მნიშვნელობას ზრდის ის ფაქტორი, რომ პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაში პროგრესის დონის მთავარი მაჩვენებელი ადამიანის განვითარების ინდექსი, წმინდა კეთილდღეობა მოსახლეობის ერთ სულზე და წმინდა ცოდნის დინამიკაა. საბანკო სისტემას გააჩნია მნიშვნელოვანი რეზერვები უზრუნველყოს საზოგადოების ორიენტაცია კონკურენტუნარიანობაზე, შესაძლებლობებზე, ცოდნაზე, ადამიანზე, მენეჯმენტსა და მარკეტინგზე.

საბანკო კონტროლი ძალზე მნიშვნელოვანია საბაზრო ეკონომიკის პირობებში. საბანკო საქმიანობის კონტროლი იყოფა შიდა და გარე კონტროლად. გარე კონტროლი ტარდება ეროვნული ბანკისა და გარე აუდიტორების მიერ. შიდა კონტროლი წარმართება ბანკის მიერ. შიდა საბანკო კონტროლი ბანკის მენეჯმენტის ნაწილია. აღნიშნულ ფუნქციებს ახორციელებენ მენეჯერები და შიდა აუდიტის ორგანოები. შიდა საბანკო კონტროლის მთავარი დანიშნულებაა ბანკის საქმიანობაში ნაკლოვანებების გამომჟღავნება და მათ გადასაჭრელად ოპერატიული სისტემის შექმნა. შიდა საბანკო კონტროლი უკავშირდება გარე კონტროლს და ეროვნული ბანკის საკა-

ნონმდებლო აქტების, ასევე შიდა საბანკო ინსტრუქციების დაცვის შემოწმებას მოიცავს.

საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკების საქმიანობა და ეკონომიკური ნორმატივების შესრულების მდგომარეობა

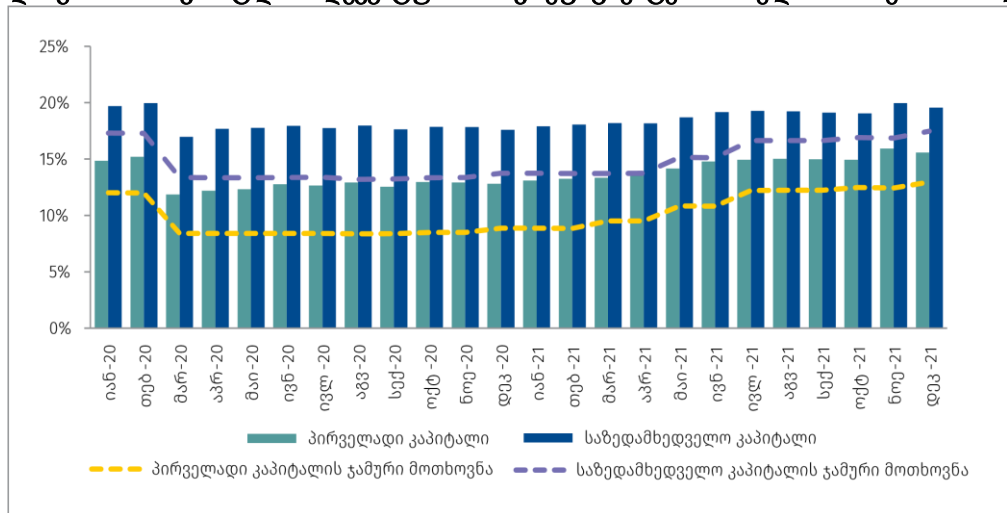
საბაზრო ეკონომიკის პირობებში კომერციული ბანკის საქმიანობის შეფასებისათვის მნიშვნელოვანია მისი ფინანსური ანგარიშგების სისწორის შემოწმება. ბანკის აუდიტორული შემოწმების დროს უნდა მოხდეს მისი საქმიანობის ყველა სფეროს გაანალიზება. საბანკო აუდიტი შესაძლებელია განხორციელდეს სხვადასხვა მიმართულებებით: საბანკო საქმიანობის კონტროლი საკანონმდებლო დოკუმენტებთან, ბანკის წესდებასთან შესაბამისობის კუთხით; კაპიტალის ფორმირებისა და განთავსების ხარისხისა და მიზნობრიობის შეფასება; ბანკის სააქციო კაპიტალის დაცვის უზრუნველყოფის კონტროლი და სხვა.

აუდიტორმა შემოწმების დაწყებისას უნდა შეადაროს სინთეზური და ანალიზური აღრიცხვის მონაცემები, რათა დარწმუნდეს ბუღალტრული ოპერაციების შესაბამის ანგარიშებში ასახვის სისწორესა და ნაშთის უტყუარობაში.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ეკონომიკური ნორმატივების დაცვას, რომელიც უზრუნველყოფს საბანკო სისტემის სტაბილურ ფუნქციონირებას.

კომერციული ბანკების ფინანსური სტაბილურობის შესანარჩუნებლად, ეროვნული ბანკი ბაზელ III-ის შესაბამისად, მათ პირველადი კაპიტალისა და საზედამხედველო კაპიტალის ჯამურ მოთხოვნებს უსაზღვრავს. 2021 წლის 31 დეკემბრისთვის კაპიტალის ადეკვატურობის ჩარჩოს დიაპაზონში გამოთვლილმა პირველადი კაპიტალის კოეფიციენტმა 15,58% შეადგინა, ხოლო საზედამხედველო კაპიტალი კი 19,57% იყო. აღნიშნული მაჩვენებლები, კაპიტალის ადეკვატურობის ჯამურ მოთხოვნებზე 2,62%-ით და 2,09%-ით მეტია (იხ. დიაგრამა N 1).

დიაგრამა N 1. კაპიტალის ადეკვატურობის კოეფიციენტები ბაზელ III-ის შესაბამისად

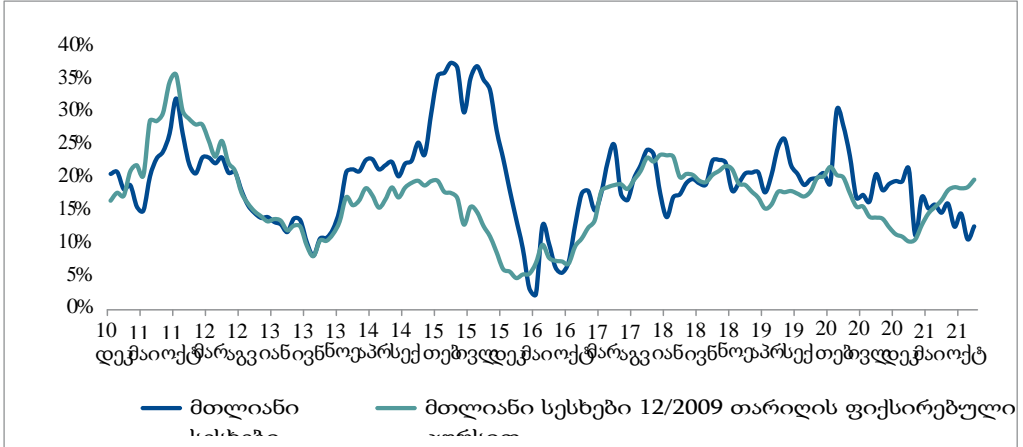

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი.

2021 წლის დასასრულს საბანკო სფეროს მთლიანი საკრედიტო პორტფელი 43 მილიარდი ლარით განისაზღვრა და გაცვლითი კურსის ეფექტის გარეშე მისმა წლიურმა ზრდამ 18,2% შეადგინა. საკრედიტო პორტფელის (გარდა ბანკთაშორისი სესხებისა) შედგენილობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ ყოფილა (იხ. დიაგრამა N 2).

დიაგრამა N 2. მთლიანი სასესხო პორტფელის ცვლილება წინა წელთან შედარებით

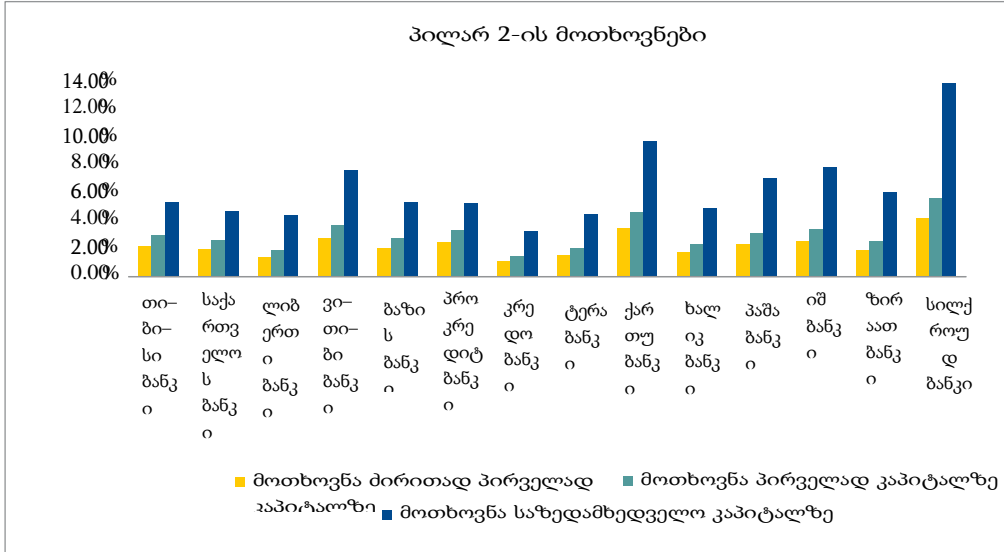

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი.

2021 წლის განმავლობაში, გაგრძელდა წმინდა სტრეს-ტესტების ბუფერის კალიბრაციის პროცესი. 2020 წლისთვის ეროვნული ბანკის თანამშრომლობით კომერციულ ბანკებთან განხორციელდა ამ ბუფერის განსაზღვრისა და გაანგარიშების ჩარჩოს დამატებითი ფორმალიზება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საზედამხედველო სტრეს-ტესტების ფარგლებში გამოთვლილი კაპიტალის მოთხოვნა კონსერვაციისა და კონტრციკლური ბუფერების ჯამურ მოთხოვნაზე მეტი ოდენობით განისაზღვრება.

2021 წელს (2020 წლის მსგავსად) ბანკების მხრიდან განხორციელებული სტრესტესტების შედეგად, ეროვნული ბანკის მიერ წმინდა სტრესტესტების ბუფერი არ დადგენილა, რადგან კაპიტალის ადეკვატურობის ჩარჩოს მხრივ ცენტრალური ბანკის პოზიცია მოთხოვნების გავრცობას კონტრციკლურად ნიშნავს – ბუფერების დაზოგვას ეკონომიკის აღმავლობის პირობებში და შემდეგ გამოთავისუფლებას სტრესული პერიოდების დროს. 2021 წელი კი პანდემიის გავლენით საბანკო სფეროსთვის მძიმე პერიოდი იყო. 2018 წლისთვის ამოქმედდა წმინდა GRAPE ბუფერი, რომელიც განიხილება რისკებზე დაფუძნებული ზედამხედველობის უწყვეტი პროცესის ფარგლებში. მის მიზანს კომერციული ბანკების რისკების შეფასება წარმოადგენს. GRAPE-ის მიხედვით ხდება, კომერციული ბანკების რისკის პროფილის შეფასება. 2021 წლის ივლისში ეროვნულმა ბანკმა განაახლა წმინდა GRAPE ბუფერების მოცულობა და ინდივიდუალური GRAPE ბუფერების მოცულობა. რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები 1,5 პროცენტთან 9,2 პროცენტამდე დიაპაზონში განისაზღვრა.

დიაგრამა N 3. პილარ 2-ის ჯამური მოთხოვნები ბანკების მიმართ 2021 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით

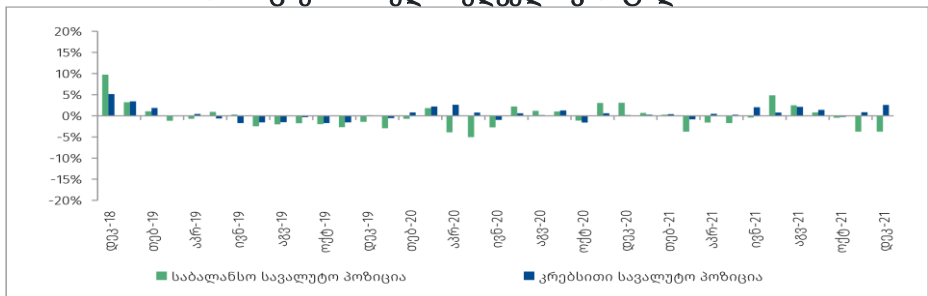

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი.

2021 წლის დასასრულს კრებსითი სავალუტო პოზიცია 2,6 პროცენტის ფარგლებშია და რადგან აღნიშნული პოზიციის დათვლისას აქტივებში მიმდინარე პერიოდში ნაწილობრივ ისევ გაითვალისწინება მთლიანი სესხები, შესაბამისად, ბანკების რეალური პოზიცია მოკლეა. შედეგი არის ის, რომ ლარის კურსის გაუფასურება იწვევს ზარალს. ასევე, რადგან სააქციო კაპიტალი ლარით არის წარმოდგენილი, რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების გადაფასებისას საგრძნობლად მცირდება ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობის კოეფიციენტები. ლარის გაუფასურების დროს და აღნიშნული რისკის წინაშე ბანკები უფრო მეტად სუსტდებიან.

საქართველოს საბანკო სექტორში, ლარიზაციის ზრდა წელი ტემპით გრძელდებოდა გამომდინარე იქიდან, რომ უცხოური ვალუტის აქტივებსა და ვალდებულებებს მაღალი წილი უკავიათ, სავალუტო რისკის ფაქტორი საქართველოს ბანკებისათვის ისევ საყურადღებო პრობლემაა. ცენტრალური ბანკის მიერ მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობა ბანკებში სავალუტო რისკის შიდა მოდელების განვითარებას და სტრუქტურულ პოზიციასთან დაკავშირებულ რისკების შეფასებას.

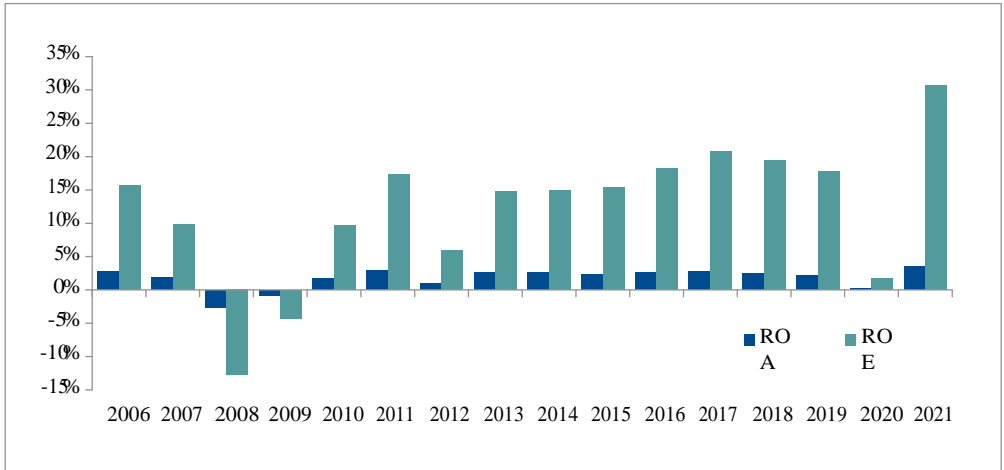
დიაგრამა N 4. კომერციული ბანკების საბალანსო და კრებსითი სავალუტო პოზიციები საზედამხედველო კაპიტალთან

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი.

2021 წლის მონაცემებით, საშუალო კაპიტალსა და აქტივებზე უკუგება, შესაბამისად 30,7% და 3,6% შეადგინა. აღნიშნული, წინა წლის მაჩვენებლებზე (1,8%-ზე და 0,2%-ზე) მნიშვნელოვნად მაღალია. აღნიშნულის წინაპირობა პორტფელის გაუმჯობესებული ხარისხი გახდა.

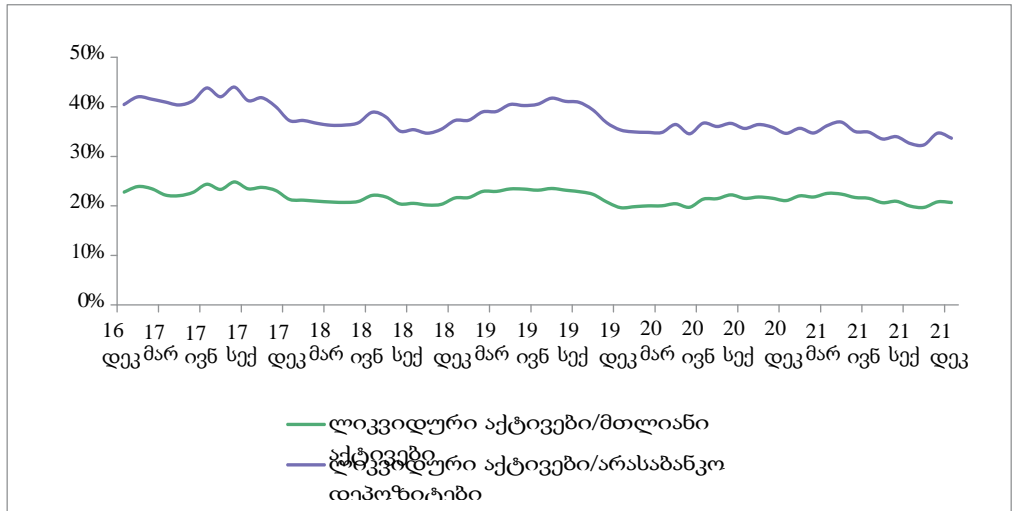
დიაგრამა N 5. უკუგება კაპიტალსა და აქტივებზე

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი.

2021 წლის განმავლობაში ლიკვიდური აქტივების მოცულობა საკმაოდ მაღალ დონეზე შენარჩუნდა და ლიკვიდურმა აქტივებმა მთლიანი აქტივების 21% შეადგინა, რაც არასაბანკო დეპოზიტების თითქმის 34%-ის დასაფარავად იყო საკმარისი.

დიაგრამა N 6. ლიკვიდური აქტივების დონე

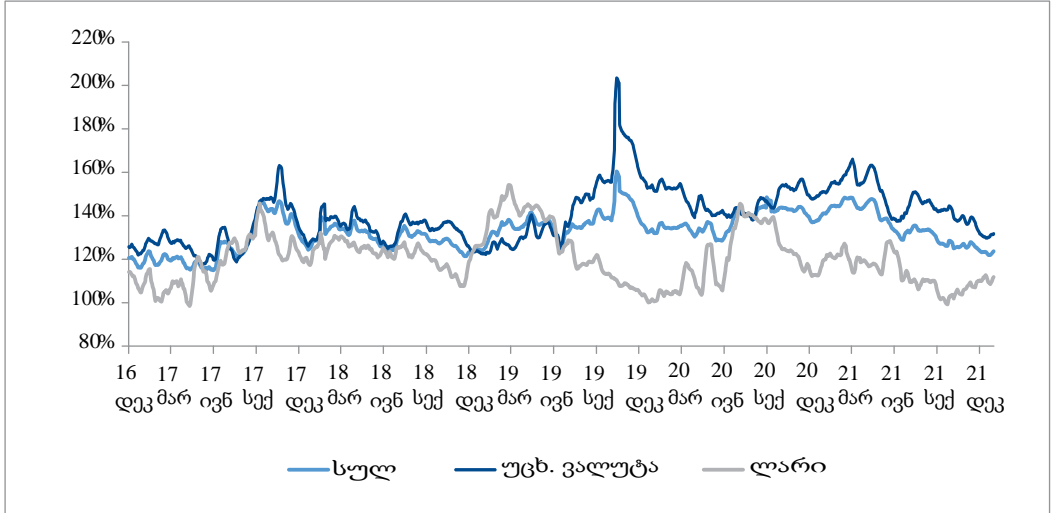

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი.

2021 წლისთვის ლიკვიდობის გადაფარვის კოეფიციენტი (LCR) ჯამურად სტაბილურობით ხასიათდებოდა. 2020 წლის პირველი მაისიდან, ბანკებს შესაძლებლობა მიეცათ ერთი წლის განმავლობაში ლარის ლიკვიდობის მართვის უზრუნველსაყოფად უცხოური ვალუტის ბუფერები გამოეყენებინათ და ამის საშუალებით

ჯამური ლიკვიდობის მოთხოვნის დაცვა უზრუნველყოფთ, რათა ლიკვიდობის მართვის მხრივ მეტი სარგებელი მიეღოთ. 2021 წლის ბოლო კვარტალში ლიკვიდობის გადაფარვის კოეფიციენტის შემცირება სესხებზე მოთხოვნის ზრდასთან იყო დაკავშირებული. წმინდა სტაბილური დაფინანსების კოეფიციენტი (NSFR) მაღალ დონეს ინარჩუნებდა და 2021 წლის განმავლობაში 130%-ის ფარგლებში იყო.

დიაგრამა N 7. ლიკვიდობის გადაფარვის კოეფიციენტის (LCR) დინამიკა

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი.

ცენტრალური ბანკი განსაზღვრავს კომერციული ბანკების საქმიანობის რეგულირების წესებს. მათი ლიკვიდობის მხარდასაჭერად ადგენს ეკონომიკური ნორმატივების სიდიდეს. კომერციული ბანკი ლიკვიდობის ასამაღლებლად, აგრეთვე, მეანაბრების, მეპაიების, აქციონერების ინტერესების დასაცავად ქმნის სავალდებულო ფონდებს. კომერციული ბანკების აუდიტის განხორციელების პროცესში უნდა შემოწმდეს სავალდებულო რეზერვების, დეპოზიტების, სადაზღვევო ფონდების გაკოტრებისგან დასაზღვევი ფონდების შექმნის სისრულე.

დასკვნა

კომერციული საბანკო სფეროს ზედამხედველობის მიზანი არის საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკებისა და უცხოური ბანკების ფილიალების საქმიანობის რეგულირების გზით საბანკო სექტორის სტაბილური მუშაობის უზრუნველყოფა. საბანკო ზედამხედველობის ძირითადი არსი მეანაბრების დანაკარგების რისკის შემცირებითა და ბანკების მიმართ საზოგადოების მხრიდან ნდობის განმტკიცებით ვლინდება.

ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ კომერციული ბანკების საქმიანობაზე ზედამხედველი ორგანო დამოუკიდებელი იყოს პოლიტიკური ზეგავლენისაგან, რათა გადაწყვეტილებების მიღება განხორციელდეს ობიექტური პრინციპების შესაბამისად.

ეროვნული ბანკი საფინანსო სექტორის ფინანსური მდგრადობის უზრუნველსაყოფად ხელს უწყობს საფინანსო სისტემის ეფექტიან ფუნქციონირებას და რისკების შემცირებას.

ცენტრალური ბანკი კომერციული ბანკების ზედამხედველობის განხორციელებისას გასცემს და აუქმებს ლიცენზიებს, გასცემს წერილობით მითითებებს, აწესებს შეზღუდვებს, ითხოვს ინფორმაციას კომერციული ბანკების კაპიტალის წარმოშობისა და მათი მნიშვნელოვანი წილის მესაკუთრეთა შესახებ, ამოწმებს კომერციულ ბანკებს, უზრდის სავალდებულო რეზერვების ნორმებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- [1] ოქრუაშვილი ც., კომერციული ბანკის მენეჯმენტი, თბ., 2006;
- [2] ოქრუაშვილი ც., კომერციული ბანკის მენეჯმენტი, აუდიტი, მარკეტინგი, თბ., 2009;
- [3] საქართველოს ეროვნული ბანკი, საბანკო ზედამხედველობის ძირითადი პრინციპები, თბ., 2006;
- [4] საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება N69/04 კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობისა და რეგულირების წესის დამტკიცების შესახებ, 2013 წლის 28 ივნისი;
- [5] საქართველოს ეროვნული ბანკი, წლიური ანგარიში 2020;
- [6] საქართველოს ეროვნული ბანკი, წლიური ანგარიში 2021.

Ketevan Gudushauri

Doctoral student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

FINANCIAL CONTROL OF THE BANKING SECTOR

Expanded summary

At the end of the 20th century, important processes developed in the world, which led to break down of the command-administrative system and the beginning of the process of transition to a market economy in the former communist countries.

During the 70-year history, the politics of Georgia less relied on economic factors. Accordingly, Georgia faced to the end of the 20th century, without the mechanisms of economic policy formation.

For a sovereign state, the credit system is very important. The involvement of Georgia in the world system, the efficient functioning of enterprises and in general, the development of the state are directly related to the banking system.

In order to, implement necessary measures to overcome the economic crisis in Georgia, the banking system has an important role, because the country's economic development and macroeconomic stability are closely related to a reliable, solid and liquidity banking system. The importance of the banking sector is increased by the fact, that the main indicator of the level of progress in the postindustrial society is the human development index, prosperity of the population and the dynamics of knowledge. The banking system has significant reserves, to ensure society's orientation on competitiveness, opportunities, knowledge, person, management and marketing.

Banking control is very important in market economy conditions. Banking activity control is internal and external control. External control is conducted by the National Bank and external auditors and internal control by the bank. Internal banking control is part of the bank management. These functions are fulfilled by managers and internal audit divisions.

The main purpose of internal banking control is to reveal deficiencies in the bank's activities and to create an operational system to solve them. Internal banking control is related to external control and includes checking compliance with the legal acts of the National Bank, as well as internal banking instructions.

Commercial bank is the main entity in the field of monetary circulation, which mediates the movement of funds from lenders to borrowers and from sellers to buyers.

In the conditions of the market economy, to assessment the activity of a commercial bank, it is important to check the correctness of the bank financial statement. During the audit of the bank, all areas of the bank activities should be analyzed.

At the beginning of the audit, the auditor should compare the synthetic and analytical accounting data, to ensure the correctness of the reflection of accounting operations in the relevant reports and in the accuracy of the balance.

The inspection can be carried out in the following procedural sequence:

1. Checking the cash boxes and its operations;
2. Controlling the correctness of the statutory fund in terms of formation;
3. Study of correspondence and accounting accounts;
4. Checking of reporting and credit operations;
5. Studying the bank's incomes and expenses, as well as, rechecking the correctness of payment of taxes.

Particular attention should be paid to the compliance with the economic norms, which ensures the stable functioning of the banking system.

The results of activities of commercial banks in Georgia, for 2021 year are follows:

On December 31 of 2021, for commercial banks of Georgia, the primary capital coefficient calculated within the range of the capital adequacy framework was 15.58%, while the regulatory capital was 19.57%.

At the end of 2021, the total credit portfolio of the banking sector was 43 billion GEL and without the effect of the exchange rate, its annual growth was 18.2%.

In July of 2021, the National Bank updated the volume of net GRAPE buffers and the volume of individual GRAPE buffers, was from 1.5 percent to 9.2 percent of risk-weighted assets.

At the end of 2021, the aggregate currency position is within 2.6 percent, and because in the calculation of the mentioned position, total loans are partially taken into account in the assets, therefore, the real position of the banks is short.

As of 2021, ROE and ROA amounted 30.7% and 3.6% respectively. This is significantly higher than the indicators of the previous year, 1.8% and 0.2%. The prerequisite for this was the improved quality of the portfolio.

During the year 2021, the volume of liquid assets remained at a quite high level, and liquid assets was 21% of total assets, which was enough to cover almost 34% of non-bank deposits.

During the audit of commercial banks, should be checked the completeness of mandatory reserves, deposits and creation of insurance funds against bankruptcy of insurance funds.

It is very important, that the supervisor of commercial banks to be independent from political influence, so that, decisions to be made according to objective principles.

Keywords: *Banking system; Market economy; Economic policy; Banking control.*

ცოტნე გოგიშვილი

დოქტორანტი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

**2007-2008 წლების გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისის არსი,
ფორმირება და დასასრული**

ანოტაცია. მსოფლიო ეკონომიკის ისტორიაში მრავალი ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისი მომხდარა, თუმცა ეს გამოცდილება 2007-2008 წლების კრიზისისგან თავის დასაღწევად მაინც არ აღმოჩნდა საკმარისი. XX საუკუნის 30-იანი წლების „დიდი დეპრესიის“ შემდეგ აშშ-ს ყველაზე დიდი ზიანი 2007-2008 წლების ფინანსურმა კრიზისმა მიაყენა. ამერიკის ბაზარზე ვალების ჭარბწარმოებამ უძრავი ქონების ბუშტი შექმნა. იპოთეკური კრიზისი საბანკო კრიზისად, ხოლო შემდეგ მრეწველობის კრიზისად გადაიქცა. ფინანსური სექტორის კოლაფსი არა მარტო აშშ-ის, არამედ მთელი მსოფლიოს გამოწვევა იყო. ნაშრომში განხილულია 2007-2008 წლების ფინანსური კრიზისის ძირითადი გამომწვევი მიზეზები, მათი გავლენა მსოფლიოსა და საქართველოზე. სტატია მოიცავს სრულ, კრიზისამდელ და კრიზისის შემდგომ პერიოდს. განხილულია XX საუკუნის 80-იან წლებში მიღებული დერეგულაციები და XXI ს-ის დასაწყისში ამერიკის ფედერალური სარეზერვო სისტემის მონეტარული პოლიტიკა. ნაშრომი მიმოიხილავს კრიზისის გამომწვევ მთავარ ფაქტორებს, როგორებიცაა ფინანსური ინსტრუმენტები (MBS, CDO), სადაზღვეო კომპანიები, საინვესტიციო ბანკებისა და სარეიტინგო კომპანიებს შორის ურთიერთდამოკიდებულება. ასევე ნაშრომში შეჯამებულია მთავრობებისა და რეგულატორების მხრიდან კრიზისის დასაძლევად გადადგმული ნაბიჯები. საბოლოოდ, დასკვნის სახით გვარკვევთ თუ ვისი პასუხისმგებლობა იყო 2007-2008 წლების კრიზისის დადგომა და რა უნდა გავითვალისწინოთ სამომავლოდ.

საკვანძო სიტყვები: ფინანსური კრიზისი, 2007-2008 წლების კრიზისი, გლობალური რეცესია, სეკურიტიზაცია, იპოთეკური სესხის კრიზისი, ფინანსური კრიზისის გამომწვევი მიზეზები.

შესავალი

ფინანსური კრიზისები საუკუნოვან ისტორიას ითვლის და მრავალი კვლევა დაწერილა მათ შესახებ. მიუხედავად ამისა, 2007-08 წლების საბანკო კრიზისის მსოფლიო მოუმზადებელი შეხვდა, რამაც გლობალურ ეკონომიკას დიდი დარტყმა მიაყენა. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ XX ს-ის 30-იანი წლების „დიდი დეპრესიის“ შემდეგ 2008-2009 წლების გლობალური კრიზისი იყო ერთ-ერთი უმძიმესი მსოფლიო ეკონომიკის ისტორიაში [Thakor, 2015:155-205].

კრიზისი სათავეს ჯერ კიდევ 2000 წლიდან იღებს, როცა ზედმეტმა ინვესტიციებმა ტექნოლოგიური აქციების ბაზარზე შექმნა „ინტერნეტ ბუშტი“, რაც საბოლოოდ აქციებზე ფასების ვარდნით დასრულდა. ამას ამერიკის ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ (FED) შერბილებული მონეტარული პოლიტიკით უპასუხა და საპროცენტო განაკვეთი 6.5-დან 3.5 პროცენტამდე შეამცირა. ამის შემდეგ იყო 2001 წლის 11 სექტემბრის ცნობილი ტრაგედია. FED-მა კვლავ გადაწყვიტა ეკონომიკის

სტიმულირება და 2003 წლის ივლისისთვის საპროცენტო განაკვეთი 1 პროცენტამდე შეამცირა [Singh, 2021]. სავსებით ლოგიკურია, რომ როცა ფული იაფია, მსესხებლები ეცდებიან რაც შეიძლება მეტი გაასესხონ, რეგულაციების ნაკლებობა კი დამატებით უწყობს ხელს ფულის არარაციონალურ გაცემას. ასევე შერბილდა იპოთეკის გაცემის სტანდარტები, საკრედიტო რისკის მნიშვნელობამ უკანა პლანზე გადაიწია და შეიქმნა მრავალფეროვანი ფინანსური ინსტრუმენტები, რათა სესხების გაცემა გაადვილებულიყო. საინვესტიციო ბანკები, სარეიტინგო კომპანიები და სადაზღვევო კომპანიები თამამად იღებდნენ რისკებს და უარყოფით სცენარებს არ განიხილავდნენ. ამ ყოველივემ იპოთეკური კრიზისის საბანკო კრიზისად გადააქცია, ხოლო საბანკო კრიზისი მრეწველობის კრიზისში გადავიდა.

ფინანსური კრიზისის დროს 3.3 პროცენტით შემცირდა მსოფლიო ეკონომიკა, მრავალი საფინანსო ინსტიტუტი გაკოტრდა, ხოლო ვინც არ გაკოტრდა ან ძალიან დაზარალდა, ან ნაციონალიზაციას დაექვემდებარა. კრიზისთან გასამკლავებლად ცენტრალურმა ბანკებმა საპროცენტო განაკვეთები შეამცირეს, რეგულაციები შემოიღეს და სხვადასხვა ღონისძიებები დაგეგმეს, თუმცა კრიზისიდან გამოსვლას რამდენიმე წელი მაინც დასჭირდა.

კრიზისმა საქართველოს ეკონომიკასაც მიაყენა ზიანი, ამას რუსეთ-საქართველოს ომიც დაემატა და ქვეყანა ორმაგი კრიზისის წინაშე აღმოჩნდა, თუმცა, განვითარებული ქვეყნებისგან განსხვავებით, დანაკარგი შედარებით ნაკლები იყო.

ნაშრომში განვიხილავთ თუ რა უძლოდა წინ 2008-09 წლების გლობალურ ფინანსურ კრიზისს, მის გამომწვევ მიზეზებს და ცენტრალური ბანკების საპასუხო ქმედებებს. ასევე ვიმსჯელებთ რა გავლენა ჰქონდა კრიზისის მსოფლიოსა და საქართველოზე.

უძრავი ქონების ბუშტის შექმნა

2008-09 წლების კრიზისის მთავარი მიზეზი აშშ-ში უძრავ ქონებაზე ფასების სწრაფი ზრდა იყო, რაც უძრავი ქონების ბუშტის სახელითაა ცნობილი. კრიზისის დადგომის ნიშნები 2007 წლის დასაწყისშივე იგრძნობოდა, როდესაც კვაზი-სახელმწიფო ორგანიზაციამ ფრედი მაკმა (Freddie Mac) განაცხადა, რომ მაღალი რისკის შემცველ იპოთეკებს აღარ შეიძენდა. იმავე წელს გაკოტრდა ამერიკული კომპანია „New Century Financial Corporation“, რომლის ძირითადი საქმიანობა რისკიანი სესხის გაცემა იყო [Marshall, 2009].

ABX ინდექსი, რომელიც გამოიყენება როგორც ბარომეტრი სუბსტანდარტიზებული (Subprime) საცხოვრებელი უძრავი ქონების სექტორში, 2007 წლის დასაწყისში დეფოლტის დონის გაზრდას პროგნოზირებდა [Fender and Scheicher, 2008:67-81]. მრავალი ეკონომისტი (ნორიელ რუბინი, მაიკლ მაიო, ვილიამ პული, უორენ ბაფეტი და სხვები) პროგნოზირებდა უძრავ ქონებაზე ფასების სწრაფ ვარდნას, თუმცა მათ არავინ დაუჯერა. 2006 წელს ამერიკელმა ეკონომისტმა ნორიელ რუბინმა საერთაშორისო სავალუტო ფონდს (IMF) მიმართა და დაუსაბუთა, რომ ახლო მომავალში აუცილებლად დადგებოდა გლობალური კრისიზი და ამის მიზეზი უძრავი ქონების ბუშტი იქნებოდა, თუმცა ამას დიდი რეაგირება არ მოჰყოლია [Brookes, 2009].

XX ს-ის 80-იან წლებში, რონალდ რეიგანის პრეზიდენტობის დროს, ფინანსური დერეგულაციების მხრივ გადადგმულმა ნაბიჯებმა დიდი წვლილი შეიტანა უძრავი ქონების ბუშტის შექმნაში. 1980 წელს აშშ-ში მიიღეს „სადეპოზიტო ინსტიტუტების დერეგულაციისა და მონეტარული კონტროლის აქტი“. ამ აქტის მიხედვით

ბანკებს შეეძლოთ ერთმანეთს შერწყმოდნენ, შესაბამისად საბანკო დაწესებულებების რიცხვი შემცირდა და სექტორის კონცენტრაცია გაიზარდა. ამასთანავე გრანსენ-ჟერმენის აქტის თანახმად, ბანკებს შეეძლოთ დაეწესებინათ ცვლადი საპროცენტო განაკვეთი, გრემ-ლიჩ-ბლაილის აქტის მიხედვით კი, საინვესტიციო და კომერციულ ბანკებს შეეძლოთ გაერთიანებულიყვნენ. მრავალი ეკონომისტი და მათ შორის ნობელის პრემიის ლაურეატები, ჯოზეფ სტიგლიცი [Stiglitz, 2010] და პოლ კრუგმანი [Krugman, 2009], სწორედ გრემ-ლიჩ-ბლაილის აქტს ასახელებდნენ უძრავი ქონების ბუშტის შექმნის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზად.

2000 წელს შემოღებულმა სუბსტანდარტულმა იპოთეკებმა დიდი როლი ითამაშეს უძრავი ქონების ბუშტის შექმნაში. ამ პერიოდამდე ბანკები სესხის მხოლოდ 80 პროცენტს (LTV=0.8) აფინანსებდნენ და საპროცენტო განაკვეთები ძირითადად ფიქსირებული იყო. 2000 წლიდან კი ბაზარზე გამოჩნდა სუბსტანდარტული სესხები, სადაც მსესხებლის თანამონაწილეობა მინიმუმამდე იყო დაყვანილი და ბანკი დიდ საკრედიტო რისკს იღებდა. რაც შეეხება საპროცენტო განაკვეთებს, ის მხოლოდ რამდენიმე წელი იყო ფიქსირებული, შემდეგ კი ხდებოდა მცურავი და ებმოდა ან LIBOR-ს ან სხვა ინდექსს. ბანკირები რისკებს აღარ უყურებდნენ და გასცემდნენ ისეთ აბსურდულ სესხებს, როგორებიცაა „Ninja“ (No income, no job, and no assets) სესხები, რომლებიც შეეძლოთ აეღოთ შემოსავლის, სამსახურისა და აქტივების არმქონე ადამიანებსაც [Garriga, Noeth and Schlagenhauf, 2017].

2004 წლის ივნისიდან აშშ-ის ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ (FED) საპროცენტო განაკვეთების ზრდა დაიწყო და 2 წლის შემდეგ განაკვეთმა 5.25 %-ს მიაღწია. ეს მაჩვენებელი 2007 წლის აგვისტომდე შენარჩუნდა [The Federal Reserve Bank of New York, 2020]. შესაბამისად, ყოველთვიური გადასახადები გაიზარდა, ამას კი დეფოლტებისა და საბანკო სისტემაში უმოქმედო სესხების დონის ზრდა მოჰყვა. უძრავი ქონების ფასების კლებამ კიდევ უფრო დაამძიმა სიტუაცია სუბსტანდარტული იპოთეკების გამცემი ბანკებისთვის.

კრიზისის გამომწვევი მიზეზები და საპასუხო ღონისძიებები

2008-09 წლების ფინანსური კრიზისიდან დიდი დრო გავიდა, თუმცა მის გამომწვევ მიზეზებზე კამათი დღემდე აქტუალურია. კრიზისის გამომწვევ მიზეზებად შეიძლება დავასახელოთ ფინანსური ბაზარზე ინოვაციური პროდუქტების განვითარება, საფინანსო სექტორის მხრიდან ფინანსური რისკების არაჯეროვნად გააზრება, მთავრობის მიერ გატარებული პოლიტიკა და ამ ყველაფრის კომპლექსური ნაერთი.

ფინანსური ინოვაციები - აშშ-ის ფინანსურ სექტორში გავრცელებული ინოვაციები საბანკო კრიზისის შექმნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია. ფინანსური სექტორი კოლოსალურად მზარდი სფერო იყო, რომლის მასშტაბი 2008 წელს 48 ტრლნ დოლარს შეადგენდა და ამერიკის მთლიან შიგა პროდუქტს სამჯერ აღემატებოდა [ჩიქობავა & კაკულია, 2017]. ფინანსური სექტორის ზრდასთან ერთად მრავალფეროვანი გახდა ფინანსური ინსტრუმენტებიც. სუბსტანდარტული იპოთეკების გარდა, ინოვაცია იყო იპოთეკით უზრუნველყოფილი ფასიანი ქაღალდები (mortgage-backed securities, იგივე MBS) და სავალო ვალდებულებებით უზრუნველყოფილი ობლიგაციები (collateralized debt obligation, იგივე CDO). ჩამოთვლილი ფასიანი ქაღალდები XX ს-ის 80-იან წლებში შეიქმნა, თუმცა პოპულარობა უძრავი ქონების ბუშტის შექმნის პერიოდში მოიპოვა. CDO-ების და MBS-ების ზოგადი დახასიათება შემდეგნაირია: ფინანსური ინსტიტუტები იპოთეკებს კერძო დაწესებულებებს

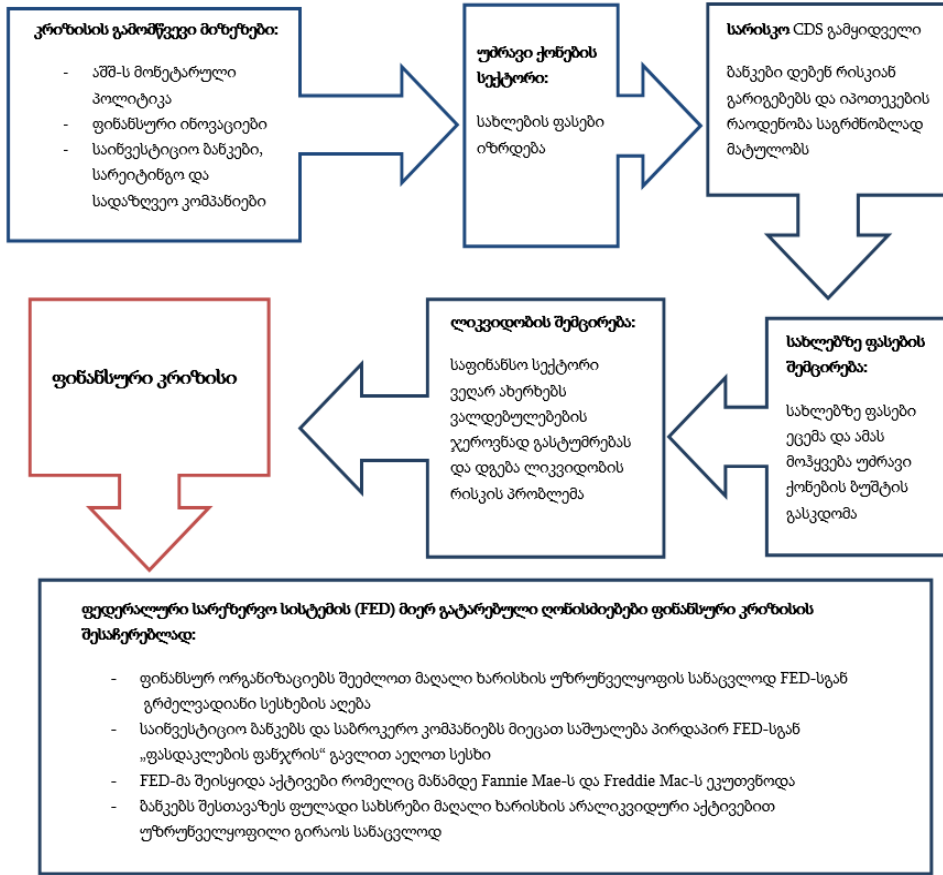
ან კვაზი-სახელმწიფო ორგანიზაციებს (ამერიკის შემთხვევაში Fanny Mae ან Freddie Mac) მიჰყვითნა, შემდეგ ისინი ახდენენ ამ იპოთეკების სეკურითიზაციას (Securitization) და ერთ ფასიან ქაღალდად გარდაქმნიან, რომლის საბოლოო მიყიდველი უკვე ინვესტორია. მიყიდვას ახორციელებს არა საინვესტიციო ბანკი, არამედ ბანკის მიერ შექმნილი ვიწრო სპეციალიზაციის ცალკე კომპანია (SPV), რომელიც ბანკს ფინანსური და იურიდიული რისკისგან იცავს. გაყიდვამდე ფასიან ქაღალდებს სარეიტინგო კომპანიები ანიჭებენ რეიტინგს, ფინანსური კრიზისის დროს კი მინიჭებული რეიტინგები რეალურზე ბევრად მაღალი იყო.

2000 წლიდან ამ ტიპის ფასიან ქაღალდებზე მოთხოვნა გაიზარდა, რადგან ინვესტორებს სხვა ობლიგაციებსა თუ ფასიან ქაღალდებზე მაღალ საპროცენტო განაკვეთს სთავაზობდნენ. თანაც სარეიტინგო ორგანიზაციების მიხედვით უსაფრთხოდ ითვლებოდა მათში ფულის დაბანდება. შესაბამისად, აშშ-ის და სხვა ქვეყნების ინვესტორებისთვის, რომელთაც ჭარბი ლიკვიდობა ჰქონდათ, MBS-ებში და CDO-ებში ფულის დაბანდება საკმაოდ მიმზიდველი ჩანდა. შედეგად ამ ტიპის ობლიგაციებზე მოთხოვნა გაიზარდა და შეიქმნა უძრავი ქონების ბუშტი.

საინვესტიციო ბანკები, სარეიტინგო კომპანიები და მათ შორის დამოკიდებულება.

აშშ-ში საბანკო და საინვესტიციო სექტორებს დიდი ხნის ისტორია აქვთ. XX ს-ის 80-იანი წლებიდან საინვესტიციო ბანკებმა ამერიკის და ზოგადად გლობალურ ბაზარზე ზრდა დაიწყეს. მომლიერებულმა საინვესტიციო ბანკებმა შეძლეს შერწყმოდნენ ერთმანეთს ან სხვა საინვესტიციო ბანკები შეეძინათ. შედეგად ამერიკის ბაზარზე მივიღეთ მონოპოლია და ბაზარზე გავლენის მოხდენა უფრო გაადვილდა.

როგორც წინა ქვეთავში აღვნიშნეთ, საინვესტიციო ბანკები ქმნიდნენ CDO-ებს, შემდეგ კი ინვესტორებზე ყიდდნენ, თუმცა დროდადრო სუბსტანდარტული სესხების რიცხვი, რომლებიც დეფოლტის მაღალი ალბათობით გამოირჩეოდნენ, მთლიანი „შეფუთული“ სესხების კალათაში იზრდებოდა. ბანკები სარეიტინგო კომპანიებს ფულს უხდიდნენ, რათა CDO-ებისთვის კარგი შეფასება (AAA) დაეწერათ და შემდეგ სესხები ადვილად გაეყიდათ. შედეგად სარეიტინგო კომპანიების მოგება საგრძნობლად გაიზარდა [Mihaelajmeno, 2015: 631-642]. ბაზარზე სამ უმსხვილეს სარეიტინგო კომპანიას შორის კონკურენცია მაღალი იყო და თითოეული ცდილობდა საინვესტიციო ბანკებთან პარტნიორობის გაძლიერებას. შესაბამისად თუ კარგ რეიტინგს არ დაწერდნენ, ბანკები თავისუფლად შეძლებდნენ მათთვის სასურველი რეიტინგის სხვა კომპანიისგან მიღებას, ამიტომ სარეიტინგო კომპანიები თვალს ხუჭავდნენ CDO-ებში არსებულ ცუდ სესხებზე. არავინ იცოდა ზუსტად როგორი სესხებისგან შედგებოდა CDO-ები და ინვესტორები ბრმად ენდობოდნენ მაღალ რეიტინგებს, ასევე FED ბანკებს CDO-ების გადეფოლტების დასაზღვევად კაპიტალის გადანახვას არ ავალდებულებდა. ბანკები აქტიურად ცდილობდნენ გაეყიდათ დიდი რაოდენობით CDO-ები და შეიქმნა უძრავი ქონების ბუშტი, რომლის გასკდომა უკვე დროის საკითხი იყო და ინვესტორთა დანაკარგების პირველივე ტალღა ამას აუცილებლად გამოიწვევდა. ჩანართი კარგად ასახავს ფინანსური კრიზისის გამომწვევ მოვლენებს და FED-ის მიერ გადადგმულ ნაბიჯებს.

კრიზისის შედეგები

კრიზისი. 2006 წლიდან მოყოლებული, უძრავ ქონებაზე ფასების ვარდნამ ამერიკის ეკონომიკაზე დიდი ზეგავლენა იქონია. ადამიანებს გაუჭირდათ სესხის მომსახურება და იძულებულნი გახდნენ სახლები გაეყიდათ. უძრავი ქონების ბუმტის გასკდომის შემდეგ მოთხოვნა სახლებზე აღარ არსებობდა და სამშენებლო სექტორი დიდი გამოწვევების წინაშე დადგა. იპოთეკის გამცემი კომპანიები თანდათანობით კოტრდებოდნენ და იპოთეკური კრიზისი უკვე ფინანსურ კრიზისად გადაიქცა.

2008 წელს ორ უმსხვილეს კვაზი-სახელმწიფო ორგანიზაციას Fannie Mae-ს და Freddy Mac-ს შეექმნა ლიკვიდობის პრობლემა და ფედერალური სარეზერვო სისტემის (FED) მფლობელობაში გადავიდა. Bear Sterns შეიძინა J.P Morgan-მა და შემდეგ, 2008 წლის 15 სექტემბერს, გაკოტრდა უმსხვილესი საინვესტიციო ბანკი Lehman Brothers, რაც მანამდე შეუძლებლად მიაჩნდათ. ფინანსური სექტორი არეულობამ მოიცვა, აქტივებზე ფასები ეცემოდა, ბანკები კი უიმედოდ ეძებდნენ მსესხებლებს, რათა ლიკვიდობა ჰქონოდათ. უმსხვილესმა სადაზღვევო კომპანია AIG-მ გაცემული CDS-ების გამო მომსახურების გაწევა ვეღარ შეძლო და ამერიკის მთავრობა იძულებული გახდა კომპანია გაკოტრებიდან დაეხსნა.

ინვესტორების ზარალი. უძრავი ქონების ბუმის გასკდომის შემდეგ ყველაზე მძიმე დარტყმა სწორედ ინვესტორებმა მიიღეს. საინვესტიციო ფირმებმა, ჰეჯ ფონდებმა და ასევე ყველა კერძო ინვესტორმა, ვინც ფული CDO-ებში ჩადო, დიდი დანაკარგი ნახა. საპენსიო ფონდებმა, რომელთაც გადაწყვიტეს CDO-ების ნაკლებად სარისკო ნაწილი ეყიდათ, ფული სრულად დაკარგეს.

გლობალური რეცესია. აშშ-ის ფინანსური კრიზისის გადრმავება და რეცესია გადამდები აღმოჩნდა მსოფლიოსთვისაც. 21-ე საუკუნეში ინვესტორები და კომპანიები ბევრად უფრო დაკავშირებულები არიან, ვიდრე აქამდე იყვნენ, შესაბამისად, კრიზისის გლობალური ეფექტი უფრო სწრაფი და მძიმეა. 2008 წლიდან კრიზისმა გლობალური სახე მიიღო. მაგალითისთვის, გერმანიაში ბანკები, რომელთაც ინვესტიცია ჰქონდათ გაკეთებული ამერიკის უძრავი ქონების სექტორში, გაკოტრებასთან ახლოს იყვნენ და მთავრობა იძულებული გახდა ჩარეულიყო [Hodson & Quaglia, 2009]. ნეგატიური მოლოდინების გამო ადამიანები ცდილობდნენ ნაკლები დაეხარჯათ, რომ მომავალში ფულის ან სამსახურის დაკარგვის შემთხვევაში მეტად დაზღვევულები ყოფილიყვნენ და ამან მოთხოვნაზე ზეგავლენა იქონია. მოთხოვნის შემცირებას მოჰყვა აშშ-ის ექსპორტის ჩამოშლა, რაც უმძიმესი აღმოჩნდა ჩინეთისა და იაპონიისთვის. 2009 წლის პირველი კვარტალის მონაცემებით, გერმანიაში კლება იყო 14.4 პროცენტით, იაპონიაში – 15.2 პროცენტით, დიდ ბრიტანეთში – 7.4 პროცენტით, ევროზონაში კი – 9.8 პროცენტით. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის გათვლებით, ევროპულმა ფინანსურმა ინსტიტუტებმა ამერიკულ საფინანსო სექტორზე მეტი იზარალეს [Bailey & Elliot, 2009:1-26].

კრიზისის გავლენა საქართველოზე. შავი ზღვის რეგიონში ფინანსური ბაზრები ნაკლებად განვითარებული იყო, ამიტომ ფინანსური კრიზისის გავლენა, განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით, ნაკლებად დამაზიანებელი აღმოჩნდა [Gavras & Manoli, 2015]. შავი ზღვის რეგიონის ქვეყნები გადაურჩნენ ფინანსურ კოლაფსს, თუმცა ფინანსური ბაზრების განუვითარებლობამ ეკონომიკა კრიზისის ზეგავლენისგან ვერ დაიცვა. ამ რეგიონის ქვეყნებზე ანალიზი ცალ-ცალკე შეიძლება გაკეთდეს, თუმცა ჩვენ ყურადღებას საქართველოზე გავამახვილებთ.

საქართველოს ამ პერიოდში ორმაგ კრიზისზე მოუხდა გამკლავება. ერთი – ეს იყო მსოფლიო ფინანსური კრიზისი და მეორე – 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომი. შესაბამისად, საქართველოს ეკონომიკაზე ამ ორი კრიზისის ეფექტების განცალკევება საკმაოდ რთულია.

რუსეთის მიერ საქართველოზე განხორციელებული სამხედრო აგრესიის შემდეგ, 2008 წლის 22 ოქტომბერს, ქ. ბრიუსელში მოწყობილ დონორთა კონფერენციაზე მიიღეს გადაწყვეტილება, რომ საქართველო მიიღებდა 4,55 მილიარდ აშშ დოლარს, საიდანაც 2,55 მლრდ იყო კრედიტი, ხოლო 2 მილიარდი – გრანტი. ომის შემდეგ, მაკროეკონომიკური სტაბილურობის შესანარჩუნებლად, საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა საქართველოს 750 მლნ აშშ დოლარის კრედიტი გამოუყო. 2009 წლის 6 აგვისტოს, იმავე პროგრამის ფარგლებში IMF-მა საქართველოს დამატებით 420 მლნ აშშ დოლარი გადასცა [პაპავა, 2013:65-70]. 2009 წლის გაზაფხულზე ბანკებს გასასტუმრებელი ჰქონდათ 500 მლნ აშშ დოლარის ვალდებულება, რისი რესურსიც არ გააჩნდათ და სწორედ ამ დახმარებებიდან გამოიყო 636 მლნ აშშ დოლარი, რამაც ბანკებს ფინანსური სტაბილურობა შეუნარჩუნა [World Bank, United Nations, 2009]. შედეგად სახეზე გვაქვს „ომის პარადოქსი“, როცა ქვეყნისთვის უარყოფითმა მოვ-

ლენამ – ომმა, საერთაშორისო პარტნიორების დახმარების ხარჯზე მოგვცა საშუალება, თავიდან აგვეცილებინა ფინანსური კოლაფსი [Papava, 2010:47].

დასკვნა

2008-09 წლების ფინანსური კრიზისი უმძიმესი იყო მსოფლიო ეკონომიკურ ისტორიაში. კრიზისამდე მიმდინარე პერიოდში ადამიანები იღებდნენ დიდი რაოდენობით სესხებს სახლების საყიდლად. ამავდროულად, სამშენებლო სექტორი წარმოებას არ წყვეტდა და შეიქმნა ვალების ჭარბწარმოების კრიზისი, რომელიც მიწოდების ჭარბწარმოების კრიზისად გადაიქცა. აშშ-ში დაწყებულ კრიზისს მალევე გლობალური სახე მიეცა, ფინანსური ინსტიტუტების მდგრადობა რისკის ქვეშ დადგა, უმუშევრობის დონე გაიზარდა, უძრავი ქონების სექტორში ინვესტიორებმა უდიდესი ზარალი ნახეს და დაიწყო გლობალური რეცესია.

მრავალი ფაქტორი შეიძლება დასახელდეს მის გამომწვევ მიზეზად. მათ შორის მნიშვნელოვანია აშშ-ის მონეტარული პოლიტიკა, ფინანსური ინოვაციები, ნაკლები რეგულაციები, ფინანსური ინსტიტუტების ურთიერთკავშირი და რისკების მართვის სერიოზული ხარვეზები. კრიზისმა საქართველოსაც მძიმე დარტყმა მიაყენა, თუმცა, როგორც ვნახეთ განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით ზარალი ბევრად ნაკლები იყო. ამას დაემატა რუსეთ-საქართველოს ომი, მაგრამ „ომის პარადოქსმა“ ქვეყანას ეკონომიკური მდგრადობა შეუნარჩუნა და ფინანსური კოლაფსი გადაარჩინა.

ვის მიუძღვის ბრალი 2008-09 ფინანსური კრიზისის შექმნაში? იმ ადამიანებს ვინც შექმნა ახალი პროდუქტები, როგორებიცაა CDO, CDS და მოდელები (რომლებიც მათ აფასებს?), თუ მაღალი კლასის მენეჯმენტი, რისკ მენეჯერები (რომლებიც ზედმეტად მაღალ რისკს იღებდნენ) და ტრეიდერები (რომლებიც ჭარბ ინვესტირებას ახდენდნენ)? იქნებ AAA რეიტინგით სარისკო ფასიანი ქაღალდების შეფასება გახდა ამ კრიზისის მიზეზი? ან სარისკო სექტორში ჭარბი ინვესტირების გაშვება? ან რეგულატორები, რომლებიც უშვებდნენ ასეთ გაუთვალისწინებელ, ჭარბ ინვესტირებას სარისკო სექტორში?

პასუხია – ყველა მათგანი! ფინანსური კრიზისის მთავარი გამომწვევი ადამიანების დაუდევრობა და უპასუხისმგებლობა იყო. ფინანსური კრიზისი ყველასთვის დიდი გაკვეთილია. დღევანდელი მეტად დახვეწილი რისკ მენეჯმენტი და რეგულაციები, რომლებიც ბანკებს მეტი ლიკვიდობის დატოვებას ავალდებულებს, იმედის მომცემია სამომავლო კრიზისებისაგან თავის დასაზღვევად.

ლიტერატურა:

- პაპავა ვ. (2013). "რუსეთთან ომის შემდგომ საქართველოში გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკის ზოგიერთი თავისებურებების შესახებ." *ქართული პოლიტიკა*, გვ.65-70.
- ჩიქობავა მ., კაკულია ნ. (2017). "ეკონომიკური კრიზისის თეორიების შედარებითი ანალიზი." *პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია*. თბილისი, თსუ.
- Acharya V., Philippon T., Richardson M., Roubini N. (2009). "The Financial Crisis of 2007-2009: Causes and Remedies." *Financial Markets Institutions & Instruments*, pp.89-137.

- Anonymous. (2008). "Confessions of a Risk Manager." *The Economist*.
- Baily M., Elliott D. (2009) "The U.S. Financial and Economic Crisis: Where Does It Stand and Where Do We." *The Initiative on Business and Public Policy*, pp. 1-26.
- Brookes E. (2009). He told us so. January 24, <https://www.theguardian.com/business/2009/jan/24/nouriel-roubini-credit-crunch> (accessed 05 16, 2022).
- Fender I., Scheicher M. (2008) "The ABX: How Do the Markets Price Subprime Mortgage Risk?" *Bank for International Settlements*, pp. 67-81.
- GARP. (2020) "Financial Risk Manager." In *Foundation of Risk Management*, by GARP, pp. 159-160. New York: Pearson Education.
- Garriga C., Noeth B., and Schlagenhaut D. (2017) "Household Debt and the Great Recession." *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, pp. 183-205.
- Gavras P., Manoli P. (2015) *The Black Sea Region After the 2008 Global Financial Crisis*. Policy Report I, Istanbul: The Black Sea Trust for Regional Cooperation, pp. 48-56.
- Gordon G. (2009) *How Goldman Secretly Bet On The U.S. Housing Crash*. June 16, <https://www.mcclatchydc.com/news/politics-government/article24561376.html> (accessed 05 20, 2022).
- Hodson D., Quaglia L. (2009) "European perspectives on the global financial crisis:." *Journal of Common Market Studies*, pp. 939-953.
- Krugman P., (2009, May 31) *Reagan Did It*. <https://www.nytimes.com/2009/06/01/opinion/01krugman.html> (accessed 05 16, 2022).
- Loungani P. (2006, October) *IMF Survey* (International Monetary Fund), pp.308.
- Marshall J. (2009, April 22) "The Financial Crisis in the U.S.: Key Events, Causes and Responses." *Research Paper 09/34*. London: House of Commons Library, pp. 1-55.
- Meissner G. (2014) *Correlation Risk Modeling and Management*. Wiley.
- Mihaelajméno M. (2015) "Credit Rating Agency Performance In Terms of Profit." *3rd Economics & Finance Conference*. Italy: Elsevier B.V. pp. 631-642.
- Papava V. (2010) "The Economic Development Complex in the Black Sea Area: The Impact of the Global Financial and Economic Crisis." *International Centre for Black Sea Studies (ICBSS)*, pp. 1-96.
- Singh M. (2021, January 11) *The 2007-2008 Financial Crisis in Review*. <https://www.investopedia.com/articles/economics/09/financial-crisis-review.asp> (accessed 05 15, 2022).
- Stiglitz J. (2010) *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. New York: W. W. Norton & Company.
- Taylor J. (2009) "Economic Policy and the Financial Crisis: An Empirical Analysis of What Went Wrong." *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, pp. 341-364.
- Thakor A. (2015). "The Financial Crisis of 2007-2009: Why Did It Happen and What Did We Learn?" *Review of Corporate Finance Studies*, pp. 155-205.
- The Federal Reserve Bank of New York. (2020, March 16) *FOMC's target federal funds rate or range, change (basis points) and level*. <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/openmarket.htm> (accessed May 16, 2022).
- Theater D., Milner M. (2005). "GM and Ford plunge to junk status." *The Guardian*.

- World Bank, United Nations. (2009). *Georgia: Donor Funding in Support of Post-Conflict Recovery and Reconstruction*. Progress Report, The United Nations and the World Bank.

Tsotne Gogishvili

PhD student

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

THE NATURE, FORMATION, AND END OF 2007-2008 GLOBAL FINANCIAL CRISIS

Expanded Summary

Financial crises are very familiar phenomena. However, 2007-2008 financial crisis unexpectedly hit US and Global financial market. The formation of the crisis did not start in 2007 but it was years in the making. The Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act of 1980 relaxed the rules under which national banks could merge. Moreover, the Gramm-Leach-Bliley Act (GLBA), also known as the Financial Services Modernization Act of 1999 allowed commercial banks, investment banks, securities firms, and insurance companies to consolidate. So concentration in the financial sector increased and the “too big to fail” mentality encouraged banks to engage in more risk taking activities. Thus, the Garn-St Germain Act allowed lenders to offer 2/28 adjustable-rate mortgages at low rates to attract subprime borrowers, but in the end when mortgage rates increased they could not afford the payments. Increased subprime mortgage lending since 2000 was one of the main reasons creating the housing market bubble. Before that banks only financed 80% (LTV=0.8) of the loan and interest rates were fixed. After 2000, subprime lending did not require much collateral from the borrowers, thus interest rates were fixed for a couple of years and after it was linked to LIBOR or other indices. Banks took high credit risk and provided an absurd funding like “Ninja” loans (no income, no job, and no asset) to the public. Their main purpose was to lend and make as much as possible in a short period. They used well-established practice in the global debt capital market - securitization, which allows financial institutions to convert assets that are not easily marketable, such as mortgages or car loans, into rated securities that are tradable in the secondary market. The main reasons for banks to undertake securitization are to fund the assets it owns, balance sheet capital management, risk management, and credit risk transfer. Securitisation depends on the type of the underlying assets, often called mortgage-backed securities (MBS), or collateralized loan obligations (CLOs). Repackaging other securitizations is called collateralized debt obligations (CDOs, issuing bonds against a collateral pool consisting of ABS, MBS, or CLOs), collateralized mortgage obligations (CMOs), or collateralized bond obligations (CBOs). Financial institutions even used third-level securitizations, in which the collateral pool consists of CDO liabilities, which themselves consist of bonds backed by a collateral pool, called CDO-squareds. However, most of the investors did not understand the nature of the derivatives used and the real credit risk of loans used in the securitization process. Investors made decisions according to the ratings given by credit rating agencies but their methodologies were very optimistic and ratings undervalued credit risk of the securities. In 2004, the FED rate increased to 5.25%, and people were unable to bear the expense of higher monthly payments on mortgages.

Default rate increased and the housing market crashed in 2008. It effected not only US but the global market. Investors from all over the world invested in US mortgage sector but in the end they faced high liquidity problems which in most cases ended up with government involvement and bail out. In the first quarter of 2009 GDP of Germany was -14.4%, Japan -

15.2%, Great Britain -7.4%, and GDP declined in Eurozone by 9.8%. In case of Georgia, financial market is not highly developed and the impact was smaller. Moreover, Georgia was at war with Russia and funding after International Donors' Conference in Brussels, 22 October 2008 helped country to lessen the impact of the global recession.

We have listed some of the factors contributing to the global financial crisis but the main one is greediness! Upper management, the traders and investors engaged in irresponsible risk taking and excessive trading to receive high returns, generous salaries and massive bonuses. Most regulators and risk managers ignored market, credit and liquidity risks placed in financial sector's activities thus the majority of traders knew the risks they were taking.

After 2007-2008 financial crisis, most countries created legislation to enforce the Basel accords for their banks. The goal of the Basel accords is to incentivize banks to develop their risk measurement and management systems and to have higher level of safety and soundness in the banking system. Specifically, Basel III addresses the shortcomings of the banking system during the financial crisis and establishes many ratios (LCR, NSFR) to prevent liquidity problems and ensure adequate leverage for banks in the future.

Key words: Global financial crisis, financial crisis of 2007-2008, global recession, securitization, liquidity crisis, subprime mortgage crisis.

მარიამ ბიწაძე

ივ.ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის დოქტორანტი, ეკონომიკის მიმართულება

სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიების განვითარების დონე და გამოწვევები საქართველოში

ანოტაცია. ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში ტექნოლოგიურმა განვითარებამ საწარმოო პროცესის გარდაქმნა გამოიწვია. დღეს მომხმარებელთა საჭიროებებზე სწრაფი რეაგირება კომპანიების კონკურენტუნარიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორია. ბაზარზე კონკურენციის გამძაფრებამ მოითხოვა მცირე დროში რთული და მრავალფეროვანი პროდუქტების წარმოება, რამაც წარმოების ხარჯების შემცირების პრობლემა წარმოქმნა. ახალი პროცესების, პროდუქტების ან თუნდაც მომსახურების პროტოტიპირებისთვის საჭირო გახდა ახალი კოლაბორაციული სივრცეების, ისეთის როგორცაა ფაბ ლაბი, ფორმირება. პროტოტიპი საშუალებას გვაძლევს დამუშავებაში მყოფი იდეა უკეთ აღვიქვათ. იდეის განვითარების პროცესებში ფაბლაბმა უზრუნველყო ცოდნისა და ტექნიკური უნარების გაზიარება, ადამიან-კაპიტალის განვითარება, ციფრული დიზაინის შექმნის შესაძლებლობა. ლაბორატორიაში მიმდინარე აქტივობები დადებითად მოქმედებს იდეებზე და ქმნის გარემოს სადაც შესაძლებელი ხდება მისი გარდაქმნა და განვითარება.

წინამდებარე ნაშრომი მოიცავს იმ ფაბლაბების კვლევის შედეგებს, რომლებსაც მასპინძლობს საქართველოს სხვადასხვა უნივერსიტეტი, მათ შორის: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ტექნიკური უნივერსიტეტი და აკაკი წერეთლის სახელობის ქუთაისის უნივერსიტეტი. ასევე სსიპ კოლეჯი „გლდანის პროფესიული მომზადების ცენტრი“. წარმოდგენილია სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიების განვითარების დონე და არსებული გამოწვევები. უცხოური საუკეთესო გამოცდილების შესწავლა განხორციელდა ოულუს უნივერსიტეტის ბაზაზე არსებული ფაბლაბ ოულუს ძირითად აქტივობებზე დაყრდნობით.

საკვანძო სიტყვები: ფაბ ლაბი, სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორია, უნივერსიტეტი, ინოვაცია, კვლევა და განვითარება

შესავალი

სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიების ფორმირება და განვითარება კვლევასა და განვითარებაზე ორიენტირებული ქვეყნებისთვის აქტიური განხილვის საგანია. ფაბლაბი ინოვაციის ეროვნული სისტემის ერთ-ერთ მთავარ მონაწილეს წარმოადგენს, რომელიც ინოვაციების რეალიზების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად მიიჩნევა. ლაბორატორია ორიენტირებულია ხელი შეუწყოს ერთი მხრივ ინოვაციური იდეების პროტოტიპად გარდაქმნის და მეორე მხრივ სტარტაპების ფორმირების პროცესს. ეფუძნება კომპიუტერულ ტექნოლოგიებსა და თანამედროვე საინფორმაციო და საკომუნიკაციო სისტემებს, რომლებიც იდეების პრაქტიკული განხორციელების შესაძლებლობას ქმნის. ფაბლაბის სამრეწველო ინოვაციური აღჭურვილობა სასურველი დიზაინისა და ფუნქციონალური თვისებების მქონე პროდუქტის შექმნას უზრუნველყოფს.

განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა იმ სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიებს, რომლებსაც უნივერსიტეტები მასპინძლობენ. ლაბორატორია ფიზიკური ან/და იურიდიული პირებისთვის უზრუნველყოფს იდეის პროდუქტად ქცევისთვის შესაბამის გარემოზე, უნარებზე, მასალებსა და ტექნოლოგიებზე ხელმისაწვდომობას. ხელსაყრელია ისეთ გარემოში მუშაობა სადაც სტიმულირდება ტექნოლოგიური და ინოვაციური იდეა, რომელზე დაყრდნობითაც შექმნილი პროტოტიპი რეალიზდება. საწარმოები (განსაკუთრებით მცირე და საშუალო საწარმოები), რომლებიც ვერ პოულობენ ასეთ გარემოს, სჭირდებათ განსაკუთრებული ძალისხმევა ამ ნაკლის აღმოსაფხვრელად (გველესიანი 2015). ასეთ დროს დახმარებისთვის შეუძლიათ მიმართონ საუნივერსიტეტო ფაბლაბებს და აქ არსებული მოწინავე ტექნოლოგიების გამოყენების საფუძველზე შექმნან ტექნოლოგიური პროდუქტი. გლობალიზაციამ განაპირობა ეროვნული კონკურენტუნარიანობის სტრატეგიის მთავარ და მამოძრავებელ ძალად ტექნოლოგიები და ინოვაცია დაგვენახა (ერქომაიშვილი 2016). უნივერსიტეტების ახალი სტრატეგია უნდა ეფუძნებოდეს ეკონომიკის განვითარებაში მათი როლის გააქტიურებას, რისთვისაც აუცილებლობას წარმოადგენს განსაკუთრებით კვლევისა და განვითარების, ინოვაციების სფეროში შესაბამისი პოლიტიკის განხორციელება (Lekashvili and Bitsadze 2021). სწორედ აღნიშნული პოლიტიკის განხორციელების ერთ-ერთ ინსტრუმენტს სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიები წარმოადგენენ.

კვლევის მთავარი მიზანია საქართველოში არსებული ფაბლაბების განვითარების დონისა და გამოწვევების დადგენა. მიზნიდან გამომდინარე ფორმირდა შემდეგი ამოცანები: 1. განვსაზღვროთ უნივერსიტეტის მნიშვნელობა ფაბლაბების ფორმირების პროცესში; 2. უცხოური გამოცდილების შესწავლა; 3. საქართველოში არსებულ ფაბლაბებში კვლევის განხორციელება და ძირითადი მიგნებების ფორმირება; 4. დასკვნები და რეკომენდაციები.

საქართველოში მოქმედი ფაბლაბებიდან კვლევაში მონაწილეობა მიიღო ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რეგიონში N1 უნივერსიტეტი, ტექნიკური უნივერსიტეტისა (საინჟინრო-ტექნოლოგიური პროფილის უმსხვილესი უნივერსიტეტი) და აკაკი წერეთლის სახელობის ქუთაისის უნივერსიტეტის (აერთიანებს საინჟინრო ტექნიკურ და ტექნოლოგიურ, საზღვაო-სატრანსპორტო ფაკულტეტებს) ფაბლაბებმა. რადგან უნივერსიტეტები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ადამიან-კაპიტალის ფორმირების პროცესში, შესაბამისად საინტერესოა მათ ფარგლებში არსებული ფაბლაბების წვლილი ადამიან-კაპიტალის ცოდნისა და უნარების განვითარებაში. რაც გამოიხატება ინოვაციური იდეების პროტოტიპებად გარდაქმნის შესაძლებლობასა და რეალიზებაში. კვლევაში ჩაერთო სსიპ კოლეჯის – „გლდანის პროფესიული მომზადების ცენტრი“ – სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიაც. განვითარებადი ქვეყნების მეცნიერები ხშირად იკვლევენ მოწინავე განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებას, რომელიც შემდგომში სხვადასხვა (მათ შორის განათლება, მეცნიერება და ეკონომიკა) პრობლემების გადაწყვეტის დროს დიდ მნიშვნელობას იძენს (Lekashvili and Bitsadze 2021). წინამდებარე ნაშრომის შემთხვევაში საუკეთესო უცხოური გამოცდილების შესწავლისთვის გათვალისწინებულია გლობალური ინოვაციის ინდექსის 2022 შედეგები (World Intellectual Property Organization 2022). ყურადღება გამახვილდა მაღალშემოსავლიანი ეკონომიკების პირველ ათეულზე და მასში გამოყოფილ იქნა ევროკავშირის წევრი ქვეყანა ფინეთის სახით, რომელიც ევროპის ინოვაციის ტაბლოს მი-

ხედვით ინოვაციის ლიდერთა ჯგუფში ხვდება (EU 2022). ფინეთში 7 ფაბლაბი ფუნქციონირებს, მათგან კვლევისთვის ოულუს უნივერსიტეტის ფაბ ლაბზე გაკეთდა აქცენტი. ლაბორატორია ქვეყნის მასშტაბით პირველ სამეულში შედის და გამოირჩევა მოწინავე ტექნოლოგიებით (International Fab Lab community 2014). კვლევისთვის მონაცემთა ანალიზის, სინთეზის, შედარების, დედუქციისა და ინდუქციის მეთოდები იქნა გამოყენებული.

თეორიული საფუძვლები

სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიის ფორმირების შესახებ იდეა 1998 წელს მასაჩუსეტის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის პროფესორმა ნეილ გერჰენ-ფილდმა წამოაყენა, ხოლო 2001 წელს მისივე მხარდაჭერით უნივერსიტეტში პირველი ლაბორატორია – ბიტებისა და ატომების ცენტრის სახელწოდებით გაიხსნა. ლაბორატორიის მიზანი ელექტრონული სქემებისა და მიკროპროცესორის ფორმირება გახდა. იდეა ეფუძნებოდა იმის კვლევას, თუ როგორ გამოეყენებინათ ციფრულად კონტროლირებადი აღჭურვილობა სხვა მანქანების წარმოებისთვის. იდეით არა მხოლოდ საინჟინრო არამედ არქიტექტურის სტუდენტებიც დაინტერესდნენ. მოცემული მაგალითი საგანმანათლებლო ფაბ ლაბის ეკონომიკურ მოდელს წარმოადგენს, რომელიც დაკავშირებულია საგანმანათლებლო ინსტიტუტთან. სამიზნე აუდიტორია სხვადასხვა ფაკულტეტის თუ მიმართულების სტუდენტები არიან. ლაბორატორია უზრუნველყოფს მათ შეხვედრებს, იმისთვის რომ ერთმანეთს გადასცენ ცოდნა და ინდივიდუალურად თუ ერთობლივი ძალისხმევით შეძლონ იდეების განხორციელება.

უნივერსიტეტის ფარგლებში ფაბ ლაბის არსებობისთვის მნიშვნელოვანია შესრულდეს ოთხი მთავარი პირობა, კერძოდ: ლაბორატორიამ უნდა უზრუნველყოს 1. ტექნოლოგიისა და აღჭურვილობის ხელმისაწვდომობა; 2. ციფრული სივრცე; 3. ინსტრუმენტებისა და პროცედურის გაზიარება; 4. გლობალური საზოგადოების წევრობა (არ უნდა იყოს იზოლირებული) (Isabelle Liotard 2017). ფაბლაბი აერთიანებს ისეთ ტექნოლოგიას, როგორცაა: 3D სკანირებისა და ბეჭდვის ტექნოლოგია, კომპიუტერით კონტროლირებადი ლაზერები, ზედაპირზე დამონტაჟებული ელექტრონიკა, ჩაშენებული პროგრამირება და გამოთვლები, ინსტრუმენტები დიზაინისა და თანამშრომლობისთვის. ლაბორატორიაში განვითარებული დიზაინი ან/და პროცესი შეიძლება იქნას დაცული ან გაყიდული. ამის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს თავად გამომგონებელი, თუმცა ინდივიდებისთვის ის ასევე ლაბორატორიის ფარგლებში უნდა დარჩეს ხელმისაწვდომი (გამოყენებისა და სწავლებისთვის) (Ropin, Pflieger-Landthaler and Wolfram 2020).

უნივერსიტეტებში ცენტრალიზებურად მართული ფაბ ლაბი არის პლატფორმა, რომელსაც აქვს უნარი კვლევის განსახორციელებლად და პროტოტიპირებისათვის უზრუნველყოს უნივერსიტეტებს, ინდუსტრიებსა და მომხმარებლებს შორის ძლიერი კავშირები.

ფაბ ლაბი შესაძლებელია დავინახოთ, როგორც კერძო სივრცე: (1) რომლის გამომყენებლები არიან ის მწარმოებლები, რომლებსაც აღარ აკმაყოფილებთ წარმოების სტანდარტული ფორმატი; (2) რომლის ფარგლებშიც მიღწეულია პრინციპი „სწავლა პრაქტიკის მეშვეობით“; (3) რომელიც უზრუნველყოფს ხელოვნების, მეცნიერებისა და საინჟინრო მიმართულებების დაკავშირებას და (4) ინდივიდების გაძლიერებას, ობიექტების ავტომატიზაციას. ინდივიდებს სთავაზობს თავისუფ-

ლად ჩაერთონ კვლევით პროცესებში და განივითარონ კვლევითი უნარები (Isabelle Liotard 2017). სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორია მცირე მასშტაბის სასწავლო და სამრეწველო სივრცეა, სადაც ექსპერტები დაინტერესებულ პირებს ეხმარებიან ისწავლონ თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენება. ტექნოლოგიებში მსხვილი ინვესტიციების განხორციელების გარეშე შესაძლებელია გამოცდილების მიღება, პროტოტიპის შექმნა და მისი გატესტვა მცირე მასშტაბებში. ფაბ ლაბი მოიცავს ფაბაკადემიას, რომელიც აერთიანებს: სწავლების პროგრამას – ციფრული წარმოების ინსტრუმენტებითა და ტექნოლოგიით პროტოტიპის ან პროდუქტის შექმნის შესახებ; სტუდენტების ინდივიდუალური პროექტების ხელმძღვანელობას; საერთაშორისო ლექციებს (Verket FabLab 2016). სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიამ უნდა უზრუნველყოს ტექნოლოგიებთან, ციფრულ მექანიზმებთან წვდომა ცოდნის, ინოვაციისა და გამოგონების შექმნისთვის (Isabelle Liotard 2017).

საგანმანათლებლო ფაბ ლაბისგან განსხვავებით ასევე ვხვდებით: 1. კერძო ბიზნეს ფაბ ლაბებს, რომლებიც კომპანიის ინტერესებს უჭერენ მხარს. ამ ტიპის ფაბ ლაბი კომპანიის დასაქმებულთა ცოდნას და გამოცდილებას ეყრდნობა. 2. ფართო საზოგადოებრივი/სამოყვარულო ფაბ ლაბებს. მათ გვერდით დგას: მთავრობა, ადგილობრივი ორგანოები ან /და კერძო ფინანსისტები. ისინი არ მდებარეობენ უნივერსიტეტებში და კომპანიებში. ღია არიან საზოგადოებისთვის. შესაძლებელია მათ მიერ შემოთავაზებული სერვისები იყოს უფასო ან ფასიანი, ჰიბრიდული ეკონომიკური მოდელის მიხედვით (University of BRISTOL 2018).

უცხოური გამოცდილება: ფაბლაბ ოულუ

წინამდებარე კვლევის ინტერესის ობიექტია უნივერსიტეტის ბაზაზე ფორმირებული ფაბ ლაბი. განვიხილოთ მსოფლიოში ერთ-ერთი მოწინავე სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორია – ფინეთის ოულუს უნივერსიტეტის ფაბ ლაბ ოულუს სახით, რომელიც ღია ინოვაციის კონცეფციას შეესაბამება. კონცეფცია შემუშავებულია მასაჩუსეტის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის მიერ. ფაბლაბი დაფუძნდა ოულუს უნივერსიტეტის ბაზაზე და თანხვედრაში მოდის უნივერსიტეტის მისიასთან. რომელიც განსაზღვრულია კანონით უნივერსიტეტების შესახებ, კერძოდ: უფასო კვლევითი, აკადემიური და სახელოვნებო განათლების ხელშეწყობა, კვლევაზე დაფუძნებული უმაღლესი განათლების პროგრამით უზრუნველყოფა და სტუდენტების სწავლება, რათა მოემსახურონ ქვეყანას სამომავლოდ. უნივერსიტეტს აქვს უფლება განხორციელოს ბიზნეს აქტივობები, რათა მიღწეულ იქნას კანონით გაცხადებული მისია (Ministry of Education and Culture 2009).

ფაბ ლაბის მთავარი სამიზნე აუდიტორია უნივერსიტეტის საზოგადოებაა, თუმცა ამავდროულად ღიაა მათთვისაც ვინც უნივერსიტეტის მიღმა საქმიანობს. ამგვარი მიდგომა ხელს უწყობს ადგილობრივ კომპანიებთან და სკოლებთან ძლიერი თანამშრომლობითი ურთიერთობების ჩამოყალიბებას. ნებისმიერ მსურველს შეუძლია შექმნას საკუთარი პროტოტიპი ან დაიკმაყოფილოს საკუთარი საჭიროებები კვლევითი და საგანმანათლებლო პროექტების საშუალებით. ლაბორატორია უზრუნველყოფს მოწინავე ტექნოლოგიებზე წვდომას. დანადგარების გამოყენებამდე აუცილებელია წინასწარ მათი დაჯავშნა. გარდა ამისა ფაბ ლაბი დაინტერესებულ პირებს სთავაზობს ინსტრუქციას თუ როგორ უნდა მოხდეს კონკრეტული დანადგარის სწორი და ეფექტური გამოყენება (University of Oulu, Fab Lab Oulu n.d.).

აუდიტორიას მუდმივად სთავაზობს ციფრულ წარმოებასთან დაკავშირებულ კურსებს, ვორქშოფებს, საჯარო ღონისძიებებსა თუ პროექტებს. საგანმანათლებლო

პორტფელი აერთიანებს შემდეგ მიმართულებებს, როგორცაა: 1. ფაბ აკადემია, რომელიც წარმოადგენს 6 თვიან საერთაშორისო ღია პროგრამას ყველასთვის. რომელიც ასწავლის ციფრული წარმოების პრინციპებს პრაქტიკული მიდგომის გამოყენებით. პროგრამა მოიცავს: პროექტის მართვას; 2D და 3D დიზაინს; ელექტრონიკის დიზაინსა და წარმოებას; 3D ბეჭდვას, ლაზერულ ჭრას და ჩაშენებულ პროგრამირებას. მსოფლიოს მასშტაბით 80-ზე მეტი ფაბ ლაბი იღებს მონაწილეობას ფაბ აკადემიაში. იმართება ნილ გერშენფელდის მიერ და ადგილობრივ დონეზე მხარდაჭერილია ფაბ ლაბის ინსტრუქტორების მიერ. იმისთვის რომ ფაბ აკადემია დასრულებულად ჩაითვალოს აკადემიის დასკვნით ფაბზე სტუდენტი საბოლოო პროექტს ამზადებს. პროექტი იმ უნარებისა და ცოდნის გამოვლენას უწყობს ხელს, რომელიც სტუდენტმა გამოიმუშავა და შეიძინა აკადემიაში სწავლის განმავლობაში. ფაბ აკადემია არის ფასიანი თუმცა ოულუს უნივერსიტეტის ზოგიერთი ფაკულტეტი სტუდენტებს სტიპენდიებს სთავაზობს, რამაც შეიძლება ნაწილობრივ ან მთლიანად დაფაროს აკადემიაში სწავლის საფასური (University of Oulu n.d.).

2. სპეციალური საუნივერსიტეტო კურსები (განსზღვრული კრედიტებით) საინფორმაციო ტექნოლოგიისა და ელექტრული ინჟინერიის; ტექნოლოგიისა და განათლების ფაკულტეტებისგან: 1. ციფრული წარმოების პრინციპები – ეს არის შესავალი კურსი ფაბლაბის მთავარი პროცესების შესახებ, რომელიც ღია ნებისმიერი უნივერსიტეტის სტუდენტისთვის. 2. ფაბლაბის პროექტების მართვა – შესავალი კურსი, სადაც ისწავლება ფაბლაბის ძირითადი პროცესები. ასევე ის თუ როგორ უნდა წარმოვადგინოთ პროექტი. 3. ფაბლაბის ელექტრონიკა – ეს კურსი ასწავლის სტუდენტებს, თუ როგორ უნდა შეიმუშაონ და შექმნან სხვადასხვა ტიპის სქემები ლაბორატორიაში და როგორ დააკავშირონ სენსორები და აქტივატორები მიკროსქემის დაფაში. 4. ფაბლაბის პროექტის პროგრამირება – სტუდენტები სწავლობენ როგორ დაუკავშირდნენ სხვა მოწყობილობებს და როგორ წარმოაჩინონ ინფორმაცია სხვა მოწყობილობებში. 5. ფაბლაბის ციფრული წარმოება – ეს კურსი ასწავლის სტუდენტებს, თუ როგორ გამოიყენონ ფაბ ლაბის სხვადასხვა აღჭურვილობა და პროცესები, მათ შორის 3D პრინტერი, CNC რობოტერი და CNC დანადგარები. 6. ფაბლაბის საპროექტო სამუშაო – ამ კურსის განმავლობაში სტუდენტებმა ორი განსხვავებული პროექტი (ერთი ჯგუფური და ერთი ინდივიდუალური) უნდა განავითარონ. ამ მიზნით მათ უნდა გააერთიანონ ცოდნა, რომელიც მიიღეს ფაბლაბის კურსებიდან (University of Oulu, Education and projects at Fab Lab Oulu n.d.).

3. სხვადასხვა ვორქშოფები (სემინარი) სკოლებისთვის, მაგ: სემინარი ჭკვიანი ნივთების ინტერნეტზე, მის ფარგლებში მონაწილეები ქმნიან მარტივ სისტემას, რომელიც კონტროლირდება მობილური მოწყობილობის საშუალებით (ხორციელდება სინათლის კონტროლი, ტემპერატურის დადგენა და ა.შ.). ლაბორატორიის ფარგლებში შექმნილია მობილური ფაბ ლაბი, რომელიც სტუმრობს სკოლებს ოულუსში და ფინეთის სხვადასხვა რეგიონში. მობილური ფაბ ლაბი მოიცავს რამდენიმე დანადგარს და ციფრული წარმოების აღჭურვილობას, რომლის მიტანაც ხდება ადგილზე და გაცნობა მოსწავლეებისთვის. მისი დაჯგავმნა სკოლებისთვის არის უფასო (University of Oulu, School collaboration n.d.). ასევე ლაბორატორია 2018 წლიდან ჩართულია STEAM (მეცნიერება, ტექნოლოგია, ინჟინერია, ხელოვნება და მათემატიკა) ოულუს ქსელში, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს ფაბ ლაბს, უნივერსიტეტებსა და სკოლებს. განათლების ეროვნული სააგენტოს მიერ იქნა დაფინანსებული ქსელის ფორმირება. ხორციელდება მასწავლებლებისა და მოსწავ-

ლევების გადამზადება ციფრული საწარმოო პროცესების მიმართულებით. ქსელში ჩართული სკოლებისთვის სალექციო კურსები არის ფასიანი და დამოკიდებულია სკოლის მოსწავლეთა რაოდენობაზე (STEAM in OULU 2018).

ფაბ ლაბის ფარგლებში განვითარებული პროტოტიპების შესახებ ინფორმაცია განთავსებულია ვებ გვერდზე და შესაძლებელია გაეცნოს ყველა დაინტერესებული პირი. ამასთან ინფორმაცია აერთიანებს გამომგონებლის მონაცემებსა და პროტოტიპის შესაქმნელად განვლილი პროცესის შესახებ დოკუმენტებს.

რადგან ფაბ ლაბი შექმნილია უნივერსიტეტის ბაზაზე, იგი იყენებს ოულუს უნივერსიტეტის რესურსებს, მათ შორის ფინანსურ რესურსს. თავად უნივერსიტეტის წლიური ბიუჯეტის ფორმირება დამოკიდებულია განათლებისა და კულტურის სამინისტროს მიერ უნივერსიტეტებისთვის გამოყოფილ ძირითად დაფინანსებაზე. უნივერსიტეტების კანონის მიხედვით, სამინისტრო ანიჭებს საბაზისო დაფინანსებას უნივერსიტეტებს საქმიანობის, ხარისხისა და ეფექტურობის გათვალისწინებით, საგანმანათლებლო და სამეცნიერო პოლიტიკის (მათ შორის ეროვნული მისიები) მიზნების საფუძველზე. ძირითადი დაფინანსების გარდა, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებები იღებენ გარე დაფინანსებას, რომელშიც უმნიშვნელოვანესი ადგილი დონაციას უჭირავს. უნივერსიტეტები თავად წყვეტენ დაფინანსების შიდა განაწილებას დამოუკიდებლად, მათი სტრატეგიული არჩევანის საფუძველზე.

ოულუს უნივერსიტეტი ასევე ახორციელებს საინვესტიციო საქმიანობას, რომლის მიზანი გრძელვადიან პერსპექტივაში არის პროდუქტიული და დამცავი ინვესტიციის განხორციელება, რომელიც შესაბამის დაბრუნებებს და რისკის მისაღებ დონეს უზრუნველყოფს. ოულუს უნივერსიტეტი პასუხისმგებელი ინვესტორია და მოითხოვს თავისი ფინანსური პარტნიორებისგან ხელი მოაწერონ გაეროს პრინციპებს საპასუხისმგებლო ინვესტიციების შესახებ. ეს პრინციპები ხელს უწყობს გარემოსდაცვითი, სოციალური და კორპორატიული მმართველობის ფაქტორების გათვალისწინებას საინვესტიციო გადაწყვეტილების მიღების დროს (University of Oulu, University finance n.d.).

ფაბ ლაბის ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ფინანსებზე. ლაბორატორიისთვის ერთგვარ გამოწვევას წარმოადგენს ფინანსების, ადამიანური რესურსისა და აღჭურვილობის მართვა. ფონდების ტიპები მოცემულია ცხრილში I.

ცხრილი I. ფონდის ტიპები	
მომხმარებლის მიერ დაფინანსებული	მომსახურების გადასახადი, საწევრო გადასახადი, სწავლების გადასახადი
ბიზნესის მიერ დაფინანსებული	ბიზნესის მიერ გაღებული ფონდები
კერძო დაფინანსება	კერძო ორგანიზაციების მიერ გაწეული დონაცია
საჯარო დაფინანსება	საუნივერსიტეტო დაფინანსება, მთავარი მიზნით სწავლება, სტარტაპთა ინკუბაცია და ტექნოლოგიების მხარდაჭერა
საგრანტო დაფინანსება	სახელმწიფო თუ კერძო გრანტების მიღება
ქველმოქმედება	შემოწირულობები

წყარო: (Jeremy , Chen and Alcudia 2018)

განხილულ მაგალითზე დაყრდნობით ფაბ ლაბი იყენებს, უნივერსიტეტის რესურსს (სტიპენდია სტუდენტებისთვის, რომლებსაც სურთ ფაბ აკადემიაში სწავლა; უნივერსიტეტის ფაკულტეტებში შექმნილი სპეციალური კურსები; უფასო მობილური ფაბ ლაბი სკოლებისთვის), ასევე საზოგადოებას სთავაზობს ფასიან მომსახურებას (როდესაც ფაბ ლაბის აღჭურვილობა გამოიყენება არა პროტოტიპირებისთვის, არამედ წარმოებისა და რეალიზაციისთვის). იყენებს გარე ფონდებსაც, როგორცაა ევროპის სოციალური ფონდები. მათი საშუალებით ახორციელებს პროექტს „ცვლილებებისთვის“ . პროექტი არის სამწლიანი და დასაქმების დონის ზრდას ემსახურება. მიმართულია მოქალაქეების ციფრული უნარების გაუმჯობესებისკენ, რომლებიც ადგილობრივი ინდუსტრიის მოთხოვნებთან მოდის შესაბამისობაში. პროექტის ფარგლებში დაგეგმილ ვორქშოფებს აორგანიზებს ხუთი უნივერსიტეტის ექსპერტთა ჯგუფი, რომელიც ციფრული წარმოების მიმართულებით სხვადასხვა გამოცდილებას ერთიანებს (ESF and Oulu n.d.).

ფაბ ლაბის ზოგადი ბიუჯეტი მოიცავს: ქირისა და ინტერნეტთან წვდომის ხარჯებს; კომუნალურ გადასახადებს; ადმინისტრაციულ ხარჯებს, რომელიც აერთიანებს – საფოსტო მომსახურებას, ოფისის აღჭურვილობასა და მასალებს, მგზავრობის ხარჯებს (ადგილობრივი, საერთაშორისო), ვორქშოფებისა და ტრენინგების ორგანიზებასთან დაკავშირებულ ხარჯებს, ასევე რეკლამირებას, დაზღვევასა და ბეჭდვის ხარჯებს; რა თქმა უნდა მოიცავს ფაბ ლაბში დასაქმებულთა სახელფასო ანაზღაურებას (ლაბორატორიის მენეჯერი, ქსელის ადმინისტრატორი); ფაბ ლაბში არსებული აღჭურვილობებისთვის საჭირო მასალების შეძენისა და ცვეთასთან დაკავშირებულ ხარჯებს; საკანცელარიო და სატრენინგო მასალების მომზადების ხარჯებს; მანქანა-დანადგარების შეძენისა და პროგრამული უზრუნველყოფის ხარჯებს.

ფაბ ლაბ ოულუს არ გააჩნია დამოუკიდებელი ანგარიში. ლაბორატორიის მიერ გაწეული მომსახურებიდან მიღებული შემოსავალი ირიცხება უნივერსიტეტის ანგარიშზე. ფაბ ლაბის მიერ გამომუშავებული შემოსავლები გაითვალისწინება მის ბიუჯეტში, რომელიც ემსახურება არა მხოლოდ ფაბ ლაბში დასაქმებული პირების შრომით ანაზღაურებას არამედ მის ფარგლებში განხორციელებულ პროგრამებთან, პროექტებთან და არა მხოლოდ დაკავშირებულ ხარჯებს. ლაბორატორიის ბიუჯეტის დიდი ნაწილი უნივერსიტეტის ფინანსურ რესურსზე დაყრდნობით დგება.

როგორც ზევით უკვე ვახსენეთ ფაბ ლაბში შექმნილი პროტოტიპის ან/და პროდუქტის დაცვასა და გაყიდვაზე გადაწყვეტილებას იღებს თავად გამომგონებელი. ხოლო გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებულ პროცესებს უნივერსიტეტში არსებული ინოვაციების ცენტრი უზრუნველყოფს. მისი მიზანია კვლევითი შედეგების კომერციალიზაცია, ინდივიდუალური საკუთრების უფლებების დაცვა, ბიზნეს სექტორთან თანამშრომლობითი ურთიერთობების ჩამოყალიბება, ფაკულტეტებსა და ბიზნეს სექტორს შორის კავშირების გაძლიერება. ცენტრის აქტივობების შედეგები მოცემულია ცხრილში 2.

ცხრილი II: უნივერსიტეტის აქტივობები

წლები	2017	2018	2019	2020	2021
გამომგონების გამჟღავნება	47	35	61	33	46
პრიორიტეტული საპატენტო განაცხადები	9	6	6	10	10
უნივერსიტეტის საპატენტო პორტფელი	30	35	37	39	45

ტექნოლოგიების გადაცემის ხელშეკრუ- ლებები	19	13	17	24	13
ახალი კვლევაზე დაფუძნებული კომპა- ნიები	3	3	3	2	3
კონცეფციის დამადასტურებელი (PoC) პროექტები ²⁶	12	9	11	15	17

წყარო: ოულუს უნივერსიტეტის წლიური ანგარიში 2021

საინოვაციო ცენტრის ამგვარი წარმატებული ფუნქციონირება მნიშვნელოვ-
ნად არის დამოკიდებული სხვადასხვა დაინტერესებულ მხარეებს შორის თანამ-
შრომლობით ურთიერთობებზე. გლობალური ინოვაციების ინდექსი 2021–ზე დაყ-
რდნობით ფინეთის შედეგები უნივერსიტეტი–ინდუსტრიის თანამშრომლობა
კვლევისა და განვითარების მიმართულებით საკმაოდ მაღალია და 154 ქვეყანას შო-
რის მესამე ადგილს იკავებს, ასევე მაღალი შედეგით გამოირჩევა ისეთი მაჩვენ-
ებლის მიხედვით, როგორცაა ბიზნესის დანახარჯები კვლევისა და განვითარების
მიმართულებით (პირველი ადგილი), რაც მიუთითებს იმაზე რომ კომერციული
სექტორი აქტიურად ერთვება სამეცნიერო, ტექნოლოგიური და ინოვაციური პრო-
დუქტების, მომსახურების ან/და სამეწარმეო პროცესის შექმნის ყველა ფაზაში
დაწყებული საბაზისო კვლევებიდან დამთავრებული ექსპერიმენტული განვი-
თარებით (UNDP 2021).

საქართველოს გამოცდილება: კვლევის ძირითადი შედეგები

(ვაზლაზ-თსუ, ტექნიკური უნივერსიტეტის ვაზლაზი, ვაზლაზ – აწსუ, გლდანის
პროფესიული მომზადების ცენტრი ვაზლაზი)

2015 წელს მერიის მხარდაჭერით საქართველოს უნივერსიტეტებში ინო-
ვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტოს საგრანტო კონკურსის საფუძველზე ვაზ-
ლაზების გახსნის პროცესი დაიწყო. დღეს საქართველოში 25-მდე სამრეწველო ინო-
ვაციების ლაბორატორიას ვხვდებით. ვაზლაზის მასპინძელი ორგანიზაციები არიან:
უნივერსიტეტები, პროფესიული სასწავლებლები და ინოვაციებისა და ტექნოლო-
გიების სააგენტო. წინამდებარე კვლევის პროცესში ჩაერთო სამი უმაღლესი სას-
წავლებელი: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსი-
ტეტი, ტექნიკური უნივერსიტეტი და აკაკი წერეთლის სახელობის ქუთაისის უნი-
ვერსიტეტი. ასევე სსიპ კოლეჯი „გლდანის პროფესიული მომზადების ცენტრი“.
კვლევის კითხვაში აქცენტი გაკეთდა სამ ძირითად მიმართულებაზე: ბიუჯეტი;
ვაზლაზის გუნდი და პროექტები. კვლევაში მონაწილე ვაზლაზები უმეტესწილად
უნივერსიტეტის ფონდებზე არიან დამოკიდებული. ვაზლაზები სხვადასხვა პრო-
ექტებში ერთვებიან, რომლის ფარგლებშიც განხორციელებული ტრენინგები ან/და
აქსელერაციის პროგრამები უნივერსიტეტისგან დამოუკიდებელი ბიუჯეტით ხორ-
ციელდება. ლაბორატორიები ცდილობენ ადგილობრივ და საერთაშორისო სივრ-
ცეში ცნობადობის ზრდას და თანამშრომლობითი ურთიერთობების ჩამოყალიბებას
ერთობლივი მასტერკლასების, ტრენინგების, პროექტების, პროგრამებისა და

²⁶ კონცეფციის დადასტურება (PoC) არის პროდუქტის/პროცესის/კონცეფციის თეორიული დემონსტრირება. ძირითადად განსაზღვრავს, შეიძლება თუ არა იდეა რეალობად იქცეს.

სამუშაო შეხვედრების განხორციელების გზით. თუმცა აქტივობები უმეტესწილად ერთჯერად ხასიათს ატარებს და ფაბლაზში აღარ მეორდება.

ამ კუთხით საინტერესოა ტექნიკური უნივერსიტეტის ფაბ ლაბსა და ოჰაიოს ცინცინატიის უნივერსიტეტის მაგისტრის, ამერიკელი არქიტექტორის ერთობლივი მასტერკლასი „ფენომენოლოგია არქიტექტურაში; ფილოსოფია და დიზაინი“; მასაჩუსეტის ტექნოლოგიური ინსტიტუტის სტუდენტების მიერ განხორციელებული 3 კვირიანი ტრენინგი; სკოლებისთვის შექმნილი ერთი პროექტი ფაბ ლაბთან; სტუდენტური მეწარმეობის პროგრამა; ასევე „5 ინსტალაციის“ პროექტი (ერთ-ერთი ინსტალაცია გამოყენებულია საზოგადოებრივი მაუწყებლის „ტელესკოლის“ გაკვეთილში); პროექტი „აღმოაჩინე ევროპა“ და ა.შ. ტექნიკური უნივერსიტეტის ფაბ ლაბისგან განსხვავებით ფაბლაზ თსუ-ს პროექტებიდან უმეტესობა ყოველწლიურად იმართება, მათ შორისაა: ვიდეო-ფიჩ კონკურსი Big idea Challenge, რომელიც ბრიტანეთის საბჭოსა და ლონდონის მეტროპოლიტენ უნივერსიტეტის მიერ არის მხარდაჭერილი; პროექტი Creative Spark – ბრიტანეთის საბჭოსა და ინტელექტუალური საკუთრების ორგანიზაციის (WIPO-ს) მიერ შემოთავაზებული სასერტიფიკატო ონლაინ კურსი ინტელექტუალურ საკუთრებაზე; JET29 – ფაბ ლაბის, ცოდნის გადაცემისა და ინოვაციების ცენტრის პრე-აქსელერაციის ერთობლივი პროგრამა, რომლის მხარდამჭერია ბრიტანეთის საბჭო და საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო, პარტნიორი ორგანიზაცია – საქართველოს ბანკი; დიზაინი გრადუესებში – მხარდაჭერილია მეწარმეთა ჰაბისა და ბრიტანეთის საბჭოს მიერ; ტექნოლოგიების გადაცემის დღე. ფაბ ლაბ თსუ აქტიურად მუშაობს ამავე უნივერსიტეტში მოქმედ ცოდნის გადაცემისა და ინოვაციების ცენტრთან, რომელსაც აქვს უნარი ჩამოაყალიბოს ძლიერი კავშირ-ურთიერთობები ბიზნეს სექტორთან. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს iTeams პროგრამა, რომლის ფარგლებშიც სამი სტარტაპი სამ სტუდენტურ გუნდს წარუდგენს სამ რეალურ ბიზნეს გამოწვევას. მათ გადაწყვეტაზე სტუდენტები მენტორებთან ერთად იმუშავებენ. აღნიშნული პროექტის მხარდამჭერია ბრიტანეთის საბჭო, ინგლისის ესექსის უნივერსიტეტთან ერთად. გარდა ამისა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში არსებული სამეცნიერო ერთეულების, მეცნიერების, მკვლევარების, კვლევებისა და პროექტების შესახებ ერთიანი ბაზა არის ფორმირებული. ბაზა შეიქმნა „Experts.ai for Georgia“ პროექტის ფარგლებში, რომელიც გაეროს განვითარების პროგრამისა (UNDP) და ჩეხეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ფინანსური მხარდაჭერით განხორციელდა. თსუ ფაბ ლაბის აქტივობების შესწავლამ ცხადყო, რომ ლაბორატორია აქტიურად თანამშრომლობს სხვადასხვა ადგილობრივ თუ საერთაშორისო ორგანიზაციასთან, რაც სექტორთა შორის კავშირების გაძლიერებას უწყობს ხელს და პროგრამების წარმატებით განხორციელებას განაპირობებს.

კვლევაში მონაწილე აკაკი წერეთლის სახელობის ქუთაისის უნივერსიტეტის ფაბ ლაბის აქტივობები საწყის ეტაპზე მოიცავდა პროგრამებს, რომლებიც მიმართული იყო: ლაბორატორიის მუშაობის პრინციპების ახსნაზე (პროგრამა „როგორ მუშაობს ფაბ ლაბი“ 2015); მოსწავლეებისთვის ლაბორატორიის სივრცის წარდგენასა და მათი საინოვაციო პროცესებში ჩართვაზე (მაგ. სასკოლო ჰაკათონი 2015–2017 წლებში). შემდგომ წლებში ფაბ ლაბი მასპინძლობს საერთაშორისო სივრციდან სტუმრებს, მათ შორის სამხრეთ კორეის უნივერსიტეტის დელეგაციას. ფაბ ლაბში განხორციელებული ვორქშოპები უმეტესწილად მხარდაჭერილია ბრიტანეთის საბჭოს, DAAD-ის, GITA-ს, კლასტერისა და ინოვაციური განათლების ფონდის (IEE)

მიერ. საყურადღებოა 2020 წელს ბრიტანეთის საბჭოს მხარდაჭერით განხორციელებული ონლაინ ჰაკათონი; ქუთაისში GITA-სა და VREX-ის მიერ ორგანიზებული პრე-აქსელერაციის პროგრამა. 2022 წლის პროექტი “ახალგაზრდა ტექნოლოგიური კლუბების ქსელი“, რომელიც განხორციელდა ევროკავშირი საქართველოსთვის, GITA-ს, IEF-ს დაფინანსებითა და მხარდაჭერით; 3D დიზაინის ვორქშოპი მოსწავლეებისა და სტუდენტებისთვის, რომელიც DAAD-ის მიერ არის მხარდაჭერილი და ა.შ.

რაც შეეხება სსიპ კოლეჯის „გლდანის პროფესიული მომზადების ცენტრის“ ფარგლებში არსებულ სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიას მისი აქტივობები მეტად შეზღუდულია. 2021 წლიდან ფაბლაბის კოორდინატორის შტატაგარეშე პოზიცია თავისუფალია და ლაბორატორია მუშაობს ინდუსტრიული დიზაინის შესრულების სტუდენტების პრაქტიკული სამუშაოებისათვის, რასაც ხელმძღვანელობს ინდუსტრიული დიზაინის შესრულების პროფესიული განათლების მასწავლებელი.

სამიზნე ფაბ ლაბების კვლევამ ცხადყო, რომ აუცილებელია თანამშრომლობითი ურთიერთობების გაძლიერება მასპინძელი უნივერსიტეტის ფაკულტეტებთან ერთობლივი ლექცია-სემინარების ფორმირების საფუძველზე, ისევე როგორც კომერციულ სექტორთან პრობლემის გადაწყვეტაზე ორიენტირებული ერთობლივი პროექტების შეთავაზებით (მაგ. iTeams პროგრამა) და სკოლებთან სასწავლო პროცესის ვიზუალიზაციის უზრუნველყოფი პროექტების განხორციელებით (მაგ. ტექნიკური უნივერსიტეტის ფაბლაბის ფარგლებში მომზადებული ინსტალაცია გამოყენებულია საზოგადოებრივი მაუწყებლის „ტელესკოლის“ გაკვეთილებში). სექტორებს შორის სუსტ კავშირ-ურთიერთობებზე ასევე ყურადღებას ამახვილებს გლობალური ინოვაციების ინდექსი 2021, რომელზე დაყრდნობითაც საქართველო უნივერსიტეტი-ინდუსტრიის თანამშრომლობის მიხედვით 154 ქვეყანას შორის 73-ე ადგილს იკავებს (UNDP 2021).

პრობლემა, რომელზეც კვლევის პროცესში ფაბ ლაბის წარმომადგენლებმა გაამახვილეს ყურადღება უკავშირდება დანადგარების გამოყენებას. აღინიშნა, რომ ის პირები რომლებიც დაინტერესებული არიან ფაბ ლაბის ტექნოლოგიით არ აქვთ შესაბამისი ცოდნა მათი გამოყენების შესახებ. ნიმუშის შექმნისა და დანადგარით სარგებლობისთვის საჭირო ხდება შესაბამისი პროგრამული ფაილის მომზადება, რაც მოითხოვს ამ პროცესებში სპეციფიკური ფასიანი პროგრამების გამოყენებასა და შესაბამისი კვალიფიკაციის მქონე პირის ჩართვას. ამისთვის საჭიროა გარეშე პირის მომსახურების მიღება, რომელიც ასევე ხარჯებთან არის დაკავშირებული და არ არის ჩართული იმ ბიუჯეტში რომელიც ფაბ ლაბისთვის არის განსაზღვრული. დანადგარების გამოყენების პრობლემას მარტივი გადაწყვეტა მოუძებნა ოულუს უნივერსიტეტის ლაბორატორიამ. ფაბ ლაბის გვერდზე განთავსებულია მანქანა-დანადგარების გამოყენების ინსტრუქცია. გარდა ამისა შემოთავაზებულია სასწავლო კურსები, რომლებშიც უნივერსიტეტის სხვადასხვა ფაკულტეტი არის ჩართული. კურსები უზრუნველყოფენ სტუდენტების სწავლებას: ფაბ ლაბის მთავარი და ძირითადი პროცესების, აღჭურვილობის გამოყენების; სქემების შექმნის შესახებ.

ფაბ ლაბის ფარგლებში შექმნილი პროტოტიპების ან/და პროდუქციის შესახებ ინფორმაცია განთავსებულია უნივერსიტეტების ფაბ ლაბების ოფიციალურ ფეისბუქ გვერდებზე. თუმცა სოციალური ქსელის საშუალებით მეტად რთულდება წარსულში განხორციელებული პროექტების შესახებ ინფორმაციის მიღება. ფაბ ლაბ

ოულუს გამოცდილების შესწავლამ ცხადყო, რომ მნიშვნელოვანია არსებობდეს ლაბორატორიაში შექმნილი პროტოტიპისთვის შესაბამისი სივრცე საიდანაც ყველა დაინტერესებულ პირს შეეძლება პროტოტიპის განვითარებისა და მისი გამომგონებლის შესახებ მიიღოს ინფორმაცია. პრობლემა რომელიც დასახელებულ იქნა კვლევის პროცესში უკავშირდება შექმნილი პროტოტიპების შემდგომ რეალიზებას და პლაგიატს. ამ კუთხით უმაღლესი განათლების შესახებ საქართველოს კანონის მუხლი 10 უნივერსიტეტებს აძლევს საშუალებას განახორციელოს: 1. საგანმანათლებლო და სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის პროცესში შექმნილი პროდუქციის რეალიზება; 2. სამეცნიერო-კვლევითი და ლაბორატორიული საქმიანობის პროცესში შექმნილი პროდუქციის (გამოგონებისა და სასარგებლო მოდელის) წარმოება და რეალიზება; 3. დამხმარე ხასიათის სამეწარმეო საქმიანობა (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე ბოლო განახლება 2022). თსუ-ში შექმნილია ცოდნის გადაცემისა და ინოვაციების ცენტრი რომელიც უნივერსიტეტის ბაზაზე კანონით განსაზღვრული უფლებების შესრულებას უზრუნველყოფს. ცენტრისა და ფაბ ლაბის ერთობლივი ძალისხმევით ხორციელდება ცოდნის გადაცემა: ტრენინგებისა და ლექცია-სემინარების საშუალებით, სამეწარმეო იდეების სტიმულირებით და უნივერსიტეტი-ინდუსტრიის კავშირების გაძლიერებით. ტექნიკურ უნივერსიტეტში შექმნილია მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების დეპარტამენტი, თუმცა დეპარტამენტსა და ფაბლაბს შორის თანამშრომლობით ურთიერთობებს ვერ ვხედავთ. რაც შეეხება აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, აქ კვლევის მხარდაჭერისა და განვითარების ცენტრი ფუნქციონირებს. ლაბორატორიაში შექმნილი პროტოტიპის, რომელსაც აქვს უნარი გავიდეს ბაზარზე, დაკავშირება ფაბ ლაბის თანამშრომლების ძალისხმევით ხორციელდება. აქ არ იკვეთება ამ და სხვა კუთხით კვლევის მხარდაჭერისა და განვითარების ცენტრთან თანამშრომლობითი კავშირები. არ არის წარმოდგენილი ტექნოლოგიების გადაცემის ცენტრი, რომელიც იზრუნებდა ფაბ ლაბში შექმნილი პროტოტიპების შემდგომ განვითარებაზე.

უნივერსიტეტის ფარგლებში შექმნილ ფაბ ლაბს დამოუკიდებელი ბიუჯეტი არ აქვს, უნივერსიტეტის მიერ გამოყოფილი ფინანსები უმეტეს ფაბლაბში მხოლოდ დასაქმებული თანამშრომლების ანაზღაურებას უზრუნველყოფს. რადგან ფაბლაბს არ აქვს დამოუკიდებელი ბიუჯეტი, ასევე არ გააჩნია დამუკიდებელი ანგარიში, რომელზეც დაირიცხება ფაბ ლაბის მიერ გაწეული მომსახურებიდან მიღებული შემოსავლები. ამდენად გამოიყენება უნივერსიტეტის ანგარიში. ზოგიერთი ფაბ ლაბის შემთხვევაში ადგილზევე არის საკასო აპარატი განთავსებული, რომელიც ამარტივებს ფაბ ლაბის მომსახურების საფასურის გადახდას. თუმცა უმეტესწილად საჭირო ხდება მომსახურების მიღებისთვის ხელშეკრულების გაფორმება და ინვოისის მომზადება, რაც წარმოქმნის ბიუროკრატიულ პროცესებს და ართულებს ფაბ ლაბთან მუშაობის შესაძლებლობას. მომსახურება ფასიანია იმ პირებისთვის, რომლებიც არ არიან დაკავშირებული უნივერსიტეტთან ან/და იყენებენ ფაბ ლაბს სამეწარმეო მიზნებისთვის.

კვლევაში მონაწილე ლაბორატორიის გარკვეული ნაწილის მიერ გაწეული მომსახურება ფაბლაბის მასპინძელი უნივერსიტეტის სტუდენტებისთვის უფასოა. ხოლო იმ ფიზიკური თუ იურიდიული პირისთვის, რომელიც უნივერსიტეტთან არ არის დაკავშირებული მისთვის ფასიანი. თუმცა კვლევის შედეგად გამოვლინდა ის ფაბ ლაბიც სადაც მანქანა-დანადგარების გამოყენებისთვის სპეციალური სტუდენტური ტარიფები მოქმედებს, რომელიც ვრცელდება მასპინძელი უნივერსიტეტის

სტუდენტზე. რაც შეეხება ფაბ ლაბის პერსონალს (მის მიერ გაწეული მომსახურება არის უფასო), თავისი კომპეტენციის ფარგლებში აქტიურ მონაწილეობას ღებულობს იდეის განვითარებასა და მის პროტოტიპად ქცევის პროცესში.

დასკვნები და რეკომენდაციები

1. ფაბლაბსა და უნივერსიტეტს შორის კავშირები სუსტია. ერთობლივი სასწავლო კურსების ფორმირება მნიშვნელოვანია ფაბლაბის მთავარი და ძირითადი პროცესების, აღჭურვილობის გამოყენების; სქემების, პროტოტიპების შექმნის შესახებ ცოდნის გადაცემისთვის. რაც ხელს შეუწყობს კვლევისა და განვითარების მიმართულებით სტუდენტების გააქტიურებას.
2. იმ ფიზიკური თუ იურიდიული პირებისთვის, რომლებიც დაკავშირებული არ არიან უნივერსიტეტთან, მნიშვნელოვანია ფაბლაბში არსებული ტექნოლოგიების გამოყენების შესახებ შესაბამისი პროგრამების ფორმირება ან თუნდაც ვიდეო ინსტრუქციების მომზადება.
3. ფაბლაბის ფარგლებში განხორციელებული ერთჯერადი პროგრამები. რადგან ფაბ ლაბის ძირითადი მიზანი და მიმართულებაა უნივერსიტეტის სტუდენტების, ასევე იმ ფიზიკური და იურიდიული პირების, რომლებიც უნივერსიტეტთან არ არიან დაკავშირებული, იდეების განხორციელებაში მხარდაჭერა, მნიშვნელოვანი ხდება ფაბ ლაბის ფარგლებში ორგანიზებული ვორქშოპების, ტრენინგებისა და გრძელვადიანი პროგრამების ორგანიზება. აღნიშნული მათი უნარების განვითარებას და იდეების პროტოტიპებად გარდაქმნის შესაძლებლობას უწყობს ხელს.
4. ფაბლაბის შეზღუდული ბიუჯეტი, რომელიც უმეტესწილად ლაბორატორიის პერსონალის ხელფასების ანაზღაურებას უზრუნველყოფს. ბიუჯეტი ასევე უნდა მოიცავდეს: 1. გაუთვალისწინებელ ხარჯებს. მაგ. პროტოტიპის შექმნის პროცესში იმ გარეშე პირის ჩართვას, რომლის გამოცდილებაც და უნარებიც უზრუნველყოფს მიზნის მიღწევას და ვერ მოიძებნა უნივერსიტეტის ფარგლებში. 2. ვორქშოპებისა და ტრენინგების ორგანიზებასთან დაკავშირებულ ხარჯებს; 3. ადგილობრივ და საერთაშორისო დონეზე ფაბ ლაბის წარმომადგენლების მგზავრობის ხარჯებს, რაც ემსახურება ლაბორატორიასთან თანამშრომლობითი ურთიერთობების გაძლიერებას.
5. ცოდნის ან/და ტექნოლოგიების გადაცემის ცენტრთან ფაბ ლაბის სუსტი კავშირები. მნიშვნელოვანია ერთობლივი პროექტებისა თუ პროგრამების საშუალებით სამეწარმეო იდეების განხილვა და ლაბორატორია-ინდუსტრიის კავშირების გაძლიერება. თუნდაც პროტოტიპის შემქმნელის დაკავშირება კომერციულ სექტორთან და მიღებული პროდუქტის რეალიზება.
6. ლაბორატორიაში შექმნილი პროტოტიპის შესახებ ინფორმაციის ნაკლებობა. ამ კუთხით მნიშვნელოვანი შესაბამისი სივრცის ფორმირება, საიდანაც ყველა დაინტერესებულ პირს შეეძლება პროტოტიპის განვითარებისა და მისი გამომგონებლის შესახებ მიიღოს ინფორმაცია.
7. ლაბორატორიაში განვითარებული დიზაინის ან/და პროცესის შემდგომი განვითარების შესაძლებლობის ნაკლებობა. ფაბ ლაბში შექმნილი პროდუქტი შეიძლება იქნას დაცული ან გაყიდული, მის შესახებ გადაწყვეტილებას თავად გამომგონებელი იღებს. მიღებულ გადაწყვეტილებაზე დაყრდნობით პროცესების შემდგომი განვითარებისთვის უნდა ჩაერთოს ცოდნის ან/და

ტექნოლოგიების გადაცემის ცენტრი და უზრუნველყოს გამომგონებლის მხარდაჭერას.

8. ფაბ ლაბისა და სკოლებს შორის სუსტი კავშირები. მისი გაძლიერება შესაძლებელია სკოლებთან სასწავლო პროცესის ვიზუალიზაციის უზრუნველყოფი პროექტების განხორციელებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- გველესიანი, რევაზ. 2015. "Intrinsic Contradictions of Entrepreneurship Development and Self-development." *International Journal of Economics and Management Engineering*, Vol:9, No:3 1007- 1010.
- ერქომაიშვილი, გულნაზ. 2016. *საქართველოს განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტული მიმართულებები*. თბილისი.
<http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/207987/1/SaqartvelosGanvitarebisEkonomikuriPolitikisPrioritetuliMimartulebebi.pdf>.
- საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. ბოლო განახლება 2022. *უმადღესი განათლების შესახებ*. Accessed 10 9, 2022.
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32830?publication=97>.
- ESF, and University of Oulu. n.d. *OUR INSTRUCTORS Meet Our Stuff*. Accessed 10 9, 2022. <http://make4change.fi/en/home.html#ourCourses>.
- EU. 2022. *European innovation scoreboard*.
https://ec.europa.eu/assets/rtd/eis/2022/ec_rtd_eis-country-profile-fi.pdf, EU: European Commission website.
- International Fab Lab community. 2014. *Fablabs.io About*. Accessed 11 19, 2022.
<https://www.fablabs.io/labs/fablaboutulu>.
- Isabelle Liotard. 2017. "FabLab – a new space for commons-based peer production." *SASE conference*. Lyon: ResearchGate.
https://www.researchgate.net/publication/318014679_FabLab_-_a_new_space_for_commons-based_peer_production.
- Jeremy , Brun, Eva Chen, and Monica Alcludia. 2018. *The challenges of managing a Fablab in a developing country: the Philippines*. Article, Toulouse: Fab14.
- Lekashvili, E., and M. Bitsadze. 2021. "The Role of University Spin-Offs in the Success of Research Programs." In *Progress in Education*, by Roberta V. Nata, 73-102. New York: Nova Science Publishers. <https://novapublishers.com/shop/progress-in-education-volume-68/>.
- Lekashvili, Eka, and Mariam Bitsadze. 2021. "Spin Offs Activities and Technology Commercialization Policy at European Universities." *5th International Scientific Conference "Is it time for a total reset?"*. Maribor: University of Maribor, University Press. 185-196.
doi:<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/566>.
- Ministry of Education and Culture. 2009. *UNIVERSITIES ACT*. Accessed 10 8, 2022.
<https://karvi.fi/wp-content/uploads/2016/05/6-Universities-Act.pdf>.
- Ropin, Helmut, Anja Pflieger-Landthaler, and Irsa Wolfram. 2020. "A FabLab as integrative part of a Learning Factory." *Procedia Manufacturing* 45: 355-360.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2351978920310714>.

- STEAM in OULU. 2018. *START STEAM ACTIVITIES IN YOUR UNIT - WE HELP!*
Accessed 10 9, 2022. <https://www.steaminoulu.fi/steam-koulutus/>.
- UNDP. 2021. *GKI*. Annually , UNDP and MBRF 2021.
- University of BRISTOL. 2018. *FABLAB Guide how to set up your lab and maximise its impact*. Great Britain, 12 18.
https://issuu.com/j_johns/docs/bu_fablabs_document_final/4?ff&e=35968760/66510214.
- University of Oulu. n.d. *Education and projects at Fab Lab Oulu*. Accessed 10 8, 2022.
<https://www.oulu.fi/en/university/fab-lab-oulu/education-and-projects-fab-lab-oulu>.
- Fab Academy*. Accessed 10 8, 2022. <https://www.oulu.fi/en/university/fab-lab-oulu/fab-academy>.
- Fab Lab Oulu*. Accessed 10 8, 2022. <https://www.oulu.fi/en/university/fab-lab-oulu#accordion-control-instructions-for-using-fab-lab-machines>.
- School collaboration*. Accessed 10 8, 2022. <https://www.oulu.fi/en/university/fab-lab-oulu/school-collaboration>.
- University finance*. Accessed 10 9, 2022. <https://www.oulu.fi/en/university/university-finance>.
- Verket FabLab. 2016. "unevoc.unesco.org/." *FabLab - UNESCO-UNEVOC*. Accessed 10 8, 2022. https://unevoc.unesco.org/pub/digitalization_verket_fablab.pdf.
- World Intellectual Property Organization. 2022. *Global Innovation Index (GII)*.
https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/fi.pdf, Geneva, Switzerland : WIPO.

Mariam Bitsadze

Doctoral student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

DEVELOPMENT LEVEL AND CHALLENGES OF THE FABRICATION LABORATORY IN GEORGIA

Expanded Summary

The first part of the work - "Development level and challenges of the fabrication laboratory in Georgia" shows how important is fabrication laboratory for a development oriented country. The laboratory is one of the main participant of the national innovation system, which is perceived as an important tool for the creation of innovations. Special attention is paid to those fab labs, which are hosted by universities.

The laboratory stimulates technological and innovative ideas, creates an environment for transforming ideas into a prototype. In the process of idea development, fab lab provides: sharing of knowledge and technical skills, developing of human capital, creating of digital designs. It is a space where stakeholders learn how to create prototypes by using a modern technologies and test them on a small scale without making large investments.

For the existence of the fab lab, it is important to fulfill four conditions: technology and equipment; digital space; tools and procedures; membership of the global community. Fab labs include: A laser cutter; A 3D printer, A CNC (computer numerical control), electronic components and tools.

The second part of the work discusses foreign experience: through the study of Fab lab Oulu. Its main target audience is the university community, also it is available to those outside the university. The laboratory depends on the resources of the host university and uses external funds too. Its service becomes paid when the goal is not to create a prototype but to produce. The university innovation center acts in accordance with the inventor decision - protect or sell the prototype and/or product. There are courses, workshops, public events and projects related to digital production for stakeholders. The importance of the 6-month international program within the Fab Academy is shown. It helps to identify, develop and improve skills and knowledge of human capital. The faculty of the university offers students scholarships that can partially or fully cover the cost of the program.

There is an appropriate space for receiving information about the prototype which was created within the laboratory. All interested parties have the opportunity to receive information about the inventor and the idea development process.

The third part of the work shows the results of the research, which was carried out in three Georgian universities: Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Technical University and Akaki Tsereteli State University; LEPL College "Gldani Vocational Education and Training Center".

The research questionnaire focused on three main areas: budget; team and projects. Fab labs are mostly dependent on university funds. Also, Fab labs are involved in various projects, which are carried out with a budget independent of the university. Laboratories are trying to increase awareness and establish collaborative relationships to the local and international space through the implementation of joint master classes, trainings, projects, programs and workshops. However, most of the activities have one-time nature.

In this part, attention is focused on the problematic issues that hinder the successful functioning of fab labs in Georgia. There are suggested recommendations on how to solve the problems. Most important is to strengthen the ties between Fab lab and the university through the formation of joint training courses; to Format of appropriate programs and video instructions on the use of technologies available in the laboratory to expand the possibilities of using Fab lab technology by individuals and legal entities; to Support the ideas of university students, as well as individuals and legal entities (not connected to the university) by forming trainings and long-term programs within the laboratory; to Cooperate with the knowledge and/or technology transfer center; to Provide further development of the design and/or process developed within the laboratory.

ჟურნალი “ეკონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

ჟურნალ “ეკონომისტში” სტატიების გამოქვეყნების წესები იხილეთ ვებგვერდზე:
ekonomisti.tsu.ge

Journal “**Ekonomisti**”

Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103

Rules of Publication of articles in the journal “Ekonomisti” see: ekonomisti.tsu.ge

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

რედაქტორი ნელი ქაფიანიძე

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor Neli Qafianidze